

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-586X (Print)

2524-2660 (Online)

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Виходить 18 разів на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 4. 2018

Черкаси – 2018

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**
Свідоцтво про державну перереєстрацію КВ № 21391-11191Р від 25.06.2015

Матеріали «Вісника» включають добірку статей із актуальних проблем теорії і методики управління освітою, зокрема: управління загальною середньою освітою в умовах демократизації суспільства; маркетингового підходу до управління сучасним закладом загальної середньої освіти; особливостей розвитку організаційної культури закладу загальної середньої освіти. Заслужують на увагу публікації з питань реформування дошкільної й початкової освіти, професійної педагогіки, історії зарубіжної й вітчизняної педагогічної думки.

Наукові статті збірника стануть у нагоді викладачам вищої школи, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії і методики управління освітою.

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 12 травня 2015 р. № 528).

Випуск №4 наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 4 від 15.02.2018).

Журнал індексується в міжнародних наукометричних базах *Index Copernicus* (ICV 2016 : 58,82), *Research Bible, Scientific Indexing Services* та реферується Українським реферативним журналом «Джерело».

Головна редакційна колегія:

Черевко О. В., д.е.н., проф. (головний редактор); *Боєчко Ф. Ф.*, член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); *Корновенко С. В.*, д.і.н., проф. (заступник головного редактора); *Кирилюк С. М.*, д.е.н., проф. (відповідальний секретар); *Архипова С. П.*, к.пед.н., проф.; *Біда О. А.*, д.пед.н., проф.; *Гнезділова К. М.*, д.пед.н., проф.; *Головня Б. П.*, д.т.н., доц.; *Гусак А. М.*, д.ф.-м.н., проф.; *Десятов Т. М.*, д.пед.н., проф.; *Земзюліна Н. І.*, д.і.н., проф.; *Жаботинська С. А.*, д.філол.н., проф.; *Кузьмінський А. І.*, член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; *Кукурудза І. І.*, д.е.н., проф.; *Лизогуб В. С.*, д.б.н., проф.; *Ляшенко Ю. О.*, д.ф.-м.н., доц.; *Марченко О. В.*, д.філос.н., проф.; *Масненко В. В.*, д.і.н., проф.; *Мінаєв Б. П.*, д.х.н., проф.; *Морозов А. Г.*, д.і.н., проф.; *Перехрест О. Г.*, д.і.н., проф.; *Поліщук В. Т.*, д.філол.н., проф.; *Селіванова О. О.*, д.філол.н., проф.; *Чабан А. Ю.*, д.і.н., проф.; *Шпак В. П.*, д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Гнезділова К. М., д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Методика навчання»); *Сердюк З. О.*, к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Методика навчання»); *Шпак В. П.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Управління освітою»); *Михальчук О. О.*, к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Управління освітою»); *Десятов Т. М.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Теорія та історія педагогіки»); *Ніколаєску І. О.*, к.пед.н. (відпов. секретар напрямку «Теорія та історія педагогіки»); *Архипова С. П.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Соціальна педагогіка»); *Пакушина Л. З.*, к.пед.н. та *Мартовицька Н. В.*, к.пед.н. (відпов. секретарі напрямку «Соціальна педагогіка»); *Данилюк С. С.*, д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Професійна освіта»); *Лодатко С. О.*, д.пед.н., проф. (відповідальний секретар напрямку «Професійна освіта»); *Акуленко І. А.*, д.пед.н., проф.; *Артюшенко А. О.*, д.пед.н., проф.; *Бурда М. І.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Вовк О. І.*, д.пед.н., доц.; *Грабовий А. К.*, к.пед.н., доц.; *Грищенко В. Г.*, к.пед.н., доц.; *Дімітріна Каменова*, проф. (Болгарія); *Свтух М. Б.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Капська А. Й.*, д.пед.н., проф.; *Кондрашова Л. В.*, д.пед.н., проф.; *Крилова Т. В.*, д.пед.н., проф.; *Кузьмінський А. І.*, член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; *Мельников О. І.*, д.пед.н., проф. (Білорусь); *Мілушев В. Б.*, доктор, проф. (Болгарія); *Ничкало Н. Г.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Остапенко Н. М.*, д.пед.н., проф.; *Семеріков С. О.*, д.пед.н., проф.; *Симоненко Т. В.*, д.пед.н., проф.

Адреса редакційної колегії:

18001, Черкаси, вул. Остафія Дашковича, 24,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра початкової освіти. Тел. (0472) 35-10-97
web-сайт: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua>
e-mail: shpakvalentina64@gmail.com

© Черкаський національний
університет, 2017

ЗМІСТ

ЛІСОВА Н. І. Нові завдання управління загальною середньою освітою в умовах демократизації суспільства	7
ЛЮБЧЕНКО К. М. Навчання оператора селекції з комп'ютерною підтримкою.....	14
ЛЮШИН М. О. Маркетинговий підхід до управління сучасним закладом загальної середньої освіти.....	22
МЕЛЬНИК Н. І. Європейські концепти правового виховання дітей дошкільного віку в Україні	29
МУКОЛАІКО V. V. Informational and Communicational technologies of Support in a productive teaching of physics in the secondary school	39
МИРЗОЕВА Ульвия Алигусейн гызы. Интегрированное обучение РКИ студентов-азербайджанцев с использованием отрывков из русских кинофильмов (на материале кинофильма «Операция «Ы» и другие приключения Шурика с русскими субтитрами»)	48
МОВЧАН В. І., ВОЛЕНШЧАК В. Л. Дидактичні можливості текстильної пластики на уроках трудового навчання в початковій школі	54
МОСЯКОВА І. Ю. Напрями стратегічного розвитку закладу позашкільної освіти у змінному середовищі	60
НАЗАРЕНКО Г. А. Сучасні підходи до формування автентичності дітей старшого дошкільного віку	66
НІНОВА Т. С. Методичні підходи до формування дослідницьких умінь в учнів початкової школи при вивченні природознавства.....	73
ОКОЛЬНИЧА Т. В. Вплив сім'ї на первинну соціалізацію східнослов'янської малої дитини	80
ОПОЛЬСЬКА А. В. Особливості організації методичної роботи з педагогічними працівниками в Україні у кінці ХХ ст.....	86

ПАЛАСЕВИЧ І. Л.

Особливості навчання дітей старшого дошкільного віку англійської мови 93

РАХЛІС В. Л.

Формування індивідуального стилю професійної діяльності як завдання системи фахової підготовки перемовника 100

ТЕРЕНКО О. О.

Базові категорії неформальної освіти дорослих..... 105

УСАТЕНКО В. М.

Особливості розвитку організаційної культури закладу загальної середньої освіти..... 110

ХАРЧЕНКО С. М.

Критерії та рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю..... 118

ШАХІНА І. Ю., ЦИМБАЛ Т. О.

Формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання 125

ШПАК В. П.

Тенденції інтегрованого навчання учнів початкової школи в контексті реформаційних змін 132

ЯЦИНА С. М.

Погляди сучасних методистів на формування професійних умінь у майбутніх учителів початкової школи 138

ЯЧМЕНИК М. М.

Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти у професійній діяльності: методологічні підходи 143

CONTENT

LISOVA N. I. New tasks of management by general education in the conditions of democracy of society.....	7
LYUBCHENKO K. M. Training operator of selection with computer support	14
LIUSHYN M. O. Marketing Approach in Management of Modern General Secondary Educational Establishment	22
MELNYK N. European concepts of preschool children legal education in Ukraine	29
MYKOLAIKO V. V. Informational and Communicational technologies of Support in a productive teaching of physics in the secondary school	39
MIRZAYEVA Ulviya Alihuseyn. Integrated training of RAF of Azerbaijan students with use of penetres from Russian films (on the material of the film «Operation «y» and other adventures of the Shurike with Russian subtitles»)	48
MOVCHAN V. I., VOLENSHCHAK V. L. Didactic possibilities of textile plastic on the lessons of labor training at primary school.....	54
MOS'AKOVA I. Yu. Areas of strategic development of the institution of extracurricular education in a changing environment	60
NAZARENKO H. A. Modern approaches to the formation of the authenticity of children early preschool	66
NINOVA T. S. Methodological approaches to the formation of research skills in junior pupils in the study of natural science	73
OKOLNYCHA T. V. Influence of the family on the primary socialization of the East Slavic small child.....	80
OPOL'S'KA A. V. Peculiarities of teachers' methodological work organization in Ukraine at the end of the XXht century	86

PALASEVYCH I. L.

The peculiarities of teaching of senior preschool children of the English language 93

RAKHLIS V. L.

Individual style of professional activity formation as the task of negotiators' professional training system..... 100

TERENKO O. O.

Basic Categories of Informal Adult Education 105

USATENKO V. M.

Peculiarities of development of organizational culture of general secondary education 110

KHARCHENKO S. M.

Criteria and levels formation of health-satisfactory competence of future specialist of agricultural profiles 118

SHAHINA I. Y., TSIMBAL T. O.

Formation of creative thinking of elementary school pupils in the process of studying 125

SHPAK V. P.

Trends in integrated education for elementary school students in the context of reformed change..... 132

YATSYNA S. M.

Views of modern methods on formation of professional lessons in future philologist teachers..... 138

YACHMENIK M. M.

Preparation of future teachers of Ukrainian language and literature to use media works in professional activities: methodological approaches 143

УДК 373.3 / 5.091(045)

ЛІСОВА Наталія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки та менеджменту, КНЗ «Черкаський
обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників», Україна
e-mail: lisova2009@gmail.com

НОВІ ЗАВДАННЯ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНОЮ СЕРЕДНЬОЮ ОСВІТОЮ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** Розкрито погляди вчених на сутність понять «реформування та модернізація освіти», їх роль в українському суспільстві в період трансформаційних процесів; здійснено аналіз наукових праць, у яких висвітлюються проблеми управління загальною середньою освітою в умовах демократизації та децентралізації влади; особливу увагу звернено на чинники, які впливають на ефективність управління загальною середньою освітою, зокрема, на її розвиток в об'єднаних територіальних громадах, вирішення завдань щодо надання якісної освіти в складній соціально-культурній системі «учень – школа – громада» відповідно до основних положень Закону «Про освіту» і Концепції «Нова українська школа. Наголошено на актуальності змін у підготовці вчителя, а також керівника закладу освіти. Запропоновано судження окремих авторів, а також власні щодо означеної проблеми; підкреслено особливу значущість цінностей у формуванні особистості учня як людини з новим мисленням, емоційно-ціннісним ставленням до життя, до себе та інших. Подано нові завдання, які визначено новим Законом «Про освіту» та Концепцією «Нова українська школа» і які безпосередньо торкаються управлінської діяльності керівника закладу освіти, а також перелік основних напрямів його управлінської діяльності. Звернено увагу на внесення змін у діяльність органів управління загальною середньою освітою і вимоги до здійснення ними функцій на сучасному етапі реформування й модернізації освіти.*

***Ключові слова:** управління; освіта; зміни; закон; концепція; об'єднана територіальна громада; цінності.*

Постановка проблеми. У діяльності управлінських структур освітньої сфери реформування й модернізація освіти в Україні є неможливою без системних змін. Із змінами, що відбуваються в суспільстві, у тому числі, у кожній громаді (міській чи сільській), виникають нові вимоги до готовності педагогічних працівників щодо їх запровадження в шкільне і громадське життя. Насамперед, важливим є усвідомлення понять «реформування освіти», «модернізація освіти» і пошуку шляхів щодо виконання нових завдань в умовах розвитку демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Вітчизняні та зарубіжні вчені в наукових працях називають проблеми управління загальною середньою освітою, зокрема: переведення освіти у відкриту систему і створення відповідних механізмів до таких її змін (Г. Єльнікова [1], О. Зайченко, Н. Островерхова, Л. Даниленко [2], Л. Паращенко [3] та ін.); запровадження децентралізації влади у сфері освіти (В. Андрущенко [4], Л. Даниленко [5], Л. Карамушка [6], Л. Калініна [7], В. Луговий [8], О. Пастовенський [9]); підсилення внутрішніх процесів самоорганізації й саморегулювання в розвитку керованих об'єктів в освіті при організації зовнішніх управлінських впливів зі сторони керуючих підсистем; узаємозв'язок освітніх реформ і реформування дотичних до освіти сфер життєдіяльності суспільства [1; 10] та ін. Проте, як зазначають автори, так і «не відбулося забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти», «...нині існує низка застарілих проблем, які не дозволяють зробити інноваційний прорив...», «...головна колізія української системи освіти <...> у відірваності від потреб

країни» [10; 11; 12]. Постає запитання: які чинники можуть вплинути на ефективність управління загальною середньою освітою, зокрема на її розвиток?

З появою нового Закону «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» усе більше розгортається не лише обговорення проблем, а й вирішення їх щодо надання якісної освіти у складній соціально-культурній системі «учень – школа – громада» і всього суспільства в цілому. Представники наукових кіл і практики прийшли до такого висновку: управління загальною середньою освітою в таких складних системах є одним із важливих завдань для об'єднаних територіальних громад.

Формулювання мети статті та завдань дослідження. Розкрити сутність понять «реформування освіти», «модернізація освіти», здійснення нових завдань щодо розвитку загальної середньої освіти в умовах новостворених громад, усього громадянського суспільства – суспільства, що вчиться.

Виклад основного матеріалу статті. У сучасний період ми стаємо свідками трансформаційних процесів у суспільстві, де ключовим чинником продукування стають знання, демократичні основи управління, унаслідок чого мають змінитися й усі суспільні інституції, звичайно, до них належить і школа.

Аналіз наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених показав, що поняття «реформування» освіти та її «модернізація» розглядаються «як процеси, які є відгуком на трансформації в дотичних до освіти суспільних сферах, що викликані, у свою чергу, об'єктивними змінами, до яких можна віднести цивілізаційні, транснаціональні та зміни в освіті на національному рівні» [10]. Ученою С. Сисоевою в статті «Освітні реформи: освітологічний контекст», крім того, розкривається зміст понять «реформування освіти» й «модернізація освіти», обґрунтовуються загальні причини реформування й модернізації сфери освіти, а також звертається увага на взаємозв'язок освітніх реформ і реформування дотичних до освіти сфер життєдіяльності суспільства. На думку автора, «процес модернізації освіти можливий тільки після реформування її основ», оскільки реформування освіти здійснюється «... відповідно до визначеної мети розвитку освіти, якою, зокрема, для української освіти є задоволення освітніх потреб, інтересів і розвитку особистості кожного громадянина суспільства, а також ресурсне забезпечення побудови незалежної демократичної, економічно і політично стабільної, духовно розвиненої держави, інтегрованої в європейський простір», а модернізація освіти – «як зміни, що підтримують і забезпечують динамічний розвиток освіти відповідно до цілей реформ, як створення та реалізація моделей випереджувального розвитку освіти, адекватних до потреб суспільства, визначення напрямів «прориву» і зосередження зусиль на досягненні поставленої освітніми реформами мети» [10, с. 45]. Дослідниця О. Катеринчук вважає, що «реформа – це переналаштування, переорганізація, а модернізація – це зміна відповідно до потреб і вимог сучасності» [12]. Так, оскільки освіта в сучасному світі – ключова умова економічного, соціального і духовно-морального зростання, основа добробуту, «стратегічний ресурс сталого і динамічного розвитку суспільства, то її модернізація має забезпечити якість освіти, у тому числі, й загальної середньої, вибудувати ефективну систему з дієвим управлінням відповідну запитам життя і потребам розвитку країни, найбільш повно задовольняти інтереси, потреби, запити особистості, здійснювати її підготовку до життя в соціумі». Як наголошує автор, одночасно «тут постають величезні завдання з оздоровлення та розвитку сфери освіти, які потребують напружених зусиль держави, суспільства та самої системи освіти, інтенсивної та динамічної мобілізації її зовнішніх та внутрішніх ресурсів» [там само]. Погоджуємося, при цьому додали б таку власну думку: насамперед, не лише «напружених зусиль» у цілому всієї системи загальної середньої освіти, але й

кожного громадянина, зокрема, бо «поки в людині не почнеться внутрішнє вдосконалення, нічого не буде», тобто має бути внутрішнє вдосконалення – людини (учня, учителя, керівника, батька, кожного громадянина), школи (будь-якої установи, організації), громади (як міської, так і сільської), українського суспільства, країни. Це «внутрішнє» має спонукати кожного з нас проаналізувати, дати відповіді на поставлені запитання: Хто я? Який я? (як людина, сім'янин, колега, сусід, громадянин...), Хто ми? Які ми? (як колектив, команда, громада...), Як розв'язати виявлені проблеми? (починаючи з себе, чесно дати відповіді на запитання, справедливо оцінити, знайти в собі негативні якості й розпочати, насамперед, вносити зміни у власний характер, мислення, вчинки, у власне життя.

Необхідно зазначити, що реалізація реформ у загальній середній освіті та її модернізація вимагає змін як у підготовці вчителя, так і керівника закладу освіти. На сучасному етапі необхідно «...бути висококваліфікованим фахівцем в освітній галузі, мати високий рівень загальної культури, прагнути до постійного самонавчання, розширення знань, формування нових навичок. Особливо важливою в цих умовах є здатність фахівця до творчої діяльності, яка має усвідомитися як виробнича потреба» [11]. Учений П. Ф. Друкер, один із класиків сучасного менеджменту, зробив висновок про те, що найціннішим людським ресурсом стануть працівники розумової праці та їх продуктивність. На його думку, у XXI ст. підвищення продуктивності праці залежатиме від розумової праці людини, і до числа чинників відносить: здатність її управляти самим собою, готовність до неперервного навчання і, разом із тим, володіти вмінням навчати інших, орієнтація на інноваційну діяльність. Повністю погоджуємося з таким узагальненням ученого [13].

Не зовсім підтримуємо думку іншого автора про те, що школа має виховати не стільки «інтелектуальний ресурс», скільки комунікативну, відповідальну, творчу особистість, яка здатна до саморозвитку і готова практично розв'язувати життєві та професійні проблеми, які виникатимуть. Виграє не той, хто багато знає, а той, хто вміє цими знаннями розумно розпоряджатися. Уважаємо, що шкільна освіта спільно з усіма інституціями має виховувати гармонійну особистість (інтелектуально, фізично, морально здорову Людину!), готувати людину, яка спроможна до сприйняття й творення змін, щоб вона відчувала, розуміла, сприймала й сприяла об'єктивно зумовленим змінам в установі, громаді, суспільстві. Можливість такого позитивного мислення значною мірою визначається ступенем довіри людини до себе. Саме здатність людини до створення образу майбутньої оптимістичної ситуації (мислимого результату реалізації програми дій) як наслідок довіри до себе, до власного розуму й почуттів і відрізняє успішну людину від інших. Цілісний світогляд дозволяє жити в гармонії з собою й знаходити таку ж гармонію в взаємовідносинах із зовнішнім світом – творити гармонію «усередині» себе і «зовні», яка виявляється у волі людини. Проблема в тому, що досвід емоційно-ціннісного ставлення до життя, себе, інших випадає з цілеспрямованого освітнього процесу. Сформовані ж освітні практики, які орієнтовані лише на передачу максимального обсягу знань і при цьому недооцінюють духовно-моральну основу людського становлення та існування, обмежують розвиток людської індивідуальності та об'єктивно приводять до кризи соціально-культурної ідентичності особистості.

Не можна не погодитися з думкою, що «освічена людина повинна бути культурною <...>, проте необхідно усвідомити, що «освіта й культура – не дві різні сфери цивілізації, які потрібно з'єднати <...> освіта – частина культури ... але частина особлива, яка служить засобом передачі всієї культури від одного покоління до

іншого» [11]. Зміст освіти – це і є культура, представлена у вигляді педагогічно адаптованого соціального досвіду. Значущим є той складник культури, що пов'язаний із ціннісними орієнтаціями особистості.

Переконані в тому, що освіту необхідно розглядати не як уміння адаптовуватися шкільної молоді до нинішніх умов, а як питання розкриття духовно-морального потенціалу особистості та її неповторності, оскільки «тільки на цьому і може триматися людський прогрес». Завдання важке, але здійсненне. Варто звернути увагу на те, що настав «період, коли зміна ідей, зміна технологій, зміна знань відбувається швидше, ніж зміна поколінь, і тому перед освітою постають нові завдання» [14, с. 14]. Такі завдання визначені новим Законом «Про освіту» і Концепцією «Нова українська школа», вони безпосередньо стосуються й управлінської діяльності керівника.

У Законі «Про освіту» окреслено вісім основних напрямів діяльності керівника закладу освіти: організовує діяльність закладу освіти; вирішує питання фінансово-господарської діяльності закладу освіти; призначає на посаду і звільняє з посади працівників, визначає їх функціональні обов'язки; забезпечує організацію освітнього процесу і здійснення контролю за виконанням освітніх програм; забезпечує функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; забезпечує умови для здійснення дієвого і відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти; сприяє та створює умови для діяльності органів самоврядування закладу освіти; сприяє здоровому способу життя здобувачів освіти та працівників закладу освіти [15].

При цьому змінюються функції й місцевих органів управління загальною середньою освітою, вони мають реорганізуватися й стати «центрами сервісного забезпечення закладів освіти», тобто забезпечити умови для ефективної роботи закладів системи загальної середньої освіти.

Практика показує, що на сучасному етапі відбувається значна зміна керівних кадрів у галузі освіти. І тут дуже важливо зробити кадрову політику якісною. Кандидати в майбутні керівники мають «добре розуміти, якими професійними компетенціями вони повинні оволодіти для того, щоб обійняти ту чи ту посаду, і як ці компетенції будуть вимірюватися», – зазначає вчений В. Лунячек у праці «Реформування системи управління освітою в Україні: пропозиції для тих, хто хоче реальних змін» (2017) [16]. Ці зміни в управлінні мають стати умовами для його подальшого розвитку і підвищення якості загальної середньої освіти. На цьому етапі реформування загальної середньої освіти на призначення керівника не впливає громадськість, а отже, вважаємо, не реалізується демократична форма управління – державно-громадська.

На нашу думку, актуальними є сучасні посібники, зокрема «Директор школи – нові виклики та можливості» (автори І. Трунда, В. Троян, К. Бржіза, Є. Бачинська, В. Громовий, О. Ковтун, В. Рогова, Г. Усатенко) [17], «Нова школа у нових громадах» (2017) [18] (посібник із ефективного управління освітою в нових об'єднаних територіальних громадах, автори А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлевські), у яких подано рекомендації щодо створення системи управління в об'єднаних територіальних громадах. Це є важливим методичним супроводом процесу управління в них. Відстеження діяльності управлінських структур у територіальних громадах показало, що по-різному підійшли до їх створення, а саме: у деяких створено відділ освіти, у других – відділ освіти, молоді та спорту, а в інших – відділ освіти, у справах сім'ї, молоді, культури і туризму та ін. На нашу думку, об'єднання в один відділ трьох сфер (галузей) державної політики створює додаткове нагромадження функцій і навантаження на керівника відділу, значно розширює коло його відповідальності й не сприяє ефективній реалізації пріоритетів кожної з них.

Адже трудомісткі заходи щодо вдосконалення освітнього процесу в закладах освіти, забезпечення курсової перепідготовки, атестації педагогічних працівників, замовлення документів про освіту, організації районних/міських етапів учнівських олімпіад із базових дисциплін, конкурсу-захисту робіт учнів-членів МАН, моніторингові дослідження доводиться виконувати переважно начальнику відділу. Об'єднання трьох галузей в один відділ при незначній штатній чисельності внеможливує вчасне та якісне виконання доручень, листів, звернень, які надходять одночасно з управління освіти і науки, служби у справах дітей, управління у справах сім'ї, молоді та спорту, Департаменту культури і взаємозв'язків із громадськістю та ін. Отже, перший рік функціонування громади – це початковий адаптаційний період, результати якого необхідно глибоко аналізувати і вносити певні корективи у прийняті рішення, бо створити ефективне управління всіма напрямками діяльності з метою розвитку громади та її членів – одне з головних і нелегких завдань сучасного реформування та модернізації в галузі освіти.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити такі **висновки**:

1. Аналіз Закону «Про освіту» і Концепції «Нова українська школа» показав, що в шкільному освітньому процесі робиться акцент на особистість учня, на забезпечення якості загальної середньої освіти, що спонукає вчителя до запровадження змін у педагогічну діяльність, а керівника – до оволодіння новою культурою управління школою. Це так само вимагає від названих суб'єктів сформованих компетентностей, цінностей і ставлень у професійній діяльності.

2. Необхідність осмислювати результати конструювання нової освітньої практики, результати особистісно орієнтованого навчання й виховання учнів, упровадження нових моделей управління потребують від сучасного фахівця високого рівня педагогічного мислення й оволодіння цілісною системою вмінь.

3. Розвиток загальної середньої освіти потребує спільних зусиль держави, суспільства та самої системи освіти, а також сім'ї, школи, громади.

4. Процес модернізації загальної середньої освіти можливий після реформування її основ, зокрема управління нею.

Список використаних джерел

1. Сльникова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : дис. ... доктора пед. наук / Г. В. Сльникова. – Київ, 2005. – 641 с.
2. Зайченко О. І. Теорія і практика управлінської діяльності районного відділу освіти : монографія / О. І. Зайченко, Н. М. Островерхова, Л. І. Даниленко. – Київ : ВПЦ «Техпрінт», 2000. – 352 с.
3. Парашенко Л. І. Механізми державного управління розвитком загальної середньої освіти в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. / Л. І. Парашенко. – Київ, 2012. – 449 с.
4. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту : філософія та методологія / В. П. Андрущенко. – Київ : МП Леся, 2012. – 784 с.
5. Даниленко Л. І. Модернізація управління загальноосвітньою школою / Л. І. Даниленко, Н. М. Островерхова. – Київ, 1994. – С. 51–61, 96.
6. Карамушка Л. М. Технологія формування управлінської команди освітньої організації : навч.-метод. посіб. / Л. М. Карамушка, Н. І. Клокар, О. А. Філь. – Біла Церква : КОПОПК, 2008. – 64 с.
7. Калініна Л. М. Сутність феномена управління / Л. М. Калініна // Директор школи. – 2000. – № 2. – С. 31.
8. Луговий В. І. Компетентності та компетенції : поняттєво-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – Київ, 2009. – № 3. – С. 8–14.
9. Пастовенський О. В. Зміна парадигми управління загальною середньою освітою в умовах демократизації суспільства : особистісно орієнтований акцент / О. В. Пастовенський // Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : монографія ; за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 300–315.
10. Сисоєва С. Освітні реформи : освітологічний контекст / С. Сисоєва // Сучасна школа України. – 2014. – № 11 (275). – С. 38–48.

11. Научные основы развития образования в XXI веке : 105 выступлений членов Российской академии образования в СПбГУП / сост. А. С. Запесоцкий, О. Е. Лебедев. – Санкт-Петербург : СПбГУП, 2011. – 672 с.
12. Катеринчук О. В. Модернізація системи освіти [Електронний ресурс] / О. В. Катеринчук / Режим доступу: <http://intkonf.org/katerinchuk-ov-modernizatsiya-sistemi-osviti/>.
13. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI в. [Электронный ресурс] / П. Друкер // Семинары. Вебинары / Элитариум. Центр дополнительного образования. Режим доступа: [http://www/elitarium.ru](http://www.elitarium.ru).
14. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – Київ : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
15. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Вища освіта / Освіта в Україні. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/1556-18>
16. Луначек В. Е. Реформування системи управління освітою в Україні : пропозиції для тих, хто хоче реальних змін : сб. статей / В. Е. Луначек. – Харків : ФОП Мезіна В.В., 2017. – 88 с.
17. Директор школи – нові виклики та можливості [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.amo.cz/predavani-zkusenosti-se-skolskym-managementem-a-mezinarodni-spolupraci-phdpu/>.
18. Сеїтосманов А. Нова школа у нових громадах : посібник з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах / А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлевські. – Київ, 2017. – 128 с.

References

1. Yelnikova, G. V. (2005). *Scientific fundamentals of adaptive management of institutions and institutions of general secondary education*: abstract of Ph.D. dissertation. Kyiv (in Ukr.)
2. Danilenko, L. I., & Ostroverkhova, N. M., Zaychenko, O. I. (2000). *Theory and practice of management activity of the district department of education*. Kyiv: VPK «Techprint» (in Ukr.)
3. Paraschenko, L. I. (2012). *Mechanisms of Public Administration for the Development of General Secondary Education in Ukraine*: abstract of Ph.D. dissertation. Kyiv (in Ukr.)
4. Andrushchenko, V. P. (2012). *Reflections on Education: Philosophy and Methodology*. Kyiv: MP Lesya (in Ukr.)
5. Danilenko, L. I., & Ostroverkhova, N. M. (1994). *Modernization of general school management*. Kyiv (in Ukr.)
6. Fil, O. A., Karamushka, L. M., & Klokar, N. I. (2008). *Technology of formation of the management team of educational organization*. Bila Tserkva: KOIPOPК (in Ukr.)
7. Kalinina, L. M. (2000). The essence of the management phenomenon. *Dyrektor shkoly (School Director)*, 2, 31 (in Ukr.)
8. Lugovyi, V. I. (2009). Competence and competence: conceptual and terminological discourse. *Vyshcha osvita Ukrainy (Higher Education in Ukraine)*, 3, 8–14 (in Ukr.)
9. Pasostvensky, O. V. (2012). Changing the paradigm of management of general secondary education in the conditions of democratization of society: personally oriented emphasis. *Profesiina pedahohichna osvita: osobystisno oriientovanyi pidkhid (Professional pedagogical education: personally oriented approach)*. Zhytomyr (in Ukr.)
10. Sysoeva, S. (2014). Educational Reforms: Educational Context. *Suchasna shkola Ukrainy (Modern School of Ukraine)*, 11 (275), 38–48 (in Ukr.)
11. *Scientific fundamentals of education development in the XXI century: 105 speeches by the members of the Russian Academy of Education in SPbGUP* (2011). In A. S. Zapesotskyi, O. E. Lebedev. SPb: SPbHUP (In Russ.)
12. Katerynchuk, O. V. (2017). *Modernization of the education system*. Retrieved from <http://intkonf.org/katerinchuk-ov-modernizatsiya-sistemi-osviti/>. (in Ukr.)
13. Druker, P. *Tasks of management in the XXI century*. Retrieved from: [http://www/elitarium.ru](http://www.elitarium.ru). (in Russ.)
14. Kremin', V. G. (2009). The Philosophy of Man-Centerism in the Strategies of the Educational Space. *Naukova dumka (Scientific thought)*. Kyiv: Pedagogical thought (inUkr.)
15. *On Education* (2014). (The Law of Ukraine). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/1556-18>.
16. Lunyachek, V. E. (2017). *Reforming the education management system in Ukraine: proposals for those who want real change*. Kharkiv: FOP Mezina V.V. (in Ukr.)
17. *Dyrektor shkoly – novi vyklyky ta mozhlyvosti (Director of the School – New Challenges and Opportunities)*. Retrieved from <http://www.amo.cz/predavani-zkusenosti-se-skolskym-managementem-a-mezinarodni-spolupraci-phdpu/>
18. Fasol, O., Markhel'evsky, V., & Seitosmanov, A. (2017). *Nova shkola y novykh gromadah (New School in New Communities)*. Kyiv (in Ukr.)

Abstract. *LISOVA Natalia Ivanivna. New tasks of management by general education in the conditions of democracy of society.*

Introduction. *The essence of the concepts of «reforming and modernizing general secondary education», their role in Ukrainian society during the transformation processes; the analysis of scientific works, which highlights the problems of general secondary education management in the conditions of democratization and decentralization of power; identification of factors influencing the efficiency of the management of general secondary education, in particular, its development in the united territorial communities, solving the problems of providing qualitative education in a complicated socio-cultural system (student – school – community) in accordance with the main provisions of the Law «On Education» And the Concept «New Ukrainian School».*

Purpose. *To reveal the essence of the notions of «reforming education», «modernization of education», and implementation of new tasks for the development of general secondary education in conditions of newly created communities, all civil society – the studying society*

Methods. *Analysis of scientific works, which highlighted the results of problem's research, as well as analysis of regulations, which set out the legal framework for the activities of education management bodies and the management of educational institutions at the present stage.*

Results. *The author reviewed views of scientists on the essence of concepts «reforming and modernizing education», their role in the Ukrainian society during the period of transformation processes; the analysis of scientific works, which highlights the problems of general secondary education management in the conditions of democratization and decentralization of power; particular attention is paid to the factors that influence the efficiency of management of general secondary education, in particular, its development in the united territorial communities, the decision of tasks concerning the provision of quality education in a complex socio-cultural system (student - school - community) in accordance with the main provisions of the Law «On Education» and the Concept «New Ukrainian School», as well as the need to consider in the field of education the adaptation of school youth to the present conditions, and the issue of revealing the spiritual and moral potential of the individual on Private stage of the knowledge society.*

The relevance of changes in the training of teachers is emphasized, as well as the head of the educational institution, proposing the judgments of individual authors regarding the identified problem; emphasized the special significance of values in the formation of the student's personality as a person with a new thinking, emotional and value attitude to life, himself and others. The tasks set out in the new Law on Education and the Concept «New Ukrainian School» is submitted, which directly affect the managerial activities of the head of the educational institution, as well as a list of the main areas of his management activity. The attention was paid to making changes in the activities of general secondary education authorities and the requirements for their functions at the present stage of reforming and modernizing education.

Originality. *The factors influencing the efficiency of management of general secondary education, in particular, its development in newly formed united territorial communities, are considered.*

Conclusion. *Analysis of the Law «On Education» and the Concept «New Ukrainian School» showed that the emphasis is placed on the educational process of the school on the student's personality, on ensuring the quality of general secondary education, which prompts the teacher to introduce changes in pedagogical activity, and the leader – to a new culture of management school. This, in turn, requires the above-mentioned subjects to form competences, values and attitudes in their professional activities. The need to comprehend the results of the design of a new educational practice, the results of personally oriented practice of training and education of students requires a modern specialist high level of pedagogical thinking and the possession of a coherent system of skills.*

The development of general secondary education requires joint efforts of the state, society and the system of education itself. The process of modernization is possible after reforming its foundations.

Keywords: *management; education; change; law; concept; united territorial community; values.*

*Одержано редакцією 04.01.2018
Прийнято до публікації 10.01.2018*

УДК 373.54:378.4 (045)

ЛЮБЧЕНКО Костянтин Миколайович,
старший викладач кафедри інтелектуальних
систем прийняття рішень, Черкаський
національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна
e-mail: llg.rvv@gmail.com

НАВЧАННЯ ОПЕРАТОРУ СЕЛЕКЦІЇ З КОМП'ЮТЕРНОЮ ПІДТРИМКОЮ

***Анотація.** Розглянуто методичні основи навчання оператора селекції як одного з основних операторів у генетичних алгоритмах. Описано авторську комп'ютерну програму, яка дозволяє в наочній зрозумілій формі продемонструвати роботу оператора селекції та сприяє формуванню відповідних знань і вмінь його застосування.*

***Ключові слова:** методика навчання; селекція; генетичний алгоритм; середня освіта; профільне навчання; комп'ютерна спеціальність; комп'ютерна програма.*

Постановка проблеми. У наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі» зазначено, що метою профільного навчання є забезпечення умов для якісної освіти старшокласників у відповідності з їхніми індивідуальними нахилами, можливостями, здібностями і потребами, забезпечення професійної орієнтації учнів на майбутню діяльність, яка користується попитом на ринку праці, установлення наступності між загальною середньою і професійною освітою, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального і культурного потенціалу як найвищої цінності нації [1]. Відповідно до цього доцільним є розгляд зі старшокласниками, які обрали природничо-математичний або технологічний напрям навчання, основ штучного інтелекту, наприклад, на факультативних заняттях з інформатики. Важливим розділом у галузі штучного інтелекту є генетичні алгоритми. У статті [2] було розглянуто оператор кросинговеру. Тому актуальною є задача навчання теоретичних основ і практичних умінь застосовувати інший оператор – оператор селекції. Для розуміння його сутності необхідно: 1) у доступній наочній формі розглянути теоретичні відомості щодо оператора селекції; 2) за допомогою авторської комп'ютерної програми сформуванню розуміння основних методів селекції в генетичному алгоритмі.

Також при подальшому набутті вищої освіти за комп'ютерними спеціальностями, зокрема «Інженерія програмного забезпечення», «Комп'ютерні науки», «Комп'ютерна інженерія», «Системний аналіз», при вивченні зазначених питань будуть реалізовані, передусім, такі принципи навчання: систематичності та послідовності, доступності, наочності, науковості.

Аналіз актуальних досліджень. Процес аналізу наукової та навчально-методичної літератури показав, що проблематику генетичних алгоритмів досліджували Л. А. Гладков, В. В. Курейчик, В. М. Курейчик, Т. В. Панченко, Д. И. Батищев, Е. А. Неймарк, Н. В. Старостин та ін. [3–5].

Серед програмних продуктів, які дозволяють реалізовувати генетичні алгоритми, можна відмітити, наприклад, GALib [6], Genetic Algorithm Library [7], Jenetics [8]. Проте ці проекти може застосовувати на практиці лише досить досвідчений користувач, у тому числі, у плані створення власних програмних продуктів, що на етапі, насамперед, шкільного навчання є, зазвичай, неможливим. Тому, при розгляді методів селекції доцільно застосовувати програмне забезпечення, яке б у наочній зрозумілій формі відображало його роботу. Тому створення програмного продукту для

реалізації й демонстрації роботи різних методів селекції для генетичного алгоритму є актуальною задачею.

Метою статті є розгляд методичних основ і комп'ютерна підтримка вивчення сутності і видів оператора селекції у закладах загальної середньої освіти природничо-математичного і технологічного напрямів профільного навчання та на комп'ютерних спеціальностях закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У генетичних алгоритмах селекція (відбір, репродукція) – це один із важливих операторів. Зазвичай, він застосовується на хромосомах із бінарними генами.

Оператор відбору S породжує проміжну популяцію \tilde{P}^t із поточної популяції P^t шляхом відбору і генерації нових копій особин (рішень, хромосом):

$$P^t \xrightarrow{S} \tilde{P}^t$$

При відборі конкурентоспроможних особин застосовують цільову (фітнес) функцію як єдине доступне джерело інформації про якість рішення. Проте, слід зазначити, різні методи відбору особин-батьків по різному застосовують цю інформацію.

При вивченні теми, що розглядається, на нашу думку, слід розглянути такі основні методи селекції: метод «рулетки» (пропорційний відбір); турнірний відбір; ранжування. Наведемо базові теоретичні відомості з методів селекції в генетичних алгоритмах і приклади, що їх ілюструють.

Метод «рулетки» (roulette-wheel selection) найчастіше застосовується на практиці. У цьому методі особини відбираються за допомогою N «запусків» рулетки, де N – розмір популяції. При цьому рішення відображаються у відрізки лінії (або сектора рулетки) так, що їх розмір пропорційний значенню цільової функції для даної особини. Ймовірність попадання особини в нову популяцію $P(i)$ обчислюється за формулою [3]:

$$P(i) = \frac{f(i)}{\sum_{i=1}^N f(i)},$$

де $f(i)$ – значення фітнес-функції для i -ї особини.

Наприклад, якщо цільова функція $f(i) = i^2$, то для деякої створеної популяції з 10 особин, що мають 7 генів, розподіл «рулетки» представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл «рулетки»

Номер особини	Бінарне представлення особини (генотип)	Десяткове представлення особини (фенотип)	Значення цільової функції для особини	Ймовірність вибору особини
1	1111001	121	14641	0,21880651
2	0110111	55	3025	0,045207957
3	1100011	99	9801	0,146473779
4	1101001	105	11025	0,164766189
5	1010010	82	6724	0,100488694
6	0111000	56	3136	0,046866827
7	1010000	80	6400	0,095646586
8	1000000	64	4096	0,061213815
9	0001100	12	144	0,002152048
10	1011001	89	7921	0,118377595

На проміжку $[0, 1]$ для кожної особини будуються відрізки, довжини яких пропорційні можливостям (ймовірностям) вибору особин, що показано на рисунку 1.

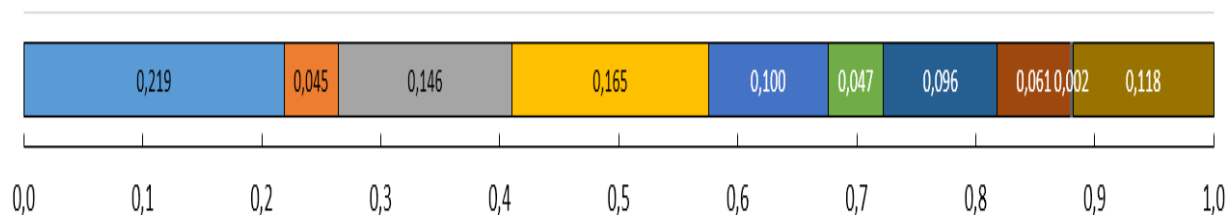

Рис. 1. Можливість вибору особин методом рулетки

Далі випадково генеруються числа з проміжку $[0, 1]$ і в наступну популяцію вибираються ті особини, у «чий відрізок» потрапляють ці випадкові числа. Таким чином, кожна спроба являє собою випадкове число з відрізка $[0, 1]$, у результаті чого вибирається та особина, яка відповідає вибраному відрізку [9].

У турнірному відборі всі особини популяції розбиваються на підгрупи розміру m ($2 \leq m < N$) з подальшим вибором у кожній із них особини із кращим значенням фітнес-функції. Параметром цієї процедури є розмір туру m . Застосовуються два способи вибору: детермінований і випадковий. При детермінованому способі вибір виконується з імовірністю, рівною 1; в той час як при випадковому методі вибір здійснюється з імовірністю менше 1. Найчастіше популяція розбивається на підгрупи по 2-3 особини в кожній ($m = 2, 3$). На рисунку 2 проілюстровано метод турнірної селекції для підгруп, що складаються з 2-х особин.

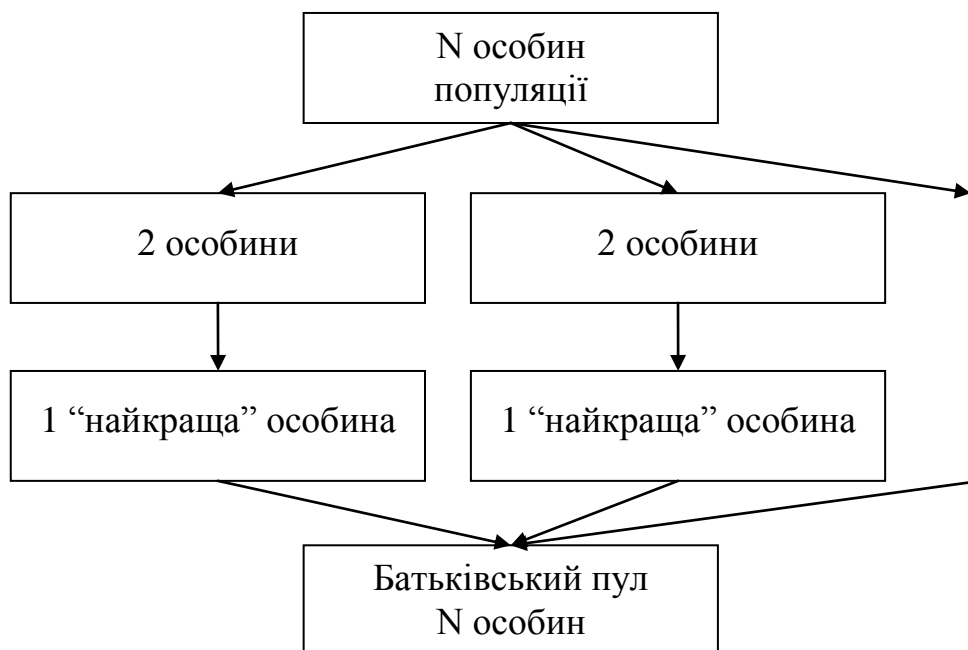

Рис. 2. Схема турнірної селекції

Слід звернути увагу учнів (студентів) на те, що турнірний метод може бути використаний як при максимізації, так і при мінімізації функції. Крім цього, він легко поширюється на задачі багатокритеріальної оптимізації.

У методі ранжування особини популяції сортуються (упорядковуються) відповідно до значень цільової функції. Відзначимо, що тут ймовірність відбору для кожної особини залежить тільки від її позиції (номера) у цій впорядкованій множині особин, а не від самого значення цільової функції. Перевагою методу ранжирування є можливість його застосування при пошуку як максимумів, так і мінімумів функцій. Цей метод також не вимагає масштабування для запобігання передчасної збіжності на відміну від методу «рулетки».

Для більш якісного засвоєння розглянутого теоретичного матеріалу було створено програмний продукт «Селекція» для демонстрації роботи різних видів оператора селекції. Розроблена комп'ютерна програма має такі властивості: зручний інтерфейс, який дозволяє користувачу у наочному вигляді задавати вхідні параметри та отримувати результати роботи різних методів селекції; відслідковування коректності даних, що вводить користувач; реалізація та демонстрація всіх зазначених вище методів селекції. Інтерфейс програми після її запуску зображено на рисунку 3.

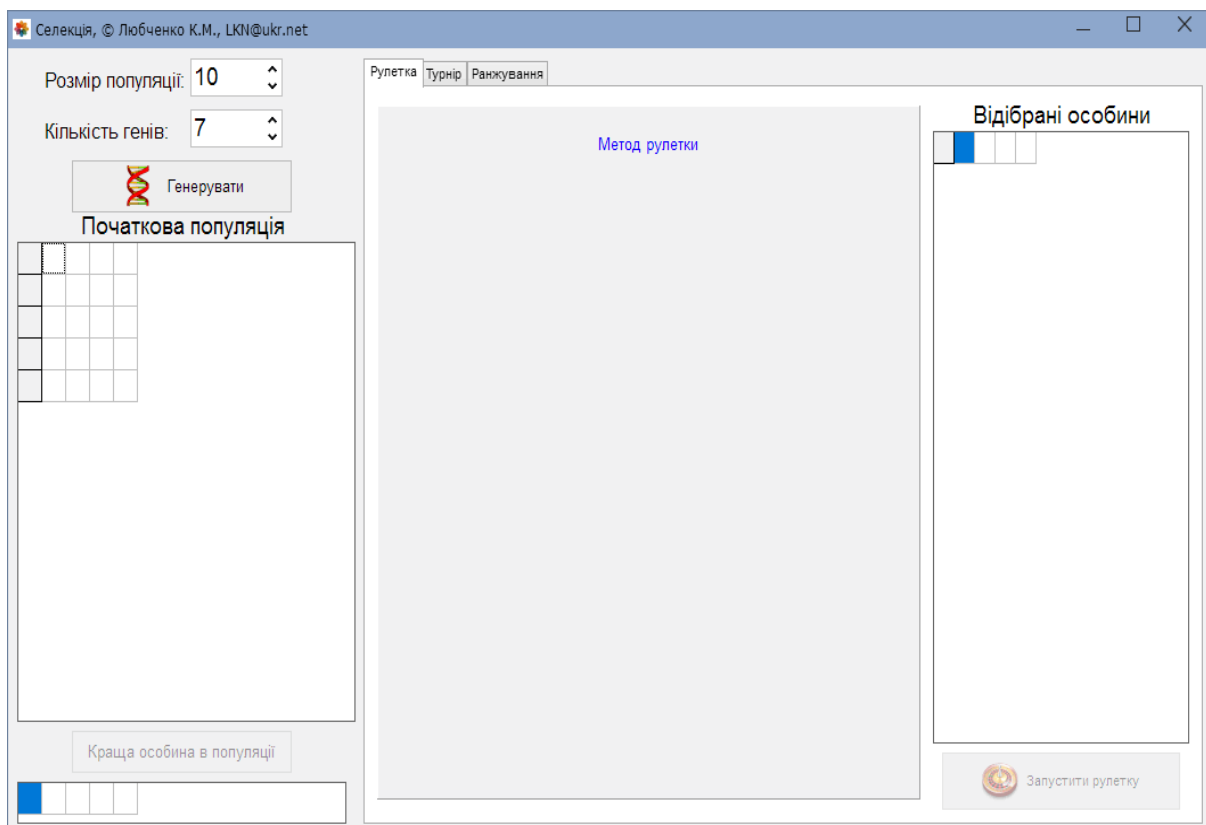

Рис. 3. Інтерфейс програми «Селекція»

Програма дозволяє створити початкову популяцію шляхом регулювання її розміру та кількості генів у відповідних налаштуваннях. Натискаючи кнопку «Генерувати», у поле «Початкова популяція» виводиться матриця у відповідності до кількості вибраних генів і розміру популяції (рис. 4).

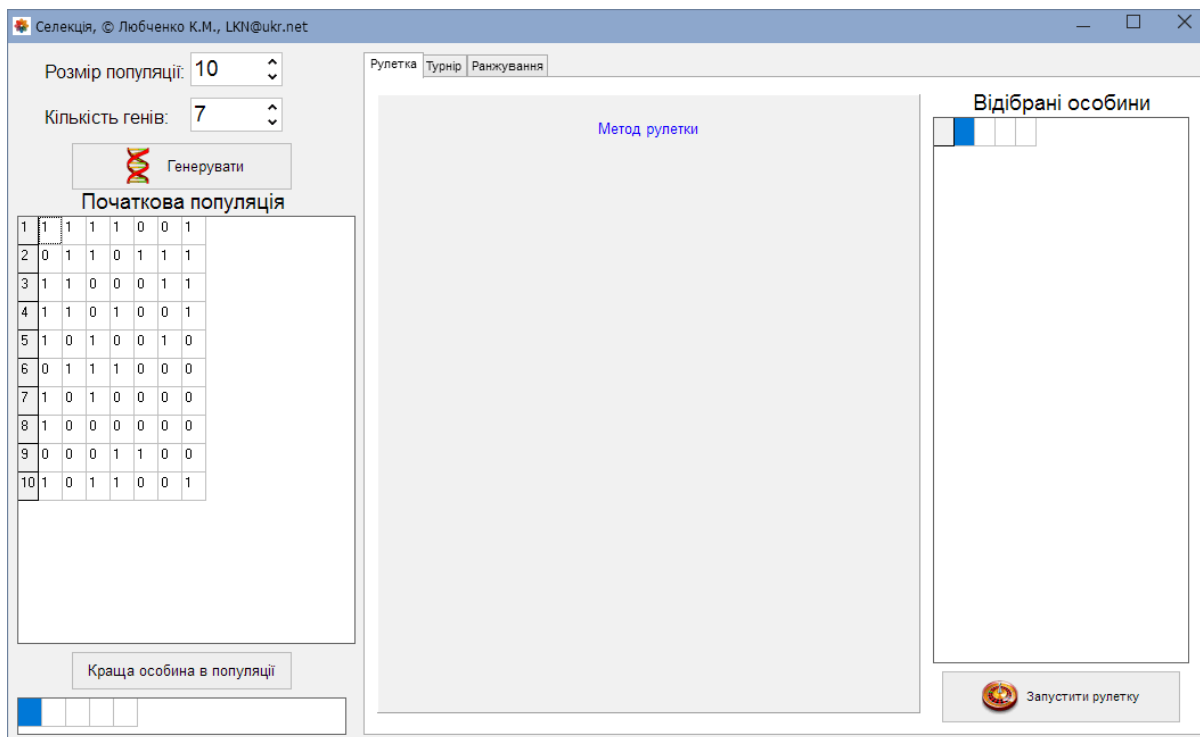

Рис. 4. Початкова популяція у програмі «Селекція»

Далі, за допомогою кнопки «Краща особина в популяції», можна отримати кращу особину в популяції (рис. 5).

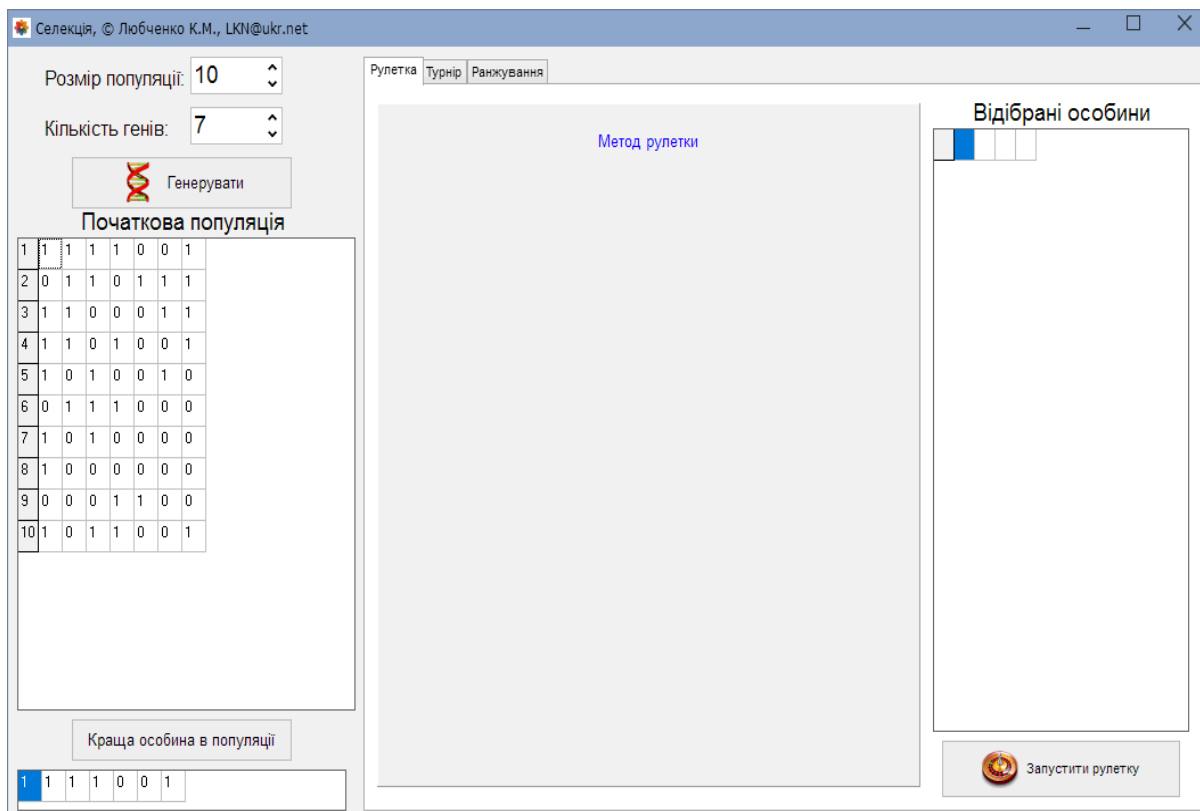

Рис. 5. Краща особина в популяції у програмі «Селекція»

З трьох можливих для вибору методів селекції потрібно обрати один і запустити його на виконання за допомогою спеціальної кнопки у правому нижньому куті вікна програми. Результати роботи методів «рулетки», турнірного відбору і ранжування відображено на рисунках 6, 7, 8.

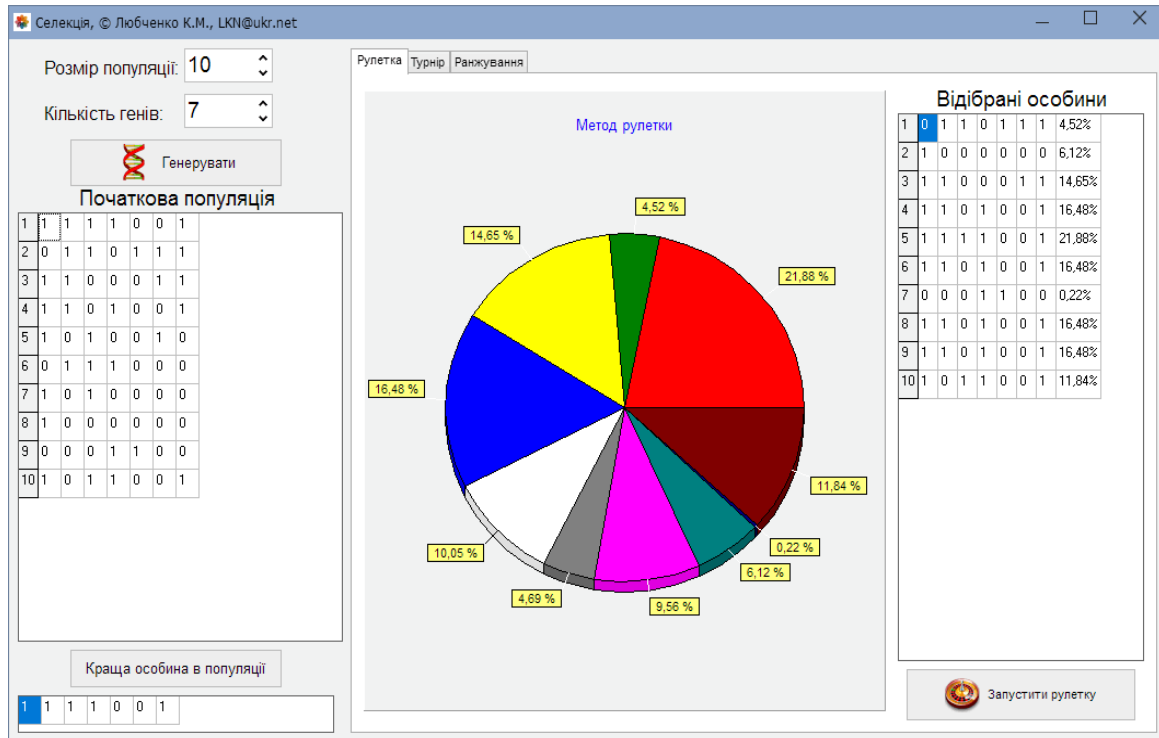

Рис. 6. Результат роботи методу «рулетки» у програмі «Селекція»

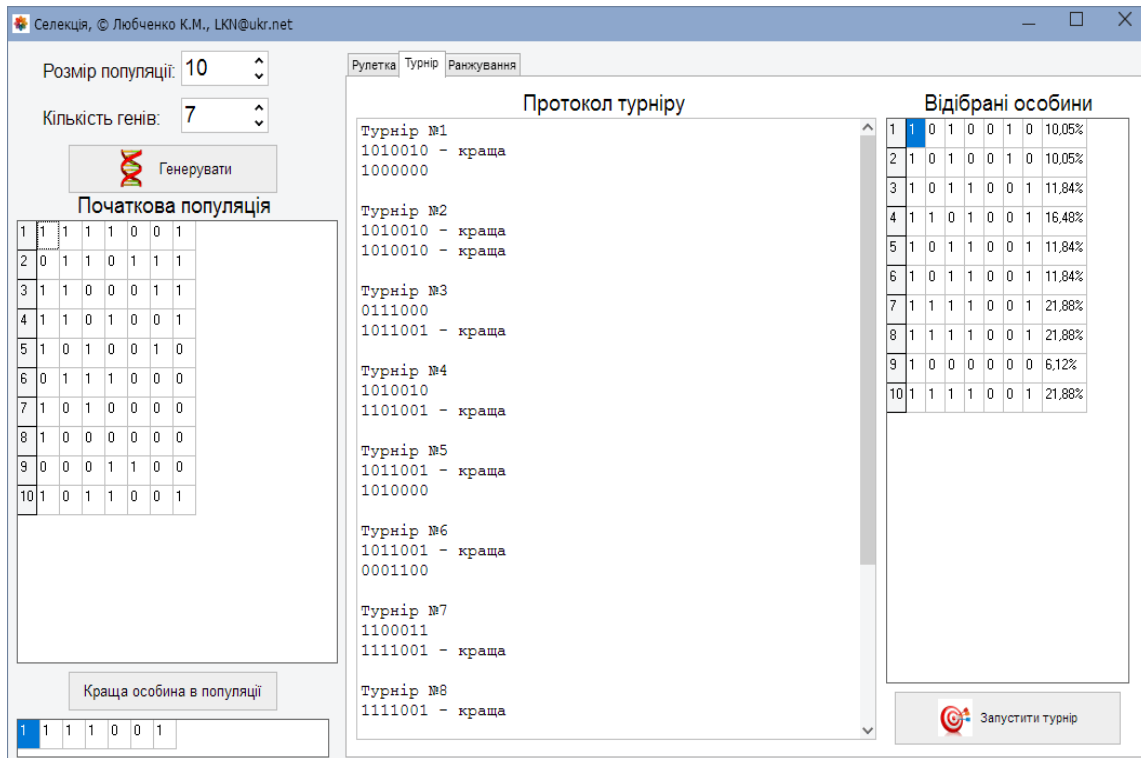

Рис. 7. Результат роботи методу турнірного відбору у програмі «Селекція»

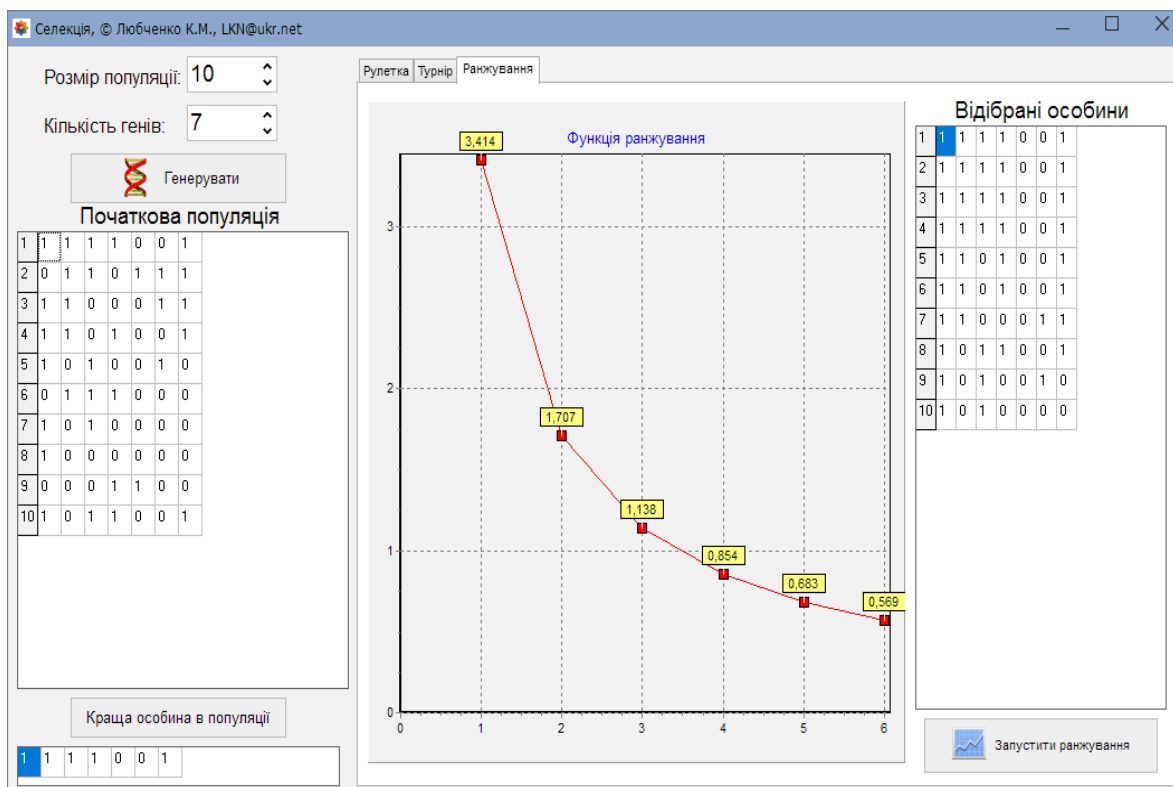

Рис. 8. Результат роботи методу ранжування у програмі «Селекція»

Висновки та перспективи подальших розвідок. Практика застосування розглянутого підходу до навчання методів селекції дозволяє сформулювати такі висновки:

– запропонована методика виявилася ефективною на факультативних заняттях зі старшокласниками та у відповідному курсі для студентів спеціальностей «Інженерія програмного забезпечення», «Комп’ютерні науки та інформаційні технології», «Системний аналіз» Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

– застосування розробленої комп’ютерної програми для наочної демонстрації різних методів селекції під час навчання основ генетичних алгоритмів дозволяє учням (студентам) на більш високому рівні якості засвоїти теоретичний матеріал і в подальшому свідомо його застосовувати при розв’язуванні практичних задач і створенні відповідного програмного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 жовтня 2013 року № 1456 «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/Нормативно-правова%20база/1456.pdf>
2. Любченко К. М. Навчання оператору кросинговеру з комп’ютерною підтримкою / К. М. Любченко // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». Випуск № 9. – Черкаси, 2016. – С. 123–129.
3. Гладков Л. А. Генетические алгоритмы / Л. А. Гладков, В. В. Курейчик, В. М. Курейчик. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : ФИЗМАТЛИТ, 2006. – 320 с.
4. Панченко Т. В. Генетические алгоритмы : учебно-методическое пособие / под ред. Ю. Ю. Тарасевича. – Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2007. – 87 с.
5. Батищев Д. И. Применение генетических алгоритмов к решению задач дискретной оптимизации : учебно-методический материал по программе повышения квалификации «Информационные технологии и компьютерное моделирование в прикладной математике» / Д. И. Батищев, Е. А. Неймарк, Н. В. Старостин. – Нижний Новгород, 2007. – 85 с.

6. GALib Documentation. Retrieved from <http://lancet.mit.edu/galib-2.4/>
7. Genetic Algorithm Library. Retrieved from <http://www.codeproject.com/Articles/26203/Genetic-Algorithm-Library>
8. Jenetics. Retrieved from <http://jenetics.io/javadoc/org.jenetics/index.html>
9. Скобцов Ю. О. Основы эволюционных обчислень : навчальний посібник / Ю. О. Скобцов. – Донецьк : ДонНТУ, 2008. – 326 с.

References

1. *Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 21, 2013 № 1456 «About approval of the Concept of profile education in a high school»*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/content/Нормативно-правова%20база/1456.pdf> (in Ukr.)
2. Lyubchenko, K. M. (2016). Crossover operator training with computer support. *Pedahohichni nauky (Teaching Science)*, 9, 123–129 (in Ukr.)
3. Gladkov, L. A., Kureichik, V. V., & Kureichik, V. M. (2006). *Genetic algorithms* / Ed. V.M. Kureichik. – 2-nd ed., corr. and add. Moscow: FIZMATLIT (in Russ.)
4. Panchenko, T. V. (2007). *Genrtic algorithms: training-methodic aid* / ed. Yu.Yu. Tarasevich. Astrakhan: Publishing House «Astrakhanskiy University» (in Russ.)
5. Batishchev, D. I., Neimark, E. A., & Starostin, N. V. (2007). *Application of genetic algorithms for discreet optimization problems solving. training-methodic material in problem for qualification increase «Information technologies and computer modeling in Applied Mathematics»*. Nizhniy Novgorod (in Russ.)
6. GALib Documentation. Retrieved from <http://lancet.mit.edu/galib-2.4/> (in Eng.)
7. Genetic Algorithm Library. Retrieved from <http://www.codeproject.com/Articles/26203/Genetic-Algorithm-Library> (in Eng.)
8. Jenetics. Retrieved from <http://jenetics.io/javadoc/org.jenetics/index.html> (in Eng.)
9. Skobcov, Yu. O. (2008). *Fundamentals of Evolutionary Computing*. Donec'k: DonNTU (in Russ.)

Abstract. *LYUBCHENKO Kostyantyn Mikolayovich. Training operator of selection with computer support.*

Introduction. *The order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On Approval of the Concept of Professional Education at Senior School» states that the purpose of profile education is to provide conditions for quality education of senior pupils in accordance with their individual inclination, capabilities, abilities and needs, ensuring professional orientation of students for future activities, which is in demand in the labor market, establishing continuity between general secondary and vocational education, providing opportunities for constant spiritual self-perfection spare personality formation of the intellectual and cultural potential of the nation as the highest value [1]. Accordingly, it is expedient to consider with senior pupils who have chosen the natural-mathematical or technological training direction, the basics of artificial intelligence, for example, in elective computer science classes. An important chapter in the field of artificial intelligence is genetic algorithms. The article [2] considered the operator of cross-over. Therefore, the task of teaching theoretical foundations and practical skills is relevant to the use of another operator – the selection operator. To understand its essence it is necessary: 1) in an accessible visual form, consider theoretical information about the selection operator; 2) using the author's computer program to form an understanding of the basic selection methods in the genetic algorithm.*

Also, with the further acquisition of higher education in computer specialties, in particular, «Software Engineering», «Computer Science», «Computer Engineering», «System Analysis», in studying these issues will be implemented, first of all, such principles of training : systematicity and consistency, accessibility, visibility, and scientific knowledge.

Purpose. *Consideration of methodical bases and computer support for the study of the nature and types of selection operator in secondary schools of natural and mathematical and technological areas of profile education and computer specialties of higher educational institutions.*

Results. *The technique of training the selection operator for senior pupils and students of computer specialties, which includes such main content components, is offered: 1) theoretical foundations of selection in genetic algorithms; 2) basic selection methods with the use of educational examples 2) demonstration of various selection methods with the help of the author's software product for the purpose of a more qualitative assimilation of theoretical material; 3) described is a software product that has a convenient interface and allows interactive display of the basic selection methods in genetic algorithms.*

Conclusion. *The practice of applying this approach to teaching selection methods allows us to formulate the following conclusions: 1) the offered methodology proved to be effective at optional classes with senior pupils and in the corresponding course for students of specialties «Software Engineering», «Computer Science and Information Technologies», «System Analysis» of Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky; 2) the use of the developed computer program for the visual demonstration of different selection methods during the study of the foundations of genetic algorithms allows students (students) at a higher level of quality to master theoretical material and then consciously apply it in solving practical problems and creating appropriate software.*

Key words: *teaching methodology; selection; genetic algorithm; secondary education; profile education; computer specialty; computer program.*

*Одержано редакцією 10.01.2018
Прийнято до публікації 17.01.2018*

УДК 373.5:37.014.6:005.3 (045)

ЛЮШИН Микола Олександрович,

кандидат педагогічних наук, завідувач кабінету управління навчальними закладами, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

e-mail: m-ljushyn@ukr.net

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Обґрунтовано маркетинговий підхід до управління сучасним закладом загальної середньої освіти як імператив освітнього менеджменту і маркетингу. Запропоновано модифіковану маркетингову технологію управління закладом освіти. Визначено пріоритетні напрями науково-методичного супроводу підготовки керівників до її реалізації.*

На рівні перспектив подальшого дослідження виокремлено роботу з вивчення маркетингового аспекту управління освітою на засадах акмеології.

Ключові слова: *конкурентоспроможність; маркетинг; маркетингова технологія управління; маркетинговий підхід; науково-методичний супровід; освітній маркетинг; освітній менеджмент; освітня послуга; ринок освітніх послуг; якість освіти.*

Постановка проблеми. В умовах багатовекторного розвитку суспільства успіх у модернізації освіти залежить, насамперед, від пошуку шляхів конкурентоспроможності закладів освіти, професійної кваліфікації керівників, їхньої адаптації до управління за законами ринку. Тому, крім знань з освітнього менеджменту, сучасному керівникові закладу освіти потрібні знання з маркетингу. За визначенням науковців, *маркетинг* – це діяльність у сфері ринку з метою стимулювання збуту товарів і послуг, розвитку і вдосконалення обміну для кращого задоволення потреб і отримання прибутку [1, с. 177]. Маркетингова діяльність уже стала невід’ємним інструментом стратегічного розвитку закладу освіти як інституту формування ринкової свідомості суспільства. Робота Нової української школи має бути спрямована, як стверджує Л. Калініна, на розуміння, сприйняття та здобуття метакомпетеностей усіх учасників освітнього процесу, що базуються на вміннях і навичках, а також орієнтуватися на «навички майбутнього» [2, с. 20]. Сервіс-орієнтування, за даними експертів Всесвітнього економічного форуму (Давос, 2016), – одна з десяти ключових навичок для ринку праці в найближчій перспективі. Саме тому розгляд процесів реалізації маркетингового

підходу як елемента маркетингової стратегії управління новітнім закладом освіти є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна педагогічна наука предметно досліджує проблеми, що пов'язані з *управлінською діяльністю суб'єктів освітнього ринку на засадах маркетингу*. Уперше сформувала категоріальний базис маркетингу у сфері освіти *Т. Оболенська* [3]. *Заслужують на увагу наукові розробки В. Григораша* (маркетингова діяльність директора школи) [4], *А. Мазура* (маркетингове позиціонування закладу освіти) [5], *О. Перехейди* (організація платних освітніх послуг) [6], *О. Полянської* (створення маркетингової служби) [7], *Т. Сорочан* (управління школою в умовах ринкових відносин) [1], *Ю. Чернова* (зв'язки школи з громадськістю) [8] та ін. *Останніми роками активізувалась увага до питань іміджу в педагогіці* (*І. Кухар* [9], *О. Мармаза* [10], *В. Назаренко*, *Л. Назаренко*, *С. Одайник* [11] та ін.).

Мета статті – обґрунтувати маркетинговий підхід до управління сучасним закладом загальної середньої освіти, визначити пріоритетні напрями науково-методичного супроводу підготовки керівників до його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Реформування вітчизняної освіти, як і будь-якої сфери суспільного життя, вимагає переосмислення, переоцінки стратегічного курсу розвитку галузі. Швидкість трансформацій залежить від грамотного і порядного менеджменту. *В. Скоцик*, відомий економіст і антикризовий менеджер, у книжці «Як нам жити в епоху змін?» наголошує: «Головний урок, який я виніс зі свого досвіду управлінця – ніколи не кидатися в паніку, а прискіпливо аналізувати ситуацію. ...Бо стратегічний план можливий там, де є команда і спільні довготривалі цілі, де горизонт планування переважає 2-5 років» [12, с. 29, 133]. Оперуючи історичними фактами і власною практикою, він виокремлює низку важливих параметрів для втілення нової стратегії дій, прийнятних і в освіті: треба спиратися на сили своєї організації, а не на зовнішню допомогу; прагнути вищого результату при менших затратах; іноземний менеджмент не завжди ефективний; мотивація працівників є не що інше, як управління вчинками; важлива прозорість усіх виплат і розрахунків; необхідна правильна організація управління всіма процесами; не варто боятися змінювати чи оновлювати кадри [12, с. 33].

Проблема якості кадрів – чи не найактуальніша в епоху освітніх змін. Свого часу президента Чехії *В. Гавела* спитали, чому він віддає перевагу молодим недосвідченим управлінцям перед працівниками зі стажем. Він відповів: «Краще 5 років помилок, ніж 50 років саботажу». Йому потрібні були люди, які люблять зміни, люди, які самі ці зміни уособлюють, а досвід прийде до них із практикою.

Це може здатися дивним, але в освіті працюють ті самі закони менеджменту, про які говорив *В. Гавел*. Тут більш важливе сучасне інноваційне мислення, ніж досвід роботи за старими технологіями. Його думки й ідеї – універсальні й затребувані в різних сферах і в різні часи. *В. Скоцик* переконаний: «Великий досвід зміцнює стереотипи, яких ми всіляко намагалися уникати, адже саме вони заважають упровадженню нових технологій» [12, с. 30]. Ми поділяємо його думку, що в нинішньому світі хороших результатів досягають ті, хто сповідує ефективні інноваційні методи, може зробити чіткі розрахунки витрат і прибутків, прагне змін відповідно до викликів часу та суспільного прогресу. Урахування провідних ідей менеджменту – ознака реформи загальної середньої освіти, яка передбачає докорінну і системну перебудову освітнього та управлінського процесів у школі згідно з Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (далі – Концепція «Нова українська школа»).

Платформою для промоції Нової української школи, забезпечення її лідерських позицій на ринку освітніх послуг є освітній маркетинг. Адже, як указує *Т. Сорочан*, цей

напряму управління закладом освіти в умовах ринкової економіки «забезпечує дослідження попиту на освітні послуги <...>, впливає на розвиток освітніх потреб громадян, формує позитивний імідж навчального закладу, розробляє та впроваджує концепції надання якісних освітніх послуг» [1, с. 365]. Саме тому ми розглядаємо *маркетинговий підхід до управління* закладом загальної середньої освіти як імператив освітнього менеджменту і маркетингу. *Цей науковий підхід передбачає орієнтацію керування при вирішенні будь-яких педагогічних завдань на споживача. Елементами маркетингового підходу є: а) поліпшення якості об'єктів управління (освітнього процесу, процесу виховання, освітнього середовища, ресурсів, розвитку компетентностей) відповідно до потреб споживачів; б) економія ресурсів у споживачів за рахунок поліпшення якості; в) економія ресурсів в освітній діяльності за рахунок чинника масштабу освітньої діяльності, інноваційного процесу, застосування системи ефективного менеджменту* [14, с. 182].

Якість об'єкта управління (керованої системи) є сукупністю економічних, соціально-демографічних, правових та інших властивостей об'єкта, що зумовлює його здатність задовольняти конкретні освітні потреби. У найбільш загальному значенні якість є ознакою відповідності певним стандартам. Сучасне визначення сутності терміна «якість освіти» подано в Законі України «Про освіту» як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг» [15]. Із позицій маркетингу якість продукту (освітніх послуг) має вимірюватися оцінками самих споживачів.

Маркетинговий підхід повинен об'єднувати цілі, вимоги споживачів і ресурсні можливості організації. Тому актуалізується проблема ресурсозбереження – одного з важливих напрямів підвищення ефективності освітньої діяльності, що спрямований на найбільш раціональне, економне використання всіх видів ресурсів, у т. ч. навчальних, інформаційних, фінансових, матеріально-технічних, людських. Так, для сертифікації педагогічних працівників (підтвердження рівня професіоналізму), яка визначена спершу добровільною, а не обов'язковою, має бути ще ресурс часу і прийняття в суспільстві. Треба, на нашу думку, щоб сертифікація довела свою ефективність, і тоді вона стане обов'язковою для всіх. Режим економії ресурсів досягається за рахунок, серед іншого, застосування онлайн-ресурсів, оригінальних освітніх практик, упровадження інноваційних методик і технологій, кращої організації праці. Прикладом продуктивного застосування ресурсів закладу освіти є робота за моделлю громадсько активної школи, яка передбачає створення ресурсних центрів у місцевій громаді та перетворення школи на головний громадський центр із надання послуг.

Крім того, у реалізації маркетингового підходу до управління освітою необхідно враховувати чинники зовнішнього впливу: 1) становлення громадянського (вільного демократичного) суспільства; 2) трансформації в економічній і соціальній сферах; 3) інноваційні процеси; 4) зміни у ставленні та вимогах держави і суспільства до освіти; 5) розвиток психолого-педагогічної науки, теорії управління та інших суміжних наук; 6) підхід до застосування освітнього менеджменту як складника менеджменту організацій; 7) інтеграція до європейського та світового освітнього простору.

Основними чинниками впливу внутрішнього середовища на маркетингове забезпечення якості освітніх послуг є: 1) зміна освітньої парадигми: перехід від школи знань до школи компетентностей, від предметоцентризму до дитиноцентризму (орієнтації на потреби учня); 2) розвиток школи як відкритої соціально-педагогічної системи, сфери освітніх послуг, суб'єкта господарського права; 3) нові вимоги до керівника закладу освіти як креативного менеджера, маркетолога, лідера організації; 4) формування готовності вчителя до оволодіння методиками компетентнісного навчання та найактуальнішими

сучасними освітніми технологіями; 5) вплив постійно зростаючої конкуренції, нового механізму фінансування, державного регулювання закладів освіти.

Реалізація зазначеного вище в практичній управлінській діяльності передбачає оволодіння керівником технологіями менеджменту і маркетингу в освіті. Наше розуміння *технології освітнього менеджменту* як педагогічної категорії ґрунтується на змісті професійного управління сучасною школою. Це – науково обґрунтована система проектування певної послідовності дій із урахуванням необхідних ресурсів, яка забезпечена управлінськими рішеннями та спрямована на розв’язання проміжних цілей і досягнення кінцевого результату. Серед модерн-технологій освітнього менеджменту виокремлюємо *маркетингову технологію управління* закладом загальної середньої освіти, яка підпорядкована гармонізації потреб споживачів і можливостей організації, підвищенню її конкурентоспроможності. Конкретизуємо зміст базових понять і термінів цієї технології.

Бренд – знак, образ предмета, явища, рейтинг товару, продукту, його марка в найвигіднішому варіанті, який має високу привабливість у споживачів.

Імідж закладу освіти – певний образ закладу освіти, який проектується в соціумі і цілеспрямовано впливає на сприйняття закладу освіти громадськістю.

Маркетингове позиціонування закладу освіти – діяльність, спрямована на представлення конкурентних переваг закладу освіти і його послуг на ринку за допомогою маркетингового інструментарію.

Освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб’єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість і спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [15].

Маркетингову технологію, яка враховує сучасний соціально-економічний контекст управлінської діяльності та неодноразово апробована в низці загальноосвітніх шкіл Рівненської області, ми подаємо як сукупність послідовних кроків на шляху досягнення окреслених цілей (за Т. Сорочан):

1. Визначити коло потенційних споживачів освітніх послуг закладу освіти.
2. Сегментувати ринок освітніх послуг відповідно до різних груп споживачів, які визначаються на основі відмінностей у їхніх потребах, характеристиках (таких, як: вік, стать, прибуток, соціальний стан, місце проживання) і поведінці. Вибір оптимального сегменту (одного або декількох) для надання послуги не виключає роботи зі споживачами інших сегментів.
3. Виокремити переваги пропонованої освітньої послуги шляхом позиціонування. При цьому звернути увагу на застосування інструментів Інтернет-маркетингу (веб-сайту, блогу, електронної пошти, чату, веб-форуму, аудіо- та відеоконференції, вебінару, мережових спільнот).
4. Започаткувати бренд, що асоціюється споживачем із конкретними назвою, символом, малюнком, дизайном або їх поєднанням і слугує ідентифікації закладу освіти або певної послуги.
5. Подбати про створення позитивного іміджу закладу освіти інструментами паблік релейшнз (зв’язків із громадськістю). Це можуть бути, зокрема: PR-заходи (акція, конференція, виставка, презентація, творчий звіт, зустріч із випускниками різних років); співпраця зі ЗМІ; засоби візуальної ідентичності (емблема (логотип), візитна картка, буклет, рекламний проспект, листівка (флаєр), банер).
6. Мотивувати діяльність усіх членів шкільної спільноти щодо надання якісних освітніх та інших (психологічних, експертних, інформаційних, орендно-лізингових, транспортних) послуг.
7. Передбачити розвиток освітніх потреб місцевої громади як цільового споживача на основі вивчення кон’юнктури ринку освітніх послуг.

Свободу маневру і широкі можливості всім ініціативам дає продумана *децентралізація управління*, тобто делегування повноважень і відповідальності. Вона передбачає розширення прав об'єднаних територіальних громад, гарантування рівного доступу людей до публічних послуг (у т. ч. освітніх), ухвалення самостійних та обґрунтованих управлінських рішень. Ми нині повинні застосувати всі переваги принципу самоврядності, коли оптимізуються управлінські структури, шкільні мережі, розв'язання низки інших проблем освітньої сфери відбувається на місцях, завдяки рішенням громади в конструктивному партнерстві з регіональною владою. Це сприяє значному підвищенню відповідальності керівника закладу освіти, а отже, затребуваності теоретичних знань із маркетингу, формуванню нових професійних умінь, виробленню соціально значущих цінностей.

Загалом маркетингова технологія як технологія розвитку закладу освіти спрямована на набуття нової якості освіти в умовах конкурентного середовища, на покращення репутації школи на ринку освітніх послуг. Знання про маркетингову технологію мають бути інструментом пошуку закладом освіти власного шляху розвитку, який буде вигідно вирізняти його від конкурентів.

Отже, виходячи з важливості проблем і перспектив маркетингової діяльності закладу загальної середньої освіти для розроблення та впровадження ефективних стратегій за умов становлення Нової української школи, вважаємо за доцільне рекомендувати:

1. Закладам післядипломної педагогічної освіти:

1.1. Підготувати науково-інформаційний довідник про розробку, апробацію та впровадження інноваційних освітніх технологій у діяльності закладів загальної середньої освіти. *Відповідно до плану роботи.*

1.2. Провести маркетингові дослідження з питань задоволення якістю освітніх послуг щодо підвищення кваліфікації педагогічних і керівних працівників, пропонуваніх у регіоні. *20__ р.*

1.3. Спроекувати модель науково-методичного супроводу вироблення та реалізації маркетингової стратегії закладу загальної середньої освіти в ринкових умовах як основи ефективного управління педагогічним колективом. *20__ р.*

2. Районним, міським методичним кабінетам, методичним службам об'єднаних територіальних громад:

2.1. Розвивати інституційну спроможність закладів загальної середньої освіти щодо безперервного професійного розвитку педагогічних працівників шляхом впровадження клієнт-орієнтованого методичного сервісу. *Постійно.*

2.2. Визначити пакети актуальних на рівні закладу освіти й освітнього округу сервісних методичних послуг за напрямками: науково-методичний, експертний, моніторинговий, консалтинговий, маркетинговий. *Постійно.*

2.3. Запропонувати покрокове розроблення Положення про маркетингову діяльність закладу освіти, створення у закладах освіти *служби маркетингу* – організаційної структури, яка діє на основі принципів і методів маркетингу на громадських засадах, забезпечує маркетингову підтримку вдосконалення якості освітнього процесу [7]. *20__ р.*

2.4. Сформувати базу даних кращих практик маркетингової діяльності закладів освіти в умовах Нової української школи. *20__-20__ рр.*

3. Закладам загальної середньої освіти:

3.1. Практикувати самооцінювання якості власних послуг за міжнародними стандартами якості діяльності громадсько активних шкіл, визнаними у провідних європейських країнах і в Україні. *Постійно.*

3.2. Провести засідання педагогічної ради з питань: «Управління якістю освіти – пріоритетний напрям діяльності закладу освіти», «Роль методичної служби в реалізації

сучасних підходів у компетентнісному полі Нової української школи», «Персональний брендинг як інструмент професійної успішності вчителя-предметника». *Відповідно до плану роботи.*

3.3. Організувати в системі науково-методичної роботи створення педагогічних проектів «Імідж закладу освіти», «Імідж керівника закладу освіти», «Імідж сучасного вчителя», «Імідж учня нової генерації», активний пошук продуктивних зв'язків школи з громадськістю для формування і підвищення конкурентоспроможності закладу освіти, відповідних учасників освітнього процесу. *20__ р.*

3.4. Оновлювати перелік платних освітніх та інших послуг відповідно до нормативно-правових документів (Статуту закладу освіти, Положення про надання додаткових платних освітніх послуг понад обсяги, встановлені навчальними планами, ін.) та з урахуванням потреб і вимог сучасного ринку. *Постійно.*

Науково-методичний супровід, що спрямований на формування й розвиток соціально-економічної компетентності, дає можливість керівникові опанувати основи менеджменту і маркетингу в освіті, зокрема, спроектувати майбутні зміни в педагогічній практиці школи, визначити шляхи створення її позитивного іміджу, що є чинником поширення процесу модернізації освіти.

Висновки та перспективи дослідження. В умовах зміни освітньої парадигми, реалізації Концепції «Нова українська школа» маркетинговий підхід поглиблює розуміння сутності управління стратегічно зорієнтованим закладом освіти, сприяє наповненню новим змістом професійної педагогічної та управлінської діяльності. Запропоновані нами напрями науково-методичної взаємодії підпорядковано підвищенню ефективності управління сучасним закладом загальної середньої освіти, створенню в ньому конкурентного освітнього середовища на основі маркетингового підходу.

Подальші наукові пошуки пов'язуємо з вивченням маркетингового аспекту управлінської діяльності в системі загальної середньої освіти на засадах акмеології управління, яка ґрунтується на теорії менеджменту, психології управління і виявляється в ефективному впливі на поліпшення якості освіти, досягнення нових вершин (акмеологічне поняття) за допомогою нових стратегій.

Список використаних джерел

1. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності : теорія та практика : [монографія] / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
2. Калініна Л. Управління Новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін / Людмила Калініна // Директор школи. – 2017. – № 1/2. – С. 12–21.
3. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг : вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / Т. Є. Оболенська. – Київ : КНЕУ, 2001. – 208 с.
4. Григораш В. В. Маркетингова діяльність директора школи / В. В. Григораш. – Харків : Вид. група «Основа», 2014. – 224 с.
5. Мазур А. В. Інструменти позиціонування навчального закладу на ринку освітніх послуг / А. В. Мазур // Управління школою. – 2012. – № 19/21. – С. 45–49.
6. Перехейда О. М. Платні освітні послуги / О. М. Перехейда // Завучу. Усе для роботи. – 2017. – № 9/10. – С. 16–27.
7. Полянская Е. В. Маркетинг образовательных и методических услуг в деятельности методической службы / Е. В. Полянская // Методист. – 2007. – № 9. – С. 17–20.
8. Чернов Ю. В. «Паблік рілейшнз» сучасної школи / Ю. В. Чернов. – Харків : Вид. група «Основа», 2003. – 80 с.
9. Кухар І. Імідж керівника як основа для створення позитивного іміджу загальноосвітнього навчального закладу / Ірина Кухар // Післядипломна освіта в Україні. – 2013. – № 1. – С. 60–63.
10. Мармаза О. І. Використання потенційних можливостей іміджології в управлінні закладами освіти / О. І. Мармаза // Управління школою. – 2009. – № 19/21. – С. 55–59.
11. Назаренко В. С. Професійний успіх педагога як соціально-педагогічна проблема : наук.-метод. посіб. / В. С. Назаренко, Л. М. Назаренко, С. Ф. Одайник : у 2-х ч. – Харків : Вид. група «Основа», 2015. – Ч. 1. – 96 с. ; Ч. 2. – 80 с.

12. Скоцик В. Як нам жити в епоху змін? / Віталій Скоцик. – Київ : Самміт-книга, 2017. – 176 с.
13. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : за станом на 07.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>, вільний.
14. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – Київ : Кондор, 2009. – 358 с.
15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145–VIII : за станом на 08.02.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, вільний.

References

1. Sorochan, T. M. (2005). *Training School Leaders in Management Activities: Theory and Practice*. Luhansk: Znannia (in Ukr.)
2. Kalinina, L. (2017). Management of the New Ukrainian School. Comparative Characteristic of Conceptual Changes. *Dyrektor shkoly (School Principal)*, 1–2, 12–21 (in Ukr.)
3. Obolenska, T. Ye. (2001). *Marketing of Educational Services: Country and Foreign Experience*. Kyiv: KNEU (in Ukr.)
4. Hryhorash, V. V. (2014). *Marketing Activities of School Principal*. Kharkiv: VH «Osnova» (in Ukr.)
5. Mazur, A. V. (2012). Positioning Instruments of Educational Institution on the Market of Educational Services. *Upravlinnia shkoloiu (Management of School)*, 19–21, 45–49 (in Ukr.)
6. Perekheida, O. M. (2017). Paid Educational Services. *Zavuch. Use dlia roboty (For Head Teacher. Everything for Work)*, 9–10, 16–27 (in Ukr.)
7. Polianskaia, Ye. V. (2007). Marketing of Educational and Methodological Services in the Activities of Methodological Department. *Metodist (Methodist)*, 9, 17–20 (in Russ.)
8. Chernov, Yu. V. (2003). «Public Relations» of Modern School. Kharkiv: VH «Osnova» (in Ukr.)
9. Kukhar, I. (2013). Leader's Image as Basis for Creating Positive Image of General Educational Institution. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini (Postgraduate Education in Ukraine)*, 1, 60–63 (in Ukr.)
10. Marmaza, O. I. (2009). Usage of Potential Resources of Imageology in Management of Educational Institutions. *Upravlinnia shkoloiu (Management of School)*, 19–21, 55–59 (in Ukr.)
11. Nazarenko, V. S., Nazarenko, L. M., & Odainyk, S. F. (2015). *Professional Success of the Teacher as Socio-pedagogical Problem*. Kharkiv: VH «Osnova» (in Ukr.)
12. Skotsyk, V. (2017). *How to Live in the Epoch of Changes?* Kyiv: Sammit-knyha (in Ukr.)
13. *Conception of Realization of State Policy in the Sphere of Reformation of General Secondary Education «New Ukrainian School» during the period up to 2029*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>
14. Osovka, H. V., Yushkevych, O. O., & Zavadskiy, Y. S. (2009). *Dictionary on Economics*. Kyiv: Kondor (in Ukr.)
15. The Law of Ukraine «On Education» 05. 09. 2017 № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Abstract. *LIUSHYN Mykola Oleksandrovych. Marketing Approach in Management of Modern General Secondary Educational Establishment.*

Introduction. *The work of the new Ukrainian school as stated by L. Kalinina has to be oriented on getting high competences by all participants of educational process and obtaining «future skills» as well. According to the experts one of the ten key skills for the job market in the nearest perspective is service-orientation. In conformity with it consideration of realization processes in marketing approach for the management of modern educational institution becomes especially actual at present.*

Purpose. *To ground marketing approach in management of contemporary general secondary education, to determine priorities of scientifically-methodological guidance while preparing leaders for its realization.*

Results. *Based on the researches of scholars and my own practical work it became possible to single out a number of parameters necessary for implementation of the new strategy in administrative actions for reformation in education. In particular, attention is accentuated on importance of qualitative training the leaders and pedagogical staff. Marketing approach in management of strategically oriented general secondary school as imperative of educational management and marketing is also substantiated. The elements of this scientific approach are: a) improvement of the quality of management objects according to the consumer needs; b) consumers' resources economy as the result of quality improvement; c) resources economy in educational sphere due to the scale factor in educational activities, innovative process, usage of effective management system. It is established*

that realization of the marketing approach is determined by integrated combination of the factors that affect both outer and inner surroundings.

Originality. For maximum consideration of the above-mentioned factors in practical activities of a contemporary leader modified marketing technology in educational institution management has been proposed (by T. Sorochan). Basic conceptions and terminology of this educational modern technology such as «brand», «image of educational institution», «marketing positioning of educational institution», «education service» have been interpreted. Marketing technology has been presented as a total combination of seven successive steps on the way of achieving appointed goals.

Priority directions of scientifically-methodological guidance in preparing the leaders for realization of marketing approach have been defined.

Conclusion. The research done has affirmed that technology presented for realization of marketing approach in modern educational management is worth-while from the standpoint of pedagogic. It contributes to the creation of positive image of educational institution, ensures its compatibility and leading positions on the market of educational services. Further scientific research is connected with studying marketing aspect in education management on the basis of acmeology.

Key words: compatibility; marketing; marketing technology of management; marketing approach; scientifically-methodological guidance; educational marketing; educational management; educational service; market of educational services; education quality.

Одержано редакцією 11.01.2018
Прийнято до публікації 18.01.2018

УДК 373.29.2.015.31

МЕЛЬНИК Наталія Іванівна,
доктор педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Педагогічного інституту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Україна
e-mail: n.melnyk@kubg.edu.ua

ЄВРОПЕЙСЬКІ КОНЦЕПТИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Анотація. У здійсненому автором аналітично-компаративному дослідженні подано аналіз особливостей прояву європейських аспектів із захисту прав дітей у сучасному нормативно-правовому забезпеченні дошкільної освіти. Уточнено сутність поняття «європейський концепт правового виховання дітей дошкільного віку» у контексті наукових праць вітчизняних і європейських дослідників. Здійснено аналіз основоположних документів в європейському освітньому вимірі дошкільної сфери з питань захисту прав дітей. Установлено, що правовий захист дітей дошкільного віку в європейських країнах визначається ціннісною орієнтацією і екстраполюється на професійну підготовку педагогів дошкільної освіти. Визначено особливості актуалізації правового виховання дітей дошкільного віку в контексті вітчизняних нормативно-правових засад і концепції правового виховання дітей та молоді, а також визначено перспективні напрями подальшого розвитку правового виховання дітей дошкільного віку в Україні з урахуванням європейських концептів здійснення дошкільної освіти.

Ключові слова: концепт; правове виховання; діти; дошкільний вік; європейські цінності; дошкільна освіта; європейський вимір дошкільної освіти; нормативно-правове забезпечення.

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства у напрямку демократизації та гуманізації спонукає переорієнтацію й переосмислення цінностей в освітній сфері, починаючи з найпершої її ланки дошкільної. На сучасному етапі

становлення громадянського суспільства в Україні найважливішим досягненням системи освіти у правовому вихованні дітей дошкільного віку є її переорієнтація на принципи гуманізації, на виховання молодого покоління в дусі загальнолюдських цінностей та ідеалів миру. У контексті зазначеного визначається необхідність розв'язання двох найважливіших завдань соціальна – суттєва зміна положення дитини і педагогічна – формування елементарної правової культури дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. За твердженням вітчизняного педагога-гуманіста В. Сухомлинського, «...правове виховання, запобігання правопорушенням одна з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Треба вести спеціальну виховну роботу, розраховану спеціально на те, щоб не було в нашому суспільстві правопорушників...» [1, с. 323]. Боротьба з проявами протиправних дій дітей має бути, насамперед, боротьбою за духовне багатство людини, за її світогляд, переконання [2, с. 46].

Сучасні дослідники В. Головченко, П. Неліп, М. Неліп уважають, що правове виховання – це надання молодим громадянам соціальних, педагогічних, правових послуг не лише педагогічними колективами, але й громадськими і благодійними організаціями, правоохоронними органами, батьками [3, с. 8]. На переконання Н. Дронжек, робота з правового виховання дітей дошкільного віку, передусім, своєю метою ставить саме визначення значущості правових основ дошкільної освіти. Дослідниця вказує також і на наявність дослідницьких робіт, що стосуються правових основ дошкільної освіти [4, с. 46–47], серед яких дослідження Т. Доронової, Л. Пименової, Т. Поніманської, С. Федотової [4, с. 46].

Аналіз науково-педагогічної літератури й окремих аспектів у здобутках практики дозволив зробити висновок про те, що незважаючи на наявність напрацьовань з окресленої проблеми, окремі теоретичні її аспекти потребують уточнення і розширення. Серед найбільш актуальних залишається імплементація європейських концептів правового виховання дітей дошкільного віку в умовах вітчизняної теорії і практики, а відтак постає необхідність здійснення компаративного аналізу щодо забезпечення вітчизняної нормативно-правової бази європейськими засадами правового виховання дітей дошкільного віку, що становить **мету статті**.

Багатоаспектність і комплексність проблеми вимагає поетапного розв'язання поставлених у меті **завдань**: уточнення потребує сутність поняття «європейський концепт правового виховання дітей дошкільного віку», виведеного з урахуванням результатів теоретичних напрацьовань європейських дослідників; наступним етапом буде аналіз європейських основоположних документів щодо захисту прав дітей, визначення основних концептів такого виховання і виявлення особливостей їх відображення у вітчизняній нормативно-правовій базі; заключним етапом компаративного дослідження проблеми правового виховання дітей дошкільного віку в Україні буде розроблення перспективних напрямів удосконалення і розвитку освітньої політики держави з урахуванням європейських концептів.

Специфіка започаткованого дослідження й особливості феномену правового виховання вимагають застосування аналітичного, системного, компаративного і прогностичного підходів до здійснення дослідження, а відтак передбачає застосування комплексу теоретичних **методів**: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація психолого-педагогічної літератури з питань правового виховання і його нормативно-правового забезпечення у вітчизняному та європейському освітньому просторі; метод прогнозування для визначення перспектив подальшого вдосконалення забезпечення правового виховання дітей дошкільного віку в Україні.

Виклад основного матеріалу статті. Аналізуючи сучасний стан проблеми правового виховання дітей дошкільного віку, важливо зазначити, що в умовах

гуманізації та демократизації нашого суспільства головною причиною її актуальності є індивідуалізація суспільства і звернення до особистості. Увага до правового виховання дітей саме дошкільного віку обумовлена тим, що з дошкільного дитинства закладається основа норм і правил поведінки, сформованість яких у подальшому формує правову культуру особистості в цілому. Виховання дитини відповідно до вимог суспільства – необхідний складник процесу підготовки зростаючої людини до майбутнього активного життя в ньому, тому одним з важливих напрямів цієї діяльності є процес правового виховання дітей дошкільного віку.

Аналізуючи проблему правового виховання дітей дошкільного віку в сучасному вітчизняному та європейському освітньому просторі важливо конкретизувати, що мається на увазі під означеним феноменом. Так, як зазначає Н. Лесько, у вітчизняній науковій літературі висловлюються різні погляди щодо співвідношення таких понять, як «правове виховання» і «правова освіта» [5]. Дослідниця О. Скакун [6, с. 484] стверджує, що правова освіта, як і правове виховання, являє собою процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності й правопорядку. Натомість у розумінні М. Кравчука [7, с. 220] правова освіта є найефективнішою формою правового виховання, оскільки вона спрямована на надання певної системи правових знань і здійснюється у школах, училищах, технікумах, закладах вищої освіти. Як бачимо, автор розглядає правову освіту як складник правового виховання.

У європейській науковій літературі автентичним українським поняттям «правове виховання» і «правова освіта» є «legal education» і в загальному значенні розуміється як освіта осіб про основні принципи, теоретичні і практичні засади з прав людини, що забезпечує особу, яка отримує таку освіту знаннями і навички, необхідні для регуляції суспільної поведінки, дотримання її в межах чинного законодавства певної країни [8].

Важливим є також визначення сутності поняття «європейський концепт». Його тлумачення виводимо на основі розуміння поняття «концепт» (загальна думка [9]), як явища ментального характеру [10, с. 90], утворення в свідомості індивіда – вихід на концептосферу соціуму, тобто культури, а концепт як одиниця культури – це фіксація колективного досвіду, який стає набутком індивіда [11, с. 116]. У контексті дослідження звертаємося до лінгвокультурологічного підходу до визначення поняття, яке вможливує його розуміння як сукупність уявлень особистості про певний феномен, який стосується освітньої сфери, що з набуттям розповсюдження та визнання набуває соціального характеру, тобто формує широку групу людей, які об'єднані спільними переконаннями.

На основі синтезу представлених визначень пропонуємо таке розуміння феномену «європейський концепт правового виховання дітей дошкільного віку» – сукупність основних положень європейської освітньої політики, що спрямована на підвищення і забезпечення правової компетентності дітей дошкільного віку, через засвоєння ними знань про основи держави і права, виховання в дітей поваги до дотримання норм і правил суспільної поведінки, закону, розуміння своїх прав як дитини, небайдужого ставлення до порушень законності й правопорядку.

Наступним етапом реалізації започаткованого компаративного аналізу правового виховання дітей у контексті імплементації та розуміння європейських концептів – аналіз нормативно-правового забезпечення в європейському і вітчизняному освітньому просторі дошкільної ланки освіти.

Перш за все зазначимо, що проблема прав дитини, турбота про її життя, розвиток, освіту і виховання на сучасному етапі розвитку світового соціуму актуалізована на планетарному рівні, що відзначено міжнародним співтовариством прийняттям документів, у яких проголошена пріоритетність прав дітей у суспільстві. До них

відносяться: Декларація прав дитини (1959), Конвенція ООН про права дитини (1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990).

Декларація прав дитини є першим міжнародним документом, у якому увага батьків, а також різноманітних організацій, органів місцевої влади і національних урядів привертається до визнання і дотримання прав дітей шляхом законодавчих та інших заходів. Основна теза Декларації: «Людство зобов'язане давати дитині краще, що воно має» [3]. У цьому документі проголошуються права дітей: на ім'я, громадянство, любов, розуміння, матеріальне забезпечення, соціальний захист і надання можливості отримувати освіту, розвиватися фізично, розумово, морально і духовно в умовах свободи і гідності.

Важливо також відзначити прийняття Конвенції ООН про права дитини, у якій дитина вперше розглядається не тільки як об'єкт, який вимагає спеціального захисту, але і як суб'єкт права, який має всі права, що є в людини. Конвенцією проголошено курс на взаємини з дітьми на морально-правових нормах, в основі яких лежить справжній гуманізм і демократизм, повага і дбайливе ставлення до особистості дитини, її думки, поглядів. Документом стверджується необхідність формування в молодого покоління усвідомленого розуміння законів і прав інших людей, шанобливого ставлення до них. Положення Конвенції зводяться до чотирьох основних вимог, які повинні забезпечити права дітей: виживання, розвиток, захист і забезпечення активної участі в житті суспільства. Основна ідея Конвенції – єдність прав і обов'язків. Конвенція пов'язує права дитини з правами та обов'язками батьків та інших осіб, які несуть відповідальність за життя дітей, їх розвиток і захист, надає право приймати рішення. Усі державні структури, у тому числі заклади освіти, зобов'язані широко інформувати як дорослих, так і дітей про принципи і положення Конвенції (ст. 42) [3].

Відповідно до положень «Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини» від 11 травня 2010 року права дитини мають бути захищені державою і стало підтримуватися через належну і відповідну професійну підготовку кадрів системи дошкільної освіти [12, с. 31].

Серед найважливіших європейських документів, які визначають концепти правового виховання і захисту дітей дошкільного віку на сучасному етапі визнано «Діти в Європі», яким детермінується освітня політика з захисту прав дітей дошкільного віку у забезпеченні якісної дошкільної освіти [13, с.110]. Визначення принципів і цінностей, на яких базується дошкільна освіта в Європі, є надзвичайно важливим аспектом дослідження, оскільки від них в цілому залежать концепція, принципи і підходи до правового виховання дітей дошкільного віку. Окрім того, цінності громадянської компетентності та її формування в цілому є важливими і в професійній підготовці кадрів дошкільної освіти, оскільки вони є прямими ретрансляторами «правової культури» [14, с. 5]. Необхідно наголосити, зазначимо, що вагомим кроком у розробленні «європейського простору дошкільної освіти» стало створення унікального за своїм змістом, своєю діяльністю проекту і видання одноіменного міжнародного журналу з проблем дошкільного дитинства і освіти «Діти в Європі». У журналі порушувалося питання якості надання послуг у дошкільній галузі та діяльності всіх формальних, неформальних та інформальних організацій, що пов'язані з дошкільною освітою. До процесу розповсюдження і популяризації актуальності та необхідності отримання якісної дошкільної освіти та її значення для гармонійного особистісного становлення людини на сторінках цього міжнародного видання долучилося 13 європейських країн, і видається він на 11-ти європейських мовах. Журнал став платформою створення форуму – «європейського простору дошкільної освіти», на якому презентовано обмін ідеями, практикою та інформацією в дошкільній галузі, журнал здійснює вагомий вклад у розвиток політики і практики

суспільного дошкільного виховання на європейському і національному рівнях. За ініціативи цього провідного європейського видавництва в 2008 році було підготовлено директивний програмний документ «Діти дошкільного віку та послуги в дошкільній освіті», який був покликаний стимулювати демократичний діалог щодо європейської політики і необхідності розроблення європейського підходу надання освітніх послуг дітям дошкільного віку, і забезпечував підтримку створення «європейської політики дитинства» (European politics of childhood) [15, с. 1].

У преамбулі цього документа зазначено, що відповідальність Європейського Союзу в галузі дошкільної освіти зумовлюється такими причинами:

- Європейський Союз зосередив особливу увагу на сферу послуг у дошкільній галузі та на освіті дітей дошкільного віку з початку 1990-х років;
- Європейською комісією в липні 2006 року було опубліковано Постанову «На шляху до стратегії Європейського Союзу з прав дитини, у якому права дітей визнавалися «пріоритетом для ЄС» [16];
- Європейською Комісією також було опубліковано документ «Ефективність і справедливість в Європейській системі освіти і навчання», відповідно до якого «дошкільна освіта має найбільшу віддачу з погляду досягнення і соціальної адаптації дітей» [17];
- діти є повноправними громадянами Європи і можуть розраховувати на певні загальні виплати, а також мати соціальні переваги;
- розроблення європейського підходу може бути взаємовигідною для всіх держав-членів, оскільки він забезпечує всім можливість отримати якісну дошкільну освіту в умовах різноманітності традицій і досвіду по всій Європі [17].

Згідно з документом, за рекомендаціями і висновками проекту «Діти в Європі», чітко визначено три принципових положення щодо необхідності запровадження «європейського підходу» у сфері дошкільної освіти і послуг, які з нею пов'язані: Європейський Союз несе відповідальність за сферу послуг у системі суспільного дошкільного виховання; діти – повноправні й повноцінні громадяни Європи; європейський підхід визначається ціннісними орієнтаціями у сфері дошкільної освіти. Категорія «європейський підхід», за визначенням провідних спеціалістів проекту «Діти в Європі», це – загальноприйняті цілі, принципи і права, широкий комплекс заходів в організації системи суспільного дошкільного виховання й освіти, як у межах однієї країни, так і між різними державами з метою забезпечення якості життя дітей раннього і дошкільного віку в європейському освітньому просторі.

Поставлена пріоритетна мета політики ЄС полягає у збільшенні кількості місць у закладах дошкільної освіти країн Європи, і тому де-факто відповідальність за послуги у сфері дошкільної освіти покладаються на мережу дошкільних інституцій. Проте, де-юре ЄС узяв на себе відповідальність за реалізацію цієї мети шляхом прийняття «Хартії основних прав Європейського Союзу» президентами Європарламенту, Радою Європи і представниками Європейської комісії на засіданні Європейської Ради в Ніцці від 7 грудня 2000 року. У Статті 24 цього Статуту зазначається, що «основними та вихідними принципами і підходом будь-якої суспільної діяльності (державної чи громадської) по відношенню до дітей дошкільного віку визначено інтереси дітей» [18, с. 13]. Окрім того, у цій Статті також наголошується, що: «Діти мають право на такий захист і піклування, які необхідні для їхнього благополуччя. Вони можуть вільно висловлювати свої погляди. Такі їх погляди та переконання повинні бути прийняті до уваги з урахуванням відповідності їхнім віковим особливостям», «Кожна дитина має право постійно підтримувати особисті відносини і прямі контакти з батьками, або особами, що їх замінюють, якщо це не суперечить їхнім інтересам» [18, с. 13–14].

У липні 2006 року Європейською Комісією було опубліковано важливий документ «На шляху до стратегії Європейського Союзу з прав дитини [16], відповідно до якого було поставлено завдання «створити комплексну стратегію ЄС для ефективного сприяння і захисту прав дитини у внутрішній і зовнішній політиці ЄС» [16]. Цим документом визначалося, що «пріоритетом для ЄС є права дітей» [16]. Зобов'язання країн-членів ЄС щодо забезпечення прав захисту всіх дітей повторно було визначено в «Проекті Лісабонського договору про реформування ЄС», який було узгоджено з державними лідерами країн-членом у жовтні 2007 року, та відповідно в якому «захист прав дитини» був указаний як мета ЄС (Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейської спільноти, Стаття 2, п. 3) [19, с. 14].

Ще одним важливим і перспективним аспектом політики ЄС у сфері дошкільної освіти є «догляд за дітьми» (childcare) і визнання прав дитини, що виявилось в увазі ЄС до системи дошкільної освіти як засобу реалізації визначених у документах положень. У недавньому офіційному повідомленні ЄС «Ефективність і справедливість в Європейській системі освіти і навчання» (Повідомлення від Комісії до Ради та ефективності Європейського парламенту і справедливості в європейських системах освіти і навчання (2006 р.) 481 підсумковий документ), підкреслено, що «дошкільна освіта має найвищу віддачу (будь-якої форми організації – державної, приватної, муніципальної) з погляду досягнення і соціальної адаптації дітей» [17]. У тексті документа також ідеться про таке: «...держави-члени повинні вкладати більше коштів у сектор дошкільної освіти як ефективного засобу для створення основи для подальшого навчання, для попередження появи дітей, що кидають школу, для підвищення рівності та справедливості в результатах навчання і рівнях опанованих навичок» [20, с. 2].

Така зосередженість європейської освітньої політики вимагає якісно іншого підходу до організації суспільного дошкільного виховання та послуг, і водночас така політика виходить за межі цілей, визначених Європейською Радою в Барселоні 2002 році [21, с. 8]. Це зумовлено тим, що кількісні цільові показники повинні узгоджуватися з чітко заявленими цінностями і принципами, на яких повинна бути заснована дошкільна освіта і спектр послуг, які належать до неї, повинна ґрунтуватися на питаннях прав дітей та їхніх інтересів, а також складників «європейського підходу» у дошкільній освіті. Окрім того, підхід повинен охоплювати не лише дошкільну освіту як загальну класичну, але й урахувувати концепцію інклюзивної освіти і «політики відкритості» суспільного дошкільного виховання для всіх дітей і їхніх сімей. «Європейський підхід» покликаний забезпечити реалізацію багатьох інших цілей, окрім «догляду за дітьми», підхід має передбачати особливості освіти, урахувувати потреби сім'ї, забезпечувати підтримку, брати до уваги особливості соціальної інтеграції дітей і демократичної практики співпраці з різними представниками суспільства. «Діти в Європі» вітає зростання інтересу ЄС до дітей молодшого дошкільного і дошкільного віку, надання їм якісних послуг, у перспективі – запровадження «європейського підходу» сприятиме подоланню бар'єрів між освітньою політикою та проблемою забезпечення прав дітей, дошкільною освітою і вихованням, гендерною рівністю [15, с. 2–3].

Серед основоположного нормативно-правового забезпечення правового виховання дітей дошкільного віку в Україні, виокремлюємо такі документи, як: Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні», «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про охорону

дитинства», Базовий компонент дошкільної освіти від 2012 року, програми дошкільної освіти «Дитина», «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Дитина в дошкільні роки» [14].

В Україні важливим напрямом підвищення ефективності правового виховання є прийнятий за Указом Президента документ від 18 листопада 2001 р. № 992/2001 «Про Національну програму правової освіти населення», правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, що спрямовані на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, що необхідні для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. Правова освіта є складником системи освіти і має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів й активної позиції як члена громадянського суспільства [22]. Зазначимо, що надання правової освіти має здійснюватися в усіх дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих закладах і закладах післядипломної освіти. Центрами досліджень із проблем правової освіти є Академія правових наук України та Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України [5, с. 34].

Розуміючи значення дошкільного дитинства як одного з важливих і самодостатніх періодів становлення особистості людини, державою здійснено низку законодавчих ініціатив для забезпечення правового виховання дітей із початкової ланки системи освіти – дошкільної, а саме: Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні», «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Закон України «Про охорону дитинства» та ін. [23].

Отже, як засвідчив аналіз європейських концептів правового виховання дітей дошкільного віку їх імплементація в контексті вітчизняної дошкільної освіти відбувається, насамперед, через те, що основна етика у сфері правового виховання, презентована як на сторінках європейських документів, так і у вітчизняній нормативно-правовій базі, полягає у визнанні дитинства як повноцінного етапу становлення особистості. Наступним важливим підсумком є твердження про те, що особливе значення у процесі реалізації європейських концептів у дошкільній освіті України має коректне систематичне узгодження державної освітньої політики в інтересах дітей дошкільного віку, що передбачає забезпечення державою захисту прав дитини на отримання якісної освіти, на якісне медичне обслуговування, на рівний доступ.

Висновки. Результати компаративного дослідження дозволяють виокремити перспективи подальшого вдосконалення і розвитку правового виховання в системі дошкільної освіти України з урахуванням європейського досвіду на кількох концептуальному, адміністративному і локальному рівнях: *на концептуальному рівні* потребує уточнення розширення та імплементації так званій «європейський підхід у дошкільній освіті», який забезпечуватиме входження вітчизняної дошкільної освіти до європейського освітнього виміру дошкільної сфери; *на адміністративному рівні* реалізація правового виховання має відбуватися через запровадження децентралізованого управління закладами дошкільної освіти на засадах соціальної партнерської взаємодії та відповідальності, що, у свою чергу, даватиме вихователям модель такої взаємодії, яку вони безпосередньо імплементуватимуть у практику своєї професійної діяльності через організацію демократичного відкритого освітнього процесу; *на локальному рівні* перспективою подальшого вдосконалення правового виховання дітей дошкільного віку вбачаємо в забезпеченні систематичної громадянської освіти педагогічних кадрів закладів дошкільної освіти, проведенні тренінгів із формування правової компетентності вихователів, розробленні авторських колективних та індивідуальних програм із правового виховання дітей дошкільного віку, упровадженні його інноваційних форм.

Однак, проведене дослідження, на жаль, не висвітлює всіх аспектів імплементації європейських концептів із правового виховання дітей дошкільного віку в Україні, а є спробою виокремлення цих аспектів у вітчизняній нормативно-правовій базі. У контексті актуалізованої проблеми **перспективним убачається** здійснення фундаментального компаративного дослідження практики правового виховання дітей дошкільного віку в європейських країнах, визначення ефективних умов формування правової компетентності дітей дошкільного віку з урахуванням європейської практики та здійснення екстраполяції цієї практики на основі експериментального дослідження.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління : Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 670 с.
2. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину : Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський – Київ : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 670 с.
3. Головченко В. Правове виховання учнівської молоді : питання методології та методики / В. Головченко. – Київ : Наук. думка, 1993. – 134 с.
4. Дронжек Н. В. Особливості правового виховання дітей старшого дошкільного віку на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти / Н. В. Дронжек // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(16), Issue: 33, 2014. – С. 46–48.
5. Лесько Н. В. Правове виховання дітей – важливий напрям профілактики правопорушень / Н. В. Лесько // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. – 2014. – № 810. – С. 33–37.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
7. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. В. Кравчук. – Київ : Атіка, 2003. – 288 с.
8. Terminology of European Education and Training Policy : a selection of 100 key terms / CEDEFOP. European Centre for the Development of Vocational Training. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 246 p.
9. Словник української мови : в 11 томах. – Том 4, 1973. – Стор. 275.
10. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд.-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 104 с.
11. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Гнозис, 2004. – 389 с.
12. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини : юридичні документи. Рекомендація CM/Rec (2010)7, та пояснювальний меморандум. – European Wergeland Centre, 2016. – 34 с.
13. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи : теорія і практика : монографія / Н. І. Мельник. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 392 с.
14. Мельник Н. І. Цінності громадянської компетентності як базові у професійній підготовці майбутніх вихователів / Н. І. Мельник // *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. – № 2, 2018. – С. 3–10.
15. Young children and their services: developing a European approach: Children in Europe Policy Paper: a Children in Europe Policy paper: (English version): [September 2008] / Bernard van Leer Foundation, Eurochild International Step by Step Association, EECERA Utdanningsforbundet. – [S. l.: Step by Step Association], 2008. – 11 p. – Retrieved from: http://www.fruehe-chancen.de/fileadmin/PDF/Archiv/children_in_europe.en.pdf.
16. Towards an EU strategy on the rights of the child: COM (2006) 367 final / Commission of the European Communities – [Brussels, 2006]. – // EUR-Lex. – Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52006DC0367>
17. Efficiency and equity in european education and training systems: Communication from the Commission to the Council and to the European Parliament: COM/2006/0481 final / Commission of the European Communities. – Brussels: [s. n.], 2006. – 11 p. – Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0481:FIN:EN:PDF>.
18. Chapter of Fundamental rights of the European Union: (2000/C 364/01) // [Official Journal of the European Communities. – 2000. – № 364]. – P. 1–22. – Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
19. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community: Conference of the Representatives of the Governments of the Member States, Brussels, 3 December 2007: (OR. fr) CIG 14/07. – [287 p.] – Retrieved from www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/cg00014.en07.pdf.

20. Moss P. Young children and their services: developing a European approach: [the report is developed in the context of meeting with the professionals of preschool education «Aiming high: a professional workforce for the early years»]. *Children in Europe*. – 2008. – Iss. 15. – P. 1–14.
21. Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth. Luxembourg: [Office of the European Union], 2013. – 41 p.
22. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 листопада 2001 р. № 992/2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/734-2012-п/paran13#n13>.
23. Задорожна Г. правове виховання особистості дитини : поняття, сутність, особливості / Г. Задорожна // Педагогічний часопис Волині. – № 4 (7). – 2017. – С. 12–17.

References:

1. Sukhomlinsky, V. O. (1976). *Forming of communist persuasions of the young generation*. Kyiv: Advices. school, Vol. 2 (in Ukr.)
2. Sukhomlinsky, V. O. (1976). *How to bring up the real person*: Kyiv: Advices. school, Vol. 2 (in Ukr.)
3. Golovchenko, V. (1993). *Legal education of student's young people: question of methodology and methodology*. Kyiv: Sciences. idea (in Ukr.)
4. Dronjek, N. V. (2014). Features of legal education of children of senior preschool age on the modern stage of development of preschool formation, *Science and of Education of an of New Dimension*. Pedagogy of and of Psychology, II (16), Issue: 33, 46–48 (in Ukr.)
5. Lesko, N. V. (2014). Legal education of children is important direction prophylaxis's of offences, *Legal sciences*, 810, 33–37 (in Ukr.)
6. Skakun, O. F. (2001). *Theory of the state and right*. Kharkiv: Consum (in Ukr.)
7. Kravchuk, M. V. (2003). *Theory of the state and right* (supporting compendia). Kyiv: Attica (in Ukr.)
8. *Terminology of European Education and Training Policy: a selection of 100 key terms* / CEDEFOP. (2008). European Centre for the Development of Vocational Training. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities (in Engl.)
9. *Dictionary of the Ukrainian language*: in 11 volumes. (1973). Volume 4, 275 (in Ukr.)
10. Babushkin, A.P. (1996) *Types of concepts in lexical-phraseological semantics of language*, Voronezh: Voronezhuniversity publ. (in Russ.)
11. Karasik, V. I. (2004). *Language circle: personality, concepts, discourse*. Gnosis (in Ukr.)
12. *Charter of the Council of Europe for Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education: legal documents* (2016). Recommendation CM/Rec (2010)7, European Wergeland Centre (in Ukr.)
13. Melnyk, N. I. (2016). *Professional training of preschool teachers in Western European countries: theory and practice*: monography, Uman: FOP O. O. Zhovtyi (in Ukr.)
14. Melnyk, N. I. (2018). Values of civic competence as basic in the training of future educators, *Actual problems of pedagogy, psychology and vocational education*, 2, 3–10 (in Ukr.)
15. *Young children and their services: developing a European approach*. (2008). Children in Europe Policy Paper. Retrieved from http://www.fruehe-chancen.de/fileadmin/PDF/Archiv/children_in_europe.en.pdf (in Ukr.)
16. *Towards an EU strategy on the rights of the child*. (2006). Commission of the European Communities Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52006DC0367> (in Engl.)
17. *Efficiency and equity in European education and training systems*. (2006). Communication from the Commission to the Council and to the European Parliament. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0481:FIN:EN:PDF>. (in Engl.)
18. *Chapter of Fundamental rights of thr Euaropean Union*. (2000). Official Journal of the European Communities, 364, 1–22 (in Engl.)
19. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*. Retrieved from www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/cg00014.en07.pdf. (in Engl.)
20. Moss, P. (2008). *Young children and their services: developing a European approach*: [the report is developed in the context of meeting with the professionals of preschool education «Aiming high: a professional workforce for the early years»], *Children in Europe*, 15, 1–14 (in Engl.)
21. *Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*: The development of childcare facilities for young children in Europe with a view to sustainable and inclusive growth. Luxembourg: [Office of the European Union], 2013 (in Engl.)
22. *About the National Program of Legal Education of the Population*: Decree of the President of Ukraine dated November 18, 2001 No. 992 (in Ukr.)
23. Zadorozhna, H. (2017). *Personally oriented education: science-method*. Manual, Pedahohichnyi chasopys Volyni, 4 (7), 12–17 (in Ukr.)

Abstract. *MELNYK Nataliya Ivanivna. European concepts of preschool children legal education in Ukraine.*

Introduction. *Analyzing the current state of the problem of legal education of preschool children, it is important to note that in the conditions of humanization and democratization of our society, the main reason for its urgency is the individualization of society and appeal to the individual. Attention to the legal education of children precisely the preschool age is due to the fact that from preschool childhood is laid the foundation of norms and rules of conduct, the formation of which in the future forms the legal culture of the individual as a whole. The upbringing of the child in accordance with the requirements of society is a necessary component of the process of preparing a growing person for the future of active life in it, therefore one of the important directions of this activity is the process of legal education of children of preschool age.*

Purpose. *Among the most urgent remains is the implementation of European concepts of preschool children legal education in the conditions of domestic theory and practice, and therefore there is a need for a comparative analysis to ensure the domestic legal basis of European principles of legal education of children of preschool age.*

Methods. *In the course of the research, there were used a set of theoretical methods: analysis, synthesis of comparison, generalization and systematization of psychological and pedagogical literature on legal education and its normative-legal provision in the domestic and European educational spaces; forecasting methodology for determining the perceptivity for further improvement of the provision of preschool children legal education in Ukraine.*

Results. *A comparative analysis of the European concepts of preschool children legal education showed that the implementation of these concepts in the context of domestic preschool education occurs primarily because the basic ethics in the field of legal education, presented in the pages of European documents, is to recognize childhood as a complete stage of personality development. Another important conclusion is the assertion that the proper implementation of European concepts in Ukrainian preschool education is a regular systematic harmonization of the state educational policy in the interests of preschool children, which provides for the state to ensure the rights of the child to receive high-quality education, high-quality medical care, and equal access and so on.*

Originality. *On the basis of scientific literature, the analysis of the concepts of «European concepts of preschool children legal education» was distinguished as a set of basic provisions of the European educational policy aimed at raising and ensuring the legal competence of preschool children, through their knowledge of the foundations of state and law, the upbringing of children in respect of the observance of the norm and rules of social behavior and law, the understanding of their rights as a child, an indifferent attitude to violations of law and order.*

Conclusion. *The results of the comparative study make it possible to distinguish the perceptivity for further improvement and development of legal education in the system of preschool education of Ukraine, taking into account European experience at several conceptual, administrative and local levels: at the conceptual level, the so-called "European approach in preschool education" needs to be clarified in the context of the expansion and implementation, which will ensure the entry of native preschool education into the European educational dimension of the preschool sphere; at the administrative level, the implementation of legal education should take place through the introduction of decentralized management of pre-school educational institutions on the basis of social partnership interaction and responsibility, which in turn will provide the model of such interaction that they will directly implement in the practice of their professional activities through the organization of a democratic open educational process; At the local level, we see the prospect of further improving the legal education of preschool children in ensuring systematic civic education of the teaching staff of pre-school establishments, conducting trainings on the formation of legal competence of educators, developing author's collective and individual programs for legal education of preschool children, introducing innovative forms of legal education in the interaction with preschool children.*

Key words: *concepts; legal education; children; preschool age; European concepts; preschool education; European approach; European dimension of preschool education.*

Одержано редакцією 09.01.2018
Прийнято до публікації 16.01.2018

УДК 53 (07)+371.3 (045)

MYKOLAIKO Volodymyr Valeriyovich,
post-graduate student of the Department of Physics
and Astronomy and Methods of Teaching,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Ukraine
e-mail: M40544@i.ua.

INFORMATIONAL AND COMMUNICATIONAL TECHNOLOGIES OF SUPPORT IN A PRODUCTIVE TEACHING OF PHYSICS IN THE SECONDARY SCHOOL

***Анотація.** Наведено результати аналізу досвіду застосування засобів ІКТ підтримки у продуктивному навчанні фізики. Показано, що для підвищення якості навчання необхідним є впровадження вебтехнологій, а саме: освітніх веб-сайтів і блогів, які передбачають інформаційно-презентаційну, консультативну, інформаційно-методичну, просвітницьку, навчальну підтримку діяльності вчителя й учня, відкривають нові можливості взаємодії з суспільством. Обмін даними будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-відео файли, архіви, програми) можливий завдяки електронній пошті (e-mail). Одним із дієвих засобів підвищення ефективності продуктивного навчання фізики є електронні підручники, які забезпечують неперервність і повноту дидактичного циклу процесу навчання, представляють теоретичний матеріал, забезпечують тренувальну освітню діяльність і контроль рівня знань, а також інформаційно-пошукову діяльність, математичне та імітаційне моделювання з комп'ютерною візуалізацією і сервісні функції за умови здійснення інтерактивного зворотного зв'язку.*

Обґрунтовано, що найбільш універсальним технічним засобом продуктивного навчання є електронна інтерактивна дошка, яка надає вчителю й учням унікальне поєднання комп'ютерних і традиційних методів організації освітньої діяльності: з її допомогою можна працювати практично з будь-яким програмним забезпеченням і одночасно реалізовувати різні прийоми індивідуальної і колективної, публічної («відповідь біля дошки») роботи учнів. Розглянуто актуальність застосування на уроках фізики мультимедійних технологій. Однією з беззаперечних переваг засобів мультимедії показано можливість розроблення на їх основі інтерактивних комп'ютерних презентацій із фізики. З упровадженням ІКТ змінюються сама структура освітнього процесу, форма подачі знання, і, що найважливіше, – комунікація між тим, хто навчає, і тим, кого навчають. Проведення уроків при комплексному застосуванні продуктивних та інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує набуття учнями не тільки глибоких і міцних знань, а й вміння розвивати інтелектуальні, творчі здібності, самостійно набувати нових знань і працювати з різними джерелами інформації.

Ключові слова: фізика; продуктивне навчання; веб-ресурси; e-mail; електронний підручник; інтерактивна дошка; мультимедія.

Introduction. One of the main innovations in General secondary education is the introduction of productive learning, the main issue of which is not only mastering a certain amount of knowledge, but also the direction of the acquired knowledge to the solution of urgent practical and theoretical problems for the development of student's personality, raising intellectual level. However, the introduction of new technologies into the educational process will be effective and expedient only in that case, when they manage to preserve the benefits of traditional forms of learning and give new opportunities during their development and usage.

All learning resources are real in the traditional process of learning Physics, and the possibility of access to them for students depends on real time, real places and real context. The regime, order, and intensity of training in this case do not almost depend on the student, but a substantial disadvantage of educational process organization is the conservatism of the technologies, developed didactic and methodical materials, absence of the mobile feedback. The dominant technology is the printed (paper) educational materials in the form of textbooks, collections of tasks, methodological manuals, scientific and methodical periodical

literature etc. The teacher has to do a lot of preparatory work for the lesson, as well as a large amount of work for checking educational tasks that are done by students themselves (a well-known problem of checking copybooks). Finally, it takes a lot of time to work with such documents as a class register, report etc.

A significant way of solving the problems is the application to informational and communicational technologies, with the help of which students and teachers have access to the endless amount of information and means of its processing operations. It is important to get to know how to orient in the information flow and to develop skills of effective searching necessary information, to evaluate the quality and reliability of the obtained data. Modern student can compare the process of productive learning with a labyrinth, where there is an entrance and a lot of different ways to exit. You can wander in one of them for a long period of time and as a result lose the interest, but others are shorter, more interesting and effective [14].

Analysis of the last investigations and publications. The problem of introduction of electronic means into the educational process is the subject of research for many scientists that investigate various aspects of the mentioned problem: the issue of modelling and computer study, program education in researches of Yu. K. Babanskyi, V. P. Bespalko, R. S. Hurevych, B. S. Hershynskyi, I. Ya. Lerner, N. F. Talyzina [1; 5]; development and functioning of informational and analytical systems of management of educational process in the researches of V. I. Bykov, M. I. Zhaldak, Ye. I. Pudalova [3; 6]; they investigate the process of organization and management of educational activity in the computer-oriented environment; activation of the learning activity and the development of pupils' creative skills with the means of informational and communicational technology (ICT) during the process of teaching Physics are investigated in scientific works of V. P. Myliar, N. L. Sosnytska, S. M. Pastushenko, T. M. Yatsenko, O. I. Denysenko, Y. V. Yechkalo, V. E. Krasnopolskyi, N. P. Lytkina, I. O. Teplytskyi [11; 17]; the use of computers in students' individual work of Physics was investigated by Y. O. Zhuk, Y. P. Reva, O. M. Sokoliuk [9; 16]; the use of informational technologies in school educational experiment became the subject of investigation for S. P. Velychko, V. O. Izvozchikov, L. M. Nakonechna, Y. M. Oryshchyna, N. L. Sosnytska, V. I. Sumskyi and others [10]; the formation of pupils' informational competence at the lessons of Physics study L. H. Karpova, O. V. Liskovych, O. P. Pinchuk, V. D. Sharko and others [1; 14]. Investigations connected with the development and use of e-books were held by B. Hurshynskyi, O. Yershov, Y. Mashbits, V. Monachov and others [2; 7; 13; 15]. There is an interesting research of pedagogues (O. H. Asmolov, O. L. Semenov, O. Y. Uvarov, Y. D. Patarakin) towards the possibilities of social services WEB 2.0 usage in educational process.

Unsolved aspects of the problem. Despite the tremendous amount of research on the problem of information introduction technologies in educational process of Physics, not all methodological questions are developed in detail that is why it complicates the implementation of ICT into teaching practice. Moreover, it is possible to ascertain the substantial backlog of the education system in the field of ICT in education. Deep introduction of computer technologies into the educational process prevents the problem of the organic combination of traditional teaching methods and informational and telecommunication technologies.

The purpose of the article is highlighting theoretical basis and methodic of ICT use during the productive teaching of Physics.

Results of investigation. The concept of *information technology* appeared in the 1980-ies. International organizations ISO and IEC, creating the joint technical Committee for standardization of information technology JTC1 (Joint Technical Committee, 1987), in the statutes of the Committee JTC1 gave such a definition of «information technology»: «In this concept are combined methods, means and systems related to the collection, production, treatment, transmission, distribution, storage, operation, performance, use, protection of various types of information» [12]. Subsequently, next to the word «information» appeared

the word «communication». Clarification of the term was necessary for emphasizing the importance of a dissemination of global and local computer networks, which provide new opportunities to searching, transmission, exchange of information. Together with powerful storage devices they contribute to creating a society in a global distributed information resource, available to anyone. Now ICT includes hardware (computers, servers) and software (operating systems, network protocols, search engines, etc.).

Physics is one of the subjects, which gives a lot of material for developing a variety of methods and techniques of working with information. Teaching Physics is connected with the use of a large amount of diverse information and it makes the use of computer technology especially effective as it allows you to process information very quickly and present it in the form of tables, charts, diagrams, models, and to determine the relationship between different objects and phenomena, structures and functions.

The technology of productive physics training organically complements the active use of the **global network Internet**. The Internet is a structure that develops the most dynamically and has almost unlimited informational, communicational and educational prospects. Internet resources can be used in teaching Physics, including World Wide Web (WWW) and Electronic mail (E-mail).

World network of World-Wide Web (WWW) has caused a real revolution in informational technologies and a boom in the development of the Internet. The number of servers that make up the main content of the network doubles every 50–60 days and today it has already exceeded a million. Educational resource in the Internet is an opportunity to present their achievements, post relevant information for stakeholders (parents, students, schoolchildren, teachers, students, teachers, colleagues, etc.), to inform the society about the educational services, to publish their achievements, materials, research results, to implement the exchange of experience, consultations and the like. WWW servers can be used: by the teacher to search for additional and updated information for the lessons; by students to search for information for preparing various kinds of creative works (papers, abstracts, business games, educational conferences).

Currently, there is a number of promising web technologies. A particular place is held by educational web sites as components of the Internet space. A website (web – «the network» and site – «place») is a set of web pages available on the Internet through Http/https, united by a common root, and usually a theme, a logical structure, design and authorship. Using web sites of the network Internet provides access to a wide range of achievements of the world science and technology. It is evident in the great number of electronic resources for educational, informational, illustrative, entertaining and literary content that can affect the overall development, education and competence of school users. In the context of our research we focused our attention on the educational web sites that promote realization of productive teaching Physics, especially:

– <http://physics.com.ua/> – electronic web-journal (scientific investigations and technological developments on Physics: news, facts, people, humor, satire, lyrics.)

– <http://sp.bdp.u.org/> – «School Physics» (contains answers to basic theoretical questions relating to the presentation of the school Physics course or its separate sections, the physical reference books, collections of tasks and tests, instructions for a typical laboratory works and physical workshop. More than 950 video clips of experiments on Physics, 250 animations of physical phenomena, 130 models, 1000 images).

– <http://ujp.bitp.kiev.ua/> – Ukrainian physical journal (is a general edition of the department of Physics and Astronomy of NAS of Ukraine that publishes original articles and observations in the sphere of experimental and theoretical Physics).

– <http://gutpfusik.blogspot.com/> – «Good Physics».

– <http://aufu.host-ua.org.ua> – the Ukrainian civil organization «Association of Teachers of Physics: Way of Education – XXI».

– <http://cmodel.in.ua> – computer modelling of physical phenomena.

– <https://sites.google.com/site/vvtuvir> – the web-site of Ukrainian open tournament of young inventors and innovators.

– <http://sites.google.com/site/edisonixxi> – the all-Ukrainian contest of young inventors and researches «Edison's of the XXI century».

– <http://sp.bdpu.org> – site-catalogue of educational materials on school Physics.

– <http://class-fizika.narod.ru> – popular about Physics. Interesting materials on Physics for schoolchildren, teachers and all curious.

– <http://elkin52.narod.ru> – interesting tasks on Physics, issues on camping and nature, touristic observations, Sherlock Holmes and his questions, Vovochka's tasks, tests etc.

– <https://phet.colorado.edu/uk/> – site of interactive simulations PhET that offers free and generally accessible modelling on nature sciences, translated into Ukrainian and adapted to the requirements of educational programs and state standards on Physics that can be used during Physics studying, during explaining new material, for individual and group tasks, for home works, during laboratory works and practicums. PhETs are created on the basis of scientific and pedagogical investigations and encourage students to educational research and experimentation using intuition of an environment similar to the game.

– <http://www.int-edu.ru/soft/fiz.html> – Russian version of one of the most famous programs in Physics Interactive Physics (Real Physics), developed by the American firm MSC. Working Knowledge. The program is a computer-aided design platform in which a student or a teacher can create their own models of physical phenomena and do experiments. All experiments are accompanied by computer animations, dynamic charts, diagrams of vectors. There are methodical materials, as well as a number of models and designs that you can download.

– <http://www.cacedu.unibel.by/partner/bspu/optic/index> – program and methodical complex «Active physics» (by the Ministry of Education of Belarus Republic) is intended for the formation of the basic concepts, skills and problem-solving skills in Physics and its active use in different situations. The database contains 6000 variants of tasks-situations with the help of which the user can build scenarios of training with individual approach and personal practices of the teacher. Each section offers several pre-set training scenario, corresponding to individual classes. The content and level of selected material is aligned with current curricula and textbooks of grades 7–10. The program can be used as a demonstration experiment, explanation of a new material, experimental research tasks, problem tasks with game elements, computer laboratory works.

– <http://www.fizika.ua/index.Htm> – «Physics.ua» (site for pupils and teachers of Physics where textbooks on Physics for 7, 8, 9 grades, collections of tasks and tests, descriptions of laboratory works, theme and lesson plans, methodical developments are situated).

– <http://www.uic.ssu.samara.ru/> – evrika is the source material for the inventive theme. Here you can find the description of a typical intentional approaches as well as information about everything related to the process of creativity and invention. In addition to text and images, the site materials are illustrated with three-dimensional animated graphics. These movies are recorded in MPEG format. Here are the author's program «How to increase creativity and to learn to make inventions» is intended for pupils of 7–11 grades of secondary schools, gymnasiums and lyceums and guidelines thereto, as well as information about everything connected with the process of the invention; tests for knowledge control.

One of the most interesting projects of the International educational and resource networks that are being implemented in Ukraine and Europe – is the network project «I*EARN» (<http://www.kar.net/~iearn/>). With I*EARN students of more than 80 countries create a joint international and national telecommunication projects in different directions. The network actively collaborates with teachers and students from different countries. In the framework of resource and methodical center «I*EARN» actively works the national program the «Coordinator of I*EARN in Ukraine». In electronic project «Let's Revolutionize

Education» (Let's make a revolution in education) pupils can discuss the goals and objectives of education, to search for something common and suggest ways to overcome the obstacles they encountered (<http://www.iearn.org.ua/index.html>).

Another kind of web resources is educational blogs. If you go deep enough, the blog is a resource/website/page on the Internet, where everyone can represent himself, his thoughts, interests, hobbies, knowledge of his own preferences. This blog may perform not only informational goal, but also controlling, organizing, introductory and developmental goals. Blog possibilities are the following: recommendations for students towards various topics of studying; viewing educational lectures videos, by embedding them into the blog; publications of questionnaires, online tests, integrated calendars, a variety of slide shows; reports on events in the classroom; the exchange of useful links to Internet resources; exchange of knowledge on ICT; exchange of gadgets with different functions (e.g., interactive periodic table); useful tips for parents interested in their children's education; work with gifted children.

Using a blog, a teacher can conduct monitoring and evaluation of knowledge. It is very convenient to use forms created with Google means. In the blog you can post a link to the task as well as build the questionnaire.

Embedding objects into the blog saves time for searching and downloading tasks. Directly before the lesson, even if the speed of the Internet connections is low, a teacher can load the desired page from the content of the lesson and work with objects. Another interesting example of built-in tasks is educational games created with the online Learning Apps.org (as an example). These games have several varieties: jigsaw puzzles, crosswords, find a couple etc. Personally, we use these games to update knowledge and enhance students' interest in the subject.

The blog of a teacher can become a kind of repository of materials for organization of students' individual work. This can also be additional material on the subject on the basis of which students can complete individual tasks. It is also a number of links to resources on the topic – a kind of entry point into the informational space network. Besides, it includes multimedia content – as a material for observations and individual conclusions that allows you to create a problem situation in the learning process. These presentations are created by students and mutually reviewed by them. In addition, the blog post can be a kind of «announcements» for future lessons, seminars, discussion classes, workshops and knowledge control. Questions to the lesson, samples of tasks for future examinations with a review of their solution, instructions, everything is placed in one subject blog and contribute to a better organization of the educational process. Quite often we give children these «instructions» just verbally, and they do not always have the opportunity to comprehend them fully. If it is necessary, they are able to return to these instructions and look through them one more time and this means that preparatory stage of this kind of academic work is not always full and provides further successful work.

As a result, educational web-resources (sites, blogs) provide informational and presentational, consultative, informational and methodical, educational and training support of teacher's and pupil's activity, open new opportunities for interaction with civilization.

Electronic mail (e-mail, or email, short for electronic mail) – is a popular service in the Internet that makes exchange of data of any contents (text documents, audio and video files, archives, programs) possible. Almost all services of the Internet, which are used as services of direct access (online), have interface of electronic mail. It can be used by teachers for the exchange of educational and methodical information with their colleagues, methodologists, leading scientists from various regions of the country and the world; by pupils for exchange of educational creative projects with their peers from other Universities; by teachers and students for mutual exchange of information.

One of the effective ways to increase the efficiency of productive training in physics is electronic textbooks. An electronic textbook (ET) is a computer pedagogical program

designed primarily for the presentation of new information supplementing the printed publication and serves for individual and individualized learning and allows testing in a limited form the student's knowledge and abilities.

ET is an educational program system of complex appointment, which ensures the continuity and completeness of the didactic cycle of the learning process, presents theoretical material, provides training and control of the level of knowledge, as well as information retrieval activities, mathematical and simulation with computer visualization and service functions provided on an interactive feedback basis.

At present, electronic textbooks exist in two forms: on compact disks and on the Internet. These ETs have both common features and differences. In both cases, the electronic textbook allows you to get knowledge of the subject anywhere and anytime using a personal computer. But ETs available on the Internet have several advantages: they can be used similar by many students; the teacher is provided with an opportunity to get acquainted with the results of the students' activities and make appropriate decisions on optimizing the learning process.

Many authors of the ET understand the electronic version of the print edition (doc, docx, pdf, djvu). Defining the term «electronic textbook» the scientists refer to the non-identity of electronic versions of printed textbooks and ET as a modern educational qualitative product, taking into account the level of information technologies development.

The analysis of software and pedagogical tools in physics, which are created and used in the educational process, shows that such products have almost 40 productions of 9 Ukrainian companies:

- *Kvazar – Micro Techno*: «Physics 7», «Physics 8», «Physics 9», «Physics 10», «Virtual physical laboratory 7–9», «Virtual physical laboratory 10–11», «Library of electronic visualizations 7–9», «Library of electronic visualizations 10–11», «Electronic task force 7–9»;

- *Kontur Plus*: «Physics» for independent work, «Virtual Physical Laboratory» for independent work of students, «Physics 7», «Physics 8», «Physics 9», «Virtual Physical Laboratory – 7»;

- *ZAT «Transport Systems»*: «Physics 11», «Physics 7», «Virtual Physical Laboratory. Physics. 7»;

- *Umniki*: «Physics 7», «Physics 8», «Physics 9», «Virtual physical laboratory – 7», «Physics 11», «Physics by 200 points», «Tests», «Physics. Prepare serio ZNO»;

- *New School*: «Physics 7», «Physics 8», «Physics 9», «Physics 10», «Physics 11», «Virtual Physical Laboratory 7»;

- *Osnova*: «The electronic designer of the lessons. Physics 7–11»;

- *Study Buddy*: «Your personal tutor. Video lessons. 7–11»;

- *Atlantic – Records*: «Physics for entrants»;

- *Soroka Biloboka*: «Physics for 200 points».

In our opinion, the software and pedagogical means of production of «Kvazar – Micro Techno», which has been distributed in schools since 2006 and has the relevant recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine, is one of the most complete and demanded product due to its high efficiency and mobility. We cannot talk of course about the high quality of this product (especially the video created in the 80's of the 20th century), but the presence of such components as the teacher's constructor, the teacher's console, allows the teacher to supplement the product, create his own lessons using multimedia effects and animation.

Another tool for intensifying learning is the interactive whiteboard. *The interactive whiteboard* is a touch screen (like an enhanced version of the monitor), which can be controlled not only with the mouse, but also with the touch of a finger, to make headings with special color markers. The interactive whiteboard is used in conjunction with a computer, a multimedia projector and a multimedia product [9].

Elite Panaboard software is a product that allows you to create vivid, dynamic, visual, informative and powerful footnotes and presentations using drawings, videos, object and text galleries, as well as various resources, including the Internet. The note is shown in a presentation format with the extension «peb». In the lesson, not all pages of the prepared notebook can be used or not all hidden objects can be opened, thus reducing the time of demonstration. Unscheduled pages may be used for extracurricular activities or to invite students to work on their own. The software for interactive whiteboards allows you to clearly structure your classes. Ability to save lessons, supplement them with records improves the way of submitting the material. Due to the variety of materials that can be used on the interactive whiteboard, students are more likely to capture new ideas. They actively discuss new topics and quickly memorize the material.

The interactive whiteboard is used at different stages of the lesson. By creating a multimedia tutorial, the teacher can construct slides. It is expedient to show them as separate pages during actualization, repetition, study of new material, fixing the learned. There are possibilities to create materials for individual and frontal surveys, current and final control. Tasks, the level of their complexity, time and place of inclusion in the lesson are determined by the teacher himself. The materials of the interactive abstract are additional to the basic teaching materials (textbooks, workbooks, etc.) that are used in the process of computer science education.

Today's *multimedia technologies* are the most widespread use of information and computer technologies in physics classes, which can dramatically increase the effectiveness of active teaching methods for all forms of educational process organization. Broadly speaking, «multimedia» means a range of information technologies that use a variety of software and hardware for the most effective impact on the user (who has become listener, reader and viewer at the same time). Due to the application of simultaneous media, audio and visual information in multimedia products and services, these tools have a great emotional charge and actively involve the user's attention [4].

It has been experimentally established that during the oral presentation of the material perceived by the listener and able to process up to one thousand conventional units of information, and in the case of «connection» of the vision organs – up to 100 thousand such units [4]. Therefore, it is obvious that the use of multimedia media is highly effective, based on visual and auditory perception of the material.

One of the undeniable advantages of multimedia is the ability to develop on their basis interactive computer presentations in physics. Presentation is a set of successively changing pages of one another – slides, on each of which you can place any text, drawings, diagrams, video, audio fragments, animation, using various design elements. They do not require special training of teachers and students and actively involve the latter in cooperation.

Comparing computer presentations with traditional learning tools, the following benefits should be noted: the sequence of presentation of the material may vary, depending on the audience or purpose of the report, there is an opportunity to return to the issues already considered; the presentation may contain a brief note of the report and notes for the speaker; the use of multimedia effects in the presentation will make it possible to focus listeners on the mainstream and contribute to better memorization of information; you can quickly create the required number of copies of an electronic presentation; The convenient transportability of the presentation – a small amount and the ability to send materials by e-mail.

The benefits of the method of using presentations in the learning process as the main carrier of educational information and the main means of its presentation are probably not limited to the above list. Undoubtedly, with its further use (especially in closer connection with Internet technologies), the possibilities of using such method in the educational process will be further expanded, but even a cursory analysis of the first experience shows its promise.

Noting the positive use of presentations in the learning process, there are some limitations: with the frequent use of computerized training systems, stereotyping of thinking

increases; volitional quality decreases; creativity decreases with independent student materials preparation; much time is spent on creating a quality presentation; there is a possibility to include too much or too little information in the slide.

Thus, the use of ICT in the educational process, in particular physics, is not limited to solving the mentioned pedagogical tasks, but also has significant didactic possibilities for activating cognitive activity.

Productive educational and cognitive activity by means of ICT can be organized in the following directions: sequential or selective elaboration of theoretical material; fixing of study material, which is studied by traditional methods; mastering the content of phenomena and processes by means of simulation computer simulation; fastening the studied material using a specially designed test system; testing of skills and tasks of solving tasks; implementation of virtual laboratory work; preparation for the use of real laboratory work; obtaining background information (working with a reference system, an information retrieval system, a database).

At the physics lesson, all these areas are very important, because they increase the level of cognitive activity of students, and especially senior pupils. Conducting lessons in the integrated application of productive and information and communication technologies ensures that students acquire not only deep knowledge but also the ability to develop intellectual, creative abilities, independently acquire new knowledge and work with different sources of information.

Conclusions and perspectives for further studies. The presence of a computer in physics classes is not a guarantee of successful student's mastery with relevant knowledge. The task of computerization of physical education requires deeper approaches to its solution: changes in teaching models, modernization of methodological systems in the context of new information technology teaching.

Prospects for the use of ICT in physics classes are as follows: the formation of key competencies of students in the process of learning and in extracurricular activities; increasing motivation for student learning; mastering of computer literacy by students, raising the level of computer literacy of a teacher; organization of independent and research activity of students; creation of own bank of educational and methodical materials ready for use in educational process; development of modern style of thinking, cognitive abilities of students; aesthetic appeal of lessons.

References

1. Buhaov, O. I., Holovko, M. V., & Koval, V. S. (2005). Program-methodical complex «Physics-8». *Fizyka ta astronomia v shkoli*, 5, 22–27 (in Ukr.)
2. Bryhynets, V., Podlasov, S., & Holms'ka, H. (2001). An electronic tutorial for solving physical problems. *Fizyka ta astronomia v shkoli*, 2, 31–33 (in Ukr.)
3. Volyns'kyi, V. (2005). Classification of computer software and pedagogical means of training. *Fizyka ta astronomiya v shkoli*, 4, 42–46 (in Ukr.)
4. Vember, V. P. (2007). Osoblyvosti podannya novoho materialu v elektronnykh zasobakh navchalnoho pryznachennya za dopomohoyu prezentatsiy. *Aktualni problemy psykholohiyi: Psykholohichna teoriya i tekhnolohiya navchannya*. Kyiv: Milenium, 8 (3), 12–19 (in Ukr.)
5. Denysenko O. I. (2003). Zastosuvannya kompyuternoï tekhniki pry vykladanni fi zyka. *Teoria i metodyka navchannya matematyka, fi zyka, informatyka: Zb. nauk. prats*, 3(3), 108–110 (in Ukr.)
6. Zheliuk O. (2002). Pedahohichni prohramny zasoby v navchal'nomu kursi fi zyka. *Fizyka ta astronomia v shkoli*, 1, 28–29 (in Ukr.)
7. Myslovs'ka S. (2004). Novyi pidruchnyk «Fizyka-7»+kompyuter» pryvede do zminy tehnolohii navchannya. *Fizyka ta astronomiya v shkoli*, 5, 16–19 (in Ukr.)
8. Mulyar V. P. (1998). *Features of the presentation of new material in electronic teaching aids using presentations* (Candidate's dissertation, 13.00.02 National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine). Kyiv (in Ukr.)
9. Nikolayenko, M. S., & Bozhek, P. M. (2013). The use of computer technology in the teaching of physics. *Kompyuter u shkoli ta simyi*, 6, 36–39 (in Ukr.)
10. Sosnytska, N. L. (1992). *Improvement of the learning experiment on wave optics by means of new information technologies* (Candidate's dissertation, 13.00.02; National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine). Kyiv (in Ukr.)

11. Pastushenko, S. M. (2010). New Technologies of Physics Training at Technical University. *Nauk. chasopys NPU im. M. P. Drahomanova: Ped.nauky: realii ta perspektyvy*. Kyiv: Vydvo NPU im. M. P. Drahomanova, 22 (5), 350–354 (in Ukr.)
12. Tykhonova, T. V. (2011). Information and communication technologies of the professional activity of the teacher: the essence of the concept. *Naukovy visnyk MDU imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 1 (33), 101–105 (in Ukr.)
13. Tishchenko O. B. (2008). A new tool for computer training – an electronic student. *Komp'yut. v uch. protsesse*, 10, 89–92 (in Russ.)
14. Sharko, V. D. (2006). *Methodical preparation of a teacher of physics in conditions of continuous education*. Kherson (in Ukr.)
15. Yurchenko, A. O., Udovychenko, O. M. (2014). Electronic Tutorials: Trend Analysis. *Mizhnarodnoyi dystantsiynoyi naukovo-metodychnoyi konferentsiyi: Rozvytok intelektualnykh umin i tvorchykh zdibnostey uchniv ta studentiv u protsesi navchannya dystsyplin pryrodnycho-matematychnoho tsyklu «ITM*plyus – 2014» (20–21 bereznya 2014 r., m. Sumy)*. Sumy: vydavnycho-vyrobnyche pidpryyemstvo «Mriya» TOV, 58–60 (in Ukr.)
16. Yatsenko, T. N. (1998). Management of students' learning activities using personal computers (based on the study of physical optics). (Candidate's dissertation, 13.00.02 National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine). Kyiv (in Ukr.)
17. Semenikhina, O. V., Shamonya, V. G., Udovychenko, O. N., & Yurchenko, A. A. (2014). Electronic Textbook in the Context of Educational Trends and Modern Internet Technologies», *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya*, 2 (2), 99–107. Retrieved from http://ejournal18.com/journals_n/1420450397.pdf. (in Engl.)

Список використаних джерел

1. Бугайов О. І. Програмно-методичний комплекс «Фізика-8» / О. І. Бугайов, М. В. Головки, В. С. Коваль // Фізика та астрономія в школі. – 2005. – № 5. – С. 22–27.
2. Бригинець В. Електронний навчальний посібник з розв'язування фізичних задач / В. Бригинець, С. Подласов, Г. Холмська // Фізика та астрономія в школі. – 2001. – № 2. – С. 31–33.
3. Волинський В. Класифікація комп'ютерних програмно-педагогічних засобів навчання / В. Волинський // Фізика та астрономія в школі. – 2005. – № 4. – С. 42–46.
4. Вембер В. П. Особливості подання нового матеріалу в електронних засобах навчального призначення за допомогою презентацій / В. П. Вембер // Актуальні проблеми психології : Психологічна теорія і технологія навчання. – Київ : Міленіум, 2007. – Т. 8. – Вип. 3. – 192 с.
5. Денисенко О. І. Застосування комп'ютерної техніки при викладанні фізики / О. І. Денисенко // Теорія і методика навчання математики, фізики, інформатики : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : Вид. відділ НметАУ, 2003. – Вип. 3 (2). – С. 108–110.
6. Сосницька Н. Л. Удосконалення навчального експерименту з хвильової оптики засобами нових інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Н.Л. Сосницька. – Бердянськ, 1998. – 20 с.
7. Пастушенко С. М. Нові технології навчання фізики в технічному університеті / С. М. Пастушенко // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : сер. 5 : Пед. науки : реалії та перспективи. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 22. – С. 350–354.
8. Тихонова Т. В. Інформаційно-комунікаційні технології професійної діяльності педагога : сутність поняття / Т. В. Тихонова // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомилинського. Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 1.33. – С. 101–105.
9. Тищенко О. Б. Новое средство компьютерного обучения – электронный ученик / О. Б. Тищенко // Компьютер в учебном процессе. – 2008. – № 10. – С. 89–92.
10. Шарко В. Д. Методична підготовка вчителя фізики в умовах неперервної освіти / В. Д. Шарко. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2006.
11. Юрченко А. О., Удовиченко О. М. Електронні підручники : аналіз тенденцій : матеріали Міжнар. дистанційної наук.-метод. конф. [«Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ITM*плюс – 2014»], (м. Суми, 20-21 березня 2014 р.). – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2014. – С. 58–60.
12. Яценко Т. М. Управління навчальною діяльністю учнів з використанням персональних комп'ютерів (на матеріалі вивчення фізичної оптики) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «теорія і методика навчання фізики» / Т. М. Яценко. – Київ, 1998. – 24 с.
13. Semenikhina, O. V., Shamonya, V. G., Udovychenko, O. N., & Yurchenko, A. A. (2014). Electronic Textbook in the Context of Educational Trends and Modern Internet Technologies», *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya*, 2 (2), 99–107. Retrieved from http://ejournal18.com/journals_n/1420450397.pdf.

Одержано редакцією 15.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018

УДК 372.881.161.1(045)

МИРЗОЕВА Ульвия Алигусейн гызы,
докторант, Бакинский славянский университет,
Азербайджан,
e-mail: sevinc.n@mail.ru

ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ РКИ СТУДЕНТОВ-АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОТРЫВКОВ ИЗ РУССКИХ КИНОФИЛЬМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ КИНОФИЛЬМА «ОПЕРАЦИЯ «Ы» И ДРУГИЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ ШУРИКА С РУССКИМИ СУБТИТРАМИ)»

***Аннотация.** Статья посвящена интегрированному обучению русскому языку как иностранному студентов-азербайджанцев с использованием отрывков из кинофильма «Операция «Ы» и другие приключения Шурика с русскими субтитрами». Отрывки из фильмов помогают быстро освоить речевые навыки во время просмотра. При просмотре фильма все студенты выполняют более активную роль независимо от уровня их подготовки к занятию. При таком обучении на занятиях студенты не устают, наоборот они более активно участвуют в общении, получают новые информации и обогащают свою речь в комплексном виде. Так как общение является важнейшим средством обучения, именно на таких занятиях оно выдвигается на главное место.*

***Ключевые слова:** интегрированное обучение; методика; навыки; знание; формирование; умение; речевая деятельность; русский язык; занятие; образование.*

Постановка проблемы. Сегодня интегрированное обучение русскому языку как иностранному является одним из важных процессов при усвоении языковых навыков в вузах с азербайджанским языком обучения. Надо отметить, что здесь также важную роль играют русские кинофильмы. Отрывки из этих фильмов помогают быстро освоить речевые навыки во время просмотра.

Анализ последних публикаций. В работе Т. Н. Горбатовой, А. В. Кудряшовой, С. В. Рыбушкиной «Самостоятельная работа студентов в процессе обучения иностранному языку в условиях неязыкового вуза» говорится о том, что «современное общество предъявляет новые требования к специалисту. Сегодня это должен быть специалист, характеризующийся не только набором знаний, умений и навыков в определенной области, но и критически мыслящий, способный самостоятельно и творчески решать возникающие проблемы, имеющий навыки самообучения. Однако достичь этого невозможно только путем передачи знаний в готовом виде от преподавателя к студенту. Необходимо вовлечь студента в процесс добычи знаний» [1, с.1141]; С. Б. Багирова в своей работе «Вопросы совершенствования русской речи с использованием текстов» отмечает, что «обучение РКИ обладает значительным гуманистическим потенциалом. Это единственный учебный предмет, в процессе овладения которым человек целенаправленно работает над культурой общения. Помимо этого, данная дисциплина имеет одно уникальное свойство, связанное именно с общением. Общение является важнейшим средством обучения, но в то же время именно коммуникативная деятельность на изучаемом языке является важнейшей целью обучения». Главная суть в работе С. Б. Багировой «Вопросы совершенствования русской речи с использованием текстов» сводится к тому, что «при отборе учебного материала и выборе форм работы следует руководствоваться тем, что эффективность усвоения зависит от интереса студентов к занятию, поддерживаемого как экстралингвистическими факторами (мотив, ситуация и др.), так и лингвистическим материалом» [2, с. 65].

Цель данной статьи – анализировать интегрированное обучение русскому языку как неродному студентов-азербайджанцев с помощью отрывков из русских кинофильмов, также определить пути отбора и систематизации профессионально ориентированного материала в виде кинофильмов.

Изложение основного материала. Использование отрывков из русских кинофильмов в интегрированном обучении РКИ – интересная методика при обучении русскому языку как неродному студентов-азербайджанцев. Предлагаемая модель работы является образцом реализации занятий с использованием отрывков из русских кинофильмов при обучении РКИ.

Большинство студентов смотрели русскую кинокомедию «Операция «Ы» и другие приключения Шурика»¹ с русскими субтитрами. Учитывая время занятия (90 минут), преподаватель заранее выбирает и готовит определенный интересный отрывок из фильма:

1. Просмотр отрывка из фильма «Напарник» (30 минут)
2. Проводится фронтальный опрос со студентами:
 - Смотрели ли вы этот фильм?
 - Знаете ли имена актёров в главных ролях фильма?
 - Кто режиссёр и композитор фильма?
 - Какая сцена больше вам понравилась в фильме? и др.
3. Запись новых фраз, выражений и предложений студентами

«Места для пассажиров с детьми и инвалидов – »

«Садись дочка –»

«Ничего, ничего, спасибо, сидите – »

«Гражданин, уступите место, встаньте!»

«Если я встану, ты у меня ляжешь.»

«Гражданин, эти места специально для детей и инвалидов.»

«А она что, дети или инвалиды?»

«Она готовится стать матерью.»

«А я готовлюсь стать отцом!»

«Да что вы ерунду порете!»

«Вот как раз и инвалид»

«Что теперь скажете?»

«Пропустите»

«Простите!»

«Закон есть закон!»

«Пожалуйста, садитесь!»

«Большое спасибо!»

«Ах ты, зрячий!»

«Сейчас будешь слепой.»

«Вы подтверждаете?»

«Подтверждаем, подтверждаем»

«Значит, потерпевший.»

«На стройке работаете?»

«Подрабатываю»

«Что значит «подрабатываю»?»

«Учусь в политехническом»

«Студент»

«На 15 суток»

«Ну, граждане алкоголики, хулиганы, тунеядцы.»

«Кто хочет сегодня поработать?»

«На сегодня наряды: песчаный карьер – 2 человека»

¹ Все цитаты приведены из кинофильма «Операция «Ы» и другие приключения Шурика с русскими субтитрами».

«Огласите весь список, пожалуйста»

«Уборка улиц – 3 человека»

«Мясокомбинат – на сегодня нарядов не прислал»

«Есть наряд на строительство жилого дома, цементный завод»

«А на ликероводочный нет?»

«Прошу. Осторожно. Прежде всего, я хочу познакомить вас с нашим замечательным коллективом, в которой вы временно вливаетесь. Но сколько вливается товарищ?»

«На полную 15! Полторы декады. Это замечательно. Всего хорошего, до свидания»

«С обедом не опаздывайте!»

«Я уверен, что эти полторы декады пройдут у нас с вами в атмосфере дружбы и полного взаимоотношения» [3]

Тут преподаватель приводит информацию о слове «декада»: «Декада – совокупность из 10 частей. В древности – группа, состоящая из десяти каких-либо единиц (например, при счёте солдат, дней и так далее). Единица исчисления времени, равная десяти дням... Период времени длительностью в 10 дней, десятидневка, третья часть месяца. Используется преимущественно в статистике и экономике, а также при планировании общественно-культурных событий, например «декада литературы и искусства народов России», «декада грузинского кино в Москве» и т. п.» [4].

«Декада – 10 дней. В месяце 3 декады. Квартал – промежуток времени, равный трём месяцам. 1-й квартал (январь, февраль, март); 2-й квартал (апрель, май, июнь); 3-й квартал (июль, август, сентябрь); 4-й квартал (октябрь, ноябрь, декабрь). А в англоязычных странах аналогичное по происхождению слово *decade* обозначает не десять дней, а десять лет» [4].

Далее продолжается запись фраз, выражений и предложений студентами.

«Прошу сюда. Силой своего воображения, представьте себе, какой жилмассив будет здесь создан. Только в нём одном будет установлено 740 газовых плит, то есть в 740 раз больше, чем было во всём городе до 1913 года».

«Минуточку»

«А если взять поэтажно весь объём работ, выполненный нашим СМУ за 1 квартал поставить эти этажи один на другой, то мы получим здание, которое будет в 2 раза выше, всемирно известная Эйфелева башня. Или второе выше, чем знаменитый Собор Парижской Богоматери.»

«Какой, какой матери??»

«Собор Парижской Богоматери».

Преподаватель предваряет свою речь об этой Эйфелева башне и об этом Соборе. При этом приводится информация об этом произведении: «*Эйфелева башня* – самая узнаваемая архитектурная достопримечательность Парижа, всемирно известная как символ свободы Франции, названная в честь своего конструктора Густава Эйфеля и являющаяся местом паломничества туристов. Сам конструктор называл её просто – 300-метровой башней. Башня, впоследствии ставшая символом Парижа, была построена в 1889 году и первоначально задумывалась как временное сооружение, служившее входной аркой парижской Всемирной выставки 1889 года. Эйфелеву башню называют самой посещаемой платной достопримечательностью мира» [5].

«*Собор Парижской Богоматери* (фр. Notre-Dame de Paris) – величественный католический храм на острове Сите в центре Парижа. Этот выдающийся памятник архитектуры воспет в искусстве и является одним из самых известных культовых сооружений мира. Каждый год посмотреть на Нотр-Дам де Пари приезжает 13-14 миллионов туристов, желая лично увидеть устремленный вверх готический силуэт, украшенный живописными витражами и жуткими горгульями»

«Собор Парижской Богоматери является географическим центром не только Парижа, но и всей страны. Именно здесь находится так называемый Нулевой километр, от которого ведут отсчет все расстояния во Франции».

«Собор Парижской Богоматери был заложен в 1163 году Морисом де Сюлли, епископом Парижа, а краеугольный камень был заложен папой римским Александром III. Его возведение продолжалось до 1345 года, то есть заняло почти два века. За это время проектом руководили десятки архитекторов, что не помешало им воздвигнуть прекрасный и органичный ансамбль» [6].

Существует даже такое произведение «*Собор Парижской Богоматери*» (фр. *Notre-Dame de Paris*) – первый исторический роман на французском языке. Написан Виктором Гюго, опубликован в марте 1831 года.

Далее продолжается запись фраз, выражений и предложений студентами.

«Наше строительно-монтажное управление (СМУ) построило такое количество жилой площади, которое равно одному такому городу, как Чита, десяти таким городам, как Хвальнск, или 32-м Крыжополям»

«Таким образом, и вы сможете внести свою посильную лепту в трудовые свершения нашего родного СМУ, в переводе означает строительно-монтажное управление»

«Какое, какое управление?»

Что такое «посильная лепта»? Преподаватель объясняет значение этой фразы: *лепта* – денежная единица в Греции. «Мелкая древнегреческая медная монета».

Переносное значение – «посильный, малый вклад. Посильный вклад в какое-либо дело, посильное участие в чем-либо. Внести свою лепту – «делать свой, пусть небольшой, посильный вклад в общее дело». Внести свою лепту в общее дело.

Внести свою лепту во что-то – принять посильное участие [по евангельскому сказанию о скромном приношении вдовицы, отдавшей своё последнее и признанном Иисусом Христом самым дорогим из всех подаяний]» [7].

Далее снова продолжается:

«Я готов. Спасибо!»

«Вот тебе напарник»

«Теперь поработаем»

«Сработаемся!»

«Ну, я вижу, вы сработаетесь»

«Желаю вам успехов в труде и большого счастья в личной жизни»

«Благодарю за внимание»

«Послушай, у вас несчастные случаи на стройке были?»

«Нет, пока ещё ни одного не было»

«Будет... Пошли»

«Слушайте, где вы пропадете? Я вас по всему корпусу ищу, бегаю. Работа же стоит»

«Работа стоит, а срок идёт. Ты не забывай, у тебя учёт в рублях, а у меня – в сутках»

– «Как напарник?»

– Перевоспитывается.

– Отлично!

– А почему шёпотом?

– Спит».

«В то время, как наши космические корабли бороздят просторы вселенной...И недаром все континенты рукоплещут труженикам нашего большого балета...Пойдём дальше.. Учит народная мудрость:

- Терпение и труд все перетрут – раз!
- Кончил дело – гуляй смело – два!
- Без труда не выловишь и рыбку из пруда – три!»

Приведенные пословицы из русского фольклора тоже обогащают кругозор и лексический запас студентов. Студенты должны изучать готовые единицы как пословицы, поговорки и др. нужные фразы, не только слов. Преподаватель должен приводить примеры к этим пословицам на родном языке.

«Руки мыли?»

«Приятного аппетита»

«Пойми студент. Сейчас к людям надо помягче, а на вопросы смотреть ширше»

«Чтобы ты вёл среди меня разъяснительную работу»

«Я рос, над собой»

«Убью, студент. Это же хулиганство! Учтите, я буду жаловаться!»

4. Закрепление пройденного материала. Проводить монолог или диалог с использованием новых пройденных выражений, фраз или предложений.

Под интегрированным обучением мы понимаем подачу учебно-языкового материала в форме укрупнённой дидактической единицы за счёт информации из других дисциплин. Это та единица, которая должна изучаться, обучаться, усваиваться и запоминаться. При интегрированном обучении нужно подать материал в укрупнённой форме и облегчить усвоение, запоминание, активизацию языковых единиц. «Укрупненная дидактическая единица – это клеточка учебного процесса, состоящая из логически различных элементов, обладающих информационной общностью. Она обладает качествами системности и целостности, устойчивостью к сохранению во времени и быстрым проявлением в памяти. Подобная идея, бесспорно очень интересна, потому что в большинстве учебников знания представлены хаотично и разрозненно, понятия и суждения часто никак не связаны между собой, и это не позволяет ребенку видеть целостную картину мира, понять его противоречивость» [9].

Профессор Эрдниев доказал, что возможно уменьшить время, не уменьшая количества информации не упрощением заданий, а их усложнением – укрупнением дидактических единиц, – но при условии особой структуры учебного материала. Академик РАО, заслуженный деятель науки РСФСР, П.М. Эрдниев обосновал эффективность укрупненного введения новых знаний. Понятие укрупнения дидактических единиц представляет собой интеграцию конкретных подходов к обучению: 1) совместно и одновременно изучать взаимно связанные действия; 2) обеспечение единства процессов составления; 3) соблюдать принцип дополнительности в системе упражнений (понимание достигается в результате переходов образного и логического в мышлении, сознательного и подсознательного компонентов).

Выводы. Таким образом, качество обучения неродному языку, в том числе и речевым навыкам, в большей степени, зависит от правильного определения содержания, где на первый план выходит учебный процесс. В связи с этим, анализируются различные подходы к данному вопросу, в этом процессе первостепенным являются тематика и ситуации общения. Преподаватель должен акцентировать внимание на языковедческом аспекте и завершать эту работу процессуальным и психологическим аспектами. Данные аспекты связаны с отбором знаний, умений и навыков, которыми должны овладеть студенты-азербайджанцы в процессе изучения русского языка.

Список использованных источников

1. Горбатова Т. Н. Самостоятельная работа студентов в процессе обучения иностранному языку в условиях неязыкового вуза / Т. Н. Горбатова, А. В. Кудряшова, С. В. Рыбушкина // Молодой ученый. Казань. – 2015. – № 10. – С. 1141–1143.

2. Багірова С. Б. Вопросы совершенствования русской речи с использованием текстов / С. Б. Багірова // *Ümümmillî Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümünə həsr olunmuş «Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri». VIII Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları. Bakı, «Mütərcim», 2017, 644 s.*
3. Цитаты и фразы из фильма «Операция Ы и другие приключения Шурика с русскими субтитрами»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=JZ-bjMWuBt4>
4. Декада. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Декада>
5. Материал из Чудеса мира «Эйфелева Башня». [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://chydesa-mira.ru/eifeleva-bashnya-v-parise>
6. Чуприз В. Материал о Соборе Парижской Богоматери. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tchuprisvictor.ru/sobor-parizhskoy-bogomateri/>
7. Лепта. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://ru.wikipedia.org/wiki/Лепта_\(значения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Лепта_(значения))
8. Розин В. М. Образование в конце XX века. (Материалы «круглого стола») / В. М. Розин // Вопросы философии. – 1992. – № 9.
9. Эрдниев П. М. Укрупнение дидактических единиц. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://pedteho.ru/content/ukrupnenie-didakticheskikh-edinic-ude-0#undefined>
10. Куликова Л. В. Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме : монография / Л. В. Куликова. – Красноярск : КГПУ, 2006. – 392 с.

References

1. Gorbatova, T. N., Kudryashova, A. V., & Rybushkina, S. V. (2015). *Independent work of students in the process of teaching a foreign language in a non-linguistic high school*. Young Scientist. Kazan' (in Russ.)
2. Bagirova, S. B. (2017). *Questions of improving Russian speech using texts*. Actual problems of Azerbaijani studies, dedicated to the 94th anniversary of national leader Heydar Aliyev. Materials of VIII International Scientific Conference. Baku: Translators (in Russ.)
3. *Quotations and phrases from the film «Operation «Y» and Other Adventures of Shurik with Russian subtitles»*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=JZ-bjMWuBt4> (in Russ.)
4. *Decade – material from Wikipedia*. Retrieved from <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Decade>
5. *Material from the World Wonders «The Eiffel Tower»*. Retrieved from <http://chydesa-mira.ru/eifeleva-bashnya-v-parise> (in Russ.)
6. Chupriz, V. *Material about Notre Dame de Paris*. Retrieved from <http://tchuprisvictor.ru/sobor-parizhskoy-bogomateri/> (in Russ.)
7. *Lepta – material from Wikipedia*. Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/Lepta_\(meanings\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Lepta_(meanings)) (in Russ.)
8. Rozin, V. M. (1992). Education in the late twentieth century. (Materials of the «round table») // Questions of Philosophy, 9 (in Russ.)
9. Erdniev P.M. *Integration of didactic units*. Retrieved from <https://pedteho.ru/content/ukrupnenie-didakticheskikh-edinic-ude-0#undefined> (in Russ.)
10. Kulikova, L. V. (2006). *Communicative style in the intercultural paradigm* : monograph. Krasnoyarsk: KSPU (in Russ.)

Abstract. *MIRZAYEVA Ulviya Alihuseyn. Integrated training of RAF of Azerbaijan students with use of penetres from Russian films (on the material of the film «Operation «Y» and other adventures of the Shurike with Russian subtitles»)»*

Introduction. *The article is devoted to the integrated teaching of the Russian language as a foreign (RAF) of student-Azerbaijanis using excerpts from the film «Operation «Y» and other adventures of Shurik with Russian subtitles». In general, excerpts from the films help to quickly master the speech skills while watching. When watching a movie, all students perform a more active role, regardless of their level of preparation for the lesson. With such training in the classroom, students do not get tired, on the contrary they are more actively involved in communication, receive new information and enrich their speech in a complex form. Since communication is the most important means of education, it is in these classes that it is put on the main place.*

Purpose. *The purpose of this article is to analyze the integrated teaching of the Russian language as non-native Azerbaijani students with the help of excerpts from Russian movies, and also to determine the ways of selecting and systematizing professionally oriented material in the form of movies.*

Methods. *The research is based on the hermeneutic and comparative methods.*

Results. *The provisions and conclusions contained in the article will help to increase the effectiveness of the development of Azerbaijani students by non-native language in universities and can be implemented in the practice of educational institutions of higher professional education.*

Originality. Nowadays integrated teaching of Russian as a foreign language is one of the important processes in mastering language skills in higher education institutions with Azerbaijani language of instruction. It should be noted that Russian movies also play an important role here. The excerpts from these films help to quickly master the speech skills while watching.

Conclusion. Thus, the quality of teaching non-native language, including speech skills, to a greater extent depends on the correct definition of content, where the educational process comes to the fore. In this regard, various approaches to this issue are analyzed; in this process the subjects and situations of communication are paramount. The teacher should focus on the linguistic aspect and complete this work with procedural and psychological aspects. These aspects are related to the selection of knowledge, skills and skills that Azerbaijani students should master in the process of studying the Russian language.

Keywords: integrated training; methodology; skills; knowledge; formation; ability; speech activity; Russian language; occupation; education.

Одержано редакцією 10.01.2018
Прийнято до публікації 17.01.2018

УДК 373.3.02:73 (045)

МОВЧАН Валентина Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

e-mail: valya_movchan_@ukr.net

Воленшчак Віталіна Леонідівна

магістр кафедри початкової освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

e-mail: kukla_82@ukr.net

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПЛАСТИКИ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. Розглянуто дидактичні можливості текстильної пластики в початковій школі на уроках трудового навчання, що реалізуються завдяки фізичним і художньо-технічним властивостям штучного текстилю (капрону). Його застосування ґрунтується на доступності, простоті технічного виконання в поєднанні зі значними конструктивними можливостями. Наголошено, що текстильна пластика є засобом розв'язання низки освітніх завдань у початковій ланці загальної середньої освіти: уміння спостерігати, виявляти нескладні технологічні закономірності, аналізувати, порівнювати, формулювати припущення, гіпотези, що потребують пояснень і способів реалізації у практичній діяльності.

Ключові слова: текстильна пластика; текстиль; дидактичні можливості; уроки трудового навчання; молодші школярі; початкова школа; предметно-перетворювальна діяльність; формотворення.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття пріоритетним завданням освіти стає виховання в учнів початкової школи здатності до критичного мислення, самостійного пошуку й опрацювання інформації, творчого розв'язання навчальних і побутових проблем. У Законі України «Про освіту» (2017 р.) наголошено,

що «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [1].

Текстиль є невід'ємним складником предметно-перетворювальної діяльності людини від найдавніших часів до сьогодення. Швидкий розвиток сучасного текстильного формотворення спонукає до дослідження різних аспектів упровадження текстильної пластики в освітній процес початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дидактичним основам організації творчої діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання присвячені роботи О. Іонової [2], Н. Колесник [3], Т. Носаченко [4], В. Тименка [5] та інших. У дослідженнях Л. Масол [6], Н. Миропольської [7], В. Моляка [8], В. Паламарчука [9] та інших учених схарактеризована проблема творчої діяльності учнів. Проте дидактичні можливості текстильної пластики для різнобічного розвитку молодших школярів розкриті недостатньо і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – проаналізувати дидактичні можливості текстильної пластики на уроках трудового навчання в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. У початковій школі посилюється роль завдань прикладного спрямування, оскільки вони дають можливість молодшим школярам здобувати і застосовувати знання у практичній діяльності. Заняття з текстильної пластики ґрунтуються на художньому сприйнятті, образному мисленні, технічних умінь учнів початкової школи і мають творчий характер. Виразність художнього образу засобами текстильної пластики передається формою, що доповнюється фактурою й оздобленням.

Аналіз навчальної програми для загальних середніх закладів освіти з трудового навчання (1-4 класи) [10] показує, що в 1-2-х класах передбачено вивчення властивостей і виготовлення виробів лише з таких пластичних матеріалів, як папір, пластилін, полімерна глина, глина, солоне тісто. У 3-4-х класах потенційними темами щодо занять із текстильної пластики є такі: «Аплікація з тканини», «Комбінування природних, штучних та пластичних матеріалів», «Виготовлення штучних квітів об'ємної форми», «Робота з сучасними штучними матеріалами», «Об'ємна аплікація з тканини та гудзиків», «Дизайн, оформлення та оздоблення виробів». Навчанню молодших школярів текстильного формотворення передують виготовлення плоских текстильних композицій (колажів із тканин і ниток). Під час таких занять учні вивчають властивості таких штучних матеріалів, як пластик, поролон, синтепон, синтетична вата. На уроках трудового навчання в початковій школі учні виготовляють текстильні колажі й різноманітні іграшки з ниток, шнурів, тканини.

Нині, на нашу думку, освітній процес початкової школи потребує збільшення занять із застосуванням таких сучасних штучних матеріалів, як поролон, капрон, синтепон, холофайбер. Штучні текстильні матеріали є найбільш сучасними і передовими засобами художнього формотворення. Такі матеріали допомагають молодшим школярам реалізувати художньо-образні ідеї у відповідності до сучасної епохи штучних і синтетичних матеріалів. З цього приводу слушну думку висловлює О. Кушніренко, що потреба у створенні художнього образу і втіленні його в матеріалі притаманна людині з дитинства. Від народження дитина прагне вивчати навколишнє середовище всіма органами чуття і важливо, щоб це ознайомлення було насичене позитивними емоціями. Штучне обмеження доступу дитини до нового для неї матеріалу може бути виправданим лише шкідливим впливом на її здоров'я. Якщо ж матеріал безпечний і різноманітний, він стимулює розвиток розумових здібностей дитини [11]. Сучасні текстильні матеріали надають учням широкий спектр тактильних відчуттів.

Наголошуючи на перевагах текстильних матеріалів у сучасному мистецтві З. Чегусова зазначає, що художній текстиль нині, завдяки його пошуковому характеру, зберігає лідерство серед інших видів професійного декоративного мистецтва і є барометром найсучасніших тенденцій у візуальному мистецтві України, а також – пульсом життя нашого суспільства [12].

Для ознайомлення з пластичними властивостями текстильних штучних матеріалів ми пропонуємо застосовувати такі матеріали, як капрон (вторинний капрон), синтепон, холофайбер, синтетичні тканини. Пластичні характеристики матеріалу синтетичних текстильних матеріалів (вторинного капрону) дають можливість формування скульптури обличчя, ручок, ніжок ляльки або тваринки. Саме капрон дозволяє створити мімічні зморшки, передати вираз обличчя, настрої і характер персонажу. Створювана іграшка може бути усміхненою, сумною, веселою або мати ображений вираз обличчя.

Виготовлення іграшки власними руками з нетрадиційних матеріалів (вторинного капрону), розвиває технічні навички, фантазію, образне мислення. Голки, нитки, ножиці, дріт, клей, вторинний капрон, синтепон, клаптики кольорової тканини – ось, що знадобиться для виготовлення різноманітних виробів засобами сучасної текстильної пластики. Кожному типу композиційної побудови твору в техніці текстильної пластики відповідає визначена система понять, прийомів, методів формотворення. Система понять, техніка і технологія трансформуються залежно від творчого задуму і рівня сформованості вмінь молодших школярів. Оздоблення й кольорове вирішення композиції є засобом самовираження молодших школярів.

Першим етапом у розв'язанні практичних завдань засобами текстильної пластики має бути ознайомлення учнів із різними видами і властивостями текстилю. Також слід приділити увагу вправам, що сприяють оволодінню такими навичками, як робота з ножицями і голкою, охайності вирізування і шиття. У подальшому варто ознайомити молодших школярів із різними техніками художнього проектування з текстилю та особливостями оздоблення. Такі завдання сприяють усвідомленій предметно-перетворювальній діяльності й розвитку творчої уяви.

Важливим завданням уроків трудового навчання у початковій школі є формування проектно-перетворювальної компетентності молодших школярів. Текстильна пластика базується на засадах об'ємно-просторового моделювання й конструювання в узгодженні з пластичними властивостями текстилю. Естетичне вирішення виробу сприяє створенню його цілісності, узгодженості за формою, масштабом, кольором, стильовими характеристиками. Власноруч конструюючи елементарні об'ємно-просторові композиції, учні початкової школи опановують принципи просторової трансформації площини в об'ємну форму. Також можливості текстильної пластики дозволяють молодшим школярам експериментувати з комбінуванням різних матеріалів, технік і способів оздоблення. Текстильне формотворення синтезує в собі різні художні техніки.

Також, варто зазначити переваги виготовлення і застосування виробів із вторинного капрону:

доступність матеріалу – використання вторинного капрону, дає змогу створювати вироби не залежно від матеріального стану сім'ї. Матеріал (капронові колготи) є пружним, міцним, тактильно приємним, пластичним, легко трансформуються, володіє не обмеженими художніми можливостями для створення іграшок із капрону, що дає змогу втілювати фантазії та творчі ідеї;

застосування в освітньому процесі початкової школи – на уроках з «Української мови», «Літературного читання», «Я у світі» можна пропонувати скласти розповідь, вірш, написати оповідання про пригоди власноруч створеної текстильної іграшки.

Молодші школярі з радістю описують свій неймовірний, індивідуальний виріб. Таке стимулювання фантазії, підсилюється наявним виробом, створеним власноруч. На уроках «Математики» об'ємні текстильні вироби, що створені всім класом, допоможуть засвоїти знання з додавання й віднімання, а також при розв'язанні сюжетних задач. Допоможе така іграшка і при складанні діалогів на уроках іноземної мови;

психологічний аспект – виготовлені молодшими школярами текстильні вироби викликають позитивні відчуття та емоції. Їх можна застосовувати в арт-терапії та ігротерапії. Ляльки та іграшки, не випадково, є природним і незамінним атрибутом дитинства. Ляльки стають зручним посередником між дитячим і дорослим світом: в іграх із ними дитина вчиться базовим соціальним взаємодіям, відпрацьовує комунікативні навички і нові для себе соціальні ролі. У той самий час, ляльковий світ є своєрідною проекцією реального світу таким, яким його бачить сама дитина. Цей аспект дозволяє спостерігати і, за необхідності, коригувати дитяче сприйняття.

Як бачимо, мета занять із текстильної пласти – навчити молодших школярів розуміти можливості формотворення за допомогою текстилю, аналізувати і робити висновки з досвіду роботи, формувати предметно-перетворювальну компетентність, що ґрунтується на власних думках, знаннях і досвіді діяльності, прогнозувати наслідки прийняття нестандартних рішень, усвідомлювати систему загальнолюдських цінностей через пізнання національної і світової культури. Доцільними будуть практичні завдання, що пропонуються для ознайомлення з пластичними можливостями текстилю: рельєфні композиції (колажі) з акцентом на засобах виразності матеріалу і його пластичних характеристиках: ажурності, фактурі, текстурі, пластичності. Такого типу завдання сприяють творчій самореалізації особистості, дарують радість творчого пошуку.

Заняття текстильною пластикою на уроках трудового навчання в початковій школі сприяють різнобічному розвитку: застосуванню знань на практиці, удосконаленню володіння технічними навичками роботи з текстильними матеріалами, уміння втілювати творчі задуми в матеріалі. Учні з радістю виконують різноманітні завдання засобами текстильної пластики, що формують фантазію і просторову уяву, уміння аналізувати малюнок за зразком і розвивають охайність, координацію рухів, окомір, точність, дрібні м'язи рук. Також заняття текстильною пластикою на уроках трудового навчання в початковій ланці освіти є засобом розв'язання низки освітніх завдань: уміння спостерігати, виявляти нескладні технологічні закономірності, аналізувати, порівнювати, формулювати припущення, що потребують пояснень і способів реалізації у практичній діяльності, уміння самовиражатися у творчій діяльності.

Основними методами навчання, завдяки яким відбувається формування предметно-перетворювальної компетентності молодших школярів, є демонстрація способів побудови об'ємних текстильних виробів, вивчення елементів графічної мови й умовних позначень, виконання різнорівневих вправ і практико-технологічних завдань. На заняттях із текстильної практики варто поєднувати новизну і традиції українського текстильного формотворення. Процес формування проектно-перетворювальної компетентності молодших школярів засобами текстильної пластики має бути системним і неперервним, лише тоді він забезпечуватиме цілісність знань і вмінь, широке їх застосування в реальному житті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, дидактичні можливості текстильної пластики в початковій школі на уроках трудового навчання завдячують технічним властивостям сучасних текстильних матеріалів. Застосування текстилю на уроках трудового навчання ґрунтується на доступності, простоті технічного виконання в поєднанні зі значними конструктивно-пластичними можливостями. Досвід практичної діяльності з широким спектром сучасних текстильних матеріалів, вивчення їх художньо-пластичних властивостей є одним із

компонентів сучасного освітнього процесу початкової ланки освіти. Текстильна пластика в початковій школі є універсальним засобом розвитку в учнів розумових і творчих здібностей, естетичного смаку, інтересу до світового й українського мистецтва, набуття досвіду предметно-перетворювальної діяльності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні шляхів формування загальнокультурної компетентності молодших школярів засобами традиційного українського текстильного формотворення.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Іонова О. М. Всебічний розвиток молодших школярів засобами навчання мистецтва оригамі / О. М. Іонова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 19 (254). – Ч. I. – С. 36–42.
3. Колесник Н. Є. Методичні аспекти впровадження у початковій школі компетентнісного підходу у процесі трудового навчання / Н. Є. Колесник // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2014. – Випуск 6 (78). – С. 118–123.
4. Носаченко Т. Формування у студентів дизайнерських умінь засобами паперопластики / Т. Носаченко // Рідна школа. – 2012. – №11 (листопад). – С. 56–59.
5. Тименко В. П. Теоретичні і методичні основи формування конструктивних умінь в учнів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Володимир Петрович Тименко ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2010. – 520 с.
6. Методика трудового навчання : технічної і художньої праці. Теоретичні засади і емпіричний досвід початкової дизайн-освіти : метод. посіб. / В. П. Тименко, В. В. Вдовченко ; АПН України, Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Інформаційні системи, 2009. – 332 с.
7. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. Масол. – Харків : Ранок, 2006. – 255 с.
8. Миропольська Н. Уроки художньо-естетичного циклу в школі : навчання і виховання : навч. посіб. / Н. Миропольська, С. Ничкало, В. Рагозіна та інші. – Тернопіль : Богдан, 2006. – 240 с.
9. Моляко В. А. Психологія рішення школьниками творчих задач / В. А. Моляко. – Київ : Рад. школа, 1983. – 94 с.
10. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала? : [посібник для вчителів] / В. Ф. Паламарчук ; Інститут педагогіки АПН України. – Київ : Товариство «Знання», 1999. – 112 с.
11. Навчальні програми для початкової школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>. – Дата звернення 25.01.2018.
12. Кушніренко О. Модернізація змісту підготовки майбутніх учителів декоративно-ужиткового мистецтва / О. Кушніренко. // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2010. – Вип. 2. – С. 95–100.
13. Чегусова З. Арт-текстиль: переживання простору [Електронний ресурс] / Зоя Чегусова. – [Цит. 2013, 27 грудня]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/art-tekstil-perezhivannya-prostoru>.

References:

1. *The law of Ukraine «On education»*. (2017). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukr.)
2. Ionova, O. M. (2012). Comprehensive development of junior schoolchildren by means of art education origami. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka (Herald of the Taras Shevchenko National University)*, 19 (254), Pat. 1, 36–42 (in Ukr.)
3. Kolesnyk, N. Je. (2014). Methodical aspects of introduction of a competent approach in the process of labor training in elementary school. *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho universytetu. Pedagogichni nauky. (Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences)*, 6 (78), 118–123 (in Ukr.)
4. Nosachenko T. (2012) Formation in students of design skills by means of paper-plastic. *Ridna shkola. (Native school)*, 11, 56–59 (in Ukr.)
5. Tymenko, V. P., & Vdovchenko, V. V. (2009). Theoretical foundations and empirical experience of initial design education. *Kyiv: Information systems* (in Ukr.)
6. Masol, L. (2006). *Methodology for teaching arts in primary school Kharkiv: Morning* (in Ukr.)
7. Myropol's'ka, N., Nychkalo, S., & Rahozina, V. et al. (2006). *Lessons of the artistic and aesthetic cycle in the school: training and education: teach. manual. Ternopil': Bogdan* (in Ukr.)
8. Molyako, V. A. (1983). *Psychology of solving schoolchildren's creative tasks. Kyiv: Soviet school* (in Russ.)

9. Palamarchuk, V. F. (1999) How to grow intellectuals? Kiev: Society «Knowledge» (in Ukr.)
10. *Primary school curriculum* (2017). Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya-pochatkova-shkola.html>. (in Ukr.)
11. Kushnirenko, O. (2010). Modernization of the content of the training of future teachers of arts and crafts *Pedagoghichni nauky (Pedagogical sciences)* Poltava: PNPU imeni V. Gh. Korolenka, 2, 95–100 (in Ukr.)
12. Cheghusova Z. (2013). Art Textiles: The Experience of Space. Retrieved December 27, 2013. Retrieved from <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/art-tekstil-perezhivannya-prostoru>. (in Ukr.)

Abstract. MOVCHAN Valentina Ivanivna, VOLENSHCHAK Vitalina Leonidivna. Didactic possibilities of textile plastic on the lessons of labor training at primary school.

Introduction. From the ancient times to the present textile has been an integral part of subject-transforming activity of human. The rapid development of modern textile forms encourages studying various aspects of the implementation of textile plastics into the educational process of the initial level of education.

Purpose. To analyze the didactic possibilities of textile plastics at the lessons of labor training at elementary school.

Results. The educational process at the elementary school requires increasing occupations with the use of modern artificial materials such as foam rubber, kapron, sintepon, holofiber. Artificial textile materials are the most modern and advanced means of artistic form making. Such materials help younger students to implement artistic ideas in accordance with the modern era of artificial and synthetic materials. Modern textile materials provide students with a wide range of tactile sensations.

Each type of compositional construction of a work in the technique of textile plastics corresponds to a certain system of concepts, techniques, and methods of form making. The system of concepts, technology and technique transform depending on the creative idea and the level of formation of skills of junior pupils. Decoration and color solution of the composition are means of self-expression of junior pupils.

Originality. Textile plastic is based on the principles of the three-dimensional modeling and design in coordination with the plastic qualities of textile. Aestheticism of the product contributes to its integrity, consistency in form, scale, color, stylistic characteristics. By constructing elemental volumetric and spatial compositions, elementary school pupils learn the principles of spatial transformation of plane from into volumetric form. Also, the possibilities of textile plastic allow junior students to experiment with the combination of different materials, techniques and methods of decoration. Textile shape making synthesizes various artistic techniques.

Practices of textile plastic during the lessons of labor training at elementary school contribute to diversified development: applying knowledge in practice, improving the skills of working with textile materials, the ability to embody creative ideas in the material. Pupils enthusiastically perform various tasks by means of textile plastics that form fantasy and spatial imagination, the ability to analyze the pattern on the model and develop preciseness, coordination of movements, precision, ability to judge by eye, small hand muscles.

Also, the use of textile plastics in the lessons of labor training at the primary school is a mean of solving a number of educational tasks: the ability to observe, identify simple technological patterns, analyze, compare, and formulate assumptions that require explanations and methods of implementation in practice, the ability to express themselves in creative activities.

Conclusion. Didactic possibilities of textile plastics at elementary school during the lessons of labor training are due to the technical properties of modern textile materials. The experience of practical activities with a wide range of modern textile materials, studying their artistic and plastic properties is one of the components of the modern educational process of the initial level of education. Textile plastic at elementary school is a cross functional mean of developing pupils' intellectual and creative abilities, aesthetic taste, interest to world and Ukrainian art, gaining experience in subject-transforming activity.

Key words: textile plastic; didactic possibilities; lessons of labor training; junior pupils; primary school; subject-transforming activity; form making.

Одержано редакцією 16.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018

УДК 37.07:374](045)

МОСЯКОВА Ірина Юліївна,
директор Центру творчості дітей та юнацтва
«Шевченківець» (м. Київ), керівник Київського
відділення міжнародної асоціації позашкільної
освіти, Україна
e-mail: solomatina.22.06@gmail.com

НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ЗМІННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

***Анотація.** Автором акцентовано увагу на визначенні стратегічних цілей розвитку закладу позашкільної освіти. необхідно передбачити напрями їх реалізації. Показано зв'язок цих цілей із основними напрямками стратегічного розвитку закладу позашкільної освіти в умовах постійних змін в освіті, соціумі, економіці, політиці, екології. Такими напрямками є запровадження новітніх педагогічних технологій, розвиток учнівського і педагогічного колективів, створення атмосфери психологічного комфорту і безпеки, забезпечення професійного розвитку і зростання кваліфікаційного рівня педагогічних працівників, покращення матеріальної бази та інформаційно-комунікативне забезпечення.*

Доведено, що забезпеченню діяльності закладу позашкільної освіти та управлінню його стратегічним розвитком сприяє втілення психолого-педагогічних або психолого-організаційних технологій, дотримання відповідних принципів.

***Ключові слова:** заклад позашкільної освіти; стратегія; розвиток; управління; технології; цілі; принципи; освітнє середовище; освітній процес.*

Постановка проблеми. Відповідно до змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, необхідне розроблення стратегії управління цими змінами в руслі, що сприятиме розвитку закладу освіти, – на цьому і ґрунтується стратегія розвитку. Таке управління передбачає: визначення і ранжування довгострокових цілей у закладі освіти; формування стратегії й довгострокового плану розвитку у відповідності до визначеної стратегії; постійне оцінювання і критичний розгляд можливих шляхів досягнення поставлених цілей, запровадження тих чи тих інновацій, з урахуванням внутрішніх і зовнішніх умов функціонування закладу позашкільної освіти; вибір суб'єктами управління та здійснення управлінських рішень, що забезпечують ефективну адаптацію до непередбачених змін процесів управління, навчання, виховання й розвитку дітей і молоді, професійного і творчого зростання педагогічних кадрів.

Відповідно до даної концепції управління змінами моделюються нові управлінські та освітні процеси, реалізується кадрова політика, формується нова організаційна культура закладу, устанавлюються зв'язки з середовищем. Для визначення стратегії розвитку закладу за кожним напрямом необхідні відповідні ґрунтовні знання кожного аспекту цих напрямів [1]. Фундаментальна основа розвитку закладу позашкільної освіти (далі – ЗПО) в умовах сучасних змін – це, насамперед, знання. Конкурентний успіх вимагає або узгодження стратегії розвитку ЗПО з тим, які знання є в документах і свідомості всіх учасників освітнього процесу, або розробки знань і можливостей, що необхідні для підтримки потрібної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему стратегічного розвитку закладів освіти, у тому числі позашкільної, розробляють О. Азарова, Р. Ансофф, З. Галушка, О. Кравченко, О. Мармаза, Г. Мінцберг, М. Небаєва, Т. Пічугіна, О. Роїк, А. Череп та інші зарубіжні й вітчизняні вчені в галузі управління освітою і стратегічного менеджменту.

Метою статті є конкретизація напрямів стратегічного розвитку закладу позашкільної освіти у змінному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Хоча знання не можуть бути «керованими», їх потік можна стимулювати і спрямовувати. Моделі потоку знань є відмінними об'єктами стимулювання дослідження ролі управління знаннями. Управління знаннями має певні особливості. Крім первинної допомоги як мультиплікатор застосування існуючого знання, воно додає можливості отримання і відтворення нових знань для створення нових ідей на основі інформаційних технологій, з'єднання ключових рис загального та індивідуального навчання [2].

Широкий діапазон інформаційних технологій може застосовуватися для зберігання і відтворення інформації, підтримки спільної діяльності, пошуку додаткових джерел. Це важливо, оскільки програми управління знаннями визначають вибір інформаційних технологій більше, ніж навпаки. Найбільш істотні знання містить мислення, тому управління знаннями в ЗПО змушує переоцінювати ці запаси. Поліпшення здатності розгляду знань, узаємодії зі знаннями з уточнених баз породжує нові знання. Це величезний важіль творчості, оскільки уточнене знання розширює потенціал ЗПО як організації.

Дії, що обумовлені як процес управління знаннями, створюють активність «з'явлення – повернення». Будь-який ЗПО отримує відмінні повернення знань, інвестуючи знання (наприклад, забезпечення додаткового навчання педагогів, адміністрації, психолога, створення умов для поширення варіативної частини в освітній процесі гуртків, студій і творчих об'єднань, організація роботи з обдарованими дітьми або корекційної роботи).

Особливістю потоку і створення знань є їх незавершеність, збереження відкритого простору для зростання. Зміни мають місце у глибинних процесах діяльності кожної ланки ЗПО, його культури і, що більш суттєво, у самореалізації.

Послідовність формулювання стратегії розвитку ЗПО передбачає ґрунтовний аналіз відповідей на запитання: «Що здійснено?» «Що відбувається позитивного і негативного?» «Які актуальні питання визначаються перед закладом позашкільної освіти?» «Які проблеми постають перед закладом позашкільної освіти?» «У чому полягають потреби розвитку ЗПО?»

Визначаючи стратегічні цілі розвитку ЗПО, необхідно передбачити напрями їх реалізації. Тому, визначаючи ці напрями, слід на початку підкреслити, що дослідження окресленої проблеми ґрунтується на застосування технології управління за результатами, розробленої російським педагогом і науковцем П. Третьяковим. За П. Третьяковим, цілі стратегічного розвитку визначаються через передбачення образу майбутнього результату. Тому, якщо цілі – це результати, то їх досягнення залежить від стратегії. Стратегія управління розвитком ЗПО за результатами спрямовує на проектну технологію управління, яка містить проблему, мету, завдання, заходи і методи, передбачення очікуваних результатів з аналізом і підготовкою ресурсів, результати SWOT-аналізу сильних і слабких сторін управління, можливості, умови розв'язання проблеми, передбачення обмеження та ризиків, рефлексію.

Процес декомпозиції мети – цілеутворення та цілепокладання на підставі місії ЗПО як організації – дозволяє відстежити реалізацію стратегії. Він пов'язує всі компоненти стратегічного управління його розвитком: місію – генеральну мету – цілі – завдання – конкретну діяльність – результати [3].

Основними напрямками стратегічного розвитку ЗПО в умовах постійних змін в освіті, соціумі, економіці, політиці, екології є: 1) запровадження новітніх педагогічних технологій; 2) розвиток учнівського і педагогічного колективів; 3) створення атмосфери психологічного комфорту і безпеки; 4) забезпечення професійного розвитку і зростання кваліфікаційного рівня педагогічних працівників; 5) покращення матеріальної бази та інформаційно-комунікативне забезпечення [1].

Забезпеченню діяльності ЗПО та його розвитку сприяє втілення психолого-педагогічних або психолого-організаційних технологій. Упровадження психолого-організаційних технологій передбачає взаємопов'язану діяльність психолога і керівника на договірній основі з урахуванням принципів спільної роботи. Це потребує створення умов розвитку ЗПО, упровадження технологій, які, насамперед, визначають напрями його стратегічного розвитку, зокрема: розроблення Концепції діяльності та розвитку ЗПО; взаємодії ЗПО з іншими організаціями; формування сприятливого іміджу ЗПО; проведення презентації ЗПО; управління змінами в освітній організації [4, с. 13–14]. Ураховуючи необхідність створення умов для управління стратегічним розвитком ЗПО, який при будь-яких змінах залишатиметься конкурентоздатним, слід інтегрувати всі напрями.

Коригуванню стратегічного планування розвитку ЗПО в умовах змін сприяє психолого-педагогічна співпраця, що передбачає проведення, наприклад, тренінгів із питань: «У чому виявляється вплив явища глобалізації на життєдіяльність освітньої організації?», «Який вплив інформаційних технологій на організацію освітнього процесу?», «Як попередити негативний вплив інформаційних технологій на розвиток дітей?», «Проаналізувати основні зміни, які відбулися в закладі освіти за три останні роки, визначити, до яких результатів вони привели».

Плануючи досягнення майбутніх результатів, необхідно визначити SMART-аналіз показників майбутнього результату за п'ятьма критеріями:

- S (Specific) – конкретністю;
- M (Measurable) – вимірюваністю;
- A (Achievable) – досяжністю;
- R (Relevant) – актуальністю;
- T (Timed/Timed-bound) – вирішуваністю за певний проміжок [1].

Планування стратегії розвитку учнівського і педагогічного колективів ЗПО оптимізується завдяки суб'єктно-розвивальному підходу, що визначає основне місце для особистісного і професійного розвитку кожного суб'єкта, сприяє його самореалізації та самоактуалізації. Отже, реалізація цілей управління стратегічним розвитком ЗПО полягає певним чином в особистісній самоактуалізації. Адже реалізація потреби в розвитку ЗПО полягає у прагненні до творчості, яка є значущою для розвитку закладу в цілому, участі в розвитку професійних норм і цінностей, прагненні до вдосконалення організаційної культури, підвищення престижу закладу, усвідомленні корисності діяльності закладу для суспільства. В умовах трансформаційних змін, під час пошуку шляхів розв'язання життєвих завдань виникають протиріччя, у результаті чого на шляху самоактуалізації особистості виникає проблема для альтернативного вибору основних життєвих цінностей, стилю життя, соціального інтересу [25].

Спрямовуючи розвиток ЗПО за напрямками діяльності, визначаємо стратегічні цілі. Ціль – один з елементів поведінки і свідомої діяльності людини, що характеризує передбачення в мисленні результату діяльності й шляхи його реалізації за допомогою певних засобів. Оскільки цілі – це продукт людського розуму, то потрібно брати до уваги ті моделі свідомості, за допомогою яких вони визначаються. У свою чергу, ці моделі залежать від культури, що склалася, ідеології, освіти, досвіду і цінностей. За допомогою цих моделей факти дійсності пояснюються й інтерпретуються як «бачення» або «образ світу». Якщо позначити поняття «ціль» як передбачення в мисленні результату діяльності, то вона набуває значення «бачення» [47]. Передбачення повинно: надихати і малювати картину того, до чого дійсно варто прагнути; містити виклик; бути простим як зображення або спогади (про майбутнє); бути щирим, реалістичним; указувати шляхи досягнення майбутнього результату; давати можливість людям без зусиль знайти своє місце в передбаченні (чим чіткіше вони представляють свій внесок у передбачення, тим більших досягнень від них можна чекати); давати орієнтири, які є основою визначення рівня домагань у процесі стратегічного управління [18].

Таким чином, передбачення є більшим, ніж вираз наміру або бажання; воно виступає образом майбутнього. Необхідною рисою передбачення є стратегічне мислення. Феномен стратегічного мислення в тім, що як базовий компонент стратегічного лідерства, воно виявляється в передбаченні й детальному представленні образу майбутніх результатів і реалізується внаслідок застосування комплексу інструментів стратегічного управління.

Від правильно обраної стратегії цілком залежить якість, відповідність, доцільність планування розвитку ЗПО. Стратегічне планування – це адаптивний процес, за допомогою якого здійснюються регулярне розроблення і корекція системи планів, перегляд змісту заходів щодо їх виконання на основі неперервного контролю й оцінювання змін, що відбуваються ззовні та всередині ЗПО. Серед десяти чинників, що визначені у праці В. Мельник і відіграють головну роль у виробленні стратегії ґрунтовних рішень, ми оберемо такі, що відповідають ЗПО: пошук відповідності новим вимогам ринку освітніх послуг; покращення якості навчання і відповідно рівня навчальних досягнень вихованців; вироблення нових шляхів оптимізації освітнього процесу; організація інноваційної діяльності відповідно до новаційних змін; підвищення кваліфікаційного рівня педагогічних кадрів; забезпечення подальшого розвитку взаємозв'язків із закладами вищої освіти; реклама ЗПО в мікрорайоні та місті; матеріально-технічне забезпечення, оволодіння інформаційно-комунікативними технологіями відповідно до нових сучасних змін; формування, розвиток і виховання відповідних компетентностей, рис особистості [12].

Стратегічне планування переслідує певні цілі, основними з яких є такі: 1) ефективний розподіл і використання ресурсів (це так звана внутрішня стратегія); 2) адаптація до зовнішнього середовища (основним завданням є забезпечення ефективного пристосування ЗПО до зміни таких зовнішніх чинників, як освіта, політика, демографія, економічні зміни).

Стратегічне планування вимагає проведення численних ґрунтовних досліджень і моніторингу, які спираються на збирання й аналіз даних навколишнього навчальний заклад відповідно до ЗПО середовища, що постійно змінюється. Це дозволяє постійно контролювати «ринку освітніх послуг», де обстановка змінюється стрімко. Стратегію необхідно розробити так, щоб її можна було замінити на іншу. Розроблення стратегії починається з чіткого формулювання загальної мети ЗПО, зрозумілої кожному учаснику освітнього процесу. Загальна мета розвитку враховує такі основні чинники: основний напрям діяльності ЗПО – розвиток і виховання компетентної, самоорганізованої, самоактуалізованої особистості вихованця, формування здорового способу життя, громадянської та правової свідомості, здатності до самовизначення в змінному соціумі й суспільстві, урахування гендерні аспекти; діючі принципи і зміни в навколишньому середовищі; загальну культуру ЗПО, його традиції, робочий клімат із передбаченням усунення конфліктних ситуацій, стресів, урахуванням створення умов для спланованої спільної творчої діяльності.

Після постановки загальної мети розвитку ЗПО в умовах постійних змін необхідно її конкретизувати [8] з урахуванням того, що цілі можуть бачити довгостроковими (до 10 років), середньостроковими (до 5 років) і короткостроковими (до одного року). Цілі не повинні заперечувати одна одну й уточнюються з урахуванням можливих змін. При цьому виявляються чинники, що загрожують позиціям ЗПО або сприяють його діяльності.

Розвиток ЗПО в умовах змін передбачає його оновлення. У свою чергу, таке оновлення передбачає внесення змін в організаційну культуру, тому організаційний розвиток відбувається через покращення комунікацій між різними частинами ЗПО шляхом духовного і професійного розвитку його педагогічних працівників [1].

Міжнародна практика показує, що якість позашкільної освіти залежить від освітніх ресурсів: високої кваліфікації педагогічних працівників; застосування новітніх методів в освітньому процесі; упровадження дистанційних технологій і мультимедійних засобів; наявності достатнього числа навчальних приміщень; обладнання навчальних приміщень відповідно до спеціалізації; спеціальних фондів для позашкільної виховної роботи; організації літніх навчально-тренувальних зборів, оздоровлення, творчої практики [9].

Отже, для створення сприятливих, зручних умов одним із напрямів стратегічного розвитку ЗПО крім педагогічного складу, методичного і дидактичного забезпечення є матеріально-технічне зміцнення його бази, виведення інформаційно-комунікативних технологій на сучасний рівень. Усе це стає доступним за умови достатнього фінансування, яке передбачає не тільки державні кошти, але й залучення до стратегічного розвитку ЗПО інших ресурсів. Виходом стає створення фонду розвитку освіти – неурядової організації, що працює за благодійними внесками батьків і здійснює фандрайзингову діяльність. Важливими принципами діяльності фонду є: формальність (має державну реєстрацію, Статут, є юридичною особою); незалежність від держави; неприбутковість (прибуток спрямовується лише на розвиток освіти в закладі); самостійність (самоконтроль та управління, розроблення закладом правил (управляє цим фондом Рада ЗПО; добровільність); суспільна корисність (інтереси розвитку позашкільної освіти відповідають інтересам суспільства) [9].

Метою стратегічного планування розвитку ЗПО в умовах змін є визначення порядку такої діяльності закладу, яка б забезпечувала його конкурентоздатність у межах тривалого часу шляхом поточної адаптації до змін середовища для досягнення стратегічного результату. Стратегічний план являє собою письмовий документ, який визначає стратегію діяльності ЗПО в довгостроковій перспективі (на 3–5 років). Він базується на результатах зовнішнього і внутрішнього оцінювання, містить бачення майбутнього організації, розробленого шляхом консенсусу, включає конкретні цілі й завдання, описані конкретними термінами що повинно бути зроблено, коли, ким, яким чином [10].

Для усвідомлення зв'язку між стратегією й знаннями стосовно всіх напрямів стратегії розвитку ЗПО, визначається стратегічний зміст знань: ідентифікуються знання, що необхідні для реалізації цієї стратегії та порівнюються з дійсним станом наявних знань, виявляючи в такий спосіб прогалини у стратегічному знанні. Знання не статичні й те, що нині є новим знанням, завтра неминуче стане традиційним, тому захист і поліпшення конкурентної позиції ЗПО вимагають постійного навчання й сприйняття знань. Здатність ЗПО навчатися, акумулювати знання з досвіду може забезпечити його стратегічні переваги [2].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Управління змінами в ЗПО спрямоване саме на визначення і впровадження відповідної стратегії, яка сприяє взаємодії між закладом і зовнішнім середовищем, завдяки якій ЗПО є конкурентоспроможним і створює умови для досягнення цілей, що визначає позашкільна освіта. Таке управління ускладнюється тим, що напрям діяльності визначається в невідоме майбутнє, заклад існує в мінливому і динамічному соціокультурному середовищі.

Діяльність педагогічного колективу з визначення стратегії розвитку ЗПО в умовах змін через вироблення його основної місії є необхідною для: об'єднання зусилля педагогічного й учнівського колективів, їх згуртування; мотивування всіх учасників освітнього процесу; ефективного здійснення стратегічного планування; забезпечення умов для внесення в діяльність ЗПО послідовних системних змін, що спрямовані на його розвиток; забезпечення можливості реального й ефективного оцінювання і контролю діяльності закладу.

Список використаних джерел

1. Ситников Д. В. Организационно-управленческие основы развития школы : учебное пособие / Д. В. Ситников, М. И. Ситникова. – Белгород : Изд-во Белгородского областного научно-методического центра содержания образования, 1999. – 160 с.
2. Освітній менеджмент : навчальний посібник / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушка. – Київ : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
3. Управление развитием школы : пособие [для руководителей образовательных учреждений] / под редакцией М. М. Поташника и В. С. Лазарева. – Москва : Новая школа, 1995. – 464 с.
4. Третьяков П. И. Управление школой по результатам : практика педагогического менеджмента / П. И. Третьяков. – Москва : Новая школа, 1997. – 288 с.
5. Колпаков В. М. Управление развитием персонала : курс лекций / В. М. Колпаков. – Киев : МАУП, 2006. – 712 с.
6. Иванова Л. А. Проблема систематизации научной терминологии педагогики (на примере медиаобразовательных систем) / Л. А. Иванова, И. В. Григорьев // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 2. – С. 14.
7. Даниленко Л. І. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посібник / за ред. Л. І. Даниленко, В. В. Олійника. – Київ : Логос, 2004. – 212 с.
8. Гольдштейн Г. Я. Стратегический инновационный менеджмент : учебное пособие / Г. Я. Гольдштейн. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2004. – 267 с.
9. Пометун О. Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора / О. Пометун, П. Середняк, І. Сущенко, І. Янушевич. – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2005. – 192 с.
10. Карамушка Л. М. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) / Л. М. Карамушка, М. Г. Ткалич. – Київ – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – 260 с.
11. Кравченко О. І. Моделювання стратегічного розвитку університету : монографія / О. І. Кравченко. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2017. – 398 с.
12. Петровский А. В. Психология / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – Москва : Академия, 2000. – 512 с.

References

1. Sitnikov, D. V., & Sitnikova, M. I. (1999). *Organizational and managerial bases for the development of the school*: textbook. Belgorod: Publishing house of the Belgorod regional scientific-methodical center of the maintenance of formation (in Russ.)
2. *Educational management: a manual* /ed. by Danilenko, L., & Karamushka, L. (2003). Kyiv: School world (in Ukr.)
3. *School Management: A Guidebook for Educational Institutions* / ed. by Potashnik, M. M., & Lazarev, V. S. (1995). Moscow: New school (in Russ.)
4. Tretiyakov, P. I. (1997). *Management of the school by results: the practice of pedagogical management*. Moscow: New school (in Russ.)
5. Kolpakov, V. M. (2006). *Personnel development management: a course of lectures*. Kyiv: MAUP (in Ukr.)
6. Ivanova, L. A., Hrihor'ev, I. V. (2009). The problem of systematization of the scientific terminology of pedagogy (on the example of media education systems). *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya (The world of science, culture, education (the Republic of Altai))*, 2, 14 (in Russ.)
7. Danilenko, L. I. (2004). *Gender approach in the management of general education institutions: A manual* / ed. by Danilenko, L. I., & Oliynik, V. V. Kyiv: Logos (in Ukr.)
8. Hol'dshtein, H. Ya. (2004). *Strategic Innovation Management: textbook*. Tahanroh: Publ. TRTU (in Russ.)
9. Pometun, O., Seredn'ak, P., Sushenko, I., & Yanushkevich, I. (2005). *Managing a changing school. Advisor to the modern director*. Ternopil': Aston (in Ukr.)
10. Karamushka, L. M., & Tkalich, M. H. (2009). *Self-actualization of managers in professional management activities* (based on the activities of commercial organizations). Kyiv – Zaporozhya: Prosvita (in Ukr.)
11. Kravchenko, O. I. (2017). *Modeling of strategic development of the university: a monograph*. Kharkiv: Publishing House Ivanchenko, I. S. (in Ukr.)
12. Petrovskiy, A. V., & Yaroshevskiy, M. H. (2000). *Psychology*. Moscow: Akademiya (in Russ.)

Abstract. *MOS'AKOVA Irina Yuliyvna. Areas of strategic development of the institution of extracurricular education in a changing environment.*

Introduction. *In accordance with the concept of change management, new managerial and educational processes are being modeled, human resources policy is being implemented, a new organizational culture is created, and links are established with the environment. In order to determine the strategy of development of the institution of out-of-school education in each direction,*

appropriate and sound knowledge of each aspect of these areas is required. The fundamental basis of the development of the institution of extracurricular education in conditions of modern change is, first of all, knowledge. Competitive success requires or harmonization of the out-of-school education development strategy with what knowledge exists in the documents and consciousness of all participants in the educational process, or the development of the knowledge and capabilities necessary to support the desired strategy.

*The **purpose** of the article is to specify the directions of strategic development of the institution of extracurricular education in a changing environment.*

***Results.** The author focuses on the definition of strategic goals of the development of the institution of extracurricular education. it is necessary to provide directions for their implementation. The connection of these goals with the main directions of strategic development of the institution of extracurricular education in the conditions of constant changes in education, society, economy, politics, and ecology is shown. Such areas include the introduction of the latest pedagogical technologies, the development of student and pedagogical teams, creating an atmosphere of psychological comfort and security, ensuring professional development and raising the qualification level of pedagogical workers, improving the material base and information and communication support. It is proved that ensuring the activity of the institution of out-of-school education and managing its strategic development is facilitated by the implementation of psychological-pedagogical or psycho-organizational technologies, adherence to the relevant principles.*

***Conclusions.** Activities of the pedagogical team to determine the strategy of development of the institution of extracurricular education in the conditions of change through the development of its main mission is necessary for: combining the efforts of the pedagogical and student groups, uniting the collective; motivating all participants in the educational process; effective planning; provision of conditions for the systematic changes in the system aimed at its development into the activity of the institution; ensuring the possibility of a real and effective assessment and control of the educational institution.*

***Key words:** institution of out-of-school education; strategy; development; management; technology; objectives; principles; educational environment; educational process.*

*Одержано редакцією 24.01.2018
Прийнято до публікації 01.02.2018*

УДК 373.2 / 025. (091)(045)

НАЗАРЕНКО Галина Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник проректор КНЗ «Черкаський
обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради», Україна
e-mail: nagaan@ukr.net

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** Модернізація української системи освіти вимагає коригування змісту дошкільної освіти на засадах визнання самоцінності дошкільного дитинства, збереження дитячої субкультури, створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дошкільника, урахування індивідуального особистого досвіду дитини. Це положення актуалізує проблему формування автентичності дітей дошкільного віку як здатності зростаючої особистості жити в гармонії зі своїм внутрішнім світом, діяти, не зраджуючи своєму істинному «Я». Доведено, що ефективність процесу формування автентичності дошкільників забезпечується реалізацією особистісно орієнтованого і суб'єктно-діяльнісного підходів, які*

базуються на визнанні гідності дитини, унікальності її особистості, її права на вільний розвиток і прояв особистісних здібностей.

Ключові слова: автентичність; дошкільник; освітній процес; особистісно орієнтований підхід; суб'єктно-діяльнісний підхід; зміст дошкільної освіти; дитяча субкультура; розвиток; здібності.

Постановка проблеми. Гуманізація та демократизація суспільного життя в Україні створюють умови для більшої самостійності громадян у прийнятті рішень, спонукають їх до творчої самовіддачі, індивідуального самовираження, формування свого самобутнього «Я». У цьому контексті актуальною нині постає проблема пошуку само ідентичності, автентичності людського існування.

Усі процеси, що відбуваються в суспільстві, віддзеркалюються в діяльності закладів освіти. Основні положення Концепції «Нова українська школа» спрямовують зусилля освітян країни на побудову особистісно орієнтованої моделі освіти, у рамках якої школа максимально враховує здібності, потреби й інтереси кожної дитини, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму. Перед педагогами ставиться завдання якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності та конкретних особливостей (індивідуального стилю мислення, комфортного темпу і складності навчання). Зазначається, що освітню діяльність необхідно організовувати з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного і розумового розвитку дітей, на засадах персоналізації (індивідуалізації) їхнього навчального досвіду [1].

Концептуальні положення Нової української школи в повній мірі стосуються і дошкільної освіти. У Законі України «Про дошкільну освіту» наголошується, що цілісний процес навчання, виховання й розвитку дитини дошкільного віку має бути спрямований на забезпечення становлення зростаючої особистості відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб. При цьому особлива увага вихователів має приділятися формуванню свідомого ставлення дошкільника до себе і розвиток у нього потреби в реалізації власних здібностей у повсякденному житті [2].

Необхідність вирішення означених завдань актуалізують проблему формування й розвитку автентичності зростаючої особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передусім зауважимо, що в науковий обіг поняття «автентичність» уведено представниками філософії екзистенціалізму та екзистенційно-гуманістичної психології, якими наголошено, що цей феномен виступає умовою набуття особистістю ідентичності як узгодженості зі своєю внутрішньою природою, передбачає специфічний життєвий шлях з індивідуально-особистісним пошуком мети і смислу життя, стратегії побудови власного існування [3]. Філософія екзистенціалізму трактує особистість як екзистенцію, що творить себе сама через свій внутрішній вибір, який залежить від становища людини, її світовідчуття і глибинних переживань смисложиттєвих ситуацій. На думку вчених, *автентична особистість* – це людина, яка розуміє саму себе, свої бажання, можливості, потреби і здібності; яка відчуває власну самоцінність, усвідомлює сенс свого існування, повноцінно функціонує, живе за власними переконаннями, є вільною й цілісною (К. Роджерс, [4]); самоактуалізована особистість, яка усвідомлює, хто вона є насправді, чого вона хоче і в чому полягає її покликання, доля або призначення; розуміє свою внутрішню природу і прагне реалізувати її у власній життєдіяльності (А. Маслоу, [3]); людина, яка здатна повноцінно жити, не зраджуючи своєму істинному «Я» (Л. Хьелл, [5]).

Формування і розвиток автентичності особистості пов'язується названими вченими за допомогою людині відчути свою внутрішню сутність («самість»),

індивідуальну особливість завдань власного існування, усвідомити свої бажання, думки, емоції, почуття, здібності та потенційні можливості (своє справжнє «Я»), що забезпечило б повноцінне життя особистості в гармонії зі своєю внутрішньою природою.

У науковій праці Ч. Тейлора [6] ідеал автентичності співвіднесено з принципом самобутності кожної особистості та ідеєю реалізації власного потенціалу, що притаманний кожній людині. На думку вченого, ідеал автентичності є характеристикою співвіднесення особистості з її власним онтологічним потенціалом.

Деякі інші акценти робить М. Фуко, який висвітлює сутність автентичного статусу суб'єкта в контексті переміщення спрямованості орієнтирів уваги з зовнішнього довкілля на внутрішній світ людини. Учений наголошує на важливості щирого інтересу до себе, спостереження за своїм внутрішнім світом, пізнання самого себе. Ці характеристики автентичності М. Фуко [7] об'єднує в поняття «турбота про себе», яке ґрунтується на здатності особистості до самосприйняття, самоузгодження та самореалізації.

У дослідженні О. Федан [8] цілком слушно, на наш погляд, зауважується, що автентичність особистості передбачає її унікальність через специфічний життєвий шлях з індивідуально-особистісним пошуком мети і сенсу життя, та наголошується, що прийняття особистістю своєї автентичності є, власне, свободою у прийнятті самим собою своїх унікальних особливостей і розуміння свого життєвого шляху в певний відрізок життя.

На ще одній характеристиці автентичності особистості акцентує увагу К. Роджерс [4]. Учений пов'язує феномен автентичності з прагненням до самоактуалізації та зазначає, що прагнення реалізувати власні задатки є первісною інтенцією людського організму. Це прагнення є вродженим і досить виразно виявляється в дитячому організмі.

Слід наголосити, що в дошкільному дитинстві формування й розвиток автентичності як здатності зростаючої особистості жити в гармонії зі своїм внутрішнім світом, діяти, не зраджуючи своєму істинному «Я», лише розпочинається та має свої особливості. У цьому контексті актуалізується проблема пошуку ефективних шляхів до формування автентичності дошкільників, яка, на жаль, не знайшла належного відображення в педагогічній науці та практиці.

Метою статті є висвітлення особливостей реалізації особистісно орієнтованого і суб'єктно-діяльнісного методологічних підходів до формування автентичності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Визначальними ідеями нашого дослідження є положення про те, що автентичність проявляється в активному і діяльному характері внутрішньої сутності зростаючої особистості та передбачає цілісне творче самоздійснення на кожному відрізку її життєвого шляху. У процесуальному аспекті автентичність особистості пов'язуємо з самопізнанням, самовизначенням, самоконституванням і самореалізацією дитини, які в сукупності з її здатністю приймати рішення і робити вибір сприяють становленню зростаючої особистості як автора власного життя.

Урахування цих положень зумовлює організацію процесу формування автентичності особистості дошкільника на засадах *особистісно орієнтованого і суб'єктно-діяльнісного* методологічних підходів, згідно з якими цільова спрямованість та особливості виховання дошкільників базуються на визнанні гідності дитини, унікальності її особистості, її права на вільний розвиток і прояв особистісних здібностей, утвердженні цінності самої дитини, її свободи вибору особистісного досвіду, розвитку особистісних якостей у процесі пізнання, спілкування й діяльності.

У відповідності до *особистісно орієнтованого* підходу, що розроблений у наукових працях І. Беха [9; 10], О. Бондаревської [11], І. Якиманської [12] та інших учених, у центрі виховної системи – особистість дошкільника, її потреби й інтереси, забезпечення комфортних, безконфліктних і безпечних умов її розвитку, оптимістична віра в її здібності й спроможності, реалізація її природних потенціалів.

У контексті цього методологічного підходу вихователь закладу дошкільної освіти має забезпечувати розвиток цілого спектру якостей, здібностей і характеристик особистості дошкільника: системи її ставлень до світу, інших людей і до самої себе; сукупності соціально значущих якостей дитини як члена українського суспільства; системи потреб, здібностей і можливостей, які б дали змогу дитині дошкільного віку відчувати власну автентичність і самоцінність у контексті різних сфер суспільного життя.

На основі положення про те, що системоутворювальними компонентами особистості як цілісної системи виступають її *потреби, характер, здібності* та *Я-концепція*, у процесі формування автентичності особистості дошкільника акцент робиться на розвитку *спрямованості особистості* (її інтересів, поглядів, переконань, настанов, ціннісних орієнтацій, світогляду), яка в сукупності з *особистісними потребами* та *Я-концепцією* забезпечує відчуття дитиною своєї *самості* й *неповторності*.

Уважаємо також за доцільне наголосити на необхідності забезпечення індивідуального підходу, налагодження гуманних міжособистісних відносин і створення оптимальних умов для виховання особистості дошкільника, який буде здатний максимально реалізувати свої здібності й можливості в системному процесі набуття нового соціального досвіду.

Підсумуємо зазначене вище: дотримання особистісно орієнтованого підходу в процесі формування автентичності особистості дошкільника полягає в гуманізації та особистісній орієнтації виховної взаємодії, визнанні дитини унікальною, наповненою різними устремліннями, прагненнями та інтересами особистістю, забезпеченні реальних проявів сутнісної природи особистості дошкільника, урахування його індивідуальних особливостей, інтересів і потреб.

Ми цілком поділяємо позицію академіка І. Беха, який зазначає, що виховний процес на засадах особистісно орієнтованого підходу характеризується: створенням виховних ситуацій, які спонукають зростаючу особистість до самопізнання та самоактивності; забезпеченням права дитини на свободу вибору видів діяльності та можливості реалізації її внутрішньої самості в поведінці, спілкуванні, діяльності; налагодженням *творчої взаємодії* всіх учасників виховного процесу, *яка* базується на оптимістичній вірі вихователя у здатність дитини дошкільного віку реалізувати неповторний власний потенціал у пропонованих педагогами видах діяльності та *яка* вможливує самостійний пошук і реалізацію дитиною способів поведінки і діяльності, які не суперечать її внутрішній сутності; застосуванням психологічних механізмів виховання, що спрямовані на максимальне залучення до пізнання дошкільником усіх компонентів структури власної особистості та усвідомлення самоцінності свого «Я»; реалізацією педагогом виховної позиції розуміння, визнання, прийняття та підтримки, яка сприятиме розвитку в дитини дошкільного віку спроможності долучитися до процесу формування самого себе [9, с. 34–37]. Слідом за І. Бехом наголошуємо, що процес формування автентичності особистості дошкільника повинен бути вільним, без насильства і примусу [там само, с. 30–32].

На допомогу в реалізації дитиною свого природного потенціалу як ознаки автентичності зростаючої особистості спрямовує зусилля вихователів Базовий компонент дошкільної освіти, який визначає зміст дошкільної освіти та базується на засадах визнання самоцінності дошкільного дитинства, збереження дитячої

субкультури, створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дошкільника, урахування індивідуального особистого досвіду дитини [13].

Так, реалізація освітньої лінії «Особистість дитини» Базового компоненту дошкільної освіти має забезпечити виховання в дитини позитивного ставлення до своєї зовнішності, формування в дошкільника позитивного образу «Я», створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. Передбачається, що в результаті виховного впливу дошкільник матиме уявлення про існування свого внутрішнього світу (власні думки, почуття, бажання, ставлення), усвідомлюватиме свої уподобання, прихильності, інтереси, орієнтуватиметься у своїх основних емоціях і почуттях, знатиме, чого хоче (не хоче), а також зможе обґрунтувати своє ставлення до самого себе, інших людей, життєвих подій і явищ довкілля [там само].

Аналізована освітня лінія Базового компоненту дошкільної освіти спрямовує діяльність вихователів на формування такої важливої ознаки автентичності дошкільників, як самосвідомість, зокрема, на розвиток у дитини адекватної ідентифікації себе зі своїм «Я», уміння знайти спільне і відмінне між собою та іншими, формування впевненості у власних силах і можливостях, здатності орієнтуватися у своїх чеснотах і вадах, спроможності виявляти самоповагу і власну гідність, співвідносити свої бажання і можливості. У результаті таких виховних впливів у дошкільника мають бути сформовані такі ознаки автентичності особистості, як обізнаність із образом самої себе, своїм місцем у системі людської життєдіяльності (у сім'ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, у різних видах діяльності); здатність до самооцінювання, позитивного ставлення до власного внутрішнього світу, оптимістичне світовідчуття [там само].

Отже, у процесі дошкільної освіти дитина має усвідомити, хто вона є в цьому світі, яка вона є насправді, яким є її внутрішній світ, чого вона хоче, які здібності та потенційні можливості допоможуть їй успішно самореалізуватися в подальшому (шкільному) житті. Одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти є допомога дитині в пізнанні власної особистості, в усвідомленні тих сутнісних характеристик, які принципово відрізняють особистість дитини від усіх інших, у пошуку тих особистісних здібностей і ресурсів, які забезпечать їй природовідповідну повноцінну життєдіяльність у світі, що постійно змінюється, а також сприяння становленню зростаючої особистості, яка знає власні можливості, особливості, переваги і недоліки, здатна реалізувати власний внутрішній потенціал у реальному житті.

З огляду на зазначене, актуалізується проблема формування статусу суб'єкта дитини у процесі виховання її як автентичної особистості. Теоретичний аналіз шляхів реалізації завдань становлення особистості дошкільника як суб'єкта освітнього процесу переконує нас у необхідності здійснення *суб'єктно-діяльнісного підходу* до формування досліджуваного феномену. У цьому контексті звернемося до наукових праць із проблеми становлення особистості як суб'єкта пізнання, спілкування й діяльності, яка, починаючи з середини ХХ століття, активно розробляється в аспекті суб'єктно-діяльнісної психологічної концепції, теоретичних положень про людину як суб'єкта психічної активності (А. Брушлинський [14]), концепції саморозвитку і власної життєтворчості людини-суб'єкта (К. Абульханова-Славська [15]), концептуалізації уявлень про суб'єкта як про саморозвивальну систему, що покликана реалізувати власний потенціал (Г. Костюк [16], І. Нікітіна [17], В. Татенко [18]). Названі вчені в галузі психології сходяться в думці про те, що людина не є суб'єктом від народження: вона формується і самостверджується як суб'єкт у процесі спільної діяльності та діалогічної взаємодії.

Відзначимо принципові положення, які допоможуть з'ясувати особливості становлення *дитини старшого дошкільного віку як суб'єкта виховної взаємодії*,

спрямованої на формування автентичності зростаючої особистості. Зокрема, учені наголошують на таких важливих характерних рисах особистості як суб'єкта: 1) активність, здатність до розвитку та саморозвитку, самодетермінації та саморегуляції, самосвідомість, готовність до організації життєвого простору [17]; 2) здатність до планомірного і цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності, наполегливого досягнення мети, що проявляється у спілкуванні, спільній діяльності [16]; 3) активність, рефлексивність, творчість, відповідальність, автономність [14]; 4) здатність максимально реалізувати власний потенціал в активній діяльності та взаємодії [18].

Не можемо не погодитися з позицією вітчизняної дослідниці І. Нікітіної [17], яка розглядає здатність суб'єкта змінювати себе самого як головну смислово-життєву цінність, що є внутрішньою потребою особистості в саморозвитку і самоздійсненні. У цьому аспекті суб'єкт розглядається як автор і виконавець генетично зумовленого життєвого проекту.

Для нашого дослідження суттєвими є також теоретичні висновки В. Татенка [18], який розглядає *самовизначення* та *самореалізацію* особистості-суб'єкта як свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил особистості, її задумів, творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей, тобто акт свідомої реалізації людиною своєї сутності й особистісного потенціалу. Науковець цілком слушно наголошує, що потреба в самовизначенні й самореалізації задовольняється самим суб'єктом шляхом цілеспрямованої взаємодії з природним, соціальним і психологічним середовищем, при чому особистість-суб'єкт несе власну відповідальність за себе і своє життя.

На основі аналізу наукових праць можемо стверджувати, що застосування суб'єктно-діяльнісного підходу в формуванні автентичності зростаючої особистості полягає у сприянні самопізнанню, самовизначенню та природовідповідній самореалізації дитини. Важливим також, на нашу думку, є розвиток у дітей здатності до *самооцінювання* як процесу і результату оцінювання дошкільником себе, власних здібностей, якостей і свого місця серед інших людей. Крім цього, необхідно навчати дошкільників розуміти мету і мотиви власної діяльності, планувати, самостійно діяти і взаємодіяти з іншими дітьми, а також здійснювати самооцінювання своїх дій і вчинків.

Висновки. Таким чином, формування автентичності особистості дитини дошкільного віку на засадах особистісно орієнтованого і суб'єктно-діяльнісного методологічних підходів вимагає забезпечення індивідуалізації виховних впливів, гуманізації міжособистісних відносин та організації взаємодії суб'єктів виховного процесу на основі поваги до гідності дитини, утвердження неповторності й самоцінності зростаючої особистості, оптимістичної віри вихователя у спроможність дошкільника реалізувати власний потенціал у різних видах спільної пізнавальної діяльності та в різноманітних життєвих ситуаціях.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в розробленні методики формування й розвитку автентичності дітей старшого дошкільного віку на засадах особистісно орієнтованого і суб'єктно-діяльнісного підходів.

Список використаних джерел

1. Концепція нової української школи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
2. Закон України «Про дошкільну освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – Санкт Петербург : Питер, 2003. – 352 с.
4. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 2006. – 416 с.
5. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – Санкт Петербург : Питер, 2008. – 608 с.
6. Taylor, Ch. (1995). The ethics of authenticity. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 142 p.
7. Фуко М. Герменевтика субъекта / М. Фуко ; пер. с фр. – Санкт Петербург : Наука, 277. – 677 с.

8. Федан О. В. Теоретичний аспект поняття «автентичність» у філософських та психологічних науках / О. В. Федан // Молодий вчений. – 2016. – № 11 (38). – С. 397–400.
9. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2008. – 848 с.
10. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія : сутнісні положення та шляхи реалізації / І. Д. Бех // Педагогічний вісник. – 2014. – № 4. – С. 14–17.
11. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 17–24.
12. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе / И. С. Якиманская. – Москва : Сентябрь, 2000. – 176 с.
13. Базовий компонент дошкільної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>
14. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологической науке / А. В. Брушлинский // Психологический журнал. – 1993. – Т. 13. – № 6. – С. 3–15.
15. Абульханова-Славська К. О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології / К. О. Абульханова-Славська // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії : наукове видання / [за заг. ред. В. О. Татенка]. – Київ : Либідь, 2006. – 360 с.
16. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – Київ : Радянська школа, 1989. – 608 с.
17. Нікітіна І. В. Динаміка процесу самовизначення особистості в індивідуально-психологічному просторі людини / І. В. Нікітіна // Вісник Соціологія. Психологія. Педагогіка. – Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1998. – № 6. – С. 28–30.
18. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – Київ : Либідь, 2006. – 360 с.

References

1. The Concept of the New Ukrainian School. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> (in Ukr.)
2. Law of Ukraine «On Preschool Education». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/> (in Ukr.)
3. Maslow, A. (2003). *Motivation and Personality*. St. Peterburg: Piter (in Russ.)
4. Rogers, C. R. (2006). *On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy*. Moscow: Eksmo-Press (in Russ.)
5. Hjelle, L. A., & Ziegler, D. J. (2008). *Personality Theories*. St. Petersburg: Peter (in Russ.)
6. Taylor, Ch. (1995). *The ethics of authenticity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. (in Engl.)
7. Foucault, Paul-Michel. (2007). *Hermeneutics of the subject. The course of lectures delivered at the College de France in 1981-1982*. St. Peterburg: Science (in Russ.)
8. Fedan, O. V. (2016). The Theoretical Aspect of the Concept of Authenticity in Philosophical and Psychological Sciences. *Young scientist*, 11, 397–400 (in Ukr.)
9. Bekh, I. D. (2008). *The Education of the Individual: a Textbook*. Kyiv: Lybid' (in Ukr.)
10. Bekh, I. D. (2014). Innovative Educational Technology: the Essential Principles and the Ways of Implementation. *Pedagogical Bulletin*, 4, 14–17 (in Ukr.)
11. Bondarevskaja, Ye. V. (2001). The Meanings and Strategies of Personally Oriented Education. *Pedagogics*, 1, 17–24 (in Russ.)
12. Yakymanskaia, I. S. (2000). *Technology of the Personality Oriented Learning in the Modern School*. Moscow: September (in Russ.)
13. The Basic Component of Preschool Education. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/> (in Ukr.)
14. Brushlinskii, A. V. (1993). The Problem of the Subject in Psychological Science. *Psychological Journal*, Vol. 13, 6, 3–15 (in Russ.)
15. Abulchanova-Slavskaja, K. O. (2006). Methodological Significance of the Subject Category for Modern Psychology. In V. O. Tatenko (Ed.), *Human. Subject Action: Philosophical and Psychological Studies: Scientific Publication*. Kyiv: Lybid (in Ukr.)
16. Kostiuks, H. S. (1989). *Educational Process and Mental Development of a Personality*. Kyiv: Soviet School (in Ukr.)
17. Nikitina, I. V. (1998). The Process Dynamics of an Individual's Self-Determination in the Person's Individual and Psychological Space. *Journal Sociology. Psychology. Pedagogy*, 6, 28-30. Kyiv: Publishing Centre «Kyiv University» (in Ukr.)
18. Tatenko, V. O. (2006). Subject and Action Paradigm in Modern Psychology. In V.O. Tatenko (Ed.) *Human. Subject. Action: Philosophical and Psychological Studies: Scientific Publication*. Kyiv: Lybid' (in Ukr.)

Abstract. *NAZARENKO Halina Anatolyivna. Modern approaches to the formation of the authenticity of children early preschool.*

Introduction. *Modernization of the Ukrainian system of education requires adjusting the content of preschool education on the basis of recognition of the value of preschool children, preserving the child's subculture, creating favourable conditions for the formation of the pre-schooler's individual maturity, taking into account the individual personal experience of the child. This principle actualizes the problem of creating the authenticity of preschool aged children.*

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the implementation of personally oriented and subject-activity methodological approaches to the formation of the authenticity of children of senior preschool age.

Results. *The author interprets authenticity as the ability of a growing person to live in harmony with his or her inner world, to act to act without betraying his or her own true selfness. In preschool childhood the formation of the individual's identity just begins and has its own peculiarities.*

The educational process in the preschool education institution should ensure the formation of ideas about the existence of their inner world (own thoughts, feelings, desires, attitudes) in children, awareness of their preferences and interests. Under such conditions, the child of the preschool age will be guided by his basic emotions and feelings, will know what he wants (or does not want), and can justify his attitude to himself, other people, life events and environmental events.

Conclusions. *The effectiveness of the process of formation of the authenticity of preschool children is ensured by the implementation of personally oriented and subject and activity approaches based on recognition of the dignity of the child, the uniqueness of his personality, his right to free development and manifestation of personal abilities, the affirmation of the child's value, his freedom to choose personal experience, development of personal qualities in the process of knowledge, communication and activities.*

Key words: *authenticity; pre-schooler; educational process; personally oriented approach; subject and activity approach; content of preschool education; children's subculture; development; abilities.*

*Одержано редакцією 11.01.2018
Прийнято до публікації 17.01.2018*

УДК 373.31 (045)

НІНОВА Тетяна Степанівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
початкової освіти, Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького,
Україна
e-mail: *ninova@ukr.net*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Анотація. *Розглянуто питання про необхідність, на сучасному етапі розвитку освіти, удосконалення методичних підходів до формування навчально-дослідницьких умінь учнів початкової школи. Проведено аналіз понять «навчально-дослідницька діяльність», «пізнавальна самостійність», «дослідницькі компетенції». Визначена послідовність методичних прийомів поетапного формування навчально-дослідницьких умінь в учнів 1-4-х класів. Запропонована методика ознайомленні учнів з елементами наукового дослідження і формування вміння його проведення при вивченні навчального предмету «Природознавство».*

Ключові слова: *навчально-дослідницька діяльність; пізнавальна самостійність; дослідницькі компетенції; етапи навчально-дослідницької діяльності; навчально-дослідницькі вміння; методичний підхід; початкова школа; природознавство.*

Постановка проблеми. Гуманістична парадигма ініціювала застосування особистісно-діяльнісного підходу в навчанні. Дослідницький метод у порівнянні з іншими дидактичними методами є вищим етапом процесу пізнання, який зумовлює формування мислення учнів, дає можливість розвинути їхні творчі здібності, виховує ініціативу і самостійність у навчанні.

Сучасний етап розвитку національної освіти характеризується посиленням уваги до питань формування дослідницьких умінь учнів початкової школи, створення відповідних умов для реалізації особистого інтелектуального і творчого потенціалу розвитку дітей [1]. Гуманістичні пріоритети ґрунтуються на унікальності особистості, створенні умов для розвитку і реалізації здібностей кожної дитини шляхом її залучення до дослідницької діяльності, навички даної діяльності повинні бути закладені в початковій школі.

Залучення дітей до науково-дослідної та проектної діяльності на ранній стадії загальної освіти дозволяє виявити, а надалі й розвинути їхні інтелектуальні та творчі здібності. Діти молодшого шкільного віку за природою є дослідниками і зі значним інтересом беруть участь у різноманітних дослідницьких проектах. У той самий час, результативність досліджень і набуття учнями навичок дослідницької діяльності багато в чому залежить від умінь організації даного процесу вчителем. Завдання вчителя – створити такі педагогічні умови, які б сприяли поступовому розвитку в учнів самостійності й системності мислення, знань правил проведення досліджень, творчого підходу до справи в залежності від віку, сформованості психічних процесів і рівня набутих знань.

Аналіз останніх публікацій. Сучасний підхід до освітнього процесу початкової школи передбачає не лише навчальні й виховні функції вчителя, але й стимулювання прагнення учнів до саморозвитку, створення умов їхнього самовдосконалення. У зв'язку з цим перед учителем стоїть проблема вибору ефективних методів організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, яка забезпечить стимулювання до самостійного пізнання та практичної освітньої діяльності учнів.

Основою поняття «навчально-дослідницька діяльність» слугують праці П. Гальперина, В. Давидова, Н. Талізної, А. Маркової, у яких розглянуто освітню діяльність, її функції й структуру. Особливості організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів досліджували В. Андреев, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Давидов, О. Долян, О. Савенков, Я. Кодлюк, А. Леонтович, М. Маркова, Т. Мієр, О. Обухов, М. Олексієв, В. Паламарчук, З. Плохій, О. Савченко, О. Савенков, Т. Чернецька, Л. Фоміна та ін.

Термін «дослідницьке навчання» М. Кларін [2] розглядає як організований і керований учителем процес, для здійснення якого учень ставиться в ситуацію, коли дитина самостійно вирішує пізнавальну проблему. О. Савенков зазначає, що дослідницьке навчання побудоване на основі природного прагнення дитини до самостійного вивчення навколишнього середовища та відзначає, що головною метою дослідницького методу є формування в учнів здатності до самостійного, творчого оволодіння новими способами діяльності в будь-якій сфері людської культури [3, с. 5–6].

Глибокі дослідження Т. Мієр у даному напрямі привели до такого визначення: «навчально-дослідницька діяльність є видом навчальної діяльності, яка здійснюється в урочний і позаурочний час як процес відкриття учнями суб'єктивно нових знань і способів дій на основі пізнавальної самостійності та взаємодії з іншими» [4, с. 52].

Дослідники відмічають важливість набуття знань і вмінь проведення наукового дослідження, яке дає дитині перспективу сформувати і розширити інструментарій пізнання світу, закріпити потребу в інтелектуальному самовдосконаленні [5].

Формування дослідницької компетенції потребує ознайомлення дітей з етапами дослідної діяльності з першого року навчання у школі. Досить часто вчителі не вважають за потрібне розвивати цю компетенцію в учнів першого класу. Однак, незважаючи на те, що дослідницька робота учня першого класу в повній її структурі

неможлива, що пов'язано з недостатністю набутих знань і вмінь учнів (діти не вміють читати, писати, аналізувати, не мають початкових знання про структуру досліджень), на наше переконання, учнів в цьому віці потрібно орієнтувати на дослідницьку діяльність і вчити методичним прийомам її виконання.

Такий підхід дає основу для розвитку в дітей пізнавальної самостійності в навчанні. Термін «пізнавальна самостійність» було введено в науковий обіг М. Махмутовим [6]. За його переконанням, дитина, якій властива пізнавальна самостійність, спроможна в майбутньому систематизувати, планувати, регулювати й активно здійснювати пізнавальну діяльність без стороннього керівництва, що є важливою особливістю сучасної людини, яка задіяна в будь-якій галузі діяльності.

Важливість формування навчально-дослідницьких умінь учнів відзначають багато вчених [7; 8; 9]. Зокрема, Н. Падун [8] виділяє такі етапи цього процесу: підготовчий (ознайомлення з технологіями дослідження, методами, зразками дій); формування навчально-дослідницьких умінь (мотивація, ознайомлення зі змістом і структурою навчально-дослідницьких умінь та їх значення, навчання виконання окремих дій і формування вміння в цілому, застосування вмінь на конкретних вправах), удосконалення вмінь (застосування вмінь у нових умовах), оцінювання досягнутих результатів (висновки, перевірка гіпотез, рефлексія).

Разом із тим, на нашу думку, у педагогічній науці недостатньо розроблені питання технології формування навчально-дослідницьких умінь молодших школярів. Вивчення досвіду роботи вчителів початкової школи показало, що володіння методикою формування дослідницьких умінь в учнів має інтуїтивний характер, чітко сформованих методичних рекомендацій у вчителів немає і проведення роботи з формування дослідницьких умінь учнів початкової школи не має системного характеру.

Метою дослідження є визначення методичних підходів щодо поетапного формування навчально-дослідницьких умінь в учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У нашій роботі ми розглядаємо підготовчий етап у формуванні навчально-дослідницьких умінь в учнів початкової школи. Найбільш доцільно організувати дослідницьку діяльність при вивченні навчального предмета «Природознавство», основною метою вивчення якого є «формування природознавчої компетентності школярів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про неживу і живу природу, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, формування ціннісного ставлення до природи і людини». Тобто, у самій меті предмета закладено формування навчально-дослідницьких умінь учнів, крім того цьому сприяє сам досліджуваний природничий матеріал та закладені у програмі навчального предмета екскурсії, навчальні й дослідницькі проекти [10].

У першому півріччі шкільного навчання дітей проводиться вступний етап, який передбачає виконання дитиною за бажанням різних видів творчих робіт (малюнки, поробки, усні розповіді, казки, моделювання), які розкривають близькі і цікаві для дітей теми: «Тварини в моєму домі», «Квіти для мами», «Мої захоплення» та інші. Цікавим є фантастичний і творчий напрям у роботах учнів: малювання неіснуючої тварини, рослини, поробки з природного матеріалу казкового героя, вигадування фантастичної розповіді, сучасної казки «Що буде, якщо...», створення моделей техніки майбутнього. За результатами виконання робіт учитель може оцінити рівень розвитку творчого мислення учня, його інтерес до виконання такого виду завдань, здатність висловлювати свої думки, сформованість умінь розповідати, пояснювати, спілкуватися і відстоювати свою думку.

Наступним етапом є проведення ряду тренувальних занять з ознайомлювати учнів із методикою проведення дослідницької діяльності за методикою О. Савенкова [2]. Важливою частиною цих занять є обрання теми (об'єкта) дослідження, доцільним є загальні теми: «Що я знаю...», «Хто живе поряд із нами». Робота проводиться груповим методом. Для цього кожній групі дітей роздаються картки з зображенням живих об'єктів

(рослини, тварини), неживого природного об'єкта (малюнок води, Сонця і планет, крейди), предмета діяльності людини (малюнок або модель літака, трактора, машини, компас, книга) або інші для вибору об'єкту дослідження. Бажано учням надавати не більше 3-4 карток із зображеннями, при цьому потрібно обирати такі картинки, які дозволяють учителю розказати про різні методи дослідження даного предмету, а саме: спостереження, опитування, аналіз літератури, особистий досвід. Учитель повинен підготувати до заняття яскраві картинки предметів, які діти можуть описати, ще краще мати натуральну наочність (предмети, рослини, невеликі тварини, моделі). Молодим дослідникам пояснюється, що їх завдання зібрати якомога більше даних про об'єкт із різних джерел і підготувати про нього доповідь.

Далі, у процесі обговорення з учнями, формується план дій із дослідження обраного об'єкта. Обговорюються питання: «З чого потрібно почати дослідження?», «Яким чином ми можна дізнаватися про обраний об'єкт?». Зазвичай, діти пропонують розглянути об'єкт, прочитати про нього в книзі, пошукати про нього в комп'ютері, спитати інших. Учителю початкової школи потрібно заготовити картки, які визначають можливі методи дослідження: малюнок ока – спостерігати, малюнок книги – знайти матеріал в літературі, малюнок комп'ютера – знайти матеріал в Інтернеті, малюнок людини – спитати в інших або у фахівця, знак оклику – подумати самому, малюнок рук – провести експеримент. Учитель вивішує картинку на дошці, а у процесі бесіди картки викладаються на стіл кожною з груп учнів. Учні можуть бути запропоновані певні методи дослідження, про інші методи розповідає вчитель або логічно підводить учнів до висновків про необхідність інших методів для визначення всіх характеристик досліджуваного об'єкта.

Спочатку картки розкладаються безсистемно, але по мірі появи ідей при обговоренні картки складаються згідно логіки пізнання. У бесіді встановлюємо послідовність можливих методів дослідження: подумати самому, спостерігати, спитати в інших, подивитися в книгах і комп'ютері, провести експеримент. Учні можуть замалювати картинку на окремих листках і створити теку дослідника, у яку будуть складати матеріал своїх досліджень згідно розміщених карток, тобто за методами отримання інформації. Одночасно складається план виконання дослідження, визначаються характеристики об'єкта, які нас цікавлять, для чого проводиться дослідження. Потрібно обговорити способи фіксування отриманих результатів дослідження, це можуть бути малюнки, схеми, певні позначки, які для дитини будуть зрозумілі. По мірі питань обговорення у групах замітки поміщують у теку з файлами згідно картинку (методу) отримання знань про об'єкт.

Далі методом групової роботи (у позаурочний час) збирається інформація про обраний об'єкт визначеними методами, фіксуючи отримані дані малюнками, схемами, позначками, які поміщують у теку в відповідний розділ. Доцільним є застосування матеріалу особистих спостережень, дитячих енциклопедій, Інтернету, вислови фахівців, розповіді батьків. У кінці підводяться підсумки про те, що дізналися, що можемо розповісти іншим. Це є достатньо складно для дитини молодшого шкільного віку, але запропонований підхід систематизує пізнання, розвиває мислення, мову, інтерес учнів. Таким чином у процесі роботи дітей поступово вчать не тільки методам дослідження та складанню плану його проведення, але й методам аналізувати, виділяти головне, фіксувати отримані дані, спілкуватися, слухати інших, вести діалог.

У другому півріччі першого класу діти вже вміють читати, мають первинні навички письма, можуть задавати запитання і відповідати на них. Відповідно і розширюються рамки дослідницької роботи, яка включає не тільки малюнки, але й збирання друкованої інформації, розробляються правила планування дослідження. На перших етапах план проведення дослідження складається спільно з учителем, батьками у процесі обговорення обраної теми дослідження. Відповідно до отриманих знань і

вмінь учні здатні виконати дослідницькі проекти, що запропоновані в навчальних програмах для учнів першого класу початкової школи з курсу «Природознавство».

Другий клас початкової школи орієнтований на закріплення отриманих знань із виконання досліджень, набуття досвіду групових та індивідуальних досліджень згідно програми початкової школи, придбання нових уявлень про особливості діяльності дослідника. Діти вже можуть спостерігати за досліджуваним об'єктом за планом, оформлювати результати дослідження у вигляді таблиць, схем, малюнків. Робота здійснюється в таких напрямках: знайомство з теоретичними поняттями дослідницької діяльності, такими, як дослідження, інформація, знання, експеримент; виконуються групові та індивідуальні дослідження відомими методами і за визначеним планом із різних тем. Формуються вміння здійснення дітьми розумових дій (аналіз, порівняння, узагальнення, класифікацію, установлення причинно-наслідкових зв'язків у природі) та виконання самостійних робіт, якими передбачено оперування певною інформацією. Програмою з «Природознавства» пропонуються різні теми дослідницьких робіт для учнів другого класу: «Як тварини готуються до зими?», «Червона книга України», «Пташина їдальня», «Збережемо життя ялинці» та інші.

У третьому класі збільшується складність дослідних завдань. Учні продовжують знайомитися з теорією дослідження, окресленням завдань дослідження, його структурою, методами дослідження. В учнів третього класу активність вища, тому вони пропонують більше цікавих і неординарних підходів і пропозицій у здійсненні дослідницької діяльності. Учні самостійно можуть виконувати дослідження з застосуванням наявних знань і вмінь. Учні здатні проводити опитування, постановку простих дослідів (при консультуванні учителя, батьків). Хід дослідження обговорюється на заняттях із дослідницької діяльності, учителем надається консультативна допомога. До кінця року частина учнів здатна з достатнім ступенем самостійності обрати тематику дослідження, скласти план дослідження, визначити один-два завдання свого дослідження, знайти матеріал, представити повідомлення з демонстрацією. Потрібно відмітити, що вчитель не повинен обмежувати творчу активність дітей, а саме: нав'язувати своє бачення плану виконання або проведення певних досліджень. Вплив учителя повинен бути рекомендаційний, особливості мислення дітей можуть привести до незвичайних висновків, експериментів, акцентів на окремих якостях, які дорослі не вважають важливими, а це і є особливості дитячої творчості. Пропоновані теми для учнів третього класу: «Звідки береться пил?», «Чому не можна випалювати стерню?», «Як зберегти тепло і світло в нашому домі?» та інші.

У четвертий рік навчання дослідницька робота виходить на новий рівень, стає більш аналітичною. У результаті молодші школярі здатні самостійно здійснювати дослідницьку роботу за обраною темою, застосовуючи різні шляхи пошуку інформації й методи дослідження, відбирати необхідний матеріал, оформлювати результати готового проекту в вигляді презентацій і самостійно представляти його. Важливим є проведення передбачень результатів роботи, тобто висування гіпотез.

Спираючись на методiku проведення дитячих досліджень можна виділити такі етапи виконання науково-дослідних робіт учнями четвертого класу початкової школи: мотивація; вибір напрямів досліджень; постановка завдань; висування гіпотези; вибір методів дослідження; фіксація та попереднє опрацювання даних; обговорення результатів досліджень, перевірка гіпотези; оформлення результатів роботи; грамотне представлення результатів дослідницької роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Уміла організація дослідницької діяльності учнів ході вирішує декілька освітніх завдань: активізація та актуалізація знань, які отримали учні у процесі шкільного навчання, систематизація знань; ознайомлення з науковим матеріалом, який не міститься в навчальних програмах школи; формування

стійких пізнавальних інтересів учнів і навичок самоосвіти; розвиток умінь міркувати, аналізувати, порівнювати, формувати власні висновки в контексті досліджуваної теми; формування вмінь публічно представляти результати свого дослідження.

Одним із шляхів перетворення учнів з об'єкта на суб'єкт освітньої діяльності є організація його участі в навчально-дослідницькій діяльності. Навчально-дослідницька діяльність – це спеціально організована, пізнавальна творча діяльність учнів, яка за своєю структурою відповідає науковій діяльності, що характеризується цілеспрямованістю, активністю, предметністю, вмотивованістю і свідомістю, результатом якої є формування пізнавальних мотивів, дослідницьких умінь, суб'єктивно нових для учнів способів діяльності з отримання знань. Такий підхід створює основу для подальшого розвитку учнів, можливості формування інтересів і навичок наукових досліджень у старших класах, їхньої участі в роботі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів Малої академії наук. Разом із загальноосвітніми закладами науково-дослідницькою діяльністю учнів активно опікуються позашкільні заклади освіти, що є справжніми творчими лабораторіями для учнівської молоді, яка має нахил і бажання займатися науковою роботою. Наукові товариства, гуртки, творчі об'єднання і Мала академія наук із мережею секцій різних наукових напрямів створюють оптимальні організаційно-педагогічні та дидактичні умови для наукових досліджень творчо обдарованих і талановитих дітей.

Напрями подальших досліджень пов'язані з розробленням етапів формування різноманітних дослідницьких умінь в залежності від вікових особливостей розвитку учнів початкової школи.

Список використаних джерел

1. Проект Концепції «Нова школа : простір освітніх можливостей». – Київ : МОН України, 2016. – 40 с.
2. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике : обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига : НПЦ «Эксперимент», 1995. – 176 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pedlib.ru/Books/7/0030/7_0030-7.shtml#book_page_top
3. Савенков А. И. Методика исследовательского обучения младших школьников / А. И. Савенков. – Самара : Учебная литература, 2004. – 80 с.
4. Мієр Т. І. Дидактичні засади організації навчально-дослідницької діяльності молодших школярів : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / Т. І. Мієр. – Київ, 2017. – 594 с.
5. Бекрешева Л. О. Сучасні підходи до визначення поняття науково-дослідницька робота школяра / Л. О. Бекрешева. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/4_3.pdf
6. Махмутов М. И. Проблемное обучение / М. И. Махмутов. – Москва : Педагогика, 1975. – 367 с.
7. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев. – Москва : Высшая школа, 1981. – 240 с.
8. Падун Н. О. Навчально-дослідна діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів / Н. О. Падун // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 1. – С. 90–93.
9. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – теорія та історія педагогіки / Н. Г. Недодатко. – Харків, 2000. – 24 с.
10. Природознавство. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. – Київ : МОН України, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
11. Черненко Г. М. Формування дослідницьких умінь у молодших школярів при вивченні природознавства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11946/1/Chernenko.pdf>.
12. Пичугин С. С. Учебно-исследовательская деятельность младших школьников на уроках математики / С. С. Пичугин // Начальная школа. – 2008. – № 6. – С. 43–49.

References

1. *A project of Concept «New school: a space of educational possibilities»*. (2016). Kyiv: Ministry of Education of Ukraine (in Ukr.)
2. Clarin, M. V. (1995). *Innovations in world pedagogy: learning based on research, games and discussions*. (Analysis of foreign experience). Riga: Experiment. Retrieved from http://pedlib.ru/Books/7/0030/7_0030-7.shtml#book_page_top (in Russ.)

3. Savenkov, A. I. (2004). *Methodology of Research Study of Junior Schoolchildren*. Samara: Educational Literature (in Russ.)
4. Mier, T. I. (2017). *Didactic principles of organization of educational research activity of junior pupils: dis ... doc. ped sciences: 13.00.09*. Kyiv (in Ukr.)
5. Bekresheva, L. O. *Modern approaches to the definition of the concept of research work of a schoolboy*. – Retrieved from http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/files/4_3.pdf (in Ukr.)
6. Mahmutov, M. I. (1975). *Problem training*. Moscow: Pedagogika (in Russ.)
7. Andreev, V. I. (1981). *Heuristic programming of educational research activity*. Moscow: Higher education (in Russ.)
8. Padun, N. O. (2012). Educational activity as a means of formation of research skills of students. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky (Scientific notes of NDU them. Gogol M. Psychological-pedagogical sciences)*, 1, 90–93 (in Ukr.)
9. Nonaddition, N. G. (2000). *Formation of teaching and research skills of senior pupils: abstract dissertation of candidate of pedagogical sciences: 13.00.01*. Kharkiv (in Ukr.)
10. *Natural science*. Educational program for general educational institutions. Grades 1-4. (2017). Kyiv: Ministry of Education of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (in Ukr.)
11. Chernenko, G. M. *Formation of research skills in junior pupils in the study of natural science*. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11946/1/Chernenko.pdf>. (in Ukr.)
12. Pichugin, S. S. (2008). Educational and research activity of junior schoolchildren in mathematics lessons. *Nachalnaya shkola (Primary School)*, 6, 43–49 (in Russ.)

Abstract. NINOVA Tetyana Stepanivna. Methodological approaches to the formation of research skills in junior pupils in the study of natural science.

Introduction. *The modern stage of development of national education is characterized by increased attention to the issues of formation of research skills of junior pupils, creation of appropriate conditions for the implementation of personal intellectual and creative potential of development of children Humanistic priorities are based on the uniqueness of the individual, creating conditions for the development and implementation of the abilities of each child through its involvement in research activities, the skills of this activity should be laid in elementary school. Involvement of children in research and design activities at the early stage of general education can reveal and further develop their intellectual and creative abilities. The task of the teacher is to create such pedagogical conditions that would contribute to the gradual development of students' autonomy and systemic thinking, knowledge of the rules of conducting research , a creative approach to the matter, depending on age, the formation of mental processes and the level of acquired knowledge.*

The purpose of the resear definition of methodological approaches to phased formation of research skills in junior pupils.

Methods. *When writing the work, the following research methods were used: theoretical analysis of psychological and pedagogical literature, content analysis of the main concepts, analysis of the results of activity, generalization of work experience, pedagogical observation.*

Results. *The most expedient to organize research activities in the study of the subject «Natural Science» In the first half of school education of children is an introductory stage, which involves the child, if desired, different types of creative work (drawings, decorations, oral stories, fairy tales, modeling, etc.), which reveal Close and interesting for children The theme of the results of the work of the teacher can assess the level of development of student's creative thinking, his interest in the implementation of such a task. The next step is to conduct a series of training sessions to familiarize students with the methodology of conducting research according to the methodology of O. Savenkov. An important part of these occupations is the choice of the topic (object) of the research. The work is carried out by the group method. For this purpose, for each group of children, cards representing living objects, non-living natural objects, objects of human activity or others for the choice of the object of research are distributed. Young researchers explain that their task is to collect as much data about the object and prepare a report about it, and for this purpose it is necessary to gather information about it from different sources. In the process of discussing with students, an action plan for the selected object is formed. In the conversation we establish a sequence of possible research methods: to think for yourself, to observe, to ask others, to look in books and computers, to conduct an experiment. The second elementary school class is focused on consolidating the knowledge gained from the research, gaining experience in group and individual research in accordance with the*

curriculum of the elementary school, the acquisition of new ideas about the characteristics of the researcher's activities. In the third class, the complexity of research tasks increases. Students continue to get acquainted with the theory of research, outline the tasks of the study, its structure, research methods. In the fourth year of study, research work goes to a new level, becoming more analytical. As a result, students can independently carry out research work on the chosen theme, using different ways to find information and research methods, select the necessary material, and formalize the results of the finished project in the form of presentations and independently to represent it.

Originality. *The scientific novelty of the research results obtained is that: methodical methods of pedagogical influence have been developed, which promote the gradual formation of research skills of elementary school students.*

Conclusion. *One way of transforming students from an object to a subject of educational activity is to organize its participation in research activities. Research activity is a specially organized, cognitive creative activity of students, which in its structure corresponds to the scientific activity characterized by purposefulness, activity, objectivity, motivation and consciousness, the result of which is the formation of cognitive motives, research skills, subjectively new methods for students for gaining knowledge. Such an approach creates the basis for further student development, the possibility of forming the interests and skills of research in the upper classes.*

Key words: *educational-research activity; cognitive independence; research competencies; stages of educational-research activity; educational-research skills; methodical approach; elementary school; natural science.*

Одержано редакцією 09.01.2018
Прийнято до публікації 15.01.2018

УДК 37 (09) (045)

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
Україна
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ПЕРВИННУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МАЛОЇ ДИТИНИ

Анотація. *На основі аналізу етнографічних джерел XIX – початку XX століття розкрито вплив суб'єктів соціалізації на процес дорослішання та первинну соціалізацію малої дитини (до семи років). Установлено, що процес первинної соціалізації, за народними уявленнями, був важливим періодом щодо прилучення новонародженої дитини до мікросоціуму, формування в неї необхідних культурних ознак, а також символічного програмування гендерних ролей та ідентичностей. Виявлено, що поруч із природними соціалізаторами – матір'ю та батьком, бабусею та дідусем можна виділити групу одноліток і представників громади.*

Ключові слова: *східнослов'янські народи; первинна соціалізація; суб'єкти соціалізації; мала дитина; виховання; народна педагогіка; етнографія дитинства; громада.*

Постановка проблеми. *Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, у суспільній свідомості громадян за умов подальшої національно-культурної розбудови України, стимулюють інтерес до осмислення народно-педагогічних традицій нашого народу, застосування їх у сучасній освітній практиці.*

Розв'язання важливої соціальної проблеми перетворення суспільства і духовного відродження неможливо без урахування спадку минулих епох. Звернення до історичного минулого народу, духовних ідеалів і цінностей, реалізація їх у сучасних умовах є основними тенденціями в галузі виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. За свою багатовікову історію східнослов'янський народ нагромадив величезну кількість надзвичайно цінних знань про дітей та їхнє виховання. Однак науковці звернули на них увагу порівняно недавно, наприкінці XIX – початку XX століття. З-поміж українських істориків педагогіки, спеціальним об'єктом дослідження яких було виховання дітей східних слов'ян, слід виокремити С. Бабишина та Є. Сявакко [1; 2]. Починаючи з кінця 90-х років XX століття, у деяких підручниках з історії педагогіки звертається увага на історію виховання східнослов'янських народів. Серед таких наукових публікацій слід назвати підручник О. Любара, М. Стельмаховича, Д. Федоренка «Історія української педагогіки» (1999) [3].

Серед праць у галузі дитинознавства, а саме – висвітлення його етнопедагогічних та етнопсихологічних аспектів – слід зазначити наукові розвідки Н. Побірченко «Пора дитинства в етнографічній спадщині членів українських громад (друга половина XIX – початок XX ст.)» [4]. Досліджуючи народну педагогіку як етноформуючий чинник, значну увагу приділяє дитині в етнопедагогічних традиціях українського народу кінця XIX – початку XX століття Н. Жмуд [5].

Окремі питання виховання дітей у східних слов'ян розглядалися й у дисертаціях, серед яких слід назвати дослідження В. Скутіної «Традиції українського народу природоохоронного виховання і їх використання в сучасній школі» [6], де окремий параграф присвячено вивченню природоохоронних традицій східних слов'ян. У докторській дисертації О. Квас «Розвиток ідей дитиноцентризму в педагогічній теорії та практиці (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.)» [7] акцентується увага на значенні етнографічних досліджень для вивчення етнопедагогіки. У докторській дисертації О. Радул «Виховання дітей в процесі життєдіяльності давніх східних слов'ян VI – XIII ст. (у пам'ятках і текстах)» [8], на підставі аналізу археологічних, етнографічних, фольклорних джерел аналізуються особливості виховання дітей давніх східних слов'ян на різних вікових етапах їхнього життя.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас, у вітчизняній історико-педагогічній науці існує необхідність вивчення питання виховання та соціалізації малих дітей як початкової ланки у статеві-віковій структурі східнослов'янського народу, що є ключовим для розуміння механізмів функціонування східнослов'янської педагогічної культури загалом.

Мета статті – на основі етнографічних джерел XIX – початку XX століття виявити особливості первинної соціалізації малих дітей (від народження до семи років), як початкової ланки у статеві-віковій структурі східнослов'янського народу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для східнослов'янської родини притаманний культ батьківського авторитету. Батько посідав належне місце в процесі соціалізації та виховання дітей. Насамперед, його роль виявлялася в залученні дитини до світу через участь в ім'янареченні, хрещенні. Більш активні контакти батька з дітьми розпочиналися, коли маляті виповнювалося 2 роки і навіть пізніше. За словами М. Дерлиці, «дітей колискових пестить жіноцтво та старші діти; мужеська же челядь, а навіть отець, держиться осторонь» [9, с. 127].

Про неготовність батька до виховання та догляду за своєю дитиною в перші роки її життя промовисто свідчить сюжет, що пов'язаний із наріканням на свою долю вдівця, котрий залишився наодинці з малими дітьми: «Кажуть, що вдова сирота! Ні! Удівець сирота! Що я з оцею кашею», – показав поглядом на дітей – робитиму?! Як би

я жінка, купив би за гріш три пшониці, кинув би на окріп та й сам з'їв би і дітей нагодував би, щоб з голоду не повмирали, а то що я робитиму? Я-ж не заглядав ніколи у піч, до сокири я майстер, а до сього, що я робитиму? А оте пискля? Повинне з голоду умерти? Що воно винне?» [10, с. 60].

Згідно з етнографічними дослідженнями, становище батька в сім'ї, його права і функції, віддаленість від дітей і домашніх дрібних клопотів створювали в очах дитини навколо батька «ореол величі» [11, с. 13, 16]. Незважаючи на вагомий авторитет батька, не можна стверджувати його абсолютизму. Народна педагогіка визначала специфічні норми поведінки, коло обов'язків і прав матері стосовно власних дітей, що підтверджується прислів'ями і приказками, зібраними етнографами XIX – початку XX століття: «Умієш родить – умій і навчить», «Не та мати, що вродить, а та, що до розуму доводить» [12, с. 131].

Батьки зобов'язані були дітей «годувати» і «вчити». Термін «вчити» – єдиний, який ми зустрічаємо у фольклорі на позначення всіх сторін та аспектів процесу соціалізації: «Гни бука, поки молодий, учи сина, поки малий», «Учи сина, як годуєш, бо вже тоді не навчиш, як тебе годуватиме» [12, с. 234]. Очевидно, у східнослов'янській народній педагогіці термін «учити» має до певної міри універсальне значення – у сенсі «учити жити». Йдеться, насамперед, про передачу дитині всієї сукупності життєвого досвіду, умінь, знань, що ними володіють батько і мати.

В уявленнях українців, росіян, білорусів «материнська школа» виглядала доволі простою: «Спочатку – коби здорове, потім – зроби те і те, потім – треба так» [13, с. 13].

Досліджуючи проблему взаємин матері й дитини у східних слов'ян, доцільно скористатися результатами студій з етнографії дитинства, оскільки деякі їх висновки видаються вельми корисними в контексті даного дослідження: по-перше, у спільнотах із високим рівнем соціальної складності (землероби і скотарі) частка суто материнського догляду за малими дітьми доволі низька, тобто мати часто є не єдиним чи не головним агентом соціалізації; по-друге, оцінювання соціальної значущості дитини і цінності її життя перебуває у прямій залежності від можливості застосування дитячої праці у господарській діяльності групи [14, с. 9–50].

Такий підхід дає нам можливість по-новому побачити і осягнути деякі аспекти східнослов'янської етнопедагогіки, зокрема щодо ступеня залученості матері у процесі соціалізації. Як слушно зазначала Н. Заглада: «Перший період дитячого життя «дитина матері з рук не виходить», то значить, що вона перебуває під опікою матері (живе під її доглядом)» [15, с. 73, 16]. Саме в цей період найбільше значення у вихованні дитини відіграє мати, через яку їй транслюються перші культурні цінності свого народу, коли «найбільше коло дитини ходить сама мати, це перша і найсправніша нянька» [10, с. 8]. У цьому процесі їй допомагають також «її мати, а то і старші діти» [10, с. 9]. Однак, попри задіяність інших членів сім'ї – родини чи громади в перших так би мовити актах культурної трансмісії, основне виховне значення на цьому етапі має все ж таки мати-годувальниця, яка «миє, купає, сповиває, колише, годує, утішається, доглядає; навіть коли вже дитина підбільшає, то все-таки несуть її до матері, щоб забавила» [10, с. 9].

Дослідники, що вивчали традиційні форми виховання дітей схильні були наголошувати винятковість ролі матері у процесі соціалізації дитини (порівнюючи її, як правило, з роллю в ньому батька) і певною мірою ідеалізувати взаємини матері й дитини в повсякденному житті, посиляючись, здебільшого, на абсолютне переважання характерних мотивів у фольклорі.

Спробуємо глянути на участь матері у процесі соціалізації дитини з іншої сторони, порівнюючи обсяг того часу, який вона повністю присвячувала дітям, із часом, що витрачений на виконання інших її обов'язків (господарських, побутових). Аналіз етнографічного матеріалу дає відомості й про те, що час, відведений жінкою упродовж дня для безпосереднього контакту і догляду за дитиною, був порівняно

малим. Як свідчать етнографічні дані, уже через кілька днів після народження дитина переставала бути головним об'єктом уваги матері, більшість часу якої поглинало виконання інших обов'язків, від яких залежав добробут усієї сім'ї: «Вродить дитину, искупає, запів'є си и пишла сапати», «ізродить дитину на жнивах, ізяже, положе під копою, а сама далі в'яже» [16, арк. 5]. Загалом же няньчилися з дитиною недовго, як писав О. Малинка, до 2–3 років [17, с. 256]. За дослідженнями Т. Бернштам, догляд за малими дітьми покладался на старших сестер з 4–5 років [18, с. 122].

Основними засобами виховання та соціалізації дитини на цьому періоді життя були спілкування матері з дитиною і колискова пісня. Про те, що дитину від самого народження сприймали як майбутнього працівника, свідчать не лише особливі символічні дії в ході родильної обрядовості, але й мотиви колискових пісень, як наприклад:

Ой люля-люля, дитиночко мала,
Ой куда я йтиму, то тебе не покину,
Куда я йтиму, буду з собою брати –
За рочок, за два буду служейку мати.
За рочок, за два, за років чотири
Може б мої рученьки опочили [19, арк. 31].

Догляд за малюками у східнослов'янських сім'ях часто доручали старшим дітям, які ставали няньками своїх молодших братиків і сестричок уже з 3–4 років або ж бабусям-дідусям. При цьому керувалися практичними міркуваннями: застосовувати слабшу робочу силу (підлітків) для догляду за немовлятами, тим самим не відволікати молодь від господарських робіт.

Активну участь у процесі соціалізації та енкальтурації дитини, насамперед, у передачі значної частини етнокультурної інформації світоглядного плану (казок, легенд, народних пісень, норм моралі та поведінки), відігравали бабусі й дідуся. У спостереженнях дослідників минулого відзначено, що вони «у сім'ях, зазвичай, сокотять дім і онуків, і тихенько готуються до блаженної кончини» [20, с.102].

Найстарше покоління виступало, передусім, агентами «непрямої» (від дорослих до дітей) трансмісії згаданих етнокультурних цінностей, наприклад, колядок: «старі бабусі «скубли» вовну чи «дерли» пір'я й вечорами навчали дітей колядувати...» [21, с.18].

Починаючи з трьох років, дитина все більше, за словами З. Кузелі, починала «обертатися» у колі старших дітей. [10, с. 82]. Саме з трьох років мати намагається віддати свою дитину до дитячого гурту, «щоб гляділи коло себе первачка, бо треба, щоб воно в гурті росло» [10, с. 51]. Це, у свою чергу, свідчило про те, що до процесу соціалізації з цього часу активно долучалася група дітей – так званих компаньйонів, у середовищі яких усе більше стала перебувати дитина. Ця категорія соціалізаторів забезпечувала, насамперед, горизонтальну культурну трансмісію, тобто освоєння дитиною соціального досвіду і традицій культури у спілкуванні зі своїми однолітками.

Специфічність принципів функціонування традиційних суспільств полягало в тому, що соціалізація дитини не могла пройти також повз увагу громади.

Громада мала різні соціальні функції, чи не найосновнішою з них була виховна і соціалізаційна, мета яких, насамперед, полягала у збереженні й переданні традицій наступним поколінням. Матеріали, що зібрані Марком Грушевським на південній Київщині, свідчать, що «спершу за ними (дітьми) слідять, коли почне вміть сміятися, в язики держать, гулять сидіть, руки давать, лазить, зуби ставить, дибки ставать і потім уже ходить. Цим цікавляться і сусіди, не тільки свої. Хто б не прийшов, питає, глядячи на дитину: «А вже сміється?», «А вже дибки стає?» [10, с.28].

Усеохоплювальним засобом реалізації громадою виховної та соціалізуючої функцій була громадська думка. Достатньо згадати про ту роль односельчан, котру

вони відігравали, здійснюючи так би мовити «ритуальне кодування» долі новонародженого ще під час обряду «похрестин», що у вербальній формі могло бути виражене в такий спосіб: «Дай же Боже! Щоб дитина була бачуща, видюща, памятуща, швидка, прудка, робоча и охоча, повновида, вродлива, и швецъ и кравецъ и чоботарь (если мальчик), и помитуха и помазуха и швачка и прачка и пряха (если девочка), щоб куди йшло, то й найшло. Иной гость прибавит девочке: щоб вона и до плуга и до рала за хлопцями боса драла» [17, с. 255].

У ролі посередників, медіаторів громади у процесі соціалізації новонародженої дитини на початковому етапі її життя виступали також куми. На інститут кумівства була покладена громадою відповідальність за подальшу соціалізацію дитини. Відносно хрещених батьків, то, на думку дослідниці Т. Лістової, вони «виконували подвійну роль: релігійно-магічну (зрікаючись за похресника від диявола, віддавали його під захист християнських святих) і соціальну (прилучали похресника до соціальної спільноти)» [22, с. 37]. У випадках, якщо з батьками траплялося нещастя, хрещені батько і мати повинні були допомагати дитині протягом усього життя, вони при необхідності ставали її опікунами або ж усиновлювали. Це було вкрай важливо саме на тому етапі соціалізації, коли дитина тільки-но починала включатися в систему соціальних зв'язків і культурного життя, засвоювала перші моделі поведінки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, початковий етап соціалізації людини в східнослов'янській педагогіці тривав від народження до 7-річного віку і був важливим періодом щодо прилучення новонародженої дитини до мікросоціуму, формування в неї необхідних культурних ознак, а також символічного програмування гендерних ролей та ідентичностей. Поруч із природними соціалізаторами – матір'ю й батьком, бабусею і дідусем можна виділити групу одноліток, а також кумів, котрі забезпечували нормальний перебіг процесів культурної трансмісії та соціальної інкорпорації всередині локальної спільноти.

Перспективою подальших розвідок є проблема переосмислення досвіду традиційних етнопедагогічних принципів, що характерні для педагогіки східнослов'янських народів, виходячи з сучасних підходів до розгляду цих питань.

Список використаних джерел

1. Бабишин С. Школа та освіта Давньої Русі IX – I пол. XIII ст. / С. Бабишин. – Київ : Вища школа, 1973. – 87 с.
2. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку / Є. Сявавко. – Київ : Наукова думка, 1974. – 151 с.
3. Любар О. О. Історія української педагогіки: [навч. посібник] / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко; за ред. М. Г. Стельмаховича. – Київ : ІЗМН МО України, 1999. – 357 с.
4. Побірченко Н. С. Пора дитинства в етнографічній спадщині членів українських громад (друга половина XIX – початок XX ст.) / Н. С. Побірченко. – Київ : Науковий світ, 2000. – 199 с.
5. Жмуд Н. В. Дитина як архетип етнічної культури українців / Н. В. Жмуд // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – Вип. 13. – С. 297–302.
6. Скутіна В. М. Традиції українського народу природоохоронного виховання і їх використання в сучасній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Валентина Миколаївна Скутіна. – Київ, 1994. – 189 с.
7. Квас О. В. Розвиток ідей дитиноцентризму в педагогічній теорії та практиці (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст. : дисертація ... доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / О. В. Квас. – Дрогобич, 2012. – 465 с.
8. Радул О. С. Виховання дітей в процесі життєдіяльності давніх східних слов'ян VI–XIII ст. (у пам'ятках і текстах) : дисертація ... доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / О. С. Радул. – Кіровоград, 2014. – 475 с.
9. Дерлиця М. Селянські діти / М. Дерлиця // Етнографічний збірник / ред. І. Франко. – Т. V. – Львів : Наукова т-во ім. Шевченка, 1898. – С. 123–207.
10. Грушевський Мр. Дитина в звичаях та віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини. Обробив З. Кузеля / Мр. Грушевський. – Львів, 1906. – Т. VIII. – 220 с.
11. Некрылова А. Ф. Роль отца в традиционной народной педагогике / А. Ф. Некрылова, В. В. Головин // Мир детства и традиционная культура : [сб. научных трудов и материалов / сост. С. Г. Айвазян]. – Москва : Гос. респ. центр русского фольклора, 1994. – 192 с.

12. Прислів'я та приказки : Людина. Родине життя. Риси характеру / упоряд., вступ. ст. та комент. М. М. Пазяк. – Київ, 1990. – 522 с.
13. Мазюта М. А. Сімейний побут / М. А. Мазюта, Є. І. Сявавко // Гуцульщина : Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987. – 218 с.
14. Кон И. С. Этнография детства. Историкографический очерк. Этнография детства. Традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии / отв. ред. И. С. Кон. – Москва : Наука, 1983. – 324 с.
15. Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріяли до монографії с. Старосілля. Матеріяли до етнології / Н. Заглада. – Т. 1. – Київ : Держтрест «Київ-Друк», 1929. – 260 с.
16. Етнографічні матеріали з Бойківщини (Великобerezнянський та Волівецький р-ни Закарпатської обл.). Записала у серпні 1995р. О. Кісь // Архів ІН Нану. – Ф. 1. – Оп. 2. – Од. зб. 418. – 61 арк.
17. Малынка А. Родыны и хрестыны (Материал собран в м. Мрине, Нежинского уезда) / А. Малынка // Киевская Старина, 1898. – № 5. – С. 254–286
18. Бернштам Т. А. Молодежь в обрядовой жизни русской общины XIX – начала XX в. Половозрастной аспект традиционной культуры / Т. А. Бернштам. – Львів : Наука, 1988. – 278 с.
19. Етнографічні та фольклорні матеріали з Полтавщини, записані студентами Пирятинського педтехнікуму у 1925-1927 рр. // Відділ рукописів ІМФЕ ім. Рильського НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 7. – Од. зб. 790. – 167 арк.
20. Домашний быт русского крестьянина // Листок. Духовно-литературный журнал. – 1889. – № 9. – С. 102.
21. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – Київ, 1994. – Кн. 1. – 286 с.
22. Листова Т. А. Кумовья и кумовство в русской деревне / Т. А. Листова // СЭ. – 1991. – № 2. – С. 35–41.

References

1. Babyshyn, S. (1973). *School and Education of Ancient Rus of the 9th - 1st half of 13th century*. Kyiv: Higher school (in Ukr.)
2. Siavavko, Ye. (1974). *Ukrainian ethnopedagogy in its historical development*. Kyiv: Scientific thought (in Ukr.)
3. Liubar, O. O. (1999). *History of Ukrainian Pedagogy*. Kyiv: IZMN MO (in Ukr.)
4. Pobirchenko, N. S. (2000). *The period of childhood in the ethnographic heritage of members of Ukrainian communities (second half of the nineteenth and early twentieth century's)*. Kyiv: Scientific world (in Ukr.)
5. Zhmud, N. V. (2008). The child is an archetype of ethnic culture of Ukrainians. *Dytyna yak arkhetyp etnichnoi kultury ukrainsiv (Science zap Vinnitsa state ped Un-t them. M. Kotsyubinsky)*, 13, 297–302 (in Ukr.)
6. Skutina, V. M. (1994). *Traditions of the Ukrainian people of environmental education and their use in the modern school*: dis ... Candidate ped. Sciences: 13.00.01. Kyiv (in Ukr.)
7. Kvas, O. V. (2012) Development of the ideas of child-centeredness in pedagogical theory and practice (second half of the nineteenth century – the first half of the twentieth century): dis ... Doctor ped. Sciences: 13.00.01. Drohobich (in Ukr.)
8. Radul, O. S. (2014). *The upbringing of children in the process of vital activity of the ancient Eastern Slavs of the 6-13 centuries (in monuments and texts)*: dis. ... Doctor ped. Sciences: 13.00.01. Kirovograd (in Ukr.)
9. Derlytsia, M. (1898). *Ethnographic collection*, V, 123–207. Lviv (in Ukr.)
10. Hrushevskiy, Mr. (1906). *A child in the customs and beliefs of the Ukrainian people*. Materials from the southwest of Kiev region. VIII, 220. Lviv (in Ukr.)
11. Nekrylova, A. F. (1994). *The role of the father in traditional folk pedagogy*. Moscow (in Russ.)
12. *Proverbs and sayings: Human'. Home life. Traits*. (1990). (in Ukr.)
13. Maziuta, M. A., & Siavavko, Ye. I. (1987). *Family life*. Kyiv: (in Ukr.)
14. Kon, I. S. (1983). *Ethnography of childhood*. Historiographical essay. Ethnography of childhood. Traditional forms of education of children and adolescents from the peoples of Eastern and Southeast Asia. Moscow: Nauka (in Russ.)
15. Zahlada, N. (1929). *The life of a peasant child*. Materials to the monograph of. Starosillya. Kyiv (in Ukr.)
16. *Ethnographic materials from the Boykivshchyna*. Etnohrafichni materialy z Boikivshchyny (Velykobereznianskiy ta Volivetskiy r-ny Zakarpatskoi obl. Arkhiv IN NANU), 1, 2, 418, 61 (in Ukr.)
17. Malynka, A. (1898). *Birth and Christening* (The material was assembled in the city of Mryne, Nezhinsky district). (Kievskaya Starina), 5, 254–286 (in Ukr.)
18. Bernshtam, T. A. (1998). *Youth in the ceremonial life of the Russian community of the nineteenth and early twentieth century's*. Gender and age aspect of traditional culture. Lviv: Nauka (in Ukr.)
19. *Ethnographic and folklore materials from Poltava region, recorded by students of Pyriatyn Pedtechnical University in 1925-1927*, 1, 7, 790, 167 (in Ukr.)
20. The domestic life of the Russian peasant. (1889). (*Listok. Dukhovno-literaturnyy zhurnal*), 9, 102 (in Ukr.)
21. Kylymnyk, S. (1994). *Ukrainian year in folk customs in historical light*, 1, 286 (in Ukr.)
22. Listova, T. A. (1991). *Godparents and nepotism in the Russian village*, 2, 35–41 (in Russ.)

Abstract. *OKOLNYCHA Tetiana Volodimirovna. Influence of the family on the primary socialization of the East Slavic small child.*

Introduction. *In the national historical-pedagogical science today there is no unified conceptual apparatus concerning the socialization of small children, beyond the attention of the historians of pedagogy also remains the use of the system of magical custom-ritual practices in the upbringing of the infant child.*

Purpose. *Based on the ethnographic sources of the 19th and early 20th centuries, the peculiarities of the primary socialization of small children (from birth to seven years) as the starting point in the gender-age structure of the Eastern Slavic people have been identified.*

Results. *It has been researched that in the process of primary socialization the father and mother played a major role. The main means of upbringing and socialization of the child during this period of life were communication between mother and child and a lullaby song. Caring for kids in Eastern Slavic families was often entrusted to elder children, or grandparents. Since the age of three, a group of children has been actively involved in the process of socialization. The specificity of the principles of the functioning of traditional societies was that the socialization of the child could not pass as well the community's attention.*

Originality. *In the article, for the first time the process of socialization of the Eastern-Slavic child has been studied analyzing ethnographic sources of 19th - early 20th centuries.*

Conclusion. *The initial phase of socialization in East Slavic pedagogy lasted from birth to 7 years of age and was an important period on initiation of a newborn baby to microsocium, forming its essential cultural traits and symbolic programming gender roles and identities. Along with natural socializers – mother and father, grandparents one can distinguish a group of peers and godparents who provided the normal flow of processes of cultural transmission and social incorporation within the local community. Further research lies in the issue of rethinking traditional practices of ethnopedagogical principles specific to the pedagogy of Eastern Slavic nations, based on modern approaches to these questions.*

Key words: *East Slavic peoples; primary socialization; subjects of socialization; small child; education; popular pedagogy; ethnography of childhood; community.*

*Одержано редакцією 18.01.2018
Прийнято до публікації 23.01.2018*

УДК 378.046-021.68 (477) «199» (045)

ОПОЛЬСЬКА Алевтина Володимирівна,
старший викладач кафедри менеджменту,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», Україна
e-mail: opol.av@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ В УКРАЇНІ У КІНЦІ ХХ СТ.

Анотація. *Методичну роботу розглянуто як важливий складник післядипломної педагогічної освіти. Обґрунтовано, що для ефективного реформування освітньої галузі в Україні доцільно звернутися до позитивного вітчизняного досвіду організації методичної роботи педагогічних працівників. Доведено, що в 80-х рр. ХХ ст. організація методичної роботи була зосереджена на оволодінні кожним учителем головних ідей і завдань реформи загальноосвітньої школи, а саме: опануванні новим змістом навчальних планів і програм, підвищенні якості й ефективності уроку, упровадженні передового педагогічного досвіду.*

Однак, ця робота здійснювалася централізовано, у колективній формі, без урахування індивідуальних потреб педагогічних працівників. У 90-х рр. ХХ ст., після проголошення незалежності України, методична робота була зосереджена на застосуванні диференційованого підходу. Методичні служби почали застосовувати діяльнісні форми навчання, що сприяло розвитку творчого потенціалу педагогів. Однак, у кінці ХХ ст. у роботі методичної служби простежується тенденція відсутності узгодженості між різними рівнями методичних служб, спостерігається безсистемний добір тематики, перевантаження педагогів методичними заходами, що в більшості випадків сприяло зниженню ефективності методичної роботи.

Ключові слова: післядипломна педагогічна освіта; підвищення кваліфікації; методична робота; педагогічні працівники; професійний розвиток; функції методистів, принципи організації методичної роботи; колективні та індивідуальні форми методичної роботи.

Постановка проблеми. В умовах перехідного періоду, коли українське суспільство торує свій демократичний шлях, чинник рухливості динаміки доцільного співвідношення між складовими системами післядипломної освіти має не лише дестабілізуючий ефект, а й посилює потребу у професійному розвитку і творчості суб'єктів цієї цілісності [1].

Методична робота як структурний складник післядипломної освіти має важливе значення в неперервній освіті педагогічних працівників. У процесі методичної роботи здійснюються підвищення наукового рівня педагогічного працівника, його підготовка до засвоєння змісту нових програм і технологій їх реалізації, постійне ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання, вивчення і впровадження в освітню практику передового педагогічного досвіду, творче виконання перевірених рекомендацій, збагачення новими, прогресивними і досконалими методами і засобами навчання, удосконалення навичок самоосвітньої роботи педагога, надання йому кваліфікованої допомоги з теорії та практичної діяльності.

Масштабна реформа освітньої системи України, стрімкий розвиток інформаційних технологій і підвищення вимог до професійної компетентності педагогів спонукають методичні служби шукати нові методи вдосконалення методичної роботи. У процесі пошуку шляхів модернізації та підвищення якості методичної роботи доцільно звернутися до вітчизняного досвіду становлення й розвитку системи методичної роботи з педагогічними працівниками наприкінці ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи діяльності післядипломної педагогічної освіти висвітлені в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних учених: М. Бирки, Л. Даниленко, М. Дробнохода, А. Кузьмінського, С. Крисюка, В. Олійника, Н. Протасової, В. Руссола, В. Семиченко, Л. Сігаєвої, П. Худоминського та ін. Особливості становлення й розвитку методичної роботи як одного з елементів післядипломної педагогічної освіти розкриті у працях І. Жерносека, О. Капченко, М. Красовицького, Г. Литвиненка, Л. Набоки, В. Пуцова, Г. Штомпеля та ін.

Метою статті є визначення особливостей організації методичної роботи педагогів в Україні наприкінці ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ ст. керівництво та організацію методичної роботи з педагогічними працівниками в Україні здійснював Центральний інститут удосконалення вчителів, обласні інститути вдосконалення вчителів, районні та міські відділи народної освіти, районні та міські методичні кабінети, опорні школи району і внутрішкільні методичні організації.

Центральний інститут удосконалення вчителів забезпечував розроблення методичних рекомендацій, навчальних планів і програм щодо методичної підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників; узагальнював передовий досвід

курсово-семінарської й методичної роботи з педагогічними кадрами, що нагромаджувався на місцях; координував методичну діяльність обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, методичну роботу районних методкабінетів [2, арк. 2].

Обласні інститути вдосконалення вчителів координували методичну роботу в області; організували курси і семінари для методистів методкабінетів, керівників шкіл і методоб'єднань; проводили роботу з вивчення, узагальнення й запровадження в діяльності шкіл передових методів роботи з застосуванням новітніх засобів навчання і виховання; цілеспрямовували діяльність методкабінетів і методоб'єднань [2, арк. 17; 3, арк. 47].

Керівництво методичною роботою в районі (місті) було покладено на районні (міські) відділи народної освіти. Ці відділи відповідали за організацію і проведення науково-методичних заходів районного масштабу (педагогічні читання, конференції), а також здійснювали керівництво роботою опорних шкіл і методичних організацій [4, с. 84].

Згідно наказу Міністерства освіти УРСР № 16 від 19 травня 1967 р. були створені районні (міські) методичні кабінети, які повинні були забезпечувати ефективний науково-методичний супровід педагогів. Роботу районних (міських) методичних кабінетів контролювали районні (міські) відділи народної освіти, а організували і надавали їм усілякої допомоги обласні інститути вдосконалення вчителів. Зміст роботи методичних кабінетів передбачав: визначення структури методичної роботи в районі (місті); організацію самоосвіти педагогів; надання допомоги школам в організації політичної освіти; спрямування роботи шкільних, міжшкільних, районних і міських методичних об'єднань, опорних шкіл і шкіл передового педагогічного досвіду, проблемних семінарів, творчих груп, семінарів-практикумів, постійно діючих семінарів, шкільних методкабінетів, лекторіїв, університетів наукових і педагогічних знань, координацію їх діяльності; забезпечення планування, обліку і своєчасного проходження курсової перепідготовки педагогічних і керівних кадрів; організацію докурсової і післякурсової роботи з кадрами; участь у плануванні проведення атестації вчителів, організацію роботи вчителів за її підсумками [5].

Реформа загальноосвітньої школи, що розпочата з середини 80-х р. ХХ ст., стимулювала активізацію роботи методичних кабінетів. Їх діяльність спрямовувалася на глибоке оволодіння кожним учителем головних ідей і завдань реформування загальноосвітньої та професійної школи, опанування новим змістом навчальних планів і програм; піднесення якості й ефективності уроку в умовах запровадження нової концепції середньої загальноосвітньої школи [6].

Також удосконалювалася робота з молодими вчителями. Методичні кабінети за допомогою обласних інститутів удосконалення вчителів організували для молодих учителів постійно діючі семінари, проводили консультації, зустрічі з досвідченими вчителями. Практикувалося проведення «тижня молодого вчителя», протягом якого для молодих учителів організували навчання, проводили практикуми на базі кращих шкіл області, знайомили з досвідом учителів-новаторів, учили мистецтву моделювання уроку, застосування інноваційних технологій навчання і виховання учнів та ін. У педагогічних колективах широко застосовувалося наставництво і шевство досвідчених учителів над початківцями [4, с. 88].

Не залишалися поза увагою і сільські вчителі. Методкабінети проводили роботу щодо оформлення педагогічних виставок, методисти здійснювали комплектування пересувних бібліотек, фонотек для сільських шкіл, а також брали участь у організації заочних семінарів для вчителів із віддалених сільських шкіл.

Працівники райметодкабінетів проводили роботу з вивчення запитів і побажань педагогічних працівників, виявлення труднощів, з якими вони стикалися під час професійної діяльності. Ґрунтовне вивчення пропозицій, труднощів і проблем, які поставали перед учителями, дозволяло більш якісно складати план роботи кабінету,

ураховувати побажання слухачів. Покращенню методичної роботи сприяло створення і розширення мережі опорних шкіл. Визначення опорних шкіл здійснювали відділи народної освіти спільно з методкабінетами. Головним завданням опорної школи було стати базою для проведення методичної роботи з учителями, керівниками шкіл і методоб'єднань. Кожна опорна школа була спрямована на опрацювання конкретної актуальної проблеми у сфері навчання, виховання, управління закладом освіти або вдосконалення методичної роботи. Такі школи були в кожному районі та місті. На їх базі проводилися відкриті уроки, практичний показ сучасних форм і методів педагогічної праці на уроках та інших навчальних заняттях, консультації, тематичні семінари, семінари-практикуми, науково-практичні конференції, педагогічні читання, організовувалося стажування педагогічних працівників [7].

У кінці ХХ ст. важливою ланкою в системі методичної роботи з педагогічними працівниками стає внутрішкільна методична робота. Шкільні методичні об'єднання створювалися для вчителів-предметників, учителів початкових класів, класних керівників, вихователів груп продовженого дня (при наявності не менше трьох учителів одного фаху). Для малокомплектних шкіл створювалися міжшкільні методичні об'єднання або шкільні методоб'єднання вчителів споріднених предметів. Для вчителів трудового навчання, образотворчого мистецтва, фізичної культури, шкільних бібліотекарів створювалися тільки районні (міські) методичні об'єднання. Керівники шкіл та їхні заступники брали участь у роботі методоб'єднань за фахом. Засідання шкільних, міжшкільних і районних методичних об'єднань проводилися, зазвичай, чотири рази на рік. Для обговорення актуальних проблем народної освіти, питань міжпредметного характеру (сучасний урок, форми і методи навчання, здійснення міжпредметних зв'язків) організовувалося періодичне проведення спільних засідань шкільних методоб'єднань різних категорій педагогічних працівників [8].

У школах за наявності відповідних приміщень створювалися методичні кабінети. У цих кабінетах знаходилася науково-педагогічна і методична література, примірні плани робіт, пам'ятки, сценарії, реферати, зразки наочності та інші матеріали. У шкільних методичних кабінетах учителі мали змогу займатися індивідуальною освітньою діяльністю, ознайомлюватися з досягненнями педагогічної науки і передовим педагогічним досвідом. Також у цих кабінетах проводилися консультації, шкільні педагогічні читання, наради і семінари, творчі звіти вчителів, зустрічі з педагогами-новаторами та інші форми внутрішкільної методичної роботи. Районні (міські) методичні кабінети разом із керівниками шкіл та методоб'єднань проводили роботу з узгодження і координації внутрішкільної методичної роботи з іншими видами методичної роботи, що проводилися у районі та області. Кожний вчитель, в залежності від рівня підготовки, брав участь у діяльності педагогічних рад, методоб'єднань, творчих груп, педагогічних читань, конференціях, проведеннях відкритих уроків, випуску інформаційних бюлетенів, виконання до курсових і після курсових завдань [9]. Від участі в постійно діючих формах методичної роботи звільнялися тільки ті вчителі, які навчалися в закладах вищої освіти або на курсах підвищення кваліфікації без відриву від виробництва [8].

Незважаючи на велику увагу зі сторони держави і закладів післядипломної освіти до організації методичної роботи педагогічних працівників, ця діяльність не завжди виконувалася на належному рівні. Аналіз архівних документів і матеріалів, періодична преса того часу свідчать про те, що тематика педагогічних читань, семінарів, круглих столів та інших занять обиралася випадково, без урахування умов району і практичних проблем, що хвилювали педагогічних працівників; стан викладання та якості знань, умінь і навичок учнів з основ наук свідчив, що методичні організації ще мало впливали на підвищення ефективності навчальних занять;

методичні кабінети проводили недостатню роботу з питань підвищення якості уроку. Зміст навчального матеріалу часто мав обмежену методологічну спрямованість, а теоретичний матеріал не завжди розкривав основні положення реформи школи.

Також відмічалось, що при проведенні методичної роботи допускався формалізм, переважали традиційно-інформаційні форми навчання, недостатньо застосовувалися активні форми роботи з учителями [10]. Методична робота проводилася централізовано, у колективній формі, що не дозволяло враховувати індивідуальні професійні потреби вчителів. Методисти організували освітню діяльність в авторитарному стилі, застосовуючи репродуктивну методіку та інструктивну форму. Ще одним суттєвим недоліком була недостатня узгодженість методичних заходів на рівні області з заходами, що проводилися на рівні району і безпосередньо у школах. Це приводило до перевантаження вчителів і створювало труднощі у проведенні якісної методичної роботи [6]. Ураховуючи вказані недоліки і проблеми, подальший розвиток методичної роботи з педагогічними працівниками був націлений на максимальне її наближення до вчителя. Головним у методичній роботі стало задоволення потреб і запитів учителів, керівників шкіл [4, с. 128]. Постійно удосконалювалася структура методичної роботи на рівні області і району. Ця робота проводилася на основі аналізу підготовки, потреб педагогічних працівників, урахування їхніх інтересів і можливостей. Визначання форм методичної роботи і підвищення кваліфікації здійснювалося диференційовано [10].

Подальшому розвитку і демократизації методичної роботи сприяло проголошення незалежної України (1991 р.). Учитель у незалежній Україні вже був не безправним виконавцем указівок адміністрації, а відповідальним педагогом, який може вільно обирати форми, методи і прийоми освітньої діяльності та має демонструвати здатність до творчих, нестандартних рішень.

Оновлювалися й розширялися функції методистів як безпосередніх організаторів методичної роботи з учителями. До основних функцій і змісту діяльності методистів відносилися: вивчення соціальних запитів суспільства до освіти; основні тенденції розвитку післядипломної освіти; визначення актуальних проблем методичної роботи в районі (місті); пошук потрібної інформації (досягнення науки, передовий досвід); організаційно-методичне забезпечення функціонування системи методичної роботи; встановлення творчих зв'язків з усіма установами, що можуть сприяти навчанню педагогів; надання допомоги опорним школам, сприяння створенню творчих лабораторій, експериментальних майданчиків; аналіз організації методичної роботи і внесення при потребі відповідних корективів; оцінювання ефективності методичної роботи [11]. Вивчення структури й особливостей організації методичної роботи дозволило визначити основні принципи побудови цієї діяльності в межах району (міста): ефективна методична робота можлива лише за вироблення чітких практично орієнтованих цілей, які розроблені на основі вивчення потреб і професійної компетентності педагогів; структура і зміст методичної роботи не є постійними величинами, вони змінюються відповідно до поставлених цілей; ефективність методичної роботи залежить від послідовності дій для її досягнення [9].

При організації методичної роботи перевага надавалася діяльнісним формам навчання, у яких учитель брав активну участь. Набули популярності різноманітні інноваційні форми роботи з учителями. Серед них – педагогічні фестивалі, конкурси для вчителів «Кращий вчитель року», «Кращий методист школи» та ін. У 90-х рр. ХХ ст. було започатковано проведення обласного конкурсу «Вчитель року». Такі форми методичної роботи мали на меті виявити і підтримати творчих учителів, сприяти підвищенню їхньої педагогічної майстерності, популяризації педагогічного досвіду.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, теоретичний аналіз розвитку методичної роботи в кінці ХХ ст. показує, що ця діяльність забезпечувала повноцінну міжкурсову післядипломну освіту педагогічних працівників. В організації й керівництві методичною роботою брали участь усі заклади післядипломної освіти та органи управління освітою. Значно розширилися функції та зміст методичної роботи. Якщо раніше методична робота зводилася лише до заходів щодо поліпшення або поглиблення знань учителів із методики викладання певного предмету, то в 80-90-х рр. ХХ ст. функції методичної роботи охоплювали значно ширше коло питань і забезпечували всебічний професійний розвиток учителів, дотримуючись принципу наступності, неперервності й диференціації. Проте практика організації методичної роботи на основі аналітичного підходу з попереднім вивченням запитів і потреб педагогічних працівників не отримала підтримки в усіх областях країни. І далі мали місце певні недоліки в роботі методичних служб: продовжувався випадковий, безсистемний вибір тем під час планування методичної роботи, спостерігався формальний підхід до організації методичних заходів.

Проведений аналіз не розкриває всіх аспектів досліджуваної проблеми, але засвідчує необхідність комплексного вивчення організації методичної роботи з педагогічними працівниками з метою врахування позитивного досвіду в подальшому розвитку післядипломної педагогічної освіти в сучасних умовах. Пошук ефективних форм організації методичної роботи в системі післядипломної освіти триває.

Список використаних джерел

1. Сігаєва Л. Є. Неперервна освіта в Україні : її складові і тенденції розвитку / Л. Є. Сігаєва // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – № 1. – С. 45-46.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ / ЦДАВО України – ф. 5139, оп. 1, спр. 58, 34 арк.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України м. Київ / ЦДАВО України – ф. 166, оп. 15, спр. 8263, 48 арк.
4. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944-1995 рр.) / С. В. Крисюк – Львів : ЛОНМІО, 1997. – 206 с.
5. Рішення колегії МО УРСР «Положення про методичний кабінет районного (міського) відділу народної освіти» від 07.09.1983 року // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1984. – № 3.
6. Про дальше вдосконалення організації та проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в школах і установах народної освіти Української РСР// Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1984. – № 7.
7. Про стан і заходи щодо поліпшення перепідготовки керівних і педагогічних кадрів органів і установ освіти в умовах реалізації реформи школи // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1987. – № 6.
8. Про затвердження Положення про методичний кабінет районного, міського відділу народної освіти і Положення про методичну роботу з педагогічними кадрами установ народної освіти УРСР // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1986. – № 13.
9. Крисюк С. В. Актуальные вопросы организации методической работы / С. В. Крисюк // Повышение квалификации педагогических кадров / под ред. И. Ф. Жерносека, М. Ю. Красовицкого, С. В. Крисюка. – Київ : Освіта, 1992. – С. 112–120.
10. Жорова І. Я. Професійний розвиток педагогів у системі післядипломної освіти України у 80-х роках ХХ століття / І. Я. Жорова // Педагогічний альманах. Зб. наук. пр. – 2013. – № 20. – С. 291–297.
11. Пуцов В. И. Сущность и условия эффективности учебного процесса на курсах / В. И. Пуцов // Повышение квалификации педагогических кадров / под ред. И. Ф. Жерносека, М. Ю. Красовицкого, С. В. Крисюка. – Киев : Освіта, 1992. – С. 81–90.

References

1. Sihayeva, L. Yu. (2001). Continuing education in Ukraine: its components and development trends. *Pislyadyplomna osvita v Ukrayini (Postgraduate education in Ukraine)*, 1, 45–46 (in Ukr.)
2. *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*. Central Executive Committee of Ukraine, 5139, 1, 58, 34 (in Ukr.)

3. *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*. Central Executive Committee of Ukraine, 166, 15, 8263, 48 (in Ukr.)
4. Krysyuk, S. V. (1997). *Development of teachers' postgraduate education in Ukraine (1944-1995)*. Lviv: LONMIO (in Ukr.)
5. *Decisions of the Collegium of the Ministry of Defense of Ukraine*. Methodological office statutes of the district (city) department of public education 07.09.1983. (1984). Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR, 3 (in Ukr.)
6. *Further improvement of organization and methodological work with teachers in schools and institutions of public education of the RSFSR*. (1984). Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR, 7 (in Ukr.)
7. *The state and measures to improve the retraining of teaching employees in the context of the school reform*. (1987). Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR, 6 (in Ukr.)
8. *The approval of the Regulations of the regional methodological office of public education and the Regulations of the methodological work with teachers of the Ukrainian SSR*. (1986). Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR, 13 (in Ukr.)
9. Krysyuk, S. V. (1992). *Actual questions of the methodological work organization*. Improvement of teachers' qualification, 112–120 (in Russ.)
10. Zhorova, I. Ya. (2013). *Professional teachers' development in the Ukrainian postgraduate education system in the 80's of the XXth century*. Pedagogical almanac, 20, 291–297 (in Ukr.)
11. Putsov, V. I. (1992). *The substance and conditions of educational process effectiveness at the courses*. Improvement of teachers' qualification, 81–90 (in Russ.)

Abstract. *OPOL'SKA Alevtina Volodimirivna. Peculiarities of teachers' methodological work organization in Ukraine at the end of the XXth century.*

Introduction. *Methodological work, as a component of postgraduate education, is important in the continuing education of teaching employees. A major reform of the Ukrainian educational system and increases in demands for teachers professionalism encourage methodological services for searching new methods of improving this activity. In the process of finding ways to modernize and improve the quality of methodological work it's reasonable to refer to the domestic experience of the formation and development of this system.*

Purpose. *The purpose of the article is to analyze the peculiarities of teachers' methodological work organization in Ukraine at the end of the XXth century.*

Results. *The Central Institute of Teachers' Improvement, regional institutes of teachers' improvement, regional departments of public education, regional methodical offices, demonstration schools and intraschool methodological organizations were concerned with management and organization of methodological work of the teaching employees in Ukraine at the end of the XXth century.*

As a result of the secondary school reform in the 80's of the XXth century, methodological work was intended to introduce teachers to the main reform ideas and tasks, to help them mastering the new content of curricula and programs, and to improve their professional level. The methodological work was aimed at preparing teachers for new working conditions, but the methods of its implementation remained old and ineffective. In teaching, the traditionally informative form of education prevailed without taking into account the teachers' individual needs.

The situation improved in the 90's of the XXth century when Ukraine became independent. Methodological services began to take into account the individual needs of teaching employees, to develop their creative potential and to apply active forms of education. Application of a differentiated approach to the organization of methodological work increased its quality.

Conclusion. *However, methodological work continued to be formal in nature, teachers were not able to satisfy their individual needs of professional and personal growth. Further study of the peculiarities of organizing methodological work in Ukraine will allow us to take advantage of positive experience and avoid mistakes of the past.*

Key words: *postgraduate pedagogical education; advanced studies; methodological work; teaching employees; professional development; methodologists' functions, principles of methodological work organization; collective and individual forms of methodological work.*

*Одержано редакцією 12.01.2018
Прийнято до публікації 17.01.2018*

УДК 373.2.016:811.111 (045)

ПАЛАСЕВИЧ Ірина Львівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна
e-mail: slinkolven@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Проаналізовано основні завдання та складники змісту навчання старших дошкільників англійської мови у програмах розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі», «Дитина», «Англійська мова для дітей дошкільного віку». Схарактеризовано особливості формування елементарної англомовної комунікативно-мовленнєвої компетентності дошкільників, що ґрунтується на мовній (лінгвістичній), мовленнєвій і соціокультурній компетенції. З'ясовано організаційно-педагогічні умови ефективності зазначеного процесу (комунікативна спрямованість навчання; поступове ускладнення його змісту й засобів; формування позитивної мотивації шляхом занурення дітей у різні види емоційно насиченої діяльності).

Ключові слова: англійська мова; діти старшого дошкільного віку; англомовна комунікативно-мовленнєва компетентність; мовна (лінгвістична) компетенція; мовленнєва компетенція; соціокультурна компетенція; організаційно-педагогічні умови навчання англійської мови.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення іноземної мови, починаючи з дошкільного віку, зумовлена пріоритетами модернізації системи освіти, що впевнено рухається шляхом інтеграції в європейський і світовий культурний простір. Це сприяє пошуку та обґрунтуванню наукових підходів до оновлення змісту і розроблення відповідних навчальних технологій упродовж опанування, передусім, англійської мови.

Науковцями доведено, що старший дошкільний вік є найбільш чутливим для оволодіння дітьми іноземною мовою, оскільки цей період характеризується їхнім інтенсивним мовленнєвим розвитком, особливою лінгвістичною чутливістю, свідомим засвоєнням засобів виразності мовлення.

Розвиток психофізіологічних процесів дітей старшого дошкільного віку сягає такого рівня, який створює належні передумови для забезпечення системності їхнього іншомовного навчання. У них уже сформовані достатній запас слів і правильна вимова звуків рідної мови. Мовленнєвий апарат старших дошкільників характеризується гнучкістю, особливою сприйнятливістю до формування іншомовної артикуляції. Вони вже мають розвинені комунікативні здібності, уміють орієнтуватися в ситуаціях спілкування і підтримувати розмову, вести діалог, а також зосереджуватися й концентрувати увагу в ігрових формах діяльності. Крім того, діти проявляють інтерес до комунікації, прагнуть досягти успіху, позитивно реагують на заохочення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема навчання дітей дошкільного віку англійської мови є предметом наукових розвідок Н. Жук, Т. Кравченко, І. Кулікової [5], А. Кучковської, О. Негневицької, О. Низковської, Т. Полонської, О. Протасової [1], О. Рейпольської, Т. Шкваріної [2; 3; 5; 7–10] та ін. Дослідниками обґрунтовано доцільність початку системного опанування дошкільниками англійської мови, розроблено його зміст, детермінований інтересами спілкування дітей, їхньою потребою в ігровому характері навчальної діяльності. Фахівці підкреслюють необхідність сприяти особистісному розвитку засобами англійської мови, готувати вихованців закладів дошкільної освіти до елементарного англомовного спілкування й успішного майбутнього навчання у школі.

Заняття з англійської мови, як стверджує О. Протасова, – це не «нав'язування» дітям із боку педагога виконання комплексу різних мовних вправ, а система певним чином організованої ігрової діяльності. Вона сприяє розвитку й вихованню дошкільників, реалізації набутого й формуванню нового досвіду і психічних якостей під час засвоєння мінімізованого обсягу англійської мови [1].

Відтак усвідомлення значущості окресленої проблеми спонукало до вибору теми пропонованої статті, **метою** якої є обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективного навчання дітей старшого дошкільного віку англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці вбачають мету навчання старших дошкільників англійської мови у формуванні в них *елементарної англійської комунікативно-мовленнєвої компетентності*, що передбачає оволодіння певними вміннями в аудіюванні та говорінні, достатніми для ініціювання мовленнєвого контакту із співрозмовником. Усе це дає змогу долучитися до розмови, одержати й передати елементарну інформацію, пов'язану зі змістом дитячого спілкування [2, с. 15].

Англійська комунікативно-мовленнєва компетентність дошкільників, на думку Т. Шкваріної, включає мовну (лінгвістичну), мовленнєву, соціокультурну компетенції. Так, *мовна (лінгвістична)* компетенція поєднує фонетичну, лексичну, граматичну складові; *мовленнєва* – інтегрує вміння й навички в аудіюванні й говорінні, адекватному і доречному користуванні мовою в конкретних ситуаціях спілкування (за певними темами) та відображає рівень сформованості основних мовленнєвих функцій. *Соціокультурна* компетенція стосується *країнознавчого* (знання про культуру, традиції та звичаї країни, мова якої вивчається) і *лінгвокраїнознавчого* (передбачає володіння особливостями мовленнєвої та позамовленнєвої поведінки носіїв мови в певних комунікативних ситуаціях) аспектів. Це сприяє формуванню в дітей дошкільного віку цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дає змогу асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що й носії мови, і досягати в такий спосіб повноцінної комунікації [3, с. 13].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (варіативна складова, освітня лінія «Іноземна мова» (англійська)) визначено основні *завдання* навчання старших дошкільників англійської мови, а саме: підтримувати інтерес до англійської мови, оволодіння нею вдома і закладі дошкільної освіти; розвивати здатність ініціювати мовлення англійською; заохочувати прагнення до спонтанної словотворчості, гри зі звуками, словами, римами, експериментування ними; розвивати фонематичний слух; розвивати елементарне усвідомлення мовної дійсності – звуків, слів, речень англійською мовою; удосконалювати уявлення про змістовий аспект мовлення; навчати диференційовано користуватися вербальними засобами діалогічного спілкування англійською; удосконалювати вміння вступати в контакт, звертати увагу на когось / щось, шанобливо вітатися з однолітками і дорослими, вибачатися, розповідати про свою родину, іграшки, домашніх тварин, захоплення; продовжувати навчати розмовляти англійською мовою за зразком відповідно до теми спілкування; вивчати вірші, пісні, лічилки; формувати правильну вимову звуків англійської мови, вправляти в інтонаційній виразності, збагачувати активний словник; навчати самостійно давати команди й коментувати власні дії англійською; розвивати вміння будувати різні типи речень і вживати їх у мовленні [4, с. 351–352].

У програмі виокремлено й певні показники компетентності дитини на кінець дошкільного віку щодо опанування англійської мови – це *вміння*: ініціювати знайомство, погоджуватися або не погоджуватися зі співрозмовником, розповідати і вести бесіду відповідно до запропонованої педагогом теми; самостійно контролювати навички правильної звуковимови; орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, ініціювати участь у процесі говоріння (*мовленнєва компетенція*); усвідомлено вживати

означений і неозначений артиклі в реченнях на кшталт «*Take a book from the table*», «*Give the book to Kate*», дієслова у *Present Simple*, зворот «*There is (there are)*», модальні слова «*can*», «*may*», «*must*»; відповідати на запитання (загальні, альтернативні, спеціальні); брати участь у діалозі; описувати іграшку (картинку) 5 – 6-ма реченнями; будувати діалог за заданою структурою; говорити за власним бажанням; висловлювати свою думку англійською мовою (*мовна компетенція*); ініціювати декламування віршів, спів пісень, участь у рухливих іграх, які проводять англійською мовою (*соціокультурна компетенція*) [4, с. 356].

Науковці І. Кулікова і Т. Шкваріна у програмі «Англійська мова для дітей дошкільного віку» (2015 р.) подають орієнтовний зміст навчання дошкільників англійської мови за такими компонентами: сфери (тематика) спілкування, мовна, мовленнєва і соціокультурна компетенції з урахуванням наступності іншомовного навчання в дошкільному і молодшому шкільному віці; мотивації, змісту і характеру спілкування дітей; частотності вживання лексичних одиниць вихованцями певного віку; забезпечення повторюваності оперування лексичними одиницями, зразками мовлення, дібраними для вивчення й опрацювання в різних комунікативних ситуаціях і мовленнєвих функціях; поступового ускладнення системно розучуваного матеріалу.

Автори згаданої програми пропонують спеціальну орієнтовну тематику ситуативного спілкування для дітей старшого дошкільного віку: «*Я та моя родина*», «*Моя кімната*», «*Моє тіло (обличчя)*», «*Їжа*», «*Природа (тварини)*», «*Мої іграшки*», «*Мій одяг*», «*Свята і традиції*» [5, с. 20]. Вихователь, плануючи систему занять на навчальний рік, може самостійно визначити послідовність вивчення перелічених тем, добирати дидактичні матеріали для їх опрацювання, доповнити чи змінити наведені у програмі комунікативні ситуації та функції, застосовуючи при цьому подані елементарні, найбільш вживані зразки мовлення, доступні для засвоєння дітьми.

Наступна освітня програма для дітей від двох до семи років – «Дитина» (варіативна складова, освітня лінія «Подорожуємо у світ англійської мови») – значно розширює тематику занять іноземною мовою: «*Давайте знайомитися!*», «*Моя родина*», «*Я – українець*», «*Мої улюблені іграшки*», «*На фермі*», «*У зоопарку*», «*У супермаркеті*», «*Мій робочий день. Частина тіла. Зовнішність*», «*Кімната. Будинок*», «*Свята, відпочинок, розваги*», «*Пори року. Погода і природа*», «*Птахи і рослини*», «*Місто. Транспорт*», «*Професії. Хобі*», «*Подорож у Космос*», «*Скоро в школу. Алфавіт*». Крім того, програма містить короткі словники-мінімуми та основні засоби їх граматичного вираження [6, с. 260–264]. Наприклад, тема «*Пори року. Погода і природа*» («*Season. Weather and nature*»).

Лексика: seasons, weather; summer, autumn, winter, spring; sun, cloud, rain, snow; rainy, cloudy, windy, snowy, sunny; nice, fine, cold, hot; it is raining (snowing, winding).

Граматика: there are four seasons in a year, weather can be different, summer is hot, autumn is cold, winter is frosty, spring is warm, sun is shining, cloud is in the sky, it's raining, it's snowing; it's warm, it's cold, it's rainy, it's windy, it's frosty, it's snowy, it's sunny.

В аналізованій програмі «Дитина», окрім рубрики «У світі англійських слів», представлено ще й такі: «У світі англійських звуків», «Маленькі іноземці», «Спілкування з представниками англійських країн та дорослими», «Спілкування англійською з однолітками», «Етичні засади спілкування з іноземцями» [6].

Вивчення іноземної мови стане цікавим і більш ефективним, як стверджує Т. Шкваріна, якщо ґрунтуватиметься на прагненні дітей до ігрової діяльності, їхньому бажанні спілкуватися під час гри, а також потребі в руховій активності. Заняття з англійської мови необхідно зробити для дошкільників «миттєвостями чудових відкриттів, хвилинами радості і щастя, можливістю долучитися до чарівної країни казок, музики, театру, ... культури іншого і рідного народів» [2, с. 14].

Сучасні підходи до навчання дошкільників англійської мови, що відповідають вимогам програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» та принципам організації цієї роботи, дослідниця сформулювала у вигляді «семи законів», реалізація яких забезпечить її ефективність.

Стисло схарактеризуємо їх.

Закон I. Формувати іншомовну комунікативно-мовленнєву компетентність.

Із цією метою Т. Шкваріна розробила серію занять з англійської мови зі знайомими для дітей казковими персонажами, веселими і цікавими казковими сюжетами. Власне вони і сприяють формуванню необхідної на початковому етапі навчання внутрішньої мотивації, що включає три складники: комунікативний, що базується на бажанні дітей спілкуватися англійською мовою; лінгвопізнавальний, що опирається на зацікавленні мовним матеріалом; інструментальний, що ґрунтується на позитивному сприйманні дошкільниками певних форм роботи [5, 24].

Казкові тексти і діалоги персонажів, що запропоновані дослідницею, уможливають уявлення дітей про звучання англійської мови і формування в них первинних умінь аудіювання. У казку чи розповідь Т. Шкваріна радить вводити нові мовні одиниці і синтаксичні конструкції, збагачуючи пасивний та активний словник дітей, удосконалюючи їхні вміння говорити. Через спілкування з казковими персонажами дошкільники дізнаються про особливості привітання чи прощання з друзями і дорослими в іноземній культурі, засвоюють їх, ознайомлюються з основними формулами етикету (висловлення подяки, прохання, вибачення та відповідей на них).

Наприклад. Королева Казка уже тисячі років невтомно подорожує країнами і континентами, даруючи малюкам казки, оповідання, співаючи пісень, улаштовуючи театральні вистави. Вона володіє всіма мовами світу і знає багато секретів (у тому числі, й як навчати малюків іноземної мови).

Нині королева Казка відкриє деякі з них. Спочатку Її Величність пропонує виконати таке завдання: написати «звуківний лист» королеві Казці. Нехай хлопчик (дівчинка) розповість, як його (її) звати; скільки йому (їй) років; де він (вона) живе; хто члени його (її) сім'ї; чим любить займатися у вільний час.

Мовленнєві зразки: *Hi! My name is queen Fairy Tale. I am a teacher. And what is your name? Who are you? My name is ... I am a boy (a girl) ...*

Вихователь «у ролі» королеви ставить запитання і допомагає дитині відповісти на нього англійською мовою. Пізніше дитина сама запитуватиме від імені царівни Казки, а дорослий відповідатиме [2, с. 15].

Закон II. Навчати іншомовного спілкування, а не іноземної мови.

Під час занять англійської мови необхідно створювати спеціальні ситуації, у яких дитина впродовж гри вживатиме те чи те слово, формулюватиме певні запитання чи відповідатиме на них. Наприклад, у грі «Хатинка в англійському лісі» дитина має англійською привітатися з мешканцями будиночка, відрекомендуватися, попросити дозволу увійти. Можна запропонувати малюкам «поїхати в гості» до Вінні Пуха, який живе в Англії та розмовляє лише іноземною мовою. Отож для цього їм необхідно вміти називати по-англійськи види транспорту, щоб добратися до оселі ведмедика [7, с. 14].

Закон III. Зразки мовлення – основа для формування іншомовної компетентності дошкільників.

Особлива методична цінність зразків мовлення полягає в тому, що в них органічно поєднано його різні рівні (фонетичний, лексичний, граматичний) у готове до застосування чи сприймання мовленнєве ціле. Застосування таких зразків передбачає одночасну роботу і з граматичною структурою, і з лексичними одиницями в її складі. Скажімо, засвоївши зразок мовлення «*Do you like ice-cream?*», дитина надалі на його основі зможе побудувати багато інших власних висловлювань. Аналогічно за зразком

малюк сконструює і такі запитання: «Does he like to play?», «What does she like?», «Why don't you like it?» [8, 20].

Закон IV. Гра – провідний метод і форма навчання дошкільників іноземної мови.

При засвоєнні дошкільниками англійської мови доцільно застосовувати технології, які базуються на різноманітних компонентах ігрової діяльності в поєднанні з вправами і такими прийомами, як запитання, демонстрація наочності, вказівка, пояснення. До ігор вихованців на заняттях включають різноманітні рецептивні, репродуктивні і продуктивні (творчі) вправи.

Під час вивчення нового матеріалу ефективними є *вправи рецептивного характеру*. Завдання дошкільника – сприйняти вербальну інформацію, запропоновану педагогом, а потім продемонструвати, як він її розуміє, упізнає. Так, після введення нових слів із теми «Їжа» проводиться гра «Накриваємо на стіл». Вихователь звертається до дітей: «Я називатиму предмети, а ви будете сервірувати стіл», після чого голосно промовляє: «a fork, a spoon, a knife, a plate, a cup, a glass ...». Діти вибирають із набору іграшкового посуду відповідні предмети і розкладають їх на столі. Рецептивні вправи є основними при організації ігор типу: «Покажи», «Виконай наказ», «Так чи ні», «Відгадай», «Що зникло?».

Репродуктивні (відтворювальні) ігрові вправи мають на меті навчити дитину правильно відтворювати сприйнятий нею матеріал (звук, слово, речення, текст). Уже на одному з перших занять із теми «Знайомство» пропонуються репродуктивні вправи в іграх «Сніжка» і «Казковий капелюшок». Виконуючи їх, дошкільники вчаться відповідати на запитання «What is your name?» і ставити його іншим.

Для формування навичок спілкування проводяться *продуктивні (творчі) комунікативні вправи*. Наприклад, на заняттях із теми «Іграшки» розігруються такі ситуації: «Подарунок для іменинника», «Приготування до дня народження», «Святкування дня народження», «Вітаємо іменинника».

Слід зазначити, що цей тип вправ – найважчий, адже дитина змушена самостійно на основі засвоєних лексико-граматичних конструкцій будувати текст звертання, прохання, давати відповідь, розповідати, описувати. Плануючи ігрову діяльність вихованців, дошкільний педагог поступово вводить у рецептивно-репродуктивні вправи елементи продуктивних, комунікативних вправ на подальших етапах опрацювання окремих підтем і кожної теми зокрема [9, с. 28].

Закон V. Провідна роль пізнавальної та ігрової діяльності.

Важливо спрямовувати пізнавальну активність дитини на розуміння мовних понять і за допомогою цікавих ігор організувати вивчення англійської мови. Наприклад, засвоюючи зразки мовлення, можна: 1) проспівати їх разом з дітьми на улюблений мотив; 2) потанцювати; 3) застосувати пантоміму «Гра на музичних інструментах»:

1. Can you sing?	2. Can you dance?	3. Can you play?
Yes, I can.	Yes, I can.	Yes, I can.
I can sing.	I can dance.	I can play.

Закон VI. Заняття в системі – базова форма навчання дошкільників іноземної мови.

Автори програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» рекомендують проводити заняття з англійської мови зі старшими дошкільниками двічі на тиждень. На одному з них поряд із засвоєнням зразків англійської літературної мови доцільно ознайомлювати вихованців із культурою і традиціями англійського народу. Займаючись із підгрупами дітей, слід широко застосовувати наочність, англійський фольклор, ігри, загадки, вірші. На кожному занятті слід вводити 3 – 5 нових слів різних частин мови, а із граматичних структур – лише одну нову (водночас 1–2 повторювати) [4, с. 354–355].

Експериментально підтверджено доцільність відмови від системи однотипних комплексних занять на користь запровадження циклічності в організації освітнього процесу. При цьому останній не розпадається на низку таких окремих занять, на кожному з яких опрацьовується новий програмовий матеріал, а передбачає його чітке системне опанування за частини (темами) на різнотипних, але взаємопов'язаних заняттях із певним видом доміантної діяльності дітей. Упродовж занять різних типів (вивчення нового матеріалу, вправлення у спілкуванні, практика спілкування) у дітей поетапно формуються необхідні знання, рецептивні й продуктивні мовні навички і вміння [10, с. 21].

Закон VII. Успіх породжує успіх.

Завдання, які добирає вихователь, мають бути посильними для дошкільників і пізнавальними. Лише відчувачи зацікавлення, керуючись внутрішньою мотивацією, дитина буде успішною. Навчання дошкільників англійської мови слід організовувати так, щоб максимально вможливити ситуацію успіху вихованців.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Оволодіння дошкільниками англійською мовою – складний процес, який залежить від вікових та індивідуальних особливостей дітей, забезпечення розвивального комунікативно-мовленнєвого середовища, а також застосовуваних вихователями в освітньому процесі закладів дошкільної освіти технологій раннього навчання, що спрямовані на формування елементарної англомовної комунікативно-мовленнєвої компетентності, яка ґрунтується на мовній (лінгвістичній), мовленнєвій і соціокультурній компетенціях.

На нашу думку, ефективності навчання дітей старшого дошкільного віку англійської мови можна досягти за таких організаційно-педагогічних умов: комунікативна спрямованість занять; поступове ускладнення змісту мовленнєвої роботи і навчальних засобів; формування позитивної мотивації шляхом занурення дошкільників у різні види емоційно насиченої діяльності.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень з окресленої проблеми є аналіз змісту і технологій підготовки майбутніх фахівців до організації англомовної комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Протасова Е. Ю. Обучение иностранному языку дошкольников / Е. Ю. Протасова // Иностранные языки в школе. – 1990. – № 1. – С. 38–42.
2. Шкваріна Т. Сім законів ефективного навчання іноземної мови / Т. Шкваріна // Дошкільне виховання. – 2010. – № 4. – С. 14–15.
3. Шкваріна Т. Місце іноземної мови в освіті дошкільнят / Т. Шкваріна // Дошкільне виховання. – 2010. – № 1. – С. 12–14.
4. Я у світі : програма розвитку дитини дошкільного віку (нова редакція). У 2 ч. – Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук та ін. – Київ : ТОВ «МЦЕФ-Україна», 2014. – 452 с.
5. Кулікова І. А. Англійська мова для дітей дошкільного віку : програма та методичні рекомендації / І. А. Кулікова, Т. М. Шкваріна ; за заг. ред. О. В. Низковської. – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – 48 с.
6. Дитина : освітня програма від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білоskalенко та ін. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
7. Шкваріна Т. Сім законів ефективного навчання іноземної мови / Т. Шкваріна // Дошкільне виховання. – 2010. – № 5. – С. 14–15.
8. Шкваріна Т. Сім законів ефективного навчання іноземної мови / Т. Шкваріна // Дошкільне виховання. – 2010. – № 6. – С. 20–21.
9. Шкваріна Т. Сім законів ефективного навчання іноземної мови / Т. Шкваріна // Дошкільне виховання. – 2010. – № 7. – С. 26–28.
10. Шкваріна Т. Сім законів ефективного навчання іноземної мови / Т. Шкваріна // Дошкільне виховання. – 2010. – № 11. – С. 21–23.

References

1. Protasova, E.Yu. (1990). Teaching of a foreign language for preschoolers. *Inostrannyye yazyki v shkole (Foreign languages at school)*, 1, 38–42 (in Russ.)

2. Shkvarina, T. (2010). Seven laws of effective teaching of a foreign language. *Doshkilne vihovannya (Preschool education)*, 4, 14–15 (in Ukr.)
3. Shkvarina, T. (2010). Place of a foreign language in preschool education. *Doshkilne vihovannya (Preschool education)*, 1, 12–14 (in Ukr.)
4. *I am in the world: a program of the development of preschool children* (2014). Kyiv. Ch. II. 452 (in Ukr.)
5. Kulikova, I. A., & Shkvarina, T. M. (2015). *English for preschool children: program and guidelines*. Ternopil' (in Ukr.)
6. *Child: an educational program from two to seven years*. (2016). Kyiv (in Ukr.)
7. Shkvarina, T. (2010). Seven laws of effective teaching of a foreign language. *Doshkilne vihovannya (Preschool education)*, 5, 14–15 (in Ukr.)
8. Shkvarina, T. (2010). Seven laws of effective teaching of a foreign language. *Doshkilne vihovannya (Preschool education)*, 6, 20–21 (in Ukr.)
9. Shkvarina, T. (2010). Seven laws of effective teaching of a foreign language. *Doshkilne vihovannya (Preschool education)*, 7, 26–28 (in Ukr.)
10. Shkvarina T. (2010). Seven laws of effective teaching of a foreign language. *Doshkilne vihovannya (Preschool education)*, 11, 21–23 (in Ukr.)

Abstract. *PALASEVYCH Irina L'vivna. The peculiarities of teaching of senior preschool children of the English language.*

Introduction. *Development of psychophysiological processes of older preschool children reaches a level that creates the proper advantages for ensuring the systematic of their foreign language learning. They have already been formed a vocabulary and the correct pronunciation of the sounds of a native language. Vocal apparatus of senior preschool children is characterized by flexibility, special susceptibility to the formation of foreign language articulation. They already have the developed communicative abilities, able to navigate in communicative situations and maintain a conversation, conduct a dialogue, and focus an attention on the game forms of activity. Moreover, children show interest in communication, wish to achieve success, respond to encouragement positively.*

Purpose. *Awareness of the significance of the outlined problem has caused the choice of the topic of an article the purpose of which is to substantiate the organizational-pedagogical conditions of effective education of senior preschool children of the English language.*

Methods. *Analysis and synthesis, systematization and generalization of theoretical data presented in the scientific literature.*

Results. *The purpose of teaching older English preschoolers is to form in them elementary English-speaking communicative and speech competence, which includes linguistic, speech and socio-cultural competencies. Thus, language (linguistic) competence combines phonetic, lexical, grammatical components; speech – integrates skills and abilities in listening and speaking, correspond and proper use of language in specific communication situations (on specific topics) and reflects the level of the formation of basic speech functions. Socio-cultural competence affects country studies (knowledge of the culture, traditions and customs of the country, the language of which is being studied) and linguistic-ethnographic (involves possession of speech peculiarities and linguistic behavior of native speakers in certain communicative situations) aspects.*

Originality. *The article focuses on the peculiarities of formation elementary English-language communicative-speaking competence older preschool children, organizational and pedagogical conditions are substantiated effective teaching of English children, organizational and pedagogical conditions are justified by the effective teaching of English for children.*

Conclusion. *In our opinion, the effectiveness of teaching of older preschool children can be achieved at such organizational-pedagogical conditions: communicative orientation of classes; communicative orientation of classes; gradual complicating the content of speech work and teaching aids; formation positive motivation by immersion preschoolers in different types of emotionally busy activities.*

Key words: *English; senior preschool children; English-speaking communicative and speech competence; language (linguistic) competence; speech competence; socio-cultural competence; organizational-pedagogical conditions of teaching English.*

*Одержано редакцією 15.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018*

УДК 377.031(045)

РАХЛІС Вадим Леонідович,
засновник і директор Міжнародної палати
альтернативного вирішення спорів та Бюро
переговорів, Україна
e-mail: vrakhlis@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАВДАННЯ СИСТЕМИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕМОВНИКА

Анотація. Розглянуто питання формування індивідуального стилю діяльності як необхідного і базового складника професійної компетенції перемовника. Перемовник як незалежний вид професійної діяльності людини належить до нових, тому дотепер цілі, завдання та практика підготовки представників цієї професії знаходиться у світовій науці на стадії теоретичного осмислення. Запропоновано авторське трактування терміну «перемовник», визначено його відмінності від терміну «медіатор», а також уперше в українській фаховій педагогічній літературі порушено питання про необхідність фахової підготовки представників цієї професії, зокрема, у галузі неформальної освіти. Схарактеризовано особливості індивідуального стилю діяльності як базову фахову компетенцію, а також передумову професійної придатності перемовника з огляду на практичні потреби й умови праці представника даної професії.

Ключові слова: перемовник; індивідуальний стиль діяльності; професійна компетенція; неформальна освіта; професійна придатність; медіатор; фахова підготовка; інструктор; координатор; індивідуальна траєкторія навчання.

Постановка проблеми. Зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, динамізм соціально-економічних і соціокультурних процесів, їх інтеграція і глобалізація вказують на важливість формування у фахівців різних напрямів спеціальної професійної підготовки для побудови конструктивних безконфліктних відносин. Усе більш актуальною в світі стає професія перемовника – фахівця з управління конфліктами, здатного організувати ефективну комунікацію між сторонами конфлікту, забезпечити між ними відносини співпраці для вирішення існуючої проблеми і спільного пошуку рішення, яке максимально враховувало б інтереси і бажання сторін. Нині у світовій педагогічній практиці сформувалася певна колізія щодо перемовників: за фактом є група фахівців, які виконують свої професійні обов'язки на високому професійному рівні, проте немає системи підготовки таких фахівців як у практиці формальної, так і неформальної освіти (у практиці неформальної освіти відсутній комплексний підхід до вирішення даного питання); сформований список вимог до перемовника і компетенцій, якими повинен володіти професійний перемовник, проте немає системного підходу до виявлення й розвитку переговорних здібностей кандидатів, доведення їхніх навичок до автоматизму. Вищевказані протиріччя можуть бути пояснені дуалістичністю наукових підходів до вирішення питання про місце перемовника у професійній картині сучасного світу й особливостям переговорного процесу як такого. Також, певні особливості самого процесу переговорів як середовища реалізації професійних компетенцій перемовника (продовгованість у часі, можливість різкої зміни соціальних і особистісних пріоритетів, позицій, нечіткість соціальних ролей кожного з учасників, загальна уява про кінцевий результат процесу) певним чином унеможливають стандартизацію системи їхньої фахової підготовки, зосереджуючись на відпрацюванні індивідуального стилю професійної діяльності представників означеної професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині світова педагогічна наука все ще не визначилася, чи вважати професійну підготовку перемовників для різних сфер діяльності об'єктом своєї уваги як незалежного напрямку педагогічної теорії та практики, або ж формування навичок переговорів відноситься до сфери додаткових компетенцій і

повторної професійної соціалізації людини, а, отже, відбувається за вже вивченими механізмами і сценаріями. Невизначеність у педагогіці обумовлена відсутністю єдиної позиції з даного питання в інших науках і світовій соціальній практиці: є активні прихильники обох поглядів. Представники першого (Р. Левіцкій, Д. Саундерс, Дж. Мінтон, Р. Соренсон, Е. Морсе, Г. Саваж, Л. Кельхнер), мотивуючи, що переговори є природною та обов'язковою частиною процесу комунікації в цілому, стоять на позиції включення і розвитку навичок ведення переговорів у програми професійної підготовки представників інших професій, таких як юристи, дипломати, поліцейські, політики, менеджери [6].

Погляд їхніх опонентів заснований на практиці переговорів в екстремальних обставинах, що має на увазі випадки терористичних атак, викрадення людей, захоплення заручників [5]. Як головний аргумент послідовники цього погляду застосовують той факт, що перемовники повинні бути професійно підготовлені до ситуацій, мати високу адаптивність (приспосованість до швидко мінливих ситуацій), стресостійкість, уміти концентруватися на результаті, а не процесі проведення переговорів, автоматично добирати їх стратегію. В основному прихильниками даного погляду є представники конфліктології як наукового напрямку, працівники збройних сил і поліції (Д. Джонстон, Л. Томпсон, Р. Фишер, В. Урі, В. Клиф, Д. Дру).

В Україні нині активно розробляються питання підготовки професійних медіаторів і відбувається паралельне застосування термінів «медіатор» і «перемовник». Різні аспекти підготовки медіаторів висвітлено в працях В. Яковлева, Т. Кисельової, Г. Єрьоменко, Є. Бершеди, С. Демченка, В. Резнікової, А. Гаврилішина, В. Землянської, Н. Мазаракі, але внаслідок принципових відмінностей між метою переговорів і медіації ці роботи не відображають специфіки професійної підготовки перемовників.

Мета статті полягає у визначенні індивідуального стилю діяльності як необхідного і базового складника професійної компетенції перемовника.

Виклад основного матеріалу. Слова «переговори» і «перемовник» виникли на початку XV ст. із давньофранцузької «*negociacion*» і «*negotiationem*». Первинно ці терміни означали «бізнес, торгівля та рух», а також людину, яка здійснює ці дії. До кінця 1590-х рр. слово «переговори» отримали визначення – «спілкуватися в пошуках взаємної домовленості», а «переговорник» став розглядатися як особа, яка була здатною домовитися від імені однієї зі сторін [7]. Словник «Британіка» визначає «переговори» як «акт установаження миру» і «перемовника» як «особу, яка за допомогою документів і логічних вчинків організує мирне розв'язання проблеми» [8]. У сучасній професійній літературі України, Європи і США є тенденція до парамельного та синонімічного застосування слів «посередник», «медіатор» і «перемовник» для характеристики людини, яка «є нейтральною і залучена сторонами, які зайшли у глухий кут у суперечці» [7], хоча у практиці слово «медіатор» належить до сфери суду і пенітенціарної практики. Термін «посередник» застосовується в бізнесі, а «перемовник» – у сфері армії, стосується справ захоплення заручників, роботи поліції, виникнення кризової або екстремальної ситуації. Також слова «медіатор» та «перемовник» не є синонімічними щодо особливостей процесу переговорів і посередництва: медіатори мають на меті «сприяти встановленню діалогу між сторонами конфлікту, допомагати сторонам, що сперечаються, самостійно відшукати можливості вирішення конфлікту, прийняти рішення, прийнятне для обох сторін, самостійно» [9] і, зазвичай, це рішення не є передбаченим. Перемовник натомість повинен змусити всі сторони конфлікту дотримуватися рішення, яке є законним, прийнятним для всіх сторін і відпрацьованим самим перемовником заздалегідь [4].

У цій статті під словом «перемовник» ми розуміємо *особу, уповноважену всіма сторонами переговорів, метою практичної діяльності якої є досягнення всіма сторонами конкретної та єдиної, від початку сформульованої мети переговорів*. Вищезазначене визначення є авторським і вперше представлено у вітчизняній науково-педагогічній

літературі. У загальному вигляді до основних компонентів системи підготовки перемовників можна віднести такі: відбір кандидатів із необхідними професійно важливими якостями; вивчення прийомів експрес-діагностики актуальних психічних станів і особистісних властивостей; формування навичок ведення перемовин і здійснення психологічного впливу; практичне відпрацювання вмій і навичок у модельованих і реальних умовах [1].

Як уже було зазначено, складність підготовки перемовників також полягає в тому, що важко моделювати як ситуацію, у якій відбуватимуться переговори, так і поведінку, фізичне самопочуття, психоемоційний стан, у якому перебуватимуть сторони переговорів на конкретний момент часу, їхню мотивацію, прогнозувати тактику і сценарій переговорів. Усе це внеможливе стандартизацію як самого процесу переговорів, так і підготовки до нього перемовника у вузькому (підготовка до конкретних переговорів) і в широкому (створення системи підготовки перемовників у формальній освіті) сенсі цього слова.

Фахівці в галузі переговорів визначають, що найбільш ефективними формами підготовки фахівців в означеній галузі є коучинг, індивідуальне наставництво, навчання в малих групах і за індивідуальними програмами [3]. Реалізації означеної мети відповідає сфера неформальної освіти, яка за своєю природою є більш динамічною, гнучкою й такою, що здатна швидше, ніж система формальної освіти, «підлаштовуватися» під виклики часу. Наступною важливою ознакою неформальної освіти, яка повністю відповідає цілям і завданням підготовки перемовників нині, є той факт, що саме ця форма передачі знань тісно пов'язана з практикою, тобто продукує активний тип сприймання матеріалу. Також сама організація освітніх процесів у неформальній освіті спрямована не лише на механічну передачу знань і вмій, але й на розвиток усього потенціалу особистості: розвиток знань, почуттів, емоцій, творчості. Вона є більш індивідуалізованою та сприяє виробленню індивідуального стилю професійної діяльності, що є вкрай важливим для фахової підготовки перемовника.

Професійна діяльність людини багато в чому визначається не тільки віковими характеристиками, але й особливостями її індивідуальності, що представляє собою вираз неповторності, самобутності особистості людини у праці. Становлення індивідуальних відмінностей відбувається в ході інтеграції людини в систему суспільних і професійних відносин, порівняння себе з іншими. Набуваючи стійкого характеру, індивідуальні відмінності можуть сприяти становленню індивідуального стилю діяльності у професії. Так, у ході освоєння людиною професійної діяльності в неї складається певна індивідуально-своєрідна системна організація, яка стійко відтворюється при вирішенні повсякденних завдань, що пов'язані з виконанням професійних обов'язків, і нерідко образно характеризується як певний «почерк» у роботі. Нині в науковій площині під індивідуальним стилем професійної діяльності прийнято вбачати обумовлену природними особливостями людини відносно стійку систему способів і тактик професійної діяльності, яка складається в людини і має за мету найкраще здійснення професійної діяльності як такої. Ця відносно стійка система способів діяльності людини тісно пов'язана з особливостями її в цілому.

Традиційно до формальних ознак індивідуального стилю професійної діяльності людини належить: наявність декількох бажано різноманітних способів досягнення успішності у професійній діяльності; отримання насолоди не стільки від ступеня продуктивності професійної діяльності, скільки від її процесуального складника, що обумовлено психотипом і типом нервової системи людини; сформованість професійних вмій і навичок, які вироблені під впливом життєвого досвіду; наявність специфічних або пристосування уроджених властивостей нервової системи й особливостей організму людини до умов професійної діяльності. Це пристосування покликане забезпечити досягнення найкращих результатів діяльності з найменшими витратами для людини; здатність людини до набуття компенсаторних властивостей (фізичного, психічного, психологічного, професійного, емоційного характеру) індивідуальної системи людини, які б сприяли

максимальному використанню й подальшому розвитку наявних у людини задатків і здібностей, необхідних і бажаних для виконання професійних обов'язків; оволодіння відносно стійкою системою прийомів і способів професійної діяльності, що здатна змінюватися, розвиватися, коригуватися; готовність людини до ефективного пристосування до об'єктивних умов і вимог умов праці без утрати системи прийомів і способів професійної діяльності; позитивне відношення до власної професійної діяльності й активного пошуку прийомів і способів, що сприяють досягненню кращих результатів [2].

Формування індивідуального стилю професійної діяльності перемовника – важливий аспект його професійного навчання, розвитку професійних здібностей, професійної придатності. Необхідними умовами формування індивідуального стилю професійної діяльності є позитивне ставлення до діяльності та адекватне самооцінювання: його оптимістичний чи песимістичний характер, правильність чи помилковість; ступінь усвідомлення особливостей виконання дій, переоцінювання або недооцінювання своїх можливостей і наявність відповідних установок здійснювати різні стратегії впливу в експериментальних ситуаціях; висвітлення переваг і недоліків, що зумовлені типологічними відмінностями, нейтралізація внутрішніх негативних оцінок, усвідомлення особливостей виконання трудової діяльності, формування впевненості у своїх можливостях, перебудова неправильних установок, створення оптимального емоціонального фону діяльності. Така індивідуальна робота має здійснюватися на основі спеціальної організації орієнтувальної діяльності майбутніх перемовників, яка на перших етапах їхньої професійної підготовки має відбуватися в узаємодії з персональним куратором. Іншими словами, йдеться про спрямоване формування раціонального індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього перемовника, яке б відбувалося на базі загальних принципів означеної сфери професійної діяльності, практики та індивідуалізації освітнього процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Питання фахової підготовки перемовника як представника окремої професії є викликом сьогодення й новим напрямом наукового і практичного пошуку професійної педагогіки як у нашій країні, так і світовій педагогіці. Розв'язання проблеми формування індивідуального стилю професійної діяльності відкриває можливості для подолання інших проблем формування системи підготовки перемовників в Україні, зокрема, задоволеності перемовника своєю працею (що вважається однією з головних характеристик професійної придатності), організація практичної роботи з майбутніми перемовниками в системі неформальної освіти, визначення базових фахових компетенцій перемовника.

Список використаних джерел

1. Весна М. Особливості професійної підготовки та діяльності екстремальних перемовників : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах»], (м. Київ, 19-20 лютого 2008 р.) / за заг. ред. О. В. Петренка, О. М. Ічанської. – Київ : НАУ, 2008. – С. 20–21.
2. Успенский В. Б. Введение в психолого-педагогическую деятельность : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / В. Б. Успенский, А. П. Чернявская. – Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 176 с.
3. Чернобай И. Переговорщик : мини-энциклопедия эффективного коммуникатора / И. Чернобай. – Екатеринбург : Издательские решения, 2016. – 207 с.
4. Gates, S. (2011). *The Negotiation Book*. United Kingdom: A John Wiley & Sons Ltd., Publication. – 245 p.
5. Honeyman, Ch., & Schneider, A. (2017). *The Negotiator's Handbook*. Dispute Resolution Institute Press. – 307 p.
6. Kelchner, L. (2018). *Top Ten Effective Negotiation Skills*. Small Business. – Chron. com. <http://smallbusiness.chron.com/top-ten-effective-negotiation-skills-31534.html>. 31 January
7. Online Etymology Dictionary. Retrieved May 11, 2014. <https://www.etymonline.com/word/negotiation>
8. The British Dictionary. (1933). London: Odhams Press Limited, Vol. 2, 52.
9. Trenczek, T., & Loode, S. (2016). *Embedding Mediation and Dispute Resolution into Statutory Civil Law: The Example of Germany. Dealing with Disputes in the 21st Century*, Chapter 12, 177–192.

References

1. Vesna, M. (2008). Professional trainings of extreme negotiators. *Actual problems of psychology of activity in special conditions*. Kyiv: NAU (in Ukr.)
2. Uspenskiy, V., & Cherniavskaya, A. (2003). *Introduction to psychological and pedagogical activity*. Moscow: VLADOS-PRESS (in Russ.)
3. Chernibay, Yi. *Negotiator: mini-encyclopedia of effective communicator*. Yekatyrenburg: Izdatelskoye Resheniye (in Russ.)
4. Gates, S. (2011). *The Negotiation Book*. United Kingdom: A John Wiley & Sons Ltd., Publication (in Engl.)
5. Honeyman, Ch., & Schneider, A. (2017). *The Negotiator's Handbook*. Dispute Resolution Institute Press (in Engl.)
6. Kelchner, L. (2018). *Top Ten Effective Negotiation Skills*. Retrieved from <http://smallbusiness.chron.com/top-ten-effective-negotiation-skills-31534.html>. (in Engl.)
7. *Online Etymology Dictionary*. (2014). Retrieved from <https://www.etymonline.com/word/negotiation> (in Engl.)
8. *The British Dictionary*. (1933). Volume 2. London: Odhams Press Limited (in Engl.)
9. Trenczek, T., & Loode, S. (2016). Embedding Mediation and Dispute Resolution into Statutory Civil Law: *The Example of Germany. Dealing with Disputes in the 21st Century*, Chapter 12, 177–192 (in Engl.)

Abstract. *RAKHLIS Vadym Leonidovych. Individual style of professional activity formation as the task of negotiators' professional training system.*

Introduction. *The need for specialists able to conduct negotiations, as well as the conceptual justification of their vocational training system, is becoming ever more tangible in modern world. Therefore, negotiations as a form of solving a state, social, political, and personal conflict are not the achievement of the New or Newest Times, but have been known and used since ancient times. In different conditions negotiators were representatives of various professions: from translators to military personnel, but only at the beginning of the twentieth century this activity has a chance to be recognized as an independent profession with the concrete system of professional requirements, principles of work and vocational trainings, system of qualifications and competencies*

Purpose. *The purpose of the paper is to determine the individual style of activity as a necessary and basic component of a negotiator's professional competence.*

Results. *Negotiation is a specialized and formal version of conflict resolution most frequently used when important issues must be agreed upon. The aim of negotiating is to build a shared environment leading to long-term trust and often involves a third, neutral party to extract the issues from the emotions and keep the individuals concerned focused. It is a powerful method for resolving conflict and requires skill and experience. Unfortunately because of differences in terminological and conceptual issues as to the process of negotiation as a natural inborn or independent process there is no system of professional trainings for the negotiators-to-be in the world though there is the reality of their practical work both in civil (usually as representatives and mediators) and military spheres.*

Formation of a negotiator's individual style of professional activity is an important aspect of his professional training, e development of professional abilities, professional competence. Such mostly individual work should be carried out on the basis of special organization of orientation activities of future negotiators, which in the first stages of their trainings should take place in conjunction with a personal curator. In other words, it refers to the directed formation of a negotiator's rational individual style of professional activity, which would take place on the basis of general principles common for the sphere of professional activity mentioned, practice and individualization of the educational process.

Originality. *The article's novelty lies in characterizing negotiation as a specific sphere of a professional activity of a person, representing a new definition to the term of «negotiator». In the article it is presented the author's interpretation of the term «negotiator» (under the word «negotiator» is understood «a person, authorized by all the negotiation's parties, whose purpose is to achieve by all parties a specific and unified, initially formulated goal of the negotiations»), defined differences with the term «mediator», and also for the first time in the Ukrainian professional pedagogical literature the issue of the necessity of professional training of representatives of this profession in particular in the field of non-formal education was raised. The peculiarities of the individual style of activity as the basic professional competence, as well as the precondition of the professional suitability of a negotiator in view of the practical needs and working conditions of the representative of the profession, are described.*

Conclusion. *The issues of professional trainings for Negotiators as representatives of a particular professional activity are seen as challenges and new direction of scientific and practical*

search of professional pedagogic in our country as well as abroad. Solving the problem of negotiators' individual style of professional activity formation opens wide opportunities for other aspects of negotiators' professional training system's formation and development in Ukraine: negotiators' satisfaction with their work (which is considered to be one of the main characteristics of their professional qualification and suitability), organization of practical work with future negotiators in the non-formal education system, determination of basic professional competencies of a negotiator.

Key words: *negotiator; individual style of activity; professional competence; informal education; professional suitability; mediator; professional training programs; instructor; coordinator; individual trajectory of training.*

*Одержано редакцією 01.02.2018
Прийнято до публікації 09.02.2018*

УДК 377.5 (045)

ТЕРЕНКО Олена Олексіївна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри практики англійської мови,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, Україна
e-mail: *Eterenko@ukr.net*

БАЗОВІ КАТЕГОРІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Анотація. *Систематизовано понятійно-категоріальний апарат неформальної освіти. Досліджено сутність поняття «освіта». Виокремлено складники неперервної освіти, а саме: продовжена освіта, освіта впродовж життя, рекурентна освіта, перманентна освіта. Окреслено ключові характерні риси неперервної освіти. Проаналізовано концепт «доросла людина». Здійснено компаративний аналіз визначень поняття «освіта дорослих».*

Ключові слова: *освіта; освіта дорослих; неперервна освіта; ЮНЕСКО; неформальна освіта; доросла людина; освіта впродовж життя.*

Постановка проблеми. У зв'язку з упровадженням концепції освіти впродовж життя актуальності набуває дослідження освіти дорослих як важливого засобу формування конкурентоспроможного фахівця й активного громадянина держави. Освіта впродовж життя передбачає не тільки навчання довжиною в життя, а й навчання шириною в життя, що визначає важливість розвитку неформальної освіти дорослих як соціокультурного феномена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку неформальної освіти дорослих розкривають у своїх працях П. Джарвіса, Дж. Кросс, Е. Ліндемана, Г. Стаблфілда. Андрагогічні підходи до навчання дорослої людини досліджують Р. Брокет, М. Ноулз, Д. Прет. З-поміж вітчизняних науковців проблему освіти дорослих розробляють О. Заболотна, Т. Кошманова, М. Лещенко, О. Огієнко.

Мета статті. Дослідити базові категорії неформальної освіти дорослих.

Виклад основного матеріалу. Ключовими категоріями неформальної освіти дорослих є «освіта», «неперервна освіта», «освіта впродовж життя», «формальна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «дорослий», «освіта дорослих», «неформальна освіта дорослих». У Законі України «Про освіту» стверджується, що освіта є основою інтелектуального, культурного, духовного і соціально-економічного розвитку суспільства й держави. У той самий час освіта розглядається як суспільний

процес розвитку і як процес саморозвитку особистості, який передбачає здобуття соціально-важливого досвіду, в основі якого лежать знання, навички і вміння творчості особистості. З огляду на вище окреслене ключовою метою освіти є людина, яка перебуває у стані постійного розвитку, гармонізація її стосунків із собою та іншими особистостями; освіта передбачає інтеграцію особистості в систему живої та неживої природи. Тому освіта конструється для людини, змінюється з урахуванням інтересів особистості та спрямовується на її розвиток.

Американські науковці при дослідженні освіти як культурного феномену виокремлюють чотири її ключові характеристики, а саме: цінність, системність, процесуальність і результативність, що взаємодіють між собою [6; 7; 8]. Дж. Дьюї констатує, що освіта є експериментальним процесом, що спрямований на вирішення дискусійних питань, які виникають у людини у зв'язку зі взаємодією з навколишнім середовищем [2]. І. Лернер розглядає освіту як сукупність систематизованих знань і досвіду, способів діяльності, творчої діяльності та ціннісного ставлення до світу. Освіта розглядається як динамічна частина культури, яка швидко реагує на соціальні зміни. Б. Скіннер звертає увагу на те, що людині надано право на щастя, яке вона має створювати за рахунок своєї праці шляхом зміни навколишнього середовища і самої себе, нести відповідальність за свої дії.

У 1978 році ЮНЕСКО визначило, що освіта є процесом і результатом удосконалення особистості та її поведінки, що впливає на свідому зрілість та індивідуальне зростання. Починаючи з 90-х років освіта розглядається як соціокультурне явище, яке функціонує на основі процесу глобалізації.

С. Гончаренко розглядає освіту як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес формування людини. Філософські засади неперервної освіти були розроблені Конфуцієм, Сократом, Платоном, Сенекою.

У вітчизняній і зарубіжній педагогіці відсутнє єдине тлумачення поняття «освіта», оскільки воно є комплексним явищем, яке в більшості випадків розглядають як: форму розвитку особистості та фрагмент об'єктивної дійсності; соціокультурне явище, оскільки спільнота визначає її цілі й завдання, у той самий час освіта здійснює значний вплив на розвиток суспільства; відкриту гнучку систему освітніх програм, стандартів, закладів освіти й органів управління; цілеспрямований і неперервний процес і результат розвитку особистості за рахунок навчання, виховання і самоосвіти; культурний феномен, який передбачає її трансформацію; мережа закладів освіти, у яких реалізуються освітні програми; результат, який характеризує засвоєння людиною знань, формування вмінь і навичок для реалізації особистісних і суспільних проблем [2; 3; 5].

На початку XXI століття найбільш вживаним стає визначення концепту «освіта», що запропоноване ЮНЕСКО і подане в міжнародній стандартній класифікації освіти, а саме цілеспрямовані та систематичні дії, що спрямовані на задоволення освітніх потреб, організований і стійкий процес комунікації, який породжує навчання.

На початку XXI століття актуальності набуває інтеграція людини в систему неперервної освіти, яка в зарубіжній педагогіці розглядається як педагогічна концепція і феномен практики. Уперше визначення неперервної освіти запропонував Е. Ліндемман, який наголошував, що «освіта – це життя»; а «усе життя – це навчання, тому в освіті немає кінцевих крапок». У той самий час П. Шукли звертає увагу на той факт, що освіта забезпечує участь кожної людини в культурній, політичній і професійній діяльності. Дж. Кідд розглядає неперервну освіту як: ключові положення світоглядних позицій філософів і педагогів попередніх століть; спосіб адекватної реакції на існуючі соціальні трансформації; засіб інтенсифікації впливу освіти на суспільств; чинник трансформації способу життя людини; основу кооперації; інструмент підвищення рівня статусу професії вчителя; основу економічного і соціального розвитку [7; 10; 13].

Р. Дає характеризує неперервну освіту як процес «соціального, особистого і професійного розвитку, який є дієвим чинником підвищення рівня життя особистості та громади», «ключовий чинник інтеграції формальної та неформальної освіти з метою підвищення якості функціонування всіх сфер громадянського суспільства» [1].

У 1965 році П. Ленграндом на конференції ЮНЕСКО запропоновано концепцію неперервної освіти, яка триває впродовж життя і не розмежовує навчання й трудову діяльність, а інтегрує соціальний та індивідуальний контексти. Е. Фор розглядає неперервну освіту як найбільш дієвий інструмент забезпечення функціонування й реформування системи освіти [3; 9].

У доповіді ЮНЕСКО «Освіта: прихований скарб» наголошено, що освіта має бути спрямована на формування вмінь навчатися, працювати, жити у громаді та існувати. Ключовими складниками неперервної освіти є продовжена освіта, освіта впродовж життя, рекурентна освіта, перманентна освіта, подальша освіта, післядипломне навчання, освіта дорослих, компенсаторна освіта. У кожній країні у зв'язку з рівнем її політичного, економічного і соціального розвитку домінує один вид означених вище освітніх послуг. Наприклад, у США домінує освіта впродовж життя, у Великій Британії – продовжена освіта, а у Швеції – рекурентна освіта.

В «Енциклопедії освіти» констатується, що неперервна освіта є процесом, який триває впродовж життя, спрямований на забезпечення розвитку творчого потенціалу особистості, усебічного збагачення духовного світу людини, що сприяє систематичній цілеспрямованій діяльності людини щодо освоєння й удосконалення знань, умінь і навичок, які здобуті в загальних і спеціальних установах, а також завдяки самоосвіті.

Таким чином, неперервну освіту доцільно розглядати як філософську концепцію, згідно з якою освіта: є процесом, який охоплює всі етапи життя людини; передбачає застосування особистістю соціокультурного досвіду попередніх поколінь; ґрунтується на принципах організації освіти на загальнодержавному і регіональному рівнях, реалізації державної освітньої політики; має в основі спосіб науково-педагогічного світогляду.

Науковці наголошують, що неперервна освіта не є галуззю освіти або перепідготовки, оскільки лежить в основі освіти впродовж життя, яка розглядається як багатостороння освітня діяльність, що спрямована на підвищення рівня знань, формування вмінь і навичок. Не менш значущим є розгляд освіти впродовж життя як політичного складника громадянського суспільства, що забезпечує соціальну єдність і зайнятість [11; 12]. Складниками освіти впродовж життя є освітній процес, що триває впродовж життя, у якому наголошується відсутність часових рамок і освітній процес уширш життя, що здійснюється за рахунок диверсифікованих форм і методів навчання.

М. Тенант наголошує, що специфіка освіти дорослих визначається особливостями дорослої людини. Уперше концепт «доросла людина» починає вживатися на початку ХХ століття. У Законі «Про освіту» констатується, що дорослою є людина, яка досягла шістнадцятирічного віку. Однак Дж. Хілледж звертає увагу на те, що виникають суперечки між дослідниками відносно того, хто є дорослою людиною. Окреслена неузгодженість між дослідниками набуває особливої актуальності, оскільки зміст педагогічного процесу залежить від суб'єкта навчання. П. Джарвіс пропонує характеризувати дорослу людину за такими критеріями: біологічна зрілість, законодавчо регламентований хронологічний вік, почуття дорослості. ЮНЕСКО констатує, що дорослою є людина, яка визнана такою спільнотою, до якої вона належить. Ш. Меррієм наголошує, що змістова наповненість категорії «доросла людина» залежить від суспільства, культури і хронологічного показника [6; 11; 14].

М. Ноулз наголошує, що концепт «доросла людина» є багатограним, однак в основі лежить доросла поведінка і самооцінка людини. Науковець розглядає дорослу

людину на основі фізіологічного, юридичного, соціального і психологічного критеріїв. Фізіологічний критерій передбачає досягнення людиною репродуктивного віку. Юридичний критерій передбачає право людини приймати участь у виборах, керувати автомобілем. Соціальний критерій передбачає виконання соціальних ролей: працівника, дружини, батька, громадянина. Психологічний критерій передбачає усвідомлення людиною відповідальності за своє життя. На думку науковця, фізіологічний та юридичний критерії детермінуються історичним періодом, культурою та державою, у той час як соціальний і психологічний критерії є універсальними [8].

А. Роджерсом систематизовано характерні риси дорослої людини, а саме: фізіологічна зрілість, наявність світоглядних позицій, самоуправління. Дослідник наголошує, що дані характеристики визначають змістову наповненість навчального процесу [12].

Таким чином, для дорослої людини характерні фізіологічна зрілість, наявність соціальних ролей, що регламентуються конкретним суспільством, наявність світоглядних позицій і життєвого досвіду, відповідальне ставлення за власне життя.

Е. Ліндеман звертає увагу на те, що освіта дорослих починається там, де закінчується професійна освіта, а ключовою характеристикою даного виду освітніх послуг є здатність дорослого учня усвідомлювати свій навчальний досвід у неформальному освітньому середовищі. Натомість Л. Брайсон звертає увагу на той факт, що на початку ХІХ століття освіта дорослих ототожнюється з просвітництвом і народною освітою. Однак на початку ХХ століття освіта дорослих тлумачиться як додаткова і непрофесійна, беручи до уваги історичні тенденції її розвитку. У зв'язку з цим М. Елай наголошує, що освіта дорослих має історію, соціальну мету, організації, а К. Вернер розглядає освіту дорослих як цілеспрямовану діяльність між викладачем і учнем, яка спрямована на загальнокультурний розвиток, заповнення прогалин шкільної освіти, отримання досвіду, що є необхідним для ефективного функціонування суб'єкта в суспільстві [10; 15].

Наприкінці ХХ століття найбільшим вжитком користується визначення «освіти дорослих», що запропоноване ООН. Освіта дорослих розглядається як система організованих освітніх процесів, незалежно від змісту, рівня і методу; таких, що дозволяють продовжувати освіту, яка отримана у школі або коледжі, а також практичне навчання, завдяки чому особи, які визначаються суспільством як дорослі, розвивають свої здібності, збагачують свої знання, підвищують рівень технічної та професійної кваліфікації або здобувають нову орієнтацію й змінюють свої погляди в подвійній перспективі всебічного розвитку, участі у збалансованому і незалежному соціальному, економічному і культурному розвитку.

М. Ноулз розглядає освіту дорослих у трьох вимірах. У широкому вимірі освіта дорослих є процесом, який передбачає здобуття нових знань, формування вмінь і навичок. Другий вимір передбачає педагогічний процес, що проходить у диверсифікованих закладах освіти. Третій вимір передбачає об'єднання педагогічного процесу і форм його здійснення в соціальну практику [8]. С. Кортні інтерпретує освіту дорослих як внесення змін у повсякденне життя, які передбачають набуття нових знань і компетенцій. Дж. Кідд пропонує класифікацію видів освітніх послуг для дорослих, а саме: компенсаторних, професійних, громадянських, економічних, політичних і гуманістичних [7]. В. Шройдер пояснює освіту дорослих як процес взаємодії між споживачем освітніх послуг і провайдером освітніх послуг із метою реалізації освітніх потреб на макро- і мікрорівнях. К. Хоул характеризує освіту дорослих як процес планування, що спрямований на підвищення рівня ефективності функціонування суспільства і рівня розвитку особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що ключовими категоріями неформальної освіти дорослих є

«освіта», «неперервна освіта», «освіта впродовж життя», «формальна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «дорослий», «освіта дорослих», «неформальна освіта дорослих». На початку XXI століття найбільш уживаним є визначення концепту «освіта», що запропоноване ЮНЕСКО і подане в міжнародній стандартній класифікації освіти, а саме: цілеспрямовані та систематичні дії, що спрямовані на задоволення освітніх потреб; організований і стійкий процес комунікації, який породжує навчання. Ключовими складниками неперервної освіти є продовжена освіта, освіта впродовж життя, рекурентна освіта, перманентна освіта, подальша освіта, післядипломне навчання, освіта дорослих, компенсаторна освіта. Освіта дорослих розглядається як система організованих освітніх процесів, незалежно від змісту, рівня і методу, таких, що дозволяють продовжувати освіту, яка отримана у школі або коледжі, а також практичне навчання, завдяки чому особи, які визначаються суспільством як дорослі, розвивають свої здібності, збагачують набуті раніше знання, підвищують рівень технічної чи професійної кваліфікації або здобувають нову орієнтацію, змінюють свої погляди в подвійній перспективі всебічного розвитку й участі у збалансованому і незалежному соціальному, економічному і культурному розвитку.

Список використаних джерел

1. Dave, R. (1976). *Foundations of Lifelong Education*. Hamburg: UNESCO Institute for Education: Pergamon Press (in Engl.)
2. Dewey, J. (2000). *The Relation of Theory to Practice in Education*. Third Yearbook of the National Society for the Scientific Study of Education, Part I, 9–30 (in Engl.)
3. Faure, E. (1972). *Learning to be: The World of Education Today and Tomorrow*. L.: UNESCO (in Engl.)
4. Feuer, D. (1988). *Uh-Oh: Second Thoughts about Adult Learning*. Theory Training, 12, 31–39 (in Engl.)
5. Hopkins, N. (2014). *Citizenship and Democracy in Further and Adult Education*. Dordrecht: Springer (in Engl.)
6. Jarvis, P. (2012). *Adult Learning in the Social Context*. London: Routledge (in Engl.)
7. Kidd, T. (2010). *Online Education and Adult Learning: New Frontiers for Teaching Practices*. Hershey, PA: Information Science Reference (in Engl.)
8. Knowles, M. (1977). *A History of the Adult Education Movement in the United States*. Malabar, FL: Krieger Publishing (in Engl.)
9. Lengrand, P. (1970). *An Introduction to Lifelong Education*. Paris: UNESCO (in Engl.)
10. Lindeman, E. (1989). *The Meaning of Adult Education*. Norman, OK: University of Oklahoma Press (in Engl.)
11. Merriam, S. (2013). *Adult Learning: Linking Theory and Practice*. San Francisco: Jossey-Bass (in Engl.)
12. Rogers, A. (2010). *Teaching Adults*. Buckingham; Philadelphia: Open University Press (in Engl.)
13. Shukla, P. (1979). *Lifelong Education*. New Delhi: Sangam Books Ltd (in Engl.)
14. Tennant, M. (1995). *Learning and Change in the Adult Years: A Developmental Perspective*. San Francisco: Jossey-Bass (in Engl.)
15. Verner, C. (1962). *Adult Education Theory and Method: A Conceptual Scheme for the Identification and Classification of Processes*. Washington, D.C.: Adult Education Association of the USA.

Abstract. TERENKO Olena Oleksiyivna. Basic Categories of Informal Adult Education.

Introduction. Implementation of conception of life-long education presupposes analysis of adult education as important means of active citizens and efficient workers formation. Lifelong education presupposes not only studies during life but also along life, that influences importance of adult education as sociocultural phenomenon.

Purpose. Analysis of basic categories of informal adult education.

Results. Education is viewed as social process of development and as process of self-development, which presupposes acquisition of socially important experience, which is based on knowledge, and creative skills. The aim of education is person, which is in state of continuous development, harmonization of relations with other people. For this reason, education is constructed for person and changes depending on interests of a person and is aimed at development of person. American scientists single out four aspects of education: value, system, process, result that is interconnected. UNESCO states that education is a process and result of perfection of personality's behavior, which influences individual perfection.

Continuous education is a process that lasts during life, aimed at development of creative potential of personality, many-sided enrichment of person's spiritual world, which stimulates constant activity of personality in acquisition and perfection of knowledge and skills in general and special establishments and with the help of self-education. Continuous education is viewed as philosophical conception, according to which education is a process, which embraces all stages of person's life; usage of sociocultural experience of previous generations by personality; principles of education organization at state and local levels; principles of state policy fulfillment; means of scientific and pedagogical vision.

Originality. Basic categories of informal adult education are the following «education», «continuous education», «life-long education», «formal education», «informal education», «and adult», «adult education», «informal adult education». Key components of life-long education are educational process, which lasts during life, which is borderless and educational process along life, which is conducted due to diverse methods and forms. Continuous education presupposes vision of philosophers and educators of previous centuries; means of adequate reaction at social transformations; means of intensification of influence of education on society; factor of transformation of person's life; basis of cooperation; instrument of increasing the status of teacher's profession; basis of social and economic development.

Conclusion. Analysis of foreign pedagogical literature gave us possibility to single out basic categories of informal adult education that are «education», «continuous education», «life-long education», «formal education», «informal education», «adult», «adult education», «informal adult education».

Key words: education; adult education; continuous education; UNESCO; informal education; adult; life-long education.

Одержано редакцією 02.02.2018
Прийнято до публікації 07.02.2018

УДК 37.07:372](045)

УСАТЕНКО Віра Миколаївна,
директор загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 6 Горішньоплавнівської
міської ради Полтавської області, Україна
e-mail: timoshko49@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Відзначено багатогранність феномену організаційної культури і багатовекторність її наукових досліджень. Доведено актуальність пошуку ефективних методів і засобів формування й розвитку організаційної культури закладу загальної середньої освіти. Наголошено, що на сучасному етапі реформування галузі загальної середньої освіти організаційна культура закладу освіти позиціонується як інноваційна управлінська технологія. Підкреслено суттєвий вплив удосконалення соціально-психологічних функцій управління на розвиток організаційної культури та якості освітньої діяльності закладу освіти. Проаналізовано шляхи розвитку організаційної культури школи, що залежать від консолідації зусиль усіх учасників освітнього процесу: педагогічного, учнівського колективів і батьківської громадськості.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти; організаційна культура; діагностика; управління; розвиток; наукові методи дослідження; експериментальна діяльність.

Постановка проблеми. Докорінне реформування галузі загальної середньої освіти спричиняє необхідність оперативного й адекватного реагування закладів освіти на сучасні вимоги суспільства й активізацію підготовки до повсюдного практичного запровадження концептуальних засад Нової української школи. У цих умовах виникає об'єктивна потреба в запровадженні інноваційних підходів до організації освітнього процесу, створенні гнучкої, виваженої системи управління закладами загальної середньої освіти.

Результати наукових розвідок дають підставу для пошуків нетрадиційних технологій управління соціальними системами, у тому числі методів і засобів розвитку організаційної культури школи як імперативу. Успіх нововведень може бути позитивно прогнозованим за умови створення належних психолого-педагогічних умов і організації ефективного адміністративного супроводу розроблення, апробації й експериментальної перевірки інновацій, здійснення верифікації науково-теоретичних положень, валідації діагностичних досліджень і запроваджуваних управлінських моделей і технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність діяльності закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) залежить від запровадження інноваційних управлінських технологій, однією з яких по суті своїй є організаційна культура. Різноманітність аспектів феномену організаційної культури визначила множинність напрямів наукових досліджень як у сфері дефініцій організаційної культури, так і у визначенні зовнішніх ознак, понять, змісту, функцій організаційної культури, а також напрямів, моделей і технологій управління її розвитком. Для унаочнення багатовекторності наукових пошуків і досліджень запропоновано таблицю (табл.1):

Таблиця 1.

Багатовекторність наукових досліджень феномену організаційної культури

Напрями досліджень	Науковці-дослідники
Наукове обґрунтування феномену організаційної культури	А. Агеєв, М. Грачов, А. Коропів, 1990-ті рр.
Виявлення й оцінювання зовнішніх ознак організаційної культури	Д. Хемптон, 1960-і рр.
Дослідження окремих проблем і функцій керування організаційної культури	В. Воронін, С. Липатов, 1990-ті рр.
Методологічні основи управління закладом загальної середньої освіти в нових соціально-економічних умовах	В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, В. Олійник, В. Пікельна, Н. Протасова, О. Савченко
Принципи системності розвитку соціальних систем	В. Афанасьєв, Е. Балашов, Л. Виготський, Ю. Конаржевський, П. Третьяков, Т. Шамова
Роль особистісних чинників, що визначають сприйняття суб'єктами реальності й відношення до неї	Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Мясіщев, С. Рубінштейн
Вплив спрямованості й відносин особистості на кар'єрний ріст	Е. Зеєр, А. Маркова, Е. Молл, Н. Пряжников
Положення про природу, структуру і функції соціальних подань	С. Московичин
Подання, цінності й соціальні установки особистості	Д. Леонтьєв, Г. Олпорт, М. Сміт, У. Томас, В. Отрут
Концептуальні підходи до управління закладом загальної середньої освіти	Л. Ващенко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Н. Островерхова
Організаційна культура керівника закладу загальної середньої освіти	С. Королук, Г. Тимошко
Технологізація управлінської діяльності	В. Вербицький, А. Вітченко, Л. Даниленко, І. Зязюн, Л. Карамушка, В. Краєвський, В. Кремень, Т. Рожнова, З. Рябова, Г. Тимошко

Проблема управління розвитком організаційної культури закладу загальної середньої освіти залишається актуальною й на теперішній час, про що свідчить збільшення кількості публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Динамічність трансформаційних процесів в освітній галузі, її переорієнтація на ринкові відносини ставлять перед керівником ЗЗСО нові завдання, вирішення яких забезпечить якісно новий рівень освітньої діяльності. Одним із таких завдань можна визначити створення, апробацію та впровадження управлінської технології розвитку організаційної культури ЗЗСО.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку організаційної культури закладу загальної середньої освіти, схарактеризованих у ході констатувального експерименту.

Викладення основного матеріалу дослідження. Організаційна культура ЗЗСО не є статичним утворенням: вона змінюється в часовому, соціально-економічному, психолого-педагогічному, матеріально-технічному та особистісному вимірах. На думку Г. Єльнікової [1], зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі, спричиняють свідому трансформацію освітніх організацій, пошук і запровадження в повсякденну практику гнучких, науково обґрунтованих управлінських технологій, у тому числі й розвитку організаційної культури, що дозволяє ефективно реагувати на соціальні виклики.

Присвячуючи свої дослідження методологічним засадам педагогічної науки, Є. Хриков [2] зазначає, що на результати педагогічної діяльності істотно впливає управлінська діяльність, яка полягає в забезпеченні комплексу умов для ефективної реалізації педагогічних цілей, а саме: розвиток сучасної матеріально-технічної бази, науково-методичне і кадрове забезпечення, позитивне морально-психологічне спрямування адміністративного супроводу освітнього процесу.

У Тлумачному словнику сучасної української мови визначено, що: «Управління організаційною культурою освітньої установи являє собою усвідомлений і цілеспрямований процес, який повинен бути відповідним чином спланованим, організованим, контрольованим, мотивованим, а також орієнтованим на формування і розвиток традицій, корпоративних цінностей, норм і правил поведінки, сприятливого психологічного клімату в педагогічному колективі як складників ядра організаційної культури» [3].

Досліджуючи особливості управлінського процесу закладів освіти, Л. Карамушка [4] звертає увагу на важливість урахування керівником під час його здійснення психологічних чинників, удосконалення соціально-психологічних функцій управління та психологізації професійної компетентності керівника, що істотно впливає на успішність та ефективність управління.

Формування й розвиток організаційної культури – процеси, які відбуваються повсякчасно, від утворення організації до припинення її існування. І кожний період життєдіяльності неминує привносить зміни в організаційну культуру закладу. Запровадження змін в організаційній культурі супроводжується виникненням утруднень, що пов'язані з об'єктивним існуванням опору змінам. Створення сприятливих психолого-педагогічних умов та ефективний адміністративний супровід організаційних змін значно збільшують ймовірність їх позитивних результатів.

На нашу думку, сприятливі психолого-педагогічні умови – це комплекс управлінських дій, результатом яких є практичне запровадження засад державно-громадського управління, демократизація стосунків з учасниками освітнього процесу, продукування особистісно орієнтованих педагогічних технологій, ефективна мотивація всіх учасників освітнього процесу до творчості та самореалізації, консолідація їхніх зусиль задля досягнення спільної мети і вирішення конкретних завдань.

Дієвість адміністративного супроводу організаційних змін безпосередньо залежить від лідерських якостей керівника ЗЗСО, на яких у своїх роботах наголошує

Т. Рожнова [5]: професійної та управлінської компетентності, застосування ним наукових підходів, інноваційних принципів і технологій управління, а його ефективність забезпечується чітким плануванням послідовності їх етапів, визначенням критеріїв їх ефективності, здійсненням систематичного моніторингу їх запровадження, ґрунтовним аналізом проміжних результатів, оперативним реагуванням на необхідність коригування ходу трансформаційного процесу у зв'язку з виявленими проблемами.

Важливим для керівника ЗЗСО є не тільки визначення проблемних питань у ході запровадження інновацій, але й з'ясування причин їх виникнення та прийняття ефективного управлінського рішення. Оцінювання й діагностика організаційної культури ЗЗСО сприяють розв'язанню цих завдань. Якісний і кількісний підходи до діагностики організаційної культури доповнюють один одного і дають можливість оцінити рівень організаційної культури, визначити рівень сприятливості соціально-психологічного клімату в колективі, виявити ступінь прихильності та налаштованості педагогічного колективу, старшокласників, батьків учнів на конкретні трансформації освітньої діяльності.

Для проведення констатувального експерименту було визначено такі категорії респондентів: директори шкіл та їхні заступники з навчально-виховної і виховної роботи, керівники методичних об'єднань, слухачі школи резерву керівного складу ЗЗСО, учителі, учні 8-11 класів, представники здобувачів освіти. Достовірність отриманих у ході констатувального експерименту даних забезпечено застосуванням наукових методів дослідження: інтерв'ювання, бесіда, анкетування, тестування, самооцінювання, аналіз продуктів педагогічної й управлінської діяльності.

Завдання констатувального експерименту передбачали: 1) з'ясувати, наскільки глибоко учасники освітнього процесу ознайомлені з науково-теоретичними основами феномену організаційної культури; 2) виявити рівень володіння керівниками ЗЗСО інноваційними управлінськими технологіями, у тому числі управлінською технологією розвитку організаційної культури школи; 3) шляхом діагностичних досліджень з'ясувати ступінь сприятливості соціально-психологічного клімату в шкільному колективі; 4) виявити рівень відповідності стану організації життєдіяльності закладу бажаним уявленням учасників освітнього процесу; 5) отримати первинну інформацію про об'єкт дослідження, визначити зовнішні й внутрішні чинники, які позитивно чи негативно впливають на його стан; 6) узагальнити отримані у ході констатувального експерименту результати з метою їх перетворення і застосування для проведення формувального експерименту і перевірки гіпотези дослідження.

Виконання завдань констатувального експерименту здійснювалося в декілька етапів. Результати першого етапу (інтерв'ювання та анкетування педагогічних працівників загальною кількістю 285 осіб) показали, що науково-теоретичними основами феномену організаційної культури в певній мірі володіють 53 % опитаних директорів шкіл та їхніх заступників, 32 % керівників методичних об'єднань і слухачів школи резерву керівного складу ЗЗСО та 21 % учителів.

У наукових публікаціях Г. Тимошко [6] зазначається, що саме керівник ЗЗСО є особистістю, на яку за будь-яких обставин може покластися й розраховувати на її стійкість, принциповість, об'єктивність і позитивне розв'язання всіх проблем кожен зі шкільної спільноти: від найдосвідченішого педагога до наймолодших учнів чи представників батьківської громадськості.

У впровадженні змін організаційної культури виняткове значення для директора школи має ставлення педагогічних працівників до стилю його керівництва, адже позитивне ставлення гарантує розуміння й підтримку пропонованих нововведень. Перший результат даного напрямку дослідження проводився з застосуванням опитувальника Н. Коломийського [7]. За даною методикою 66 балів – це максимальна позитивна оцінка стилю керівництва директора школи, 33 – мінімальна позитивна.

Згідно з простими розрахунками 49,5 бали є середньою позитивною оцінкою. Результати первинного анкетування 45 % членів педагогічного колективу, визначеного експериментальним, показали, що реальний середній бал становить 54,8 і свідчить про те, що педагогічні працівники позитивно ставляться до стилю керівництва директора, і, як передбачення, активно сприятимуть реформам, які він ініціює. Однак аналіз відповідей респондентів на окремі запитання анкети став основою для перегляду підходів до роботи над єдиною науково-методичною проблемою, її деталізацію шляхом виділення управлінського, науково-методичного і соціально-психологічного аспектів.

Одним із суттєвих складових організаційної культури ЗЗСО є соціально-психологічний клімат у колективі. Сприятливий соціально-психологічний клімат забезпечує активне включення більшості педагогічних працівників у створення й запровадження інновацій в організацію освітньої діяльності та вможливує їх успіх. Несприятливий – може звести зусилля управлінської команди щодо позитивних організаційних змін нанівець, привести до невідворотного занепаду організації.

Дослідження ступеня сприятливості соціально-психологічний клімат здійснено за методикою «Оцінка психологічного клімату в педагогічному колективі» [4]. Отриманий середній результат, який дорівнює +31,3 бали, (згідно з «ключем» методики +22 і більше – високий ступінь сприятливості соціально-психологічного клімату) був цілком задовільним. Проте наявність екстремальних точок на графіку відповідей на конкретні питання опитувальника, дали привід для більш глибокого аналізу ситуації та посилення особистісної орієнтації науково-методичної роботи, оптимізації наставництва, удосконалення системи управління, перегляду розстановки кадрів (рис. 1):

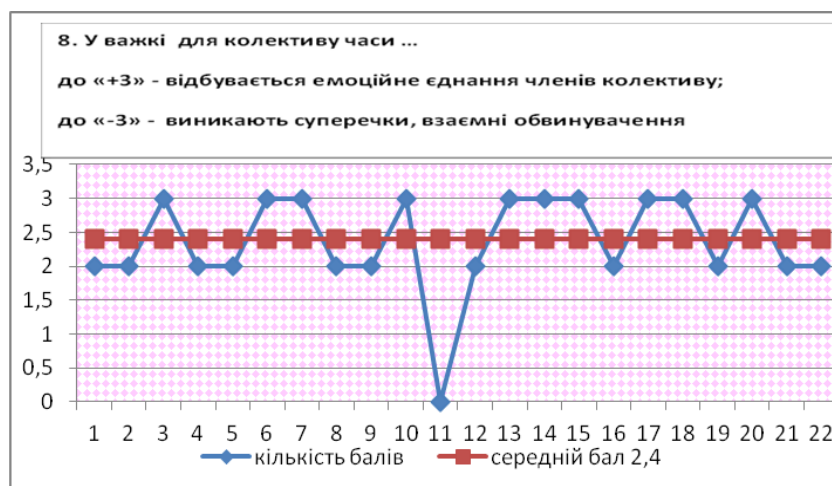

Рис.1. Фрагмент результатів дослідження сприятливості соціально-психологічного клімату за конкретними питаннями

Серед інших чинників, які впливають на рівень життєдіяльності ЗЗСО, у своїх дослідженнях З. Рябова [8] акцентує увагу на таких: стан задоволеності освітніх потреб населення закладом освіти, зміст освіти, кадрове забезпечення, технології навчання (методи, форми, способи), матеріально-технічна база закладу освіти (обладнання майстерень, навчальних кабінетів, засоби навчання), фінансування закладу.

З'ясування відповідності існуючого стану організації життєдіяльності закладу бажаним уявленням учасників освітнього процесу є важливим складником діагностики рівня організаційної культури і вагомою підставою для прийняття управлінських рішень, що спрямовані на розвиток позитивного іміджу ЗЗСО.

У працях В. Сухомлинського [9] неодноразово наголошується на думці, що діти, пізнаючи світ, дивляться на нього очима своїх батьків. Батьки учнів – активні носії

організаційної культури ЗЗСО, тому їхня думка про школу важлива як оперативна інформація та аргумент для прийняття виважених, спрямованих на позитивний розвиток закладу, управлінських рішень. Дослідження методом анкетування проводилося також у батьківських колективах у категоріях, які відповідали ступеням навчання їхніх дітей. Для проведення опитування застосовувався анкетування, що розроблені для здійснення самоаналізу діяльності школи. Результати вхідного анкетування 178 батьків нами узагальнено (рис. 2):

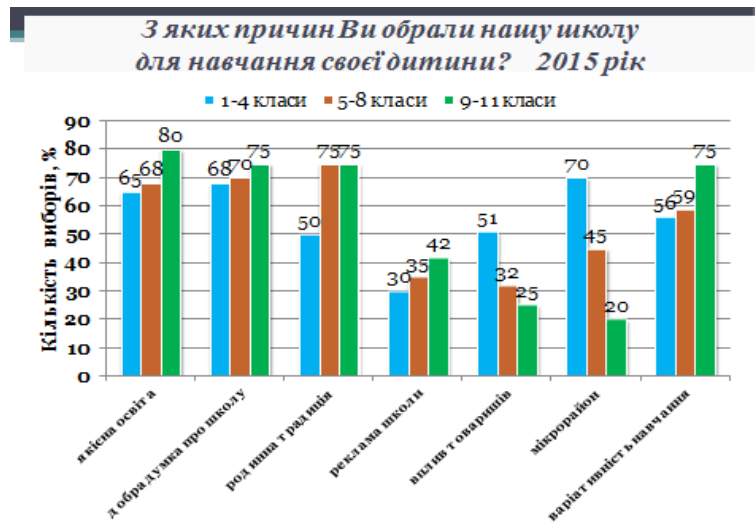

Рис.2. Результати анкетування батьків учнів

За наслідками аналізу результатів анкетування відбулися зміни в організації роботи з батьками. Управління розвитком організаційної культури школи вимагає також урахування контингенту учнів, їхніх здатностей, нахилів, інтересів [10].

Для отримання об'єктивної інформації щодо рівня психологічної комфортності учнів під час їхнього перебування у школі було застосовано один із соціологічних методів дослідження: письмове анкетування 165 учнів 8-11 класів. На нашу думку, учні даної вікової категорії вже достатньо самостійні у своїх судженнях, можуть дати власну оцінку фактам і подіям, що відбуваються в закладі, де вони здобувають освіту. Перевагу саме цьому методу ми надали через можливість поєднання якісного (відповіді на запитання) та кількісного (статистичної) опрацювання отриманих результатів. Результати дослідження серед здобувачів освіти узагальнено (рис. 3):

Рис.3. Результати анкетування учнів 8-11 класів

Аналіз результатів анкетування дав підставу для запровадження вже існуючих та створення власних інноваційних виховних технологій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведення констатувального експерименту і результати психолого-педагогічної діагностики дають можливість визначити реальний стан у сфері досліджуваної проблеми. Дослідження стану організаційної культури ЗЗСО дало підстави для таких висновків: одним із шляхів підвищення ефективності процесу управління ЗЗСО є подальший розвиток його соціально-психологічних функцій; система науково-методичної роботи у школах потребує вдосконалення щодо оволодіння педагогічними працівниками науково-теоретичними основами феномену організаційної культури; організаційна культура ЗЗСО є динамічною, результативною управлінською технологією, яка ще недостатньо використовується в управлінській практиці закладів освіти; переведення організаційної культури на якісно новий рівень можливе за умови одночасного й адекватного психолого-педагогічного впливу та ефективного адміністративного супроводу запроваджуваних організаційних змін.

Отже, управління розвитком організаційної культури неможливе без проведення діагностичних процедур, результати яких для керівника ЗЗСО є переконливим свідченням необхідності науково-теоретичного обґрунтування та впровадження в управлінську діяльність інноваційних технологій, продукування нових ідей і створення власних прийомів і методів для їх позитивного сприйняття й підтримки учасниками освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Єльнікова Г. В. Теоретико-концептуальні підходи до управління професійно-технічною освітою в умовах децентралізації / Г. В. Єльнікова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/8538/1/Єльнікова.pdf>.
2. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія / Є. М. Хриков. – Харків : ФОП Панов А.М., 2017. – 237 с.
3. Тлумачний словник сучасної української мови : загальнонавчана лексика / [за заг. ред. В. Калашника]. – Харків : ФОП Співак, 2009. – 960 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – Київ : Міленіум, 2003. – 344 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lib.mdpu.org.ua/load/psychologiya/Psihologiya_upravleniya_Karamushka_L_M%20z.pdf
5. Рожнова Т. Є. Формування лідерських якостей у процесі професійної діяльності керівників навчальних закладів / Т. Є. Рожнова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/17486/1/Рожнова%20Т..pdf>
6. Тимошко Г. М. особливості розвитку організаційної культури керівника в системі управління загальноосвітнім навчальним закладом / Г. М. Тимошко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...
7. Карамушка Л. М. Технології роботи організаційних психологів / Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова, О. В. Винославська та інші. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.studmed.ru/.../карамушка-лм-зайчикова-тв-винославська-ов-та-нш-технолог-роботи-органзаційних-психологв?page=10...
8. Рябова З. В. Маркетингове управління в освіті : технологічний аспект / З. В. Рябова // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/>
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. Статті / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1977. – 639 с.
10. Стемковська Я. Є. Моделі організаційної культури школи у змісті підручника для директора / Я. Є. Стемковська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ipvid.org.ua/.../93740d0133723af28f2da5391650b33b.pdf

References

1. Yel'nikova, H. V. *Theoretical and conceptual approaches to the management of vocational education in the conditions of decentralization*. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/8538/1/Єльнікова.pdf>. (in Ukr.)
2. Hrikov, Ye. M. (2017). *Methodology of pedagogical research*: monograph. Kharkiv: FOP Panov A. M. (in Ukr.)
3. *Explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language: commonly used vocabulary* / [Ed. By V. Kalashnikov]. (2009). Kharkiv: FOP Spivak (in Ukr.)

4. Karamushka, L. M. (2003). *Psychology of management: Teaching. manual*. Kyiv: Millennium. Retrieved from lib.mdpu.org.ua/load/psihologiya/Psihologiya_upravleniya_Karamushka_L_M%20z.pdf (in Ukr.)
5. Roznova, T. Ye. *Formation of leadership qualities in the process of professional activity of heads of educational institutions*. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/17486/1/Рожнова%20Т..pdf>
6. Timoshko, H. M. *Features of development of organizational culture of the head in the system of management of a comprehensive educational institution*. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?... (in Ukr.)
7. Karamushka, L. M., Zaychikova, T. V., Vinoslavs'ka, O. V. & other. *Technologies of work of organizational psychologists*. Retrieved from www.studmed.ru/.../карамушка-лм-зайчикова-тв-винославська-ов-та-нш-технолог-роботи-органзаційних-психологв?page=10...
8. Ryabova, Z. V. *Marketing Management in Education: Technological Aspect. Folk education: Electronic scientific special edition*. Retrieved from <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/>
9. Suhomlins'kyi, V. O. (1977). *Selected Works*. In 5 t. T. 5. *Articles*. Kyiv: Soviet school (in Ukr.)
10. Stemkovs'ka, Ya. Ye. *Models of organizational culture of the school in the content of the textbook for the director*. Retrieved from ipvid.org.ua/.../93740d0133723af28f2da5391650b33b.pdf

Abstract. USATENKO Vira Mikolayivna. Peculiarities of development of organizational culture of general secondary education

Introduction. In scientific research in recent decades, organizational culture is distinguished as potentially effective, but not yet sufficiently applied in practice, management technology. The discrepancy between the theoretically proved effectiveness of managerial technology in the development of organizational culture and the lack of practical recommendations for its formation and development and is the essence of the problem.

The **purpose** of the article is to highlight the peculiarities of the development of the organizational culture of the institution of education.

Methods. During the experiment, diagnostic, mathematical and empirical methods were used: interviewing, interviewing, questioning, testing, self-evaluation, comparison, and classification, analysis of pedagogical and managerial products.

Results. The scientific basis for diagnosis was the methodology developed by scientists known in the research field. An analysis of the study of the peculiarities of the development of the organizational culture of the educational institution has shown that: the theoretical training of pedagogical workers in the field of organizational culture and the methods of its formation and development is insufficient for the assertion that organizational culture has already become an effective and powerful innovative management tool; psychologization of management activity enables the adoption of effective management decisions aimed at improving interpersonal relationships in the team and positive transformational changes in organizational culture.

Originality. The results of the confirmatory experiment have a practical orientation, specify the known methods of conducting diagnostic procedures for the determination of the level of organizational culture of the institutions of general secondary education in the practice of research, and specify the sequence of administrative actions aimed at the development of a technology-oriented management culture for the development of organizational culture adapted to the conditions of a particular institution of education.

Conclusion. The results of the initial study of the state of the organizational culture of institutions of general secondary education gave rise to the following conclusions: Improving the effectiveness of the management of CRS will contribute to the further development of its socio-psychological functions; the system of scientific and methodological work in schools needs to be improved on the acquisition of teaching staff by the scientific and theoretical foundations of the phenomenon of organizational culture; oorganizational culture of institutions of general secondary education is an innovative management technology that is not yet sufficiently used in the management practice of educational institutions; the transfer of organizational culture to a qualitatively new level is possible under the condition of psychological and pedagogical influence and effective administrative support of the implemented organizational changes.

Key words: general secondary education institution; organizational culture; diagnostics; management; development; scientific research methods; experimental activity.

Одержано редакцією 03.02.2018
Прийнято до публікації 10.02.2018

УДК 378.147 (045)

ХАРЧЕНКО Сергій Миколайович,
старший викладач кафедри фізичного виховання,
Сумський національний аграрний університет,
Україна
e-mail: shiinna@ukr.net

КРИТЕРІЙ І РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

***Анотація.** Визначено основні критерії та рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю у процесі професійно-прикладної фізичної підготовки. Критерії сформованості здоров'язбережувальної компетентності розглянуто як сукупність сутнісних ознак, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень її сформованості, при цьому ступінь сформованості визначено в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, низкою ознак. Обґрунтовано, що критеріями сформованості здоров'язбережувальної компетентності є мотиваційно-ціннісний, когнітивно-усвідомлюваний і особистісний. Також обґрунтовано їх показники на основі сутності структурних компонентів здоров'язбережувальної компетентності та відповідні рівні.*

***Ключові слова:** здоров'язбережувальна компетентність; показники; критерії; мотиваційно-ціннісний критерій; когнітивно-усвідомлюваний критерій; особистісний критерій; рівні сформованості; майбутній фахівець аграрного профілю.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освітньої системи України однією з нагальних потреб є підготовка висококваліфікованого фахівця, зокрема, аграрного сектору. Це зумовлює необхідність застосування компетентнісного підходу під час їхньої підготовки. Випускники аграрних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) повинні бути готовими до професійної діяльності у специфічних умовах, серед яких енергійний характер рухових дій і особливі зовнішні умови діяльності, що вимагає від них високого рівня сформованості таких якостей, як активність, здатність до адаптації в соціальній і професійній сферах, високий рівень фізіологічних і психологічних можливостей. Здатність фахівців такого профілю виконувати професійну діяльність залежить не лише від їхньої професійної підготовки, а й потребує високого рівня фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я. Разом із тим, в останні роки внаслідок забруднення навколишнього середовища і соціально-економічних перетворень, котрі привели до зниження рівня життя, погіршився стан здоров'я населення України. Тому для випускників аграрних університетів важливим завданням є формування здоров'язбережувальної компетентності як складника їхньої професійної компетентності. Разом із цим, постає питання оцінювання рівня її сформованості та розроблення відповідних критеріїв.

Аналіз попередніх досліджень і наукових публікацій дає можливість зробити висновок про те, що проблема критеріального інструментарію формування необхідних компетентностей майбутнього фахівця є досить актуальною. Ця проблема розглядається у працях В. Жигіря [8], В. Тернопільської, О. Дерев'янка [10], В. Чернявського [12] та інших. Теоретико-методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО, а також визначення її рівневих показників у професійній підготовці майбутнього фахівця останнім часом розглядається в наукових дослідженнях українських і зарубіжних учених: Ю. Ажиппо [1], Н. Башавець [2], Ю. Бойчук [4], Д. Воронін [5], О. Соколенко [9], А. Турчинов [11] та інші.

Мета статті – визначення та обґрунтування системи критеріїв, конкретизація показників і рівнів сформованості здоров'язбережувальної компетентності як складника професійно-прикладної фізичної підготовки майбутнього фахівця аграрного профілю.

Виклад основного матеріалу. Під час визначення критеріїв ми враховували, що здоров'язбережувальна компетентність є інтегрованою характеристикою якостей фахівця, структурними компонентами якої є аксіологічний, гносеологічний і фізкультурно-оздоровчий [13; 14]. Відповідно до цих компонентів ми виділили такі критерії сформованості здоров'язбережувальної компетентності: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-усвідомлюваний і особистісний. За їх допомогою можна оцінити ступінь сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю і визначити ефективність процесу професійно-прикладної фізичної підготовки [3]. Для кожного критерію здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю ми визначили показники, що характеризують його сформованість [7; 11].

Мотиваційно-ціннісний критерій характеризує аксіологічний компонент здоров'язбережувальної компетентності. Його показниками є сформованість у студентів ціннісного ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей, наявність стійкого інтересу і мотивації до збереження здоров'я.

Серед здоров'язбережувальних цінностей Н. Добротіна виділяє самодостатні та інструментальні цінності. Самодостатні цінності знаходять своє вираження в меті здоров'язбережувальної діяльності, що пов'язана з розвитком особистості у процесі самооздоровлення, розвитку здоров'язбережувальної свідомості. Інструментальні цінності передбачають оволодіння теорією (нормами, принципами) і технологією (способами, прийомами) здоров'язбережувальної діяльності, що складають основу професійної підготовки [6, с. 113]. Цінності здоров'язбережувальної діяльності забезпечують суспільну значущість і престиж здоров'язбережувальної діяльності, зацікавленість нею, визнання і підтримку її колективом, можливість здійснювати збереження здоров'я, створювати здоров'язбережувальне освітнє середовище у вищому аграрному закладі освіти, можливість самоствердження та професійного зростання.

Важливим показником сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця аграрного профілю є позитивна мотивація до збереження здоров'я. До мотивів здоров'язбережувальної діяльності можна віднести такі: соціальні мотиви (стосуються охорони здоров'я суспільства в цілому); здоров'язбережувальні мотиви (стосуються безпосередньо здоров'язбережувальної діяльності, наприклад, розуміння студентом змісту здоров'язбережувальної діяльності, здатність самостійно формулювати і розв'язувати проблеми здоров'язбереження); мотиви особистісного розвитку (володіння собою, можливість реалізувати свій творчий потенціал під час здоров'язбережувальної діяльності).

Під час оцінювання сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю до стійкої мотивації відносили усвідомлене ставлення до оволодіння нею, професіоналізм у практичній здоров'язбережувальній діяльності, творчий підхід до розв'язання проблем здоров'язбереження.

Когнітивно-усвідомлюваний критерій характеризує гносеологічний компонент здоров'язбережувальної компетентності. Показниками цього критерію є обсяг і повнота знань про здоров'я та способи його збереження, здатність застосовувати знання, уміння і навички, що набуті в період навчання для збереження здоров'я під час професійної діяльності і в повсякденному житті. Знання про здоров'я є важливою передумовою формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю, оскільки вони є основою для формування вмінь і навичок збереження здоров'я, моральних переконань, естетичних поглядів і здоров'язбережувального світогляду. Знання і правильно обраний процес їх засвоєння є передумовою розумового розвитку фахівця аграрного профілю. Будучи складником здоров'язбережувального світогляду людини, знання визначають її ставлення до дійсності, моральні погляди, переконання, вольові риси

і є однією з умов розвитку здібностей та інтересів [11]. Когнітивно-усвідомлюваний критерій також відображає систему здоров'язбережувальних умінь, які є результатом якісного розвитку здоров'язбережувальних знань, інтересів, переконань і мотивів. Уміння – це система практичних і розумових дій, що необхідні для зіставлення здоров'язбережувальної інформації з діями і застосування здоров'язбережувальних знань.

Особистісний критерій характеризує фізкультурно-оздоровчий компонент здоров'язбережувальної компетентності. Показниками цього критерію є індивідуально-психологічні та фізичні якості, що важливі для майбутнього фахівця аграрного профілю, зокрема, такі: відповідальність, емоційно-вольова стійкість, вимогливість, дисциплінованість, висока працездатність, високий рівень адаптаційних можливостей організму. Ці якості особистості дозволяють ефективно здійснювати саморозвиток майбутнього фахівця аграрного профілю, сприяють творчому підходу до здоров'язбережувальної діяльності, досягненню її максимальної ефективності й результативності.

Ступінь розвитку показника характеризує рівень. У наукових дослідженнях приділяється значна увага проблемі вивчення рівнів, за якими можна визначити сформованість знань, умінь, компетентностей. Узагальнюючи різні підходи до визначення рівнів сформованості результатів навчання, ми виокремили три рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю: початковий, нормативний, активний.

Початковий рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності характеризується: несформованим ціннісним ставленням до свого здоров'я та здоров'я інших людей; відсутністю стійкої мотивації до оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю та засвоєння норм і правил збереження здоров'я; обмеженим запасом знань про здоров'я та способи його збереження, відсутністю їх творчого переосмислення та невмінням перенести у практичну площину, несформованістю знань про методи пізнання та способи діяльності, відтворенням тільки готових знань; несформованістю умінь і навичок збереження здоров'я, пасивністю при застосуванні здоров'язбережувальних знань, здатністю діяти лише за інструкцією; відсутністю прагнення до оволодіння новими способами діяльності, переважанням почуттів невпевненості, байдужості й сумніву; несформованістю індивідуально-психологічних і фізичних якостей, важливих для майбутнього фахівця аграрного профілю, неусвідомлення їх значення під час професійної діяльності; нездатністю до самоосвіти і самовдосконалення; нерозвиненістю рефлексивного мислення, нездатністю до самоконтролю та неадекватним самооцінюванням своєї діяльності.

Нормативний рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності характеризують: прийняття цінностей здоров'язбереження лише в окремих ситуаціях; ситуативний інтерес до здоров'язбережувальної компетентності та ситуативна мотивація до оволодіння нею; сформованість знань про здоров'я та способи його збереження, здатність їх застосовувати; уміння і навички збереження здоров'я, які виявляються в типових ситуаціях, виконання поставлених завдань переважно за інструкцією чи алгоритмом; адекватне орієнтування в ситуаціях, що пов'язані зі збереженням здоров'я, відсутність прагнення до оволодіння новими способами і прийомами діяльності, дефіцит оригінальних рішень; слабо сформовані усвідомлення значущості особистісних якостей під час професійної діяльності.

Для активного рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності характерним є: усвідомлення важливості збереження здоров'я, ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей; стійкий інтерес і мотивація до формування здоров'язбережувальної компетентності й подальшого її вдосконалення; сформованість системи знань про здоров'я та способи його збереження, міцність і повнота знань,

впевненість в їх істинності, ефективне застосування знань; ґрунтовне володіння уміннями і навичками збереження здоров'я під час професійної діяльності і в повсякденному житті, здатність застосовувати відомі способи діяльності в нових умовах; здатність до аналізу й узагальнення досвіду збереження здоров'я, прагнення до оволодіння новими способами й прийомами діяльності, перевага завданням творчого характеру; сформованість таких особистісних якостей, як відповідальність, працездатність, вимогливість, дисциплінованість, усвідомлення їх значення під час професійної діяльності; здатність до самоосвіти і постійне прагнення до самовдосконалення.

Критерії, показники і рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю представлені в таблиці 1:

Таблиця 1

Критерії, показники і рівні сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю

Критерій	Мотиваційно-ціннісний	Когнітивно-усвідомлюваний	Особистісний
Показник	Стійкий інтерес і мотивація до збереження здоров'я. Ціннісні орієнтації на збереження свого здоров'я та здоров'я інших	Обсяг і повнота знань про здоров'я та способи його збереження. Здатність використовувати знання, уміння і навички для збереження здоров'я під час професійної діяльності і в повсякденному житті	Індивідуально-психологічні та фізичні якості, важливі для майбутнього фахівця аграрного профілю (відповідальність, працездатність, адаптаційні можливості)
Рівні	Початковий	Відсутність стійкої мотивації до оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю та засвоєння норм і правил збереження здоров'я. Несформоване ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей.	Несформованість та неусвідомлення індивідуально-психологічних та фізичних якостей. Нездатність до адаптації. Нерозвиненість працездатності та неадекватне самооцінювання своєї діяльності
	Нормативний	Ситуативний інтерес до здоров'язбережувальної компетентності. Вибіркове ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей.	Сформованість знань про здоров'я та способи його збереження, але не усвідомлена здатність їх застосовувати.

Критерій		Мотиваційно-ціннісний	Когнітивно-усвідомлюваний	Особистісний
	АКТИВНИЙ	Стійкий інтерес і мотивація до формування здоров'язбережувальної компетентності та подальшого її удосконалення. Усвідомлення важливості збереження здоров'я, ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей.	Сформованість системи знань про здоров'я та способи його збереження. Ґрунтовне володіння уміннями і навичками збереження здоров'я. Здатність до аналізу та узагальнення досвіду збереження здоров'я.	Сформованість відповідальності, дисциплінованості, усвідомлення значення цих якостей під час професійної діяльності. Здатність до самоосвіти та постійне прагнення до самовдосконалення. Розвинутість працездатності та достатній рівень адаптаційних можливостей

Виявлені критерії, показники і рівні, звичайно, не є вичерпними. Їх потрібно вважати умовними, адже формування здоров'язбережувальної компетентності – це неперервний процес, і заздалегідь передбачити співвідношення різних показників і рівнів її сформованості досить складно.

Висновки. Проведене дослідження особливостей формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю під час професійно-прикладної фізичної підготовки дозволило визначити критерії й показники сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-усвідомлюваний і особистісний. Також виділено три рівні сформованості їх здоров'язбережувальної компетентності. В узагальненому вигляді це дозволяє обґрунтувати комплекс педагогічних умов, що забезпечують оптимальне функціонування розглянутого процесу, дають можливість визначити вихідні позиції, стан сформованості здоров'язбережувальної компетентності, розробити методику її формування в майбутніх фахівців аграрного профілю.

Перспективами подальших наукових пошуків є визначення стану сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю у процесі професійно-прикладної фізичної підготовки й експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов її формування.

Список використаних джерел

1. Ажиппо О. Ю. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (теоретичний і методичний аспекти) / О. Ю. Ажиппо. – Харків : Цифрова друкарня № 1, 2012. – 423 с.
2. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. А. Башавець. – Одеса, 2012. – 555 с.
3. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова освіти України / Т. Є. Бойченко // Основи здоров'я і фізичної культури. – 2008. – № 11–12.
4. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя : теоретико-методичні аспекти : монографія / Ю. Д. Бойчук. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 357 с.
5. Воронін Д. Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Д. Є. Воронін. – Херсон, 2006. – 20 с.
6. Добротина Н. А. Биология человека, экология и здоровье (антропологическая валеология) : учеб. пособ. / Н. А. Добротина. – Нижний Новгород, 1999. – 247 с.

7. Желан А., Єфремова Ю. Формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів / А. Желан, Ю. Єфремова // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2016. – № 2. – С. 69–73.
8. Жигір В. І. Оцінювання професійної компетентності фахівця як фактор його формування / В. І. Жигір // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 2. – С. 40–47.
9. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. І. Соколенко. – Луганськ, 2008. – 20 с.
10. Тернопільська В. І. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів / В. І. Тернопільська, О. В. Дерев'яно // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – 2012. – Вип. 3. – С. 264–267.
11. Турчинов А. В. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх офіцерів національної гвардії України у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. В. Турчинов. – Харків, 2016. – 20 с.
12. Чернявський В. В. Компетентнісний підхід як чинник забезпечення вимог до підготовки фахівців морської галузі / В. В. Чернявський // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : Педагогічна. – 2014. – Вип. 20. – С. 230–232.
13. Шеремет І. В. Професійно-прикладна фізична підготовка як один із шляхів формування компетентності фахівця / І. В. Шеремет // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1 (5). – С. 73–81.
14. Шукатка О. В. Компоненти та рівні здоров'язбережувальної компетентності майбутніх економістів в контексті моделі її формування на засадах аксіології / О. В. Шукатка // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2012. – № 4. – С. 25–32.

References

1. Ajippo, O. Yu. (2012). *Preparation of the Maybutny Teachers of the Physical Culture to the Professional Diyalnost in the Gagalnoosvitnii Naval Mortgages* (Theoretical and Methodical Aspect). Kharkiv (in Ukr.)
2. Bashavat, N. A. (2012). *Theoretical and methodical principles of formation of a culture of health preservation as a world-view orientation of students of higher economic educational institutions* (Doctor of Science Dissertation). Theses. Odessa. (in Ukr.)
3. Boychenko, T. Y. (2008). Healthcare-retaining competence as a key education of Ukraine. *Osnovy zdorovia i fizychnoi kultury (Fundamentals of Health and Physical Culture)*, 11-12 (in Ukr.)
4. Boychuk, Yu. D. (2008). *Ecological-valeological culture of the future teacher: theoretical and methodical aspects*: monograph. Sumy: VTD «University Book» (in Ukr.)
5. Voronin, D. Ye. (2006). *Formation of the Health Preserving Competence of Students of Higher Educational Institutions by Means of Physical Education*. (PhD dissertation). Theses. Kherson (in Ukr.)
6. Dobrotyna, N. A. (1999). *Biology of man, ecology and health (anthropological valeology)*: study. way. N. Novgorod (in Russ.)
7. Zhelan, A., & Yefremova, Yu. (2016). Formation of healthcare-saving competence of junior pupils. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky (Scientific bulletin of the V.U. Sukhomlynsky State University of Mining. Pedagogical sciences)*, 2, 69-73 (in Ukr.)
8. Zhigir, V.I. (2014). Estimation of professional competence of a specialist as a factor of its formation. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky (Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University: Pedagogical sciences)*, 2, 40-47 (in Ukr.)
9. Sokolenko, O. I. (2008). *Formation of value attitudes of students of higher pedagogical educational institutions to their health*. (PhD dissertation). Theses. Lugansk (in Ukr.)
10. Ternopil'ska, V. I., & Derevyanko, O. V. (2012). Determination of criteria for the formation of professional competence of future mining engineers. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy (Scientific journal of NP Drahomanov NPP. Series 5. Pedagogical sciences: realities and perspectives)*, 3, 264-267 (in Ukr.)
11. Turchinov, A. V. (2016). *Formation of Health Preservation Competence of Future Officers of the National Guard of Ukraine in the Process of Professional Training* (PhD dissertation). Theses. Kharkiv (in Ukr.)
12. Chernyavsky, V. V. (2014). Competency approach as a factor in ensuring requirements for the training of specialists in the maritime industry. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohiiienka. Seriiia : Pedahohichna (Collection of scientific works of the Kamyanets-Podil'sky National University named after. Ivan Ogienko. Series: Pedagogical)*, 20, 230-232 (in Ukr.)
13. Sheremet, I. V. (2011). Professional-applied physical training as one of the ways of forming the competence of a specialist. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu (Bulletin of the Zaporizhzhya National University)*, 1 (5), 73-81 (in Ukr.)

14. Shukatka, O. V. (2012). Components and levels of healthcare-saving competence of future economists in the context of the model of its formation on the principles of axiology. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika (Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: Pedagogy)*, 4, 25-32 (in Ukr.)

Abstract. KHARCHENKO Sergey Mikolaovich. Criteria and levels formation of health-satisfactory competence of future specialist of agricultural profiles

Introduction. Graduates of agrarian universities should be prepared for professional activity in specific conditions, among which the energetic nature of motor activities and special external conditions of activity. The ability of specialists of such a profile to carry out professional activities depends not only on their professional training, but also requires a high level of health. In recent years, due to pollution of the environment and socio-economic transformations, which led to a decrease in living standards, the health of the population of Ukraine has deteriorated. Therefore, for graduates of agrarian universities, an important task is the formation of healthcare-saving competence as a component of their professional competence. At the same time, the question arises about assessing the level of its formation and developing the relevant criteria.

Purpose. Definition and substantiation of the system of criteria, specification of indicators and levels of formation of healthcare saving competence as a component of professional and applied physical training of the future specialist of the agricultural profile.

Results. The criteria for the formation of healthcare-saving competence are considered as a set of essential features that make it possible to draw conclusions about the state and level of its formation, while the degree of formation is determined in specific indicators, which in turn are characterized by a number of features. It is substantiated that the criteria for the formation of healthcare-saving competence are determined by motivational-value, cognitive-perceptual and personal. The article also substantiates their indicators on the basis of the essence of the structural components of healthcare-saving competence and the levels.

Motivational-value criterion characterizes the axiological component of healthcare-saving competence. Its indicators are the formation of students' value attitude to their health and health of other people, the presence of stable interest and motivation to preserve health. Cognitive-aware criterion characterizes the epistemological component of healthcare-saving competence. Indicators of this criterion are the volume and completeness of knowledge about health and ways of its preservation; the ability to use the knowledge, skills and abilities acquired during the period of study for the preservation of health during professional activity and in everyday life.

Personality criterion characterizes the physical culture and health component of healthcare-saving competence. Indicators of this criterion are individual psychological and physical qualities important for the future specialist of the agrarian profile, in particular, such as: responsibility, emotional and volitional stability, demanding, discipline, high working capacity, high level of adaptive possibilities of the organism. Summarizing different approaches to determining the levels of formation of learning outcomes, we highlighted three levels of healthcare-saving competence of future specialists in the agricultural profile: initial, normative and active.

Originality. The novelty of the research lies in marking out specifying criteria, levels and indicators, which stipulate the process of forming the healthcare saving competence in professional and applied physical training of the future specialist of the agricultural profile.

Conclusion. The conducted research allows to substantiate the complex of pedagogical conditions that provide the optimal functioning of the considered process, give an opportunity to determine the initial positions, the state of formation of healthcare retaining competence, to develop a methodology for its formation in future specialists of the agrarian profile.

Prospects for further scientific research are the definition of the state of the formation of healthcare-saving competence of future specialists in the agricultural profile in the process of vocational and applied physical training.

Key words: health-saving competence; indicators; criteria; motivational-value criterion; cognitive-aware criterion; personal criterion; level of formation; future specialist of agrarian profile.

Одержано редакцією 15.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018

УДК 372.36:372.47 (045)

ШАХІНА Ірина Юріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

e-mail: rom.shahin@gmail.com

ЦИМБАЛ Тетяна Олександрівна,

учитель початкових класів

НВК «ЗОШ I-III ст-лицей», м. Жмеринка, Україна

e-mail: tetyanatsimbal@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

***Анотація.** Розглянуто основні способи стимулювання творчої активності учнів молодшого шкільного віку на уроках і педагогічні умови формування їхнього креативного потенціалу. Висвітлено психолого-педагогічні підходи до формування креативного мислення учнів початкової школи. Відзначено найбільш ефективні методи і прийоми, що сприяють розвитку креативного мислення. Наведено приклади вправ, які допоможуть учителю початкової школи розвивати в молодших школярів нешаблонність мислення. Описано основні орієнтири, на які мають опиратися вчителі початкової школи, задля розвитку сучасного учня, який буде креативним і конкурентоспроможним у майбутньому.*

***Ключові слова:** креативне мислення; креативна особистість; креативне навчання; здібності; початкова школа; молодші школярі; процес навчання; технологія; методи.*

Постановка проблеми. Проблема формування креативної особистості є особливо актуальною в нас час, адже саме нині відбуваються суттєві зміни в науці, техніці, інформаційному суспільстві, освіті. На жаль, сучасна школа ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань, де не має місця креативній особистості.

З психологічного погляду – креативність у поєднанні з іншими рисами створює справді талановиту, обдаровану, творчу особистість. Тому одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є турбота про обдаровану і талановиту молодь, її творчий, інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Держава має забезпечувати розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості» [12]. Одним із вирішальних чинників розв'язання цих завдань є розвиток креативного мислення учнів початкової школи.

Нині в Україні відбуваються спроби з реформування освіти. Зміни, поки що торкнулися початкової ланки, адже саме в молодшому віці в учнів формується поняття про навчання та його елементи. Нова школа – це місце де учень живе, проектує своє майбутнє самостійно, ураховуючи власні можливості, адже у нього виникає більше часу на практичну діяльність і самоосвіту. У таких умовах особливого значення набуває креативність особистості, її здатність до творчого нестандартного мислення, уміння швидко й ефективно вирішувати поставленні вчителем життєві ситуації.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналізуючи попередні дослідження, можна зробити висновок, що однозначної відповіді поняття креативності досі немає. Одні психологи вважають поняття «творчі здібності» і «креативність» тотожними і стверджують, що креативність є самостійним чинником, що не залежить від інтелекту (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Я. Пономарьов, Е. Торренс та інші). Так, Дж. Гілфорд і

П. Торренс розглядають креативність як здатність до творчого (дивергентного) мислення. Інші вчені вважають, що високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень розвитку творчих здібностей і навпаки (Д. Векслер, Л. Термен, Р. Стенберта та ін.). На думку третіх – творчих здібностей, як таких, не існує, головну роль у творчості відіграють мотивація, цінності, емоційний стан та ін. (А. Танненбаум, А. Олох, Д. Богоявленська, А. Маслоу та ін.). Н. Хомський і Дж. Фодор підтримують ідею когнітивної теорії «вроджених структур». Ф. Баррон вважає основним процес уяви і символізації та зазначає, що креативність спонтанно породжується в дії.

Вітчизняний дослідник С. Меднік зазначає, що в основу креативності покладено здатність особистості виходити за рамки стереотипів. Ф. Баррон, Д. Харрінгтон, Х. Гарднер, С. Девіс, Д. Перкінс підтримуються спільної думки, що творчий процес – форма діяльності, спрямована на розширення межі знань і усунення обмежень. Р. Джонс узагалі має протилежну думку з приводу креативності та надає важливу роль несвідомим елементам пам'яті, які відповідають творчому натхненню і роблять доступною ту інформацію, яка раніше була недоступною для особистості. Як бачимо, думки дослідників різняться, у різні історичні епохи, креативність інтерпретується по-своєму, а вчені ставляться до її розвитку також не однаково.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. До вивчення й дослідження дефініції «креативності» неодноразово зверталось багато дослідників. Розвитку креативності учнів початкової школи вже присвячено багато наукових праць, але жоден учений ще не визначив точного джерела креативності та особливостей появи цього феномену в дитини молодшого шкільного віку. Тому, проблема розвитку креативного мислення в молодших школярів потребує подальшого вивчення.

Метою нашої статті є висвітлити особливості формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «креативність» у сучасному трактуванні набуло широкого значення на початку 50-х р. ХХ ст. Початківцем у галузі креативності вважають Дж. Гілфорда, який ототожнює поняття «креативності» і «творчого мислення». Нині існує більше ста визначень креативності. Згідно з концепціями креативності Дж. Гілфорда (1969), Е. Торренса (1962), Д. Богоявленської (1983) – креативність є загальною характеристикою особистості і впливає на творчу продуктивність, незалежно від сфери прояву особистісної активності [13, с. 12].

Креативність (лат. creatio – створення) – творча, новаторська діяльність, новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактора». Раніше в науковій літературі застосовувався термін «творчі здібності, однак пізніше почав витіснятися мовним запозиченням з англійської мови (creativity, creative) [16, с. 9].

За визначенням Т. Воробйової, креативність молодшого школяра – це загальна характеристика особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною [6, с. 6].

Дж. Гілфорд вважає, що «креативність – це процес дивергентного мислення» [13, с. 2]. До структури креативності дослідник додає не тільки дивергентне мислення, але і здатність до перетворень, точність розв'язку й інші інтелектуальні параметри. Цим і визначався позитивний зв'язок між інтелектом і креативністю. У своїх працях Дж. Гілфорд виділяє шість параметрів креативності: здатність до знаходження і постановки проблеми; здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість – здатність до продукування 109 різноманітних ідей; оригінальність – здатність відповідати на стимули нестандартно;

здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі; здатність розв'язувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу [8, с. 439].

Дослідник І. Мілославський термін «креативний» позначає як творчий, що «не тільки висуває ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату» [5, с. 3].

Деякі дослідники (Р. Стернберг, Т. Лубарт) виділяють загальні вимоги до процесу креативного мислення незалежно від проблеми, на яку він спрямований, а саме: зміна структури зовнішньої інформації та внутрішніх уявлень за допомогою формування аналогій і поєднання концептуальних прогалів; постійне переформулювання проблеми; застосування існуючих знань, спогадів і образів для створення нового і застосування старих знань і навичок у новому ключі; застосування невербальної моделі мислення; процес креативності вимагає внутрішнього напруження [13, с. 4]. Ці вимоги можна задовольнити в процесі пізнавальної діяльності. Проте для розвитку креативного мислення учні мають оволодіти і застосовувати прийоми розумової діяльності.

Отже, креативність мислення полягає в умінні висувати нові неординарні ідеї та уникати в мисленні традиційних схем. Тобто вчителю потрібно відмовитися від механічного перенесення знань і створити проблемно-пошукову діяльність на уроці, яка допоможе учням у формуванні власних гіпотез і шляхів розв'язання, адже вміння самостійно знаходити вихід із будь-якої ситуації є найбільш цінним інтелектуальним умінням людини.

Креативне навчання – це процес спільної діяльності вчителя та учня на кожному уроці. Креативне навчання має характерну рису: освітній процес зливається з життям, із вирішенням життєвих творчих задач, які ґрунтуються на життєвому досвіді учнів [17, с. 286]. Основна мета початкової школи полягає у формуванні в учнів умінь керувати процесами творчості: фантазуванням, розумінням закономірностей, розв'язанням складних проблемних ситуацій.

У віковій психології зазначається, що здатність до креативної діяльності в учнів початкових класів є надзвичайно високою. Дитина високої творчої спрямованості бажає з головою заглибитися в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, висловлює багато різних міркувань [2, с. 83]. Така здатність дитини до творчої діяльності була б неможлива без інтелекту. Тому психологи М. Воллах і Н. Коган поділяють молодших школярів на чотири групи, які різняться рівнем розвитку інтелекту, креативності та способами адаптації до розв'язання життєвих проблем [1, с. 354]:

1) *діти з високим рівнем інтелекту і креативності* впевнені у своїх здібностях, мають адекватний рівень самооцінки; їм притаманні внутрішня свобода і високий самоконтроль. Якщо вимагає ситуація, ведуть себе по-дорослому. Виявляють інтерес до всього нового і незвичного, характеризуються великою ініціативністю, але разом із тим, успішно пристосовуються до вимог соціального середовища, зберігаючи внутрішню незалежність думок і дій;

2) *діти з високим рівнем інтелекту і низьким рівнем креативності* вирізняються у прагненні до шкільних успіхів, які виражаються у вигляді відмінної самооцінки. Вони надзвичайно важко сприймають невдачу, замість надії на успіх у них швидше, переважає страх перед невдачею. Ці діти не люблять ризику, не люблять висловлювати публічно свої думки. Вони стримані, замкнуті і дистанціюються від своїх однокласників. У них мало близьких друзів. Вони не люблять бути залишеними самі на себе і страждають без зовнішньої адекватної оцінки своїх учинків, результатів навчання та діяльності;

3) *діти з низьким рівнем інтелекту і високим рівнем креативності* часто потрапляють у ряд «ізгоїв». Вони важко пристосовуються до шкільних вимог, часто мають захоплення за межами школи (хобі, гуртки та ін.), де отримують можливість виявити свої творчі нахили. Вони найбільш тривожні, страждають від невіри в себе.

Учителі часто характеризують їх як неухажних, оскільки вони з небажанням виконують рутинні завдання і не можуть зосередитися;

4) *діти з низьким рівнем інтелекту і креативності*, як правило, зовнішньо добре адаптуються, тримаються в «середняках» і задоволені своїм становищем. Вони мають адекватну самооцінку, низький рівень предметних здібностей компенсуються розвитком соціального інтелекту, товариськістю, пасивністю в навчанні.

Як бачимо, якщо вчитель не зрозуміє дитину, то її креативний потенціал може і не розкритися впродовж усього життя.

Під час роботи з молодшими школярами велику увагу слід приділяти розвитку не лише інтелекту, але і творчих здібностей, і, навпаки, під час розвитку творчих здібностей не забувати про інтелект. Адже, коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності, творча людина частіше добре адаптована до середовища, активна, емоційно врівноважена. У поєднанні креативності з невисоким інтелектом бачимо невротичну тривожну особистість із поганою адаптованістю до вимог соціального середовища і важкою долею [3, с. 15].

Для подолання інерції мислення можна пропонувати учням початкової школи практичні вправи, ігри і завдання, виконання малюнків, схем; експериментальних завдань, головна мета яких – розвиток творчої уяви, фантазії, концентрації уваги, оригінальності, креативності мислення [14, с. 45].

Щоб у молодшого школяра сформувати креативне мислення, учителю необхідно застосовувати у своїй діяльності різні види творчо-розвивальних технологій: навчального дослідження; проблемного навчання; інтерактивного навчання; ігрового навчання; проектну технологію. Сучасний урок – це урок спілкування вчителя з учнем, їхня спільна творча праця. Чим меншу активність під час уроку виявляє вчитель і чим більше спонукає до активності учня, тим інтенсивнішим буде креативний розвиток учнів.

Творчий характер мислення проявляється в таких його якостях, як гнучкість, оригінальність, швидкість, глибина, рухливість. Гнучкість розуму складається зі здібності до відокремлення суттєвих ознак із безлічі випадкових і здатності швидко переключатися з однієї ідеї на іншу. Діти з гнучким розумом, зазвичай, одразу пропонують значну кількість варіантів рішень, комбінуючи та переставляючи окремі елементи проблемної ситуації [7, с. 30]. Тому вчителі мають обов'язково враховувати ці особливості, здійснюючи діяльність із розвитку творчого мислення.

Різного роду завдання по-різному впливають на розвиток мислення учнів. Креативне мислення передбачає здійснення нешаблонних дій, уміння ставити нові цілі [10, с. 49]. Тому учням початкової школи буде доречно ставити такі завдання: сформулювати питання до змісту тексту, поставити додаткове запитання до відповіді свого однокласника. До нешаблонних належать і завдання з даними, що відсутні. Вони дають можливість сформувати в учня гнучкість мислення.

Для розвитку нешаблонного мислення вчителю варто застосовувати і проблемні ситуації, які допоможуть пробудити пізнавальну потребу, дати необхідну спрямованість їхній думці і тим самим створити необхідні умови для створення нового матеріалу. З застосуванням ігрових технологій учитель має змогу розвивати систематично, цілеспрямовано гнучкість та рухливість мислення. Наприклад, метод «Придумай кінець до казки», який використовується на уроках української мови та літературного читання. Сутність цього методу полягає в тому, що він дає можливість розвинути в молодших школярів логічне мислення, уміння правильно закінчити думку, осмислити почуте, й на основі цього викладати власні думки. Завдання вчителя – озвучити початок казки, далі діти самостійно продовжують її. Якщо для учнів буде складним цей процес, то вчитель має поставити їм різні запитання, що надихнуть їх на роздуми. Учитель спостерігає за ситуацією, допомагає тим, хто потребує допомоги,

може попросити учнів проілюструвати свої думки [4, с. 152]. Учні можуть складати власні оповідання, вірші, казки. Молодшим школярам дуже подобається метод «Інсценування казки», адже вчитель лише роздає ролі, а вся робота покладається на учнів, де вони можуть пофантазувати над костюмами, словами і сюжетом.

Математика – формує просторове мислення, що забезпечує свободу і легкість створення образів та оперування ними, причому образів досить абстрактних. У процесі уроку в Жмеринському НВК «ЗОШ I-III ст-ліцей» у 3 класі з метою розвитку креативного мислення нами під час розв'язування задач часто застосовувалися такі методи [11, с. 19]:

- 1) метод евристичної бесіди (під час евристичної бесіди вчитель замість викладу матеріалу в готовому вигляді підводить учнів до самостійного формування понять. Він застосовується на перших етапах розвитку самостійного мислення під час проблемного навчання);
- 2) метод мозкового штурму (розв'язування творчої задачі організовується у формі навчального мозкового штурму);
- 3) метод допоміжних задач (на початку уроку розв'язується серія усних задач, на базі яких доводиться теорема або розв'язується більш складна задача);
- 4) метод «помилки» (учням пропонується спрогнозувати помилку або знайти помилку, спеціально допущену вчителем);
- 5) метод асоціацій (застосовується тоді, коли учні не можуть знайти шлях розв'язання. Їм пропонується скласти ланцюжок асоціативних понять);
- 6) алгоритмічний метод (учні самі складають алгоритм розв'язування задачі і дотримуються його під час розв'язування задач такого типу).

Креативна особистість – це такий тип особистості, для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, що проявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей, які дозволяють їй досягти прогресивних, соціально і особисто значущих творчих результатів у одній або декількох видах діяльності [15, с. 10]. Так, на уроках у початкових класах нами апробовано завдання, які сприяють формуванню творчого мислення [9, с. 137–138]:

- 1) *«На хвилинку»* – учням потрібно говорити за темою не зупиняючись і не повторюючись протягом 1 хвилини;
- 2) *«Усе було б інакше без ...»*, – учитель записує на дошці назви від трьох до п'яти об'єктів, які мають відношення до поточної теми. Учні обговорюють, як би виглядав світ без кожного з цих об'єктів. Діти мали визначити, який із названих об'єктів найбільше вплинув на хід історії;
- 3) *«Дивовижні факти»*, – учитель зачитує цікаву інформацію, яка не має видимого зв'язку з темою, що вивчається. Учні потрібно поміркувати, яким чином явище, ситуацію чи подію, про які повідомив учитель, можна пов'язати з темою уроку;
- 4) *«Математичне письмо»*, – учитель пропонує учням короткі повідомлення математичної тематики. Наприклад: «Напиши, у яких ситуаціях тобі вчора стали у нагоді твої знання з математики»; «Якби я був 1 см на зріст, то ...»; «Опиши два шляхи, якими можна вирішити приклад на ділення»; «Напиши про тривалість однієї хвилини»; «Напиши, як ти витрачаєш гроші»; «Склади свій розпорядок дня»; «Напиши листа другу, в якому розкажи йому, як ти вивчив таблицю множення»; «Напиши, у яких випадках тобі доводилося використовувати вміння рахувати»; «Намалюй свою улюблену фігуру і напиши про неї»; «Математика є дуже важливою, оскільки...»;
- 5) *«У тебе щось на лобі»*, – учні працюють у парах. Кожному учневі на лоб прикріплюють папірець із клейкою основою, на якому записане певне поняття, пов'язане з поточною темою. Учні за допомогою запитань установлюють, які поняття вони представляють, а також зв'язок між ними.

Отже, у процесі дослідження доведено, що застосування творчих завдань на розвиток абстрактного і продуктивного мислення, задач-жартів, задач-головоломок, завдань підвищеної складності з логічним навантаженням, дидактичних ігор приносить позитивні емоції та є посилюючими будь-якій дитині, а віра вчителя в можливості своїх учнів, їх розумовий потенціал допомагає учням переборювати труднощі в навчанні.

Висновки. Креативність – процес народження нового, що об'єктивно здійснюється у природі або в людині. У наш час велику увагу приділяють вивченню рівня розвитку креативного мислення, адже ми звикли до чогось незвичного і нового, без цього наше життя не можливо назвати повноцінним. Важливою метою для розвитку нешаблонного мислення молодших школярів є створення правильних психолого-дидактичних умов, де учень зможе розвиватися в тому руслі, яке йому подобається, не зашкодивши собі в майбутньому. Одним із шляхів розв'язання проблеми розвитку креативного мислення є застосування в освітньому процесі творчих ігор і вправ тому, що їх емоційне забарвлення сприяє глибокому і міцному засвоєнню матеріалу, розвитку кожного школяра.

Таким чином, щоб у молодшого школяра сформувати навички креативного мислення вчителю необхідно докласти неабияких зусиль, адже лише творчий педагог формує творчого учня. Якщо систематично застосовувати різні методики, вправи, програми, то мислення учнів стане креативним і незвичним, адже до цього їх спрямовують кожного дня, мотивуючи і доводячи це на власному прикладі.

Список використаних джерел

1. Wollach, M. A., & Kogan, N. A. (1965). A new look at the creativity – Intelligence distinction. *Journal of Personality*, 33, 348–369.
2. Азарова Л. Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников / Л. Н. Азарова // Журнал практического психолога. – 1998. – № 4. – С. 83.
3. Балдіна Л. Розвиток творчої компетентності учнів на уроках математики / Л. Балдіна // Математика в школах України. – 2006. – № 29. – С. 14–16.
4. Бочарова Т. М. Активізація творчого мислення молодших школярів / Т. М. Бочарова // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 1 (41). – С. 150–154.
5. Велдбрехт Д. Розвиток креативних здібностей учнів через систему креативних вправ / Д. Велдбрехт, Н. Токар // Математика в школах України. – 2007. – № 29. – С. 2–6.
6. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Т. В. Воробйова. – Тернопіль, 2014. – 19 с.
7. Гарнець О. М. Гнучкість мислення та його розвиток у школярів / О. М. Гарнець. – Москва, 1979. – С. 28–32.
8. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. – Москва : Прогресс, 1969. – С. 433–456.
9. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів : монографія / за ред. П. Гусака. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 276 с.
10. Кирнос Д. И. Индивидуальность и творческое мышление / Д. И. Кирнос. – Москва, 1992. – 49 с.
11. Макушенко Т. Розвиток творчого мислення учнів на уроках математики / Т. Макушенко // Математика в школах України. – 2004. – № 6. – С. 17–23.
12. Національна доктрина розвитку освіти / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
13. Пономарьова-Семенова Р. О. Психологічні аспекти розвитку креативності обдарованої особистості / Р. О. Пономарьова-Семенова // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 12.
14. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник [для вчителів і методистів початкового навчання] / О. Я. Савченко. – Київ : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
15. Слєпкань З. Формування творчої особистості учня в процесі навчання математики / З. Слєпкань // Математика в школі. – 2003. – № 3. – С. 7–14.
16. Танабаш Л. Креативність або творчі здібності / Л. Танабаш // Математика в школах України. – 2004. – № 11. – С. 8–10.
17. Шахіна І. Ю. Креативність у навчальному процесі педагогічних університетів / І. Ю. Шахіна // Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія // Зб. наук. праць. – Вип. 23 / редкол.: М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. – С. 285–289.

References

1. Wollach, M. A., & Kogan N. A. (1965). A new look at the creativity – intelligence distinction. *Journal of Personality*, 33, 348–369 (in Engl.)
2. Azarova, L. N. (1998). How to develop pupil's creative individuality. *Zhurnal prakticheskogo psihologa (Journal of Practical Psychology)*, 4, 83 (in Russ.)
3. Baldina, L. (2006). Development of pupil's creative competence at math's lessons. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 29, 14–16 (in Ukr.)
4. Bocharova, T. M. (2013). Encouragement of primary pupil's creative thinking. *Tavrijskij visnyk osvity (Taurian Journal of Education)*, 1 (41), 150–154 (in Ukr.)
5. Veldbrekht, D., & Tokar, N. (2007). Development of creative skill of pupils through the system of creative exercises. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 29, 2–6 (in Ukr.)
6. Vorobjova, T. V. (2014). *Formation of primary pupil's creative skills in the process of solving training tasks*. Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.09. Ternopil' (in Ukr.)
7. Gharnecj, O. M. (1979). *Thinking flexibility and it's development in pupils*. Moscow (in Russ.)
8. Gilford, Dzh. (1969). *Three sides of intellect*. Psychology of Thinking. Moscow: Progress (in Russ.)
9. *Innovational techniques in primary pupil's studying* : monograph / ed. by Ghusaka P. (2016). Lucjk: Vezha-Druk (in Ukr.)
10. Kirnos, D. I. (1992). *Individuality and creative thinking*. Moscow (in Russ.)
11. Makushenko, T. (2004). Development of pupil's creative thinking at math's lessons. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 6, 17–23 (in Ukr.)
12. *National doctrine of educational development*. Retrieved from <http://www.zakon.rada.gov.ua> (in Ukr.)
13. Ponomarjova-Semenova, R. O. (2007). Psychological aspects of talented individuality development. *Obdarovana dytyna (A gifted child)*, 7, 12 (in Ukr.)
14. Savchenko, O. Ja. (2009). *Educational potential of primary school: manual for teachers of primary schools*. Kyiv: Boghdanova A. M. (in Ukr.)
15. Sljepkanj, Z. (2003). Formation of creative personality of pupils in the process of studying math. *Matematyka v shkoli (Mathematics in school)*, 3, 7–14 (in Ukr.)
16. Tanabash, L. (2004). Creativity or creative skills. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 11, 8–10 (in Ukr.)
17. Shakhina, I. Ju. (2008). *Creativity in the educational process of pedagogical universities*. Naukovi zapysky. Serija: Pedagoghika i psykholohija. Zb.nauk.pracj (*Proceedings. Series: Pedagogy and Psychology*), 23, 285–289. Vinnycja: PP «Edeljevs i K» (in Ukr.)

Abstract. *SHAHINA Iryna Yuryivna, TSIMBAL Tatyana Oleksandrivna. Formation of creative thinking of elementary school pupils in the process of studying.*

Introduction. *The problem of the creative personality creation is still of current importance nowadays, as all the important changes in science, media and education are happening right now. Unfortunately, modern schools still keep to the old-fashioned approach to digestion of knowledge, where there is no place for creative personality. This is extremely important, while precisely at young age the concept of education and its elements is formed. New school is the place where a pupil lives and designs his future on his own, taking into consideration all the possibilities .What especially important in such conditions is: pupil's creativity, their ability to non-conventional thinking, the ability to deal with all the tasks offered by teacher. In our article we will consider the main principles of stimulation of pupil's creativity during the lessons and the conditions for the formation of their creative potential.*

Purpose. *To emphasize the features of formation pupil's creativity in the process of studying in the primary school with the help of different methods, techniques and exercises.*

Methods. *Analysis of psychological and pedagogical literature; conclusion and systematization of theoretical data, pedagogical experience; pedagogical observations, personal pedagogical experience; interviews with pupils.*

Results. *All the reference points, that teacher has to base on for the sake of creative personality's development are defined. The role of the teacher in the educational process for the formation of creative thinking in the pupils of the primary classes and its educational value was clarified. The most effective methods and techniques that further the development of creative thinking are noted. Examples of exercises which will help the teacher of primary school to develop in pupils the lack imagination were tested. It was proved that the use of creative tasks for the development of abstract and productive thinking, joke tasks, problem-solving, didactic games arises only positive emotions and is suitable for any child, and the teacher's faith in the pupil's abilities and their mental potential helps students to overcome learning difficulties.*

Originality. *The methodical basis and the scientific level of the teacher of primary school, which is important for the formation of creative thinking of elementary school pupils, are determined.*

Conclusion. *Creativity is the important feature of every modern person. The development of this feature happens step by step, starting in preschool age. Creative qualities are natural potential, that have to be developed systematically, that is, to create appropriate conditions for their development and to provide practical activities that will be directly related to the life of the child and direct his thinking to create something original but necessary to the society.*

One of the ways of solving the problem of developing creative thinking is the application of creative games and exercises in the educational process, as they contribute to a profound adoption of the material, the development of each student. The question towards the system of introduction of modern methods that will contribute to the development of students' creativity, without detaching them from intellectual enrichment of knowledge, requires further study.

Key words: *creative thinking; creative personality; creative studying; abilities; primary school; primary school students; the process of studying; methods.*

*Одержано редакцією 15.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018*

УДК 371.315 (045)

ШПАК Валентина Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри початкової освіти, Черкаський
національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна
e-mail: *shpakvalentina64@gmail.com*

ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. *Проаналізовано методологічні позиції вчених щодо впровадження інтегрованого навчання в початковій школі. Показано переваги і недоліки інтеграції в початковій освіті. Акцентовано увагу на рівнях і видах інтеграції. З'ясовано, що психологічним підґрунтям інтеграції навчання в початковій школі слугують локальні, окремосистемні, внутрішньосистемні та міжсистемні асоціації. Наголошено на тому, що формування в молодших школярів умінь і навичок читання, письма і рахунку потребує попредметного засвоєння.*

Ключові слова: *інтегроване навчання; види інтеграції; рівні інтеграції; початкова школа; початкова освіта; молодші школярі; міжпредметні зв'язки; тенденції.*

Постановка проблеми. Реформаційні процеси, що нині відбуваються в початковій освіті, породжують цілу низку наукових дискусій, зокрема, щодо необхідності й доцільності впровадження інтегрованого навчання. Як зазначається в Концепції «Нова українська школа: простір освітніх можливостей», «у реальному світі немає мононаукових процесів – кожен пов'язаний із різними науками. Аби діти розуміли взаємозв'язки й мали цілісну картинку світу, у початковій школі пропонується інтегрувати (тобто об'єднати) предмети. Це означає, що, наприклад, рослини вивчатимуть не тільки з точки зору ботаніки, а й додаватимуть до цієї теми знання з географії, екології, математики, хімії, мови й літератури [1, с. 10].

У той самий час, у педагогічній теорії та практиці початкової освіти відсутнє однозначне ставлення до співвідношення понять «інтегроване навчання» і

«міжпредметні зв'язки», що не лише спричиняє наукові дискусії, але й породжує певні утруднення в організації освітнього процесу в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу інтегрованого навчання покладено детально описану відомим американським ученим Ральфом Тайлером (Ralph Tyler) інтеграцію предметних областей як «горизонтальні відносини навчальних програм», що є важливими для організації шкільного навчання. Цьому висновку передувала тривала науково-дослідницька робота вченого з упровадження восьмирічної програми навчання для учнів у 30 середніх шкіл у 30-х роках збіглого століття. Саме тоді ним і було встановлено, що учні добре навчаються в тих закладах освіти, що наповнюють навчальний план не лише окремими предметами, але й інтегрованими курсами з вивчення загальних тем, які пов'язані з навчальними дисциплінами.

Відомий розробник знаменитої Таксономії навчальних цілей (Taxonomy of Educational Objectives) Бенджамін Блум також пропагував втілення «інтегративних зв'язків» у навчальних планах для узгодження міжпредметних галузей. Схожі теоретичні основи продовжували розвивати й інші педагоги, зокрема, Сьюзен Ковалік (Susan Kovalik), яка об'єднала відому на той час інформацію про роботу мозку і власний досвід викладання. Наслідком цього стала популярна модель Інтегрованої науки в навчанні (Integrated Science of Learning model) і проект навчального плану.

У 1997 р. Сандрою Матісон і Мелісою Фрімен у праці «Логіка міждисциплінарних досліджень» запропоновано комплексний огляд досліджень проблеми інтегрованого навчання. Учені дійшли до висновку, що інтегроване навчання необхідне для набуття молодшими школярами таких важливих життєвих навичок, як уміння працювати в команді й розв'язувати проблеми.

Серед сучасних дослідників окресленої проблеми найбільш відомі праці Т. Браже, О. Гільзової, М. Масол, О. Савченко, Н. Сердюкової, О. Сухаревської, В. Фоменка [5, с. 4]. Нині в Україні виокремилася ціла низка наукових напрямів розроблення теоретичних основ інтеграції, провідними з яких є: методологічне обґрунтування проблем інтеграції (С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Сергєєв); визначення структури інтегрованих знань (Т. Усатенко); дослідження системологічних аспектів інтеграції (О. Джулик, Є. Яворський); інтегративні процеси в освіті (І. Богданова); розроблення шляхів упровадження інтеграції в освітній процес (Л. Вичорова, Т. Горзій, О. Проказа, Є. Романенко); інтеграція елементів контролю в модульному навчанні (Л. Джулай); інтеграція теоретичних і виробничих аспектів навчання (Т. Якимович); ймовірно-статистичні аспекти інтеграції (В. Якиляшек); інтеграція у ступеневій освіті (Ю. Жидецький); взаємозв'язки інтеграції та диференціації (В. Моргун); психологічні аспекти інтеграції (Т. Яценко); формування системи знань в контексті дидактичної інтегративної (І. Козловська) [там само, с. 6].

Метою статті є характеристика тенденцій інтегрованого навчання учнів початкової школи в контексті реформаційних змін.

Виклад основного матеріалу. У загальнонауковому аспекті відомо, що «інтеграція» у більшості наукових праць інтерпретується як процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність із протилежним йому процесом розподілу, тобто диференціації [5, с. 4]. У Великому тлумачному словнику інтеграція розкривається як «доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи». Виходячи з методологічних позицій системного підходу дане поняття визначається також як процес взаємодії двох або більше систем із метою створення нової, яка набуває нових властивостей завдяки зміні властивостей і зв'язків її елементів. Не випадково американським педагогом Дж. Гіббонсом свого часу висловлена думка про те, що інтеграція передбачає поєднання частини систем так, щоб результат об'єднання в сумі перевершував їх значення до взаємодії.

Натомість Н. Антонов розглядає поняття «інтеграція» у загальнонауковому аспекті і протиставляє його іншому поняттю – «диференціації», знову ж таки наголошуючи на елементах системності: «це процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність із протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації» [7].

Дещо схожу думку висловлює Н. Костюк і наголошує, що інтеграція представляє собою «процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, у результаті якої формується інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів» [7]. На процесуальності та результативності інтеграції акцентує увагу також І. Козловська і зазначає, що «інтеграція представляє собою процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного» [там само].

На підставі сказаного правомірним є твердження, що інтеграція – це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей і взаємозв'язків між оновленими елементами системи. Таке сприйняття інтеграції в межах системного підходу цілком правомірно відображається на її проекції у сферу початкової освіти.

У науково-педагогічній літературі поширеним також є твердження, що інтегроване навчання (адаптовано з «Natural Curiosity: A Resource for Teachers» University of Toronto OISE) – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. При цьому освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни. У такий спосіб предметні межі поступово стираються, а вчителі заохочують учнів установлювати зв'язок між дисциплінами і спиратися на отримані знання й навички відразу з кількох предметних областей.

Ми погоджуємося з тим, що учням початкової школи потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін та критичне оцінювання того, як ці частини взаємодіють [6]. Це супроводжується зростанням мотивації до навчання й навчальних досягнень, а відносини учнів і вчителів поступово набувають партнерського характеру, оскільки ці суб'єкти освітнього процесу мають спільну мету і разом відкривають світ, що швидко розширюється і змінюється.

Нині інтегроване навчання вважається досить звичним для багатьох країн світу, де перевага надається прагматичному підходу до організації освітнього процесу. Особливо така тенденція характерна для США, де в дев'ятому класі учні вже аналізують різноманітні графіки, шукають тенденції в харчових звичках і моделях охорони здоров'я американців. У процесі вивчення соціальних дисциплін ті самі учні проводять польові дослідження, порівнюють вибір свіжих продуктів у місцевих бакалійних магазинах, розробляють рекламні кампанії, що спрямовані на мотивування покращити харчування серед малозабезпеченого населення, де діабет вражає багато сімей [3].

Як бачимо, сучасні науковці акцентують увагу на перевагах інтегрованого навчання учнів початкової школи, зокрема, таких:

- підвищення розуміння, засвоєння й застосування загальних понять;
- розуміння глобальних взаємозв'язків у світі, багатьох поглядів і цінностей;
- підвищена здатність приймати рішення, критично і творчо мислити, синтезувати знання за межами дисциплін;
- розширення здатності виявляти, оцінювати і передавати важливу інформацію, що необхідна для вирішення нових завдань;
- сприяння кращому ставленню учня до себе як громадянина.

Вивчення практики початкового навчання свідчить про те, що вченими протягом останніх років зроблено чимало нових спроб щодо забезпечення інтеграції навчальних предметів для молодших школярів. Найчастіше вчителі-практики намагаються поєднати дисципліни гуманітарного циклу (рідна мова – літературне читання – народознавство, рідна мова – літературне читання – музика, рідна мова – літературне читання – образотворче мистецтво), рідше гуманітарного і природничого (літературне читання – природознавство – образотворче мистецтво – літературне читання – природознавство – трудове навчання). Найкраще інтегруються такі предмети, як українська мова і літературне читання, математика і технологія, «Я у світі», українська мова і образотворче мистецтво, математика і «Я у світі».

Проте, як свідчить проведений нами аналіз публікацій із проблеми організації інтегрованого навчання в початковій школі, у спробах деяких дослідників створити інтегровані курси для молодших школярів часто ігнорується одне з основних завдань початкової освіти – формування в учнів надзвичайно важливих для наступної навчальної діяльності вмінь: читання, письма і рахунку, що, як доведено багаторічною практикою, потребує попредметного засвоєння. Хоча процес інтегрування в цей період і можливий, однак психологи застерігають, що здійснювати його слід дуже обережно, урахувавши особливості розумової діяльності й пізнавальних психічних процесів у молодшому шкільному віці.

Наприклад, відомі дослідники процесів дитячого мислення (Л. Айдарова, Ю. Гільбух, М. Жинкін, Л. Занков, Ю. Самарін, О. Скрипченко та ін.) вважають, що психологічним обґрунтуванням можливостей інтеграції навчання в початковій школі можуть слугувати результати досліджень асоціативного мислення учнів, головним з яких є висновок про те, що будь-які знання є системою асоціацій. При цьому в психології виділяються чотири види таких асоціацій: локальні, окремосистемні, внутрішньосистемні та міжсистемні.

Так, вважається, що найбільш простим нервовим зв'язком, який утворює елементарні знання про предмет чи явище, є локальна асоціація. Цей зв'язок відносно ізольований, оскільки він не співвідноситься з іншими знаннями і тому може забезпечити лише елементарну розумову діяльність учнів початкової школи. Натомість окремосистемні асоціації – це найпростіші, але вже системні асоціації. Вони виникають на основі вивчення молодшими школярами якихось окремих предметів чи явищ, пізнання яких супроводжується відбором нових фактів і ознак, порівнянням їх із засвоєними раніше. У такий спосіб здійснюється найпростіше узагальнення знань, але здобуті знання ще не співвідносяться з суміжними. На цьому рівні виникає аналітико-синтетична діяльність дітей.

Внутрішньосистемні асоціації забезпечують усвідомлення молодшими школярами цілісних систем знань. У межах навчального предмета відбувається широке застосування знань оскільки внутрішньосистемні асоціації відображають причинно-наслідкові, часові, просторові, кількісні та інші зв'язки. Формування міжсистемних асоціацій дозволяє застосовувати знання з різних навчальних предметів, підпорядковувати їх процесу всебічного глибокого пізнання предмета чи явища. На рівні цих асоціацій виникають загальні поняття. Уміння виявляти міжпредметні зв'язки є показником вищого рівня розумової діяльності молодших школярів.

Психологи стверджують, що дітям молодшого шкільного віку притаманні два перших види асоціацій – локальна й окремосистемна, тому слушним є висновок Н. Светловської про те, що нормою для початкових класів є елементи інтегрування в межах навчального предмета, а не інтегровані курси. Такий процес у педагогіці та методиках початкового навчання традиційно називається застосуванням внутрішніх і міжпредметних зв'язків у навчанні, що певною метою виступає передумовою інтегрованого навчання, але аж ніяк не власне інтеграцією. Тому Н. Светловська радить стосовно початкової школи послуговуватися не терміном «інтеграція», а іншим – «елементи інтегрованого навчання» [2].

Нині вже стало звичним, що інтеграція сучасного наукового знання як одна з найважливіших тенденцій розвитку педагогічної науки отримала належне відображення у практиці початкової освіти. При цьому продуктивним напрямом модернізації змісту початкової освіти стає застосування інтегративного підходу на різних рівнях – тематичному, блочному, міжпредметному. Методичним підґрунтям до такої інтеграції слугує те, що вона дозволяє більш широко і різнобічно засвоювати ті поняття і явища, які мають об'єктивні міжгалузеві зв'язки, формувати системне мислення, задовольняти пізнавальні потреби молодших школярів, більш економно використовувати навчальний час.

Дедалі більше інтеграція перетворюється на важливу умову сучасної науки і розвитку цивілізації в цілому, оскільки нинішня стадія формування в учнів початкової школи наукового мислення характеризується прагненням розглядати не окремі об'єкти чи явища життя ізольовано, а в їх поєднанні. Тому інтеграція як вимога об'єднання в ціле певних елементів наукового знання вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можливо створити в учнів початкової школи цілісну картину світу.

У той самий час виникає суперечність, згідно з якою інтеграція змісту навчальних предметів ще не забезпечує предметної системи їх вивчення, а виступає важливим засобом її вдосконалення, подолання недоліків, поглибленого засвоєння знань з урахуванням взаємозалежності навчальних предметів Державного стандарту початкової освіти. Такий підхід до подолання виявленої суперечності потребує забезпечення оптимального поєднання в початковій освіті диференціації та інтеграції [4].

Виходячи зі сказаного вище, учителям початкової школи слід дбати про необхідність установаження інтегративних зв'язків в освітньому процесі на міжпредметному рівні, рівні дидактичного синтезу або цілісному рівні (за В. Аберганом). Натомість дослідники В. Коложвари і Л. Сеченикова виділяють чотири рівні інтеграції: 1) інтенсифікація пізнавального інтересу і процесу вироблення загальнонавчальних умінь на матеріалі інтегрованого курсу; 2) об'єднання понятійно-інформаційної сфери навчальних предметів; 3) порівняльно-узагальнювальне вивчення навчального матеріалу; 4) самостійне зіставлення фактів, установаження зв'язків і закономірностей між явищами і подіями, застосування спільно вироблених навчальних умінь.

Крім рівнів інтеграції В. Фоменко, А. Католиків і В. Кошмина виокремлюють горизонтальне і вертикальне інтегрування. Під горизонтальним інтегруванням вчені розуміють найбільш поширений спосіб об'єднання подібного змісту ряду навчальних предметів. Під вертикальним інтегруванням вони розуміють об'єднання такого навчального матеріалу, який повторюється впродовж усього терміну навчання, об'єднання на різному рівні складності або об'єднання в межах певної теми [5, с. 23–24].

Таким чином можна зробити **висновок**, що змістові й цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичну структуру початкової освіти новизну й оригінальність, оскільки мають певні переваги: підвищують мотивацію, формують у молодших школярів пізнавальний інтерес; сприяють формуванню в них цілісної наукової картини світу завдяки всебічному теоретичному і прикладному розгляду предмета чи явища з декількох сторін; сприяють розвитку усного і писемного мовлення, допомагають глибше зрозуміти лексико-семантичне значення слів; дозволяють розвинути творчі вміння й навички; забезпечують систематизацію наукового знання; значно більше, ніж стандартні форми організації навчання сприяють розвитку естетичного сприйняття, пізнавальних психічних процесів учнів початкової школи; на ґрунті інформативної ємності сприяють збільшенню темпу виконуваних навчальних дій, дозволяють включати кожного молодшого школяра в активну навчально-пізнавальну роботу, виявляти творчий підхід до виконання поставленого навчального завдання. Однак ігнорувати попредметне формування пріоритетних умінь і навичок письма, читання й рахунку вчителям початкової школи не варто.

Оскільки проведено дослідження проблеми застосування інтегрованого підходу в практиці початкового навчання не обмежується викладеною інформацією, подальшу перспективу її розроблення ми вбачаємо в проведенні компаративного аналізу інтеграції в навчання зі встановленням міжпредметних зв'язків.

Список використаних джерел

1. Концепція нової української школи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
2. Попова О. Інтегроване навчання в початковій школі / О. Попова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3218>
3. Дьоміна Інна. Інтегроване навчання як освітній пазл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/view/integrovane-navchannya-yak-osvitnij-pazl/>
4. Ковальова В. І. Інтеграція навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів / В. І. Ковальова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/initial/8032/
5. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів : матеріали Інтернет-семінару / уклад. Л. Н. Добровольська, В. О. Чорновіл. – Черкаси : Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. – 183 с.
6. Інтеграція знань з предметів природничо-математичного циклу : проблеми та шляхи їх вирішення : збірник матеріалів Інтернет-семінару / упор. О. І. Замулко. – Черкаси : Черкаський ІППОП, 2012. – 88 с.
7. Інтеграція та інтегроване навчання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/>
8. Сокурєнко О. О. Інтеграція змісту початкової освіти як умова формування світорозуміння молодших школярів / О. О. Сокурєнко // Гуманітарні науки. – 2010. – № 2. – С. 107–111.
9. Зюзюкіна Н. В. Реалізація інтегрованого підходу за допомогою групових форм роботи в початковій освіті / Н. В. Зюзюкіна // Початкове навчання та виховання. – 2011. – № 29. – С. 2–9.
10. Косовська М. Інтеграція багатокomпонентного змісту початкової освіти в умовах реалізації нових освітніх програм / М. Косовська // Початкова школа. – 2013. – № 11. – С. 11–13.

References

1. *Concept of a new Ukrainian school*. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html> (in Ukr.)
2. Popova, O. *Integrated study at primary school*. Retrieved from <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3218> (in Ukr.)
3. D'omina, I. *Integrated learning as an educational puzzle*. Retrieved from <http://nus.org.ua/view/integrovane-navchannya-yak-osvitnij-pazl/> (in Ukr.)
4. Koval'ova, V. I. *Integration of the educational process as a factor in the development of cognitive activity of students*. Retrieved from http://osvita.ua/school/lessons_summary/initial/8032/ (in Ukr.)
5. *Integration of educational subjects in elementary school as an effective form of education for junior pupils: materials of the Internet seminar / Dobrovolskaya, L. N., & Chornovil, V. O.* (2017). Cherkasy: Publishing House of the Cherkasy Regional Institute of Postgraduate Education (in Ukr.)
6. *Integration of knowledge on subjects of the natural-mathematical cycle: problems and ways of their solution: a collection of materials of the Internet seminar / Zamulko, O. I.* (2012). Cherkasy: Publishing House of the Cherkasy Regional Institute of Postgraduate Education (in Ukr.)
7. *Integration and integrated study*. Retrieved from <http://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/> (in Ukr.)
8. Sokurenko, O. O. (2010). Integration of the content of elementary education as a condition for the formation of a worldview of junior pupils. *Humanitarni nauky (Humanities)*, 2, 107–111 (in Ukr.)
9. Zuzukina, N. V. (2011). Implementation of the integrated approach with the help of group forms of work in elementary education. *Pochatkove navchannya ta vykhovannya (Elementary education and upbringing)*, 29, 2–9 (in Ukr.)
10. Kosov's'ka, M. (2013). Integration of multicomponent content of elementary education in the conditions of implementation of new educational programs. *Pochatkova shkola (Primary school)*, 11, 11–13 (in Ukr.)

Abstract. *SHPAK Valentina Pavlivna. Trends in integrated education for elementary school students in the context of reformed change.*

Introduction. *The reform processes taking place in primary education generate a number of scientific discussions, in particular, on the need for integrated training. At the same time, both in pedagogical theory and in the practice of elementary education, there is no unequivocal relation to the relation between the concepts of «inter-disciplinary learning» and «interdisciplinary communication», which not only results in scientific discussions, but also raises some difficulties in organizing the educational process in elementary school.*

The purpose of the article is to characterize the trends of integrated learning of elementary school students in the context of reformed change.

Methods. *Analysis of psychological and pedagogical literature; conclusion and systematization of theoretical data, pedagogical experience; pedagogical observations, personal pedagogical experience; interviews with pupils.*

Results. *The methodological positions of scientists concerning introduction of integrated training in elementary school are analyzed. The advantages and disadvantages of integration in elementary education are shown. Attention is focused on the levels and types of integration. It is revealed that local, separate system, intersystem and inter-system associations are the psychological basis for the integration of studies in elementary school.*

Originality. *It is emphasized that formation in the younger pupils of skills and abilities of reading, writing and account requires subject-based assimilation.*

Conclusion. *Meaningful and purposeful integrated lessons add to the usual structure of elementary education novelty and originality, since they have certain advantages.*

Key words: *integrated training; types of integration; levels of integration; Elementary School; primary education; junior schoolchildren; interpersonal relations; trends.*

*Одержано редакцією 15.01.2018
Прийнято до публікації 22.01.2018*

УДК 371.124:80 (045)

ЯЦИНА Світлана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, викладач
кафедри початкової освіти, Черкаський
національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна
e-mail: svt.yatsina@gmail.com

ПОГЛЯДИ СУЧАСНИХ МЕТОДИСТІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. *Статтю присвячено проблемі формування професійних умінь у майбутніх учителів початкової школи. Представлено погляди вітчизняних методистів щодо становлення вчителя як фахівця та його ролі в педагогічній діяльності. З'ясовано шляхи вдосконалення професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Акцентовано увагу на ролі сучасних підходів компетентнісного й особистісно зорієнтованого навчання в закладах вищої освіти. Розглянуто питання про спеціальні професійні вміння, які сприяють розв'язанню актуальних проблем навчання літератури.*

Ключові слова: *професійна компетентність; професійна майстерність; професійні вміння; компетентнісний підхід; особистісно зорієнтоване навчання; учитель початкової школи.*

Постановка проблеми. Сучасна методика навчання в початковій школі спрямована на формування культурної, інтелектуальної особистості, що забезпечується поєднанням навчання й виховання, визначається змістом предмета, методами, прийомами навчально-виховного процесу і покликана допомогти вчителю розкрити його основні морально-етичні та професійні якості як предметника, вихователя, так і людини, забезпечити його здатність застосовувати професійні знання й уміння у педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені-методисти Н. Й. Волошина, В. В. Голубков, Г. О. Гуковський, О. О. Ісаєва, Л. Ф. Мірошніченко, Є. А. Пасічник, А. Л. Ситченко, Б. І. Степанишин, Г. Л. Токмань та ін. значну увагу приділяють питанню становлення особистості вчителя та його ролі в педагогічній діяльності. Крім

загальноосвітньої підготовки і глибоких фахових знань, учені обумовлюють необхідність упровадження особистісно зорієнтованого навчання й забезпечення психологічної готовності вчителя до роботи в сучасних умовах. Різні аспекти процесу формування професійних умінь учителя відображені в публікаціях Л. О. Базиль, О. М. Горошкіної, О. М. Семеног та ін.

Метою статті є розкриття поглядів методистів сучасності на проблему формування професійних умінь у майбутніх учителів початкової школи як складника професійної компетентності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Важливим для вчителя є те, щоб із головною метою викладацької діяльності вчителя початкової школи обов'язково має співвідноситися його особистісна позиція, ідеали, прагнення, інтереси, ціннісні орієнтири. При цьому роль художньої літератури надмірно зростає, тому різко підвищуються відповідні вимоги до вчителя. Щоб бути завжди на висоті цих вимог, йти в рівень із життям, учителеві треба глибоко оволодівати теорією предмета і постійно збагачуватися передовою практикою, зауважує Н. Й. Волошина [3, с. 48]. Науковець наголошує, що для вчителя головним є не вичерпати себе, не залишатися на одному рівні, не відставати від вимог сучасності [там само, с. 156].

Щодо ролі вчителя в житті учнів О. Р. Мазуркевич зазначає, що він «повинен передусім жити багатим, ідейним життям. Лише тоді він зможе по-справжньому виконати ту високу місію виховання молодих поколінь, яку покладає на нього народ... Суспільство довіряє йому найдорожче, найцінніше – дітей, свою надію, своє майбутнє» [6, с. 231].

Про необхідність учителя вміння виховувати в собі висококультурного читача, розвивати емоційно-естетичні особистісні якості наголошує Г. О. Гуковський. «Той, хто не переживає літературу як мистецтво, не відчуває від її сприйняття сильних, людських, громадянських вражень і переживань, – не повинен узагалі викладати науку про літературу, не повинен і ступати на шлях словесника...» [5, с. 83]. «Якщо ти більше не читаєш романів і повістей «для задоволення», тобто для життя, а для того, щоб пояснити й оцінити їх у школі, якщо твою душу більше не хвилюють звуки поезії... – покинь займатися викладанням літератури...», – зазначає він [там само].

Становлення вчителя як глибоко чуттєвої особистості розглядають учені Бугайки: «Діти повинні відчувати, що вчителю й самому цікаво разом із ними читати і вивчати твори...» [2, с. 162].

Слід дослухатися до думки Є. А. Пасічника, який зазначає, що «підготовка і проведення уроків, позакласних занять із літератури, перевірка зошитів, читання художніх творів, до того ж громадська робота – на все це потрібен час. І дуже важливо вміння по-науковому розподілити його. Наукова організація праці – праця, що забезпечує високу результативність. Вона залежить... від уміння раціонально застосовувати свій час, аналізувати результати своєї роботи, постійно проводити спостереження за педагогічним процесом, навіть експериментувати з метою удосконалення своїх професійних умінь і навичок» [7, с. 50].

Оскільки основою педагогічної майстерності вчителя початкової школи є його неодмінні особистісні якості, сукупність умінь і навичок, то слід згадати і про функції його діяльності. Так, Н. Й. Волошина [3] виділяє конструкторську, організаційну, комунікативну і дослідницьку функції вчителя. На думку науковця, головними є конструкторські вміння, що входять до конструкторської функції, оскільки у своїй діяльності вчитель стикається з різними непередбачуваними ситуаціями. Ця сторона діяльності вчителя початкової школи пов'язана з плануванням вивчення особи письменника, історико-літературного процесу, художнього твору, відбором ефективних методів і прийомів опрацювання літературного твору, розвитку умінь і навичок у молодших школярів, розробленням системи позакласних заходів із літературного читання [там само, с. 240].

Організаційна функція, на думку Н. Й. Волошиної, активізує вчителя організовувати процес своєї діяльності й роботу учнівського колективу, уміння

реалізовувати поставлену мету, що передбачалася планом, уміння здійснювати контроль над засвоєнням знань, виробленням умінь і навичок у молодших школярів. Досить важливими в діяльності вчителя початкової школи є вміння володіти мистецтвом спілкування, даром мовлення, особливо усного, тобто науковець наголошує на важливості комунікативної функції вчителя. Н. Й. Волошина відзначає, що праця справжнього педагога неможлива без уміння креативно запроваджувати нові, експериментальні форми і методи роботи з учнями, тому слід урахувати важливість дослідницької (або гностичної) функції вчителя.

Про педагогічну майстерність учителя у своїх працях наголошує відомий педагог і методист Б. І. Степанишин, що високий ранг суспільного визнання досягне такий учитель, який буде відповідати певним вимогам, а саме: досконало знати і захоплююче викладати свій предмет, пов'язувати його з сучасністю; виховувати загальнолюдські цінності на національних ідеалах; учити учнів осмислено сприймати літературний твір, розвивати відчуття краси, заохочувати до самоосвіти, самовиховання; засобами художнього слова прагнути до духовного збагачення учня як особистості.

Автор звертає увагу, що вчитель повинен урахувати специфіку навчального предмета, зокрема, літературного читання, володіти такими знаннями і вміннями: знати свій предмет досконало і викладати його захоплююче; засобами рідної мови й художнього слова виховувати в учнів загальнолюдські й національні ідеали; пов'язувати зміст літературної освіти з сучасним життям; здійснювати розвивальне навчання, ранню професіоналізацію, плекати філологічні здібності учнів; керувати процесом осмисленого сприйняття літературного твору, стимулювати відчуття краси, позитивних емоцій; на основі систематичного проведення самостійної роботи формувати в учнів уміння у сфері гуманітарної освіти; усіляко заохочувати учнів до самоосвіти, самовиховання, до максимального духовного збагачення; засобами художнього слова розвивати усне й писемне мовлення учнів; формувати національну свідомість; у змісті творів, що вивчаються текстуально, акцентувати високі постулати християнської доброчинності [9].

На думку О. М. Семенов, готовність учителя до педагогічної діяльності містить у собі сукупність певних мотиваційно-оцінних якостей, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, досвіду роботи. Серед компонентів готовності вчителя науковець виділяє мовно-мотиваційний, комунікативно-інформаційний, операційно-компетентнісний. Так, операційно-компетентнісний компонент готовності вчителя спрямований на вдосконалення необхідних для професійної діяльності вмінь. Складниками цього компонента є такі вміння: уміння оперувати набутими знаннями у професійній діяльності; уміння проектувати педагогічну діяльність; уміння здійснювати науково-педагогічне спілкування у відповідній галузі науки; уміння керувати пізнавальною, дослідницькою, пошуково-дослідною діяльністю учнів; уміння здійснювати відбір, методичне опрацювання автентичних матеріалів; уміння створювати навчально-методичні комплекси, різні види наочності; уміння виконувати наукові дослідження на регіональному матеріалі; уміння виконувати науково-педагогічні дослідження з елементами сучасних інформаційних технологій; уміння організувати самостійну, індивідуальну, науково-дослідницьку роботу [8].

Спостерігаємо чітко окреслені позиції Л. О. Базиль щодо шляхів удосконалення професійної підготовки вчителя на компетентнісній основі, що тісно взаємодіють із літературознавчою компетентністю як багаторівневої цілісності структурних компонентів. Науковець стверджує, що результатом фахової готовності до професійної діяльності вчителя є його літературна компетентність і розглядає цю компетентність як складну систему компетенцій (інтелектуальної, літературної, літературознавчої, текстової, читацької, інтерпретаційної, герменевтичної, комунікативної, дискурсивної, інформаційної, дослідницької, евристичної, креативної, культурознавчої, мистецькознавчої, етичної, психологічної, педагогічної, методичної, технологічної) [1, с. 50].

О. М. Горошкіна визначає такі вміння вчителя: визначати основні завдання на кожному етапі вивчення шкільного курсу мови, виходячи з основних завдань предмета і освітнього процесу; вміння оптимально застосовувати можливості рідної мови для освітніх, виховних і розвивальних цілей, ураховуючи вікові особливості засвоєння мови учнями початкових класів школи [4]. Автор виділяє групу методичних умінь: вміння, що пов'язані з визначенням мети і завдань навчання; вміння, що забезпечують відбір змісту навчання; вміння, що пов'язані з формуванням у молодших школярів мотивів навчально-пізнавальної діяльності; вміння, що пов'язані з організацією освітнього процесу; вміння, що забезпечують контроль за навчанням; вміння, що пов'язані з аналізом результатів навчання [там само].

В. В. Сидоренко вказує на розвиток функцій учителя (інформаційної, діяльнісної, креативної, розвивальної) та виділяє низку професійних умінь, якими він повинен володіти: уміти оцінювати рівень професійної компетентності; створювати власну позитивну концепцію; уміти адаптуватися до різних змін і творчо діяти; працювати над професійно-особистісним розвитком; на високому науково-методичному рівні здійснювати викладання української мови і літературного читання; застосовувати інноваційні технології для забезпечення результативності та якості освітнього процесу; уміти здійснювати творчо-діяльну, експериментально-інноваційну діяльність; змінювати освітні технології відповідно до інноваційних суспільних тенденцій; володіти відповідними компетентностями з мови (комунікативною, інтелектуальною, креативною) і літератури (інтелектуальною, особистісною, креативною, комунікативною, діяльнісною, емоційною, рефлексивною) [10].

Погоджуємося з такими міркуваннями вчених, але, своєю чергою, вважаємо, що професійні вміння мають базуватися на специфіці професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Професійні вміння майбутнього вчителя формуються в університеті у процесі вивчення фахових дисциплін, дисциплін педагогічного спрямування, під час проходження різних видів виробничої (педагогічної) практики.

Ми пропонуємо розширену класифікацію професійних умінь учителя початкової школи з погляду його професійної підготовки. Серед таких умінь виділяємо: 1) інформаційні, що передбачають отримання, систематизацію, адаптацію й ефективну передачу знань, вміння працювати з необхідною інформацією як у друкованих, так і електронних джерелах; 2) пізнавальні, які спрямовані на самоосвіту студентів, науково-дослідницьку діяльність, осмислення, аналіз та узагальнення власної професійної діяльності, вміння збирати, опрацьовувати, аналізувати професійно значущу інформацію; 3) організаційні, що виявляються в умінні студентів організувати, розподілити, спланувати власну професійну діяльність і навчально-пізнавальну діяльність учнів початкової школи; створення сприятливої атмосфери; 4) комунікативні, що спрямовані на організацію та встановлення педагогічного спілкування: налагодження психологічного контакту з учнями, батьками, колегами; управління спілкування (здатність викликати позитивні емоції, створення позитивної атмосфери), здатність до співпраці, обмін інформацією, вміння управляти освітнім процесом, володіння педагогічною технікою (культура мовлення, емоційна врівноваженість); 5) прикладні, що є вміннями практичної готовності майбутнього вчителя початкової школи до професійної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, професійні вміння вчителя початкової школи посідають важливе місце в його педагогічній діяльності, у процесі навчання й виховання молодого покоління, оскільки формують професіоналізм педагога і характеризують його готовність до здійснення теоретичної й практичної педагогічної діяльності. Майбутній учитель початкової школи повинен виховувати і розвивати в собі спеціальні професійні вміння, які сприятимуть розв'язанню актуальних проблем навчання літературного читання, тому ми виділяємо низку пріоритетних умінь, необхідних для його результативної професійної діяльності: інформаційні, пізнавальні (когнітивні), організаційні, комунікативні, прикладні.

Оскільки основу сучасної методики становить орієнтація на ініціативну, цілеспрямовану, високого рівня професійну діяльність учителя, то завданням кожного сучасного вчителя початкової школи є розширювати і поглиблювати набуті знання, уміння, навички у процесі самостійної наукової, пошуково-дослідницької, творчої роботи. Подальшого дослідження потребує питання розкриття змісту професійних умінь зазначених вище груп.

Список використаних джерел

1. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури : навчальна програма курсу [для студентів вищих пед. навчальних закладів] / Л.О. Базиль. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2011. – 150 с.
2. Бугайко Т. Ф. Бесіди з молодими словесниками про уроки літератури в 5 і 6 класах / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – Київ : Радянська школа, 1967. – 264 с.
3. Волошина Н. Й. Предмет літератури в загальній школі / Н. Й. Волошина // Наукові основи методичної літератури / за ред. доктора пед. наук Н. Й. Волошиної. – Київ, 2002.
4. Горошкіна О. Етапи формування методичної компетентності майбутніх учителів української мови. Лінгводидактика : теорія, методика, досвід : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. І. Бадер]. – Вип. 3. – Слов'янськ : Вид-во ДВНЗ «ДДПУ», 2013. – 177 с.
5. Гуковский Г. А. Изучение литературного произведения в школе. Методологические очерки о методике / Г. А. Гуковский. – Москва ; Ленинград : Просвещение, 1966. – 268 с.
6. Мазуркевич О. Р. Основні вимоги до вчителя-словесника. Наукові основи методичної літератури / О. Р. Мазуркевич, В. І. Цимбалюк. – Київ, 2002. – С. 230–231.
7. Пасічник С. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник [для студентів вищих закладів освіти]. – Київ : Ленвіт, 2000. – 384 с.
8. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1», ТОВ, 2005. – 404 с.
9. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі / Б. І. Степанишин. – Київ : Проза, 1995. – 254 с.
10. Сидоренко В. В. Шляхи удосконалення професійної компетентності вчителя-словесника. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com

References

1. Bazyl, L. O. (2011). *Literary Studies Competence of Ukrainian Language and Literature Teacher: [Curriculum of the Course for the Students of Higher Education Pedagogical Institutions]*. Luhansk: Publishing House «Knowledge» (in Ukr.)
2. Buhaiko, T. F., & Buhaiko, F. F. (1967). *Conversations with Young Linguists on Literature Lessons in Grades 5 and 6*. Kyiv: Rad. Shk. (in Ukr.)
3. Voloshyna, N. Y. (2002). *Course of Literature in Secondary School*. Scientific Fundamentals of Methodical Literature / ed. by Doctor of Ped. Sciences N.Y. Voloshyna. Kyiv (in Ukr.)
4. Horoshkina, O. (2013). *Formation Stages of Methodical Competence of Future Ukrainian Language Teachers. Linguodidactics: Theory, Methodology, Experience: a collection of scientific works* / [Ed. by Prof. V.I. Bader]. – Issue 3. Sloviansk: Publishing House DVNZ «DDPU» (in Ukr.)
5. Gukovsky, G. A. (1966). *Studying a Literary Work at School. Methodological Essays on the Methods*. Moscow; Leningrad: Prosveshchenie (in Russ.)
6. Mazurkevych, O. R., & Tymbaliuk, V. I. (2002). *Basic Requirements for a Language Teacher. Scientific Fundamentals of Methodical Literature* / ed. by Doctor of Ped. Sciences N. Y. Voloshyna. Kyiv (in Ukr.)
7. Pasichnyk, Y. A. (2000). *Methodology of Teaching Ukrainian Literature in Secondary Education Institutions: A Guide for Students of Higher Education Institutions*. Kyiv: Lenvit (in Ukr.)
8. Semenov, O. M. (2005). *Professional Training of Future Teachers of the Ukrainian Language and Literature: monograph*. Sumy: VVP «Mriya-1» (in Ukr.)
9. Stepanyshyn, B. I. (1995). *Teaching Ukrainian Literature at School*. Kyiv: Prosa (in Ukr.)
10. Sydorenko, V. V. *Ways of Improving Professional Competence of a Language Teacher*. Retrieved from www.rusnauka.com (in Ukr.)

Abstract. YATSYNA Svitlana Mikolayivna. *Views of modern methods on formation of professional lessons in future philologist teachers.*

Introduction. *The article considers the problem of forming professional skills of future teachers of Ukrainian Language and Literature. It represents the views of national methodologists concerning the formation of a language teacher as a specialist and his role in the education process.*

The article considers the ways of improving professional activity of a future language teacher. It focuses on the role of competence and personality oriented approaches to the education at higher school. The article considers the problem of special professional skills that contribute to solving current problems of teaching literature.

*The **purpose** of the research is to show the views of modern methodologists on the problem of forming professional skills of the future teachers of Ukrainian Language and Literature as a component of professional competence of a specialist.*

***Results.** The study of the scientific literature on the research problem shows that methodologists classify the skills of the future language teachers in a different way. Some scientists distinguish the following skills: the skill to operate the acquired knowledge in the professional activity; the skill to design pedagogical activity; the skill to carry out scientific pedagogical communication in the corresponding science; the skill to manage cognitive and research activities of students; the skill to carry out the selection and methodical processing of authentic materials; the skill to create educational and methodological complexes, different types of visibility; the skill to do research at the regional level; the skill to do scientific and pedagogical research with the elements of innovative information technologies; the skill to organize independent, individual and research work. Other scientists attribute cognitive, organizational, communicative and applied skills to professional ones.*

***Conclusions.** Professional skills of a language teacher occupy an important place in his pedagogical activity, in the process of education and upbringing of the younger generation since they form the professionalism of a teacher and characterize his readiness to the theoretical and practical pedagogical activity. Future language teachers should develop special professional skills that contribute to solving current problems of teaching literature. Therefore, we distinguish a set of priority skills that are necessary for the efficient professional activity of a language teacher. They are: informative, cognitive, organizational, and communicative and applied (practical).*

As the basis of modern methodology is orientation to the initiative and purposeful activity of a teacher, the task of every modern language teacher is to expand and deepen the acquired knowledge and skills in the process of independent scientific and research creative work. The problem of the content of professional skills of the mentioned groups requires further research.

***Key words:** professional competence; professional skill; professional skills; competence approach; personally oriented training; teacher of language and literature.*

Одержано редакцією 24.01.2018
Прийнято до публікації 02.02.2018

УДК 378: [37.091.12.011.3-051:811.161.2+821.161.2.09]:[37.018.43::004.032.6](045)

ЯЧМЕНИК Марина Михайлівна,
аспірант, Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка, Україна
e-mail: jachmenyk.m@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ МЕДІАОСВІТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

***Анотація.** Окреслено специфіку професійної діяльності, підготовку майбутніх учителів української мови і літератури засобами медіаосвіти. Визначено, що ефективна підготовка майбутніх учителів-словесників до застосування засобів медіа у фаховій діяльності, зокрема, під час вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін, проведення педагогічної практики можлива, якщо врахувати положення таких*

методологічних підходів, як системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, текстоцентричний і технологічний. Доведено, що на рівні методології основним є системний підхід, на рівні теоретичного обґрунтування механізму підготовки майбутніх учителів до застосування засобів медіаосвіти – особистісно-діяльнісний і компетентнісний, а на рівні практичної реалізації – текстоцентричний і аксіологічний.

Ключові слова: *учитель української мови і літератури; підготовка майбутніх учителів української мови і літератури; системний підхід; особистісно-діяльнісний підхід; компетентнісний підхід; текстоцентричний підхід; аксіологічний підхід; засоби медіаосвіти.*

Постановка проблеми. Реалізація вимог Концепції «Нова українська школа», формування в учнів ключових компетентностей потребує вчителів української мови і літератури, які здатні динамічно реагувати й ефективно працювати в умовах зростання обсягів медіаінформації, володіють уміннями відбирати безпечну й особистісно значущу медіаінформацію, інтерпретують, критично осмислюють, висловлюють власну незалежну позицію щодо будь-яких медіатекстів, створюють медіатексти і творчо впроваджують їх у власній професійній діяльності, проектують і проводять уроки з застосуванням засобів медіа, створюють атмосферу дослідницько-пізнавальної співпраці. Це особливо важливо в час неконтрольованого медіаспоживання розважальних медіазасобів і формування кліпової свідомості в учнівської молоді.

Важливість таких професійних і особистісних якостей актуалізує необхідність удосконалити підготовку майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти у професійній діяльності, зокрема, під час вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін, проведення педагогічної практики з урахуванням низки нових наукових підходів, серед них: системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, текстоцентричного, технологічного.

Основні принципи модернізації професійної підготовки майбутніх учителів і медіаосвітнього компоненту, медіаосвітніх технологій та інноваційних медіазасобів у підготовці задекларовано в Резолюції ЮНЕСКО щодо розвитку критичної медіаосвіти, Інформаційному меморандумі ЮНЕСКО «Застосування інформаційних та комунікаційних технологій у середній школі», Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, державних цільових програмах «Про національну програму інформатизації», Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, Концепції нової української школи та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що в теорії і практиці вищої освіти наявний достатній потенціал для вирішення наукових і практичних завдань, пов'язаних із проблемою підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти у професійній діяльності. Основні положення нової стратегії професійної підготовки фахівців із позицій нової філософії освіти представлені у працях В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя та ін. У дисертаційних працях останніх років висвітлено дидактичні засади формування готовності майбутніх учителів-філологів до застосування медіа у професійній діяльності (Т. Хижняк), формування готовності майбутніх педагогів до інтеграції медіаосвіти в освітній процес школи (О. Шипнягова). Однак недостатньо вивченими залишаються методологічні підходи щодо підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до професійної діяльності засобами медіаосвіти.

Мета статті: окреслити специфіку професійної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури засобами медіаосвіти, схарактеризувати положення методологічних підходів підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти у професійній діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел [8, с. 38] дає можливість визначити сутність специфіки професійної діяльності:

Професійна діяльність – це цілеспрямована багатоступенева активність людини щодо формування смислотвірних мотивів, ціннісних орієнтацій на результати професійного продукту, який полягає в єдності емоційно-чуттєвого і розумового розвитку, вихованні рис справжньої особистості. Такий підхід дає підстави визначити професійну діяльність учителів української мови і літератури як цілеспрямований процес здійснення навчання і виховання учнів, проекцію й упровадження власного педагогічного досвіду, інтеграцію елементів засобів інформаційних технологій, формування в учнів навичок самостійної дослідницької роботи, розвиток у них інтересу і мотивації до навчання, створення атмосфери продуктивно-пізнавального співробітництва, підготовку науково-методичного супроводу навчальних предметів філологічного профілю й водночас постійне прагнення до саморозвитку і педагогічної майстерності. У межах нашого дослідження будемо дотримуватися цієї наукової думки.

Визначимо модель конкурентоздатного фахівця. За дослідницею О. Семенов, «модель фахівця» включає модель підготовки (реалізацію цілей і завдань вищої професійної освіти) і модель діяльності, тобто сферу конкретної професійної діяльності (мету, предмет, засоби, способи діяльності, аналіз професійних функцій, труднощів і помилок, перспективи даної галузі, створення і розвиток нових технологій, засобів і об'єктів діяльності) [11, с. 20].

Аналіз професіограми засвідчує, що професійна діяльність учителя української мови та літератури характеризується багатоплановістю: він виконує функції предметника, вихователя, організатора позакласної роботи, класного керівника, керівника гуртка, заступника директора школи, директора школи, чиновника-управлінця у відділах освіти, які всі разом працюють на єдину мету – виховання розумної, творчої, усебічно розвинутої особистості, яка готова критично сприймати, аналізувати, читати і створювати текст за допомогою засобів медіаосвіти. Учитель-словесник – це дослідник: йому важливо добре орієнтуватися в широкій фаховій інформації, знати сучасні наукові концепції, уміти залучати до наукового пошуку учнівську молодь, упроваджувати в освітній процес власні медіарозробки і медіаінтерпретації мовно-літературних текстів.

Серед складників професійної діяльності вчителя української мови і літератури вагоме місце займає медіаосвіта. Сучасний учитель-словесник – це вчитель-професіонал, котрий займає активну педагогічну позицію, має філологічно-педагогічний світогляд, відзначається інформаційною і дослідницькою культурою, ерудований, творчий майстер-комунікатор [12, с. 22]. Творчо працюючий педагог шукає і знаходить нові, більш раціональні навчально-виховні технології, з-поміж яких і медіаосвітні технології.

Зазначимо, що аналізовані джерела дають можливість окреслити поняття «медіаосвіта» (англ. mediaeducation від лат. media – засоби) як напрям у педагогіці (у «медіапедагогіці»), зокрема, як процесу розвитку і саморозвитку особистості на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації з метою розширення загальних, соціокультурних і професійно значущих знань, комунікативних і творчих здібностей [14, с. 38]. У межах статті увагу приділяємо саме такому аспекту медіаосвіти.

Характеризуючи поняття «медіазасоби», за робоче визначення приймаємо позицію дослідниці І. Челишевої, яка відносить до медіазасобів засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, поширення, сприйняття інформації і обміну її між автором і масовою аудиторією. Медіа бувають візуальні (друковані, фото, комп'ютерна графіка), аудіовальні (звукозапис), аудіовізуальні (кінематограф, телебачення, відео, Інтернет) [15, с. 7]. У роботі з учнями доцільно застосовувати дитячу преса, дитяче кіно, мобільні технології, Інтернет-сайти для дітей. Водночас фахівці наголошують на важливості попереджувати ризики застосування медіазасобів у дитячому середовищі.

Ефективна підготовка майбутніх учителів-словесників до застосування засобів медіа у фаховій діяльності, зокрема, під час вивчення професійно орієнтованих навчальних

дисциплін, проведення педагогічної практики можлива, якщо враховуватиме положення, зокрема, таких методологічних підходів, як системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, текстоцентричний, технологічний. Зупинимося більш детально на кожному з методологічних підходів окремо.

За дослідницею І. Костіковою [7], сучасні методологічні підходи передбачають встановлення загальних педагогічних закономірностей як підґрунтя наукового пошуку, установа світоглядних позицій (філософських, наукознавчих, біологічних, психологічних ідей педагогічного дослідження та їх впливу на отримані результати і висновки). Нормативна сторона методології пов'язана з вивченням загальних принципів підходу до дослідження педагогічних об'єктів, із дослідженням системи загальних і спеціальних методів і прийомів.

Ураховуємо, що професійна підготовка вчителів повинна ґрунтуватися на загальних принципах методологічного дослідження: об'єктивність і обумовленість педагогічних явищ певними причинами; цілісний підхід у вивченні педагогічних явищ і процесів; вивчення явища у взаємозв'язку і взаємодії з іншими явищами; вивчення явища в його розвитку [7]. Поняття «підхід» учені характеризують як певну сукупність різноманітних засобів і прийомів, що діють певним чином на щось, на когось, як вихідну позицію, що складає основу медіа діяльності.

Системний підхід (сутність його визначаємо на основі наукових праць В. Безпалька, І. Блауберга, В. Загвязинського, Н. Кузьміної, В. Садовського та ін.) відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ, процесів навколишньої дійсності, дозволяє вивчати об'єкт, явище в динаміці [10]. Огляд наукових праць із проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти – це цілеспрямована діяльність, що представляє єдність змісту, структури, мети навчання і виховання, філологічних і педагогічних здібностей, набуття яких дає можливість формувати позитивну мотивацію студентів до педагогічної діяльності, сприяє оволодінню ними необхідним обсягом загальнокультурних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, дозволяє викладати філологічні предмети й виконувати пошуково-дослідну роботу за допомогою засобів медіаосвіти. Підготовка майбутніх учителів-словесників до застосування засобів медіаосвіти ефективна і повноцінна за умови взаємодії навчальних планів, програм, навчально-методичного забезпечення, аудиторної й самостійної, науково-дослідницької роботи, усвідомлення майбутніми вчителями особистісних і соціальних інтересів, розуміння мети викладацької діяльності. Розроблення і застосування комплексу засобів медіаосвіти передбачає врахування складного перебігу функціонування медіазасобів у сучасному мінливому інформаційному середовищі та, відповідно, багатоаспектність зв'язків між медіа середовищем і особливостями розвитку особистості.

Особистісно-діяльнісний підхід (Г. Балл, І. Бех, Є. Бондревська, О. Леонт'єв, О. Пехота та ін.) ґрунтується на принципах цінності суб'єкта освітнього процесу; врахування індивідуального досвіду студента, його потреб самореалізації, самовизначення, саморозвитку [9]. У контексті особистісно-діялісного підходу базовою тезою вважаємо думку С. Гончаренка [2], що полягає у твердженні: знання не передаються, а виробляються тільки суб'єктом власної діяльності, до того ж засвоєння знань відбувається в поєднанні зі способами дій із ними. Врахування положень підходу важливе для вибору викладачами серед медіапалітри саме тих засобів медіаосвіти, які повною мірою задовольнять пізнавальні, освітні, професійні, духовні потреби особистості. Важливо відзначити, що успішність підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти не була б якісною без залучення різних форм і методів діяльності.

Формування операційно-дієвого компонента готовності майбутніх учителів української мови і літератури до застосування засобів медіаосвіти забезпечувалося нами в дослідній роботі, яку проводили на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Скажімо, для створення власного творчого медіапродукту, під час занять застосовували програми основного пакету Google Apps: Gmail: сховище електронної пошти та інструменти для пошуку, що допомагають студентам швидко шукати потрібну інформацію й відправляти миттєві повідомлення прямо зі своїх акаунтів; документи Google: спільне застосування документів, електронних таблиць і презентацій, спільна робота в межах групи або всього навчального закладу в режимі реального часу; сайти Google: спільна робота і централізоване зберігання пов'язаних між собою документів, веб-змісту та іншої інформації на одному сайті; Google Відео для закладів освіти: це рішення для розміщення відеофайлів і організації спільного доступу до них, що дозволяє закладам освіти та іншим організаціям застосовувати відео як ефективний засіб внутрішнього обміну інформацією та спільної роботи. Для створення власних аудіозаписів студенти послуговувалися програмою AudioBoo: за допомогою такого інструменту можна записати і поділитися аудіо; програма Creaza пропонує інструменти для мозкового штурму, створення мультфільмів, а також редагування аудіо та відеоматеріалів; програму Evernote можна застосовувати як інструмент при плануванні занять. Twitter, Фейсбук застосовували для того, щоб брати участь у чатах, ділитися ідеями дистанційно, для самоорганізації та самоосвіти.

Упродовж трьох років на заняттях упроваджували технології практико зорієнтованого навчання (ділові та сюжетно рольові ігри, технології ситуативного моделювання, метод проекту), реалізація яких досягалася у процесі розроблення і проведення зі студентами ділової гри, тренінгів «Сучасний віртуальний світ: діти-небезпека-батьки», «Дитина у світі фейків», «Сетикет – етикет для медіасередовища»; «Свій блог – це реально!». Навчально-дослідницька діяльність учнів і студентів під час педагогічної практики сприяла формуванню медіавмінь школярів через процес спільної діяльності двох суб'єктів, у результаті чого відбувалася трансляція культурних цінностей. Результати портфоліо практик дозволили оцінити рівень сформованості медіавмінь майбутніх учителів української мови і літератури. Урахування методологічних основ особистісно-діяльнісного підходу зумовлено тим, що феномен медіаосвіти, використання медіазасобів у навчанні та вихованні дітей та учнівської молоді спрямовані на розвиток та саморозвиток особистості медіазасобами.

Специфіка компетентнісного підходу (І. Зязюн, О. Овчарук, М. Пентилюк, О. Семенов) полягає в тому, що засвоюються не «готові знання», а «прослідковуються умови походження даного знання» [3]. Як зазначає І. Зязюн, «головною метою вищої освіти має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного орієнтованого вибору й індивідуального інтелектуального зусилля, що володіє багатofункціональними компетентностями» [5, с. 13].

В «Енциклопедії освіти» поняття «компетентність у навчанні» трактується як набуття молодою людиною не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища» [4, с. 408]. Отже, компетентність є реальною демонстрацією набутих знань і відповідних умінь, навичок людини як суб'єкта професійної діяльності, володіння нею відповідними компетенціями і здатність їх застосовувати у відповідних професійних ситуаціях.

У дослідженні О. Семенов представлено модель учителя-словесника на компетентнісному рівні. Професійну компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури вчена визначає «як ступінь сформованості знань, умінь, філологічних і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, інтегративних показників культури мовлення, стилю спілкування, необхідних для якісного виконання педагогічної діяльності» [12, с. 32].

Однією з вагомих складових професійної компетентності виступає інформаційна компетентність. У Концепції Нової української школи [6] медіаосвітній компонент подається як один із провідних методологічних підходів в освітньому просторі вищої школи України та орієнтує підготовку майбутніх учителів української мови і літератури на професійну сферу. Саме компетентнісний підхід наголошує на необхідності застосування професійно зорієнтованих засобів медіа на різних етапах навчання майбутніх учителів у закладах вищої освіти.

Такий підхід реалізувався у процесі викладання курсу української мови за професійним спрямуванням, психолого-педагогічних курсів, під час лекцій (постановка проблемних питань; включення елементів евристичної бесіди, дискусійних питань), практичних занять (виконання завдань на перевірку умінь аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати), індивідуальної роботи (робота з медіаджерелами, підготовка медіащоденника). Робота з медіатекстом у наукових гуртках дозволила систематизувати набуті знання, сформувати систему ключових медіапонять, збагачувала медіакультуру.

Контекстний підхід полягає в тому, що форми, методи, засоби діяльності у вищій школі спрямовані на майбутню професійну діяльність і професійний розвиток [1, с. 53]. Під час організації контекстного навчання, зазначає А. Вербицький, основним є розвиток здібностей студентів до компетентного виконання професійних функцій, набуття умінь швидкого реагування на завдання відповідно до професійних ситуацій і опанування професійною діяльністю у повному обсязі. Усе це мотивує пізнавальну діяльність, а сам процес учіння набуває особистісного смислу, інформація перетворюється в особисте знання студента [там само, с. 45].

Зокрема, у процесі вивчення майбутніми вчителями-словесниками професійно орієнтованих дисциплін важливо за допомогою навчальних, рольових ігор відтворювати контекст майбутньої професійної діяльності, а саме: створювати модель уроків не тільки з допомогою засобів медіаосвіти, а й активно застосовуючи матеріали засобів медіаосвіти.

Формування інформаційних, аналітико-інтерпретаційних, текстово-жанрових, мовнокомунікативних, проектних умінь студентів відбувалося на заняттях зі спецкурсу «Медіакультура вчителя-словесника», у науковому гуртку «Медіакультура вчителя-словесника». На заняттях пропонували завдання на розвиток умінь визначати найбільш ефективні методи збирання й опрацювання інформації, доводити правильність дослідницької позиції, оцінювати медіапродукт, створений іншим студентом і створювати власний медіатекст, планувати дослідну роботу в школі. Спецкурс дав можливість зорієнтуватися в методологічних підходах і принципах медіааналізу, вивчити досвід відомих учених у галузі медіа і методики застосування медіа, підготувати медіапроект, відредагувати фаховий текст, вибудувати оптимальні комунікативні стратегії дискусії. Набуті вміння студенти реалізовували в наукових роботах на конкурс, у конспектах інтегрованих уроків, у виступах на конференціях.

Аксіологічний підхід (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Зязюн, Л. Хомич, Т. Усатенко та ін.) проголошує людину як найвищу цінність суспільства, дозволяє вивчати явища (у тому числі і педагогічні) під кутом закладених у них можливостей задоволення потреб людини. У контексті нашого дослідження значущим є напрацювання Т. Усатенко [13], здійснений дослідницею контент-аналіз основних понять аксіології, суб'єкт-об'єктної природи цінностей, світ яких утворює сама людина. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистості. Ціннісними орієнтаціями вчителя-словесника є любов і відданість професії, повага до учнів, творчість, відповідальність, порядність, професіоналізм.

В основі уроку української мови в загальноосвітній школі, практичного заняття з мовознавчих дисциплін у закладі вищої освіти має бути покладена модель цінностей

суспільства, громади, особистості, що відображені в медіа продуктах майбутніх учителів-словесників. Опрацювання медіа джерел, створення і представлення суспільству власних готових медіа продуктів, що здійснюється викладачем і студентом-філологом у науково-дослідницькій співпраці і співдії, має бути спрямоване на формування загальнолюдських і національних цінностей, ціннісних орієнтацій особистості, вибудову ціннісної поведінкової моделі, активне становлення, самореалізацію, а також самовираження і самовдосконалення особистості в сучасному світі. Скажімо, можна застосовувати форми створення соціальної реклами: «Я думаю рідною, а – ти?», «Наше багатство – мова» і т.д., або ж відеоролики «Хвилинка правильного слововживання», аудіореклама до Дня писемності, тематичних заходів. Усі матеріали відображені на електронній сторінці в соціальній мережі Фейсбук «Медіакультура вчителя-словесника» https://www.facebook.com/groups/1544313565646322/?ref=br_rs. Неоціненним для формування ціннісного ставлення до себе, однокласників, родини, країни є створення у творчій співпраці учителя-редактора і учнів-журналістів шкільних газет, тематичних електронних буклетів.

Освітньо-виховне середовище філологічного факультету має сприяти культурно-освітньому розвитку студентів із допомогою застосування засобів медіаосвіти. У межах такого закладу набувається досвід культурної поведінки, надається допомога і підтримка в культурній самоідентифікації та самореалізації творчого потенціалу. Адже одними з професійних завдань вчителів-словесників є: вимоги до вивчення української мови як потужного носія ідентичності нації, вдумливого гармонійного світосприйняття і самоідентифікації, опанування загальнолюдськими і національними цінностями, розвитку виховного та естетичного смаку. Шляхом залучення засобів медіаосвіти до професійної діяльності вчитель піклується про підвищення загальної освіченості молодих громадян України, духовне збагачення, активне становлення в сучасному світі творчого, культурного і компетентної особистості з самостійним критичним мисленням, високими загальнолюдськими і морально-етичними орієнтирами.

Для нашого дослідження важливий текстоцентричний підхід, розгляд якого здійснюємо з урахуванням дослідницьких позицій Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Куцевол, Л. Мацько, О. Семеног. Результатом роботи над медіатекстом може бути медіащоденник, конспект, анотація, наукова стаття, наукова доповідь, кваліфікаційна робота, медіа проект. Кожний продукт супроводжує усвідомлене й осмислене читання, критичний аналіз, інтерпретація, створення на основі набутого досвіду власних фахових (наукових і навчальних, різножанрових) текстів.

В основі роботи з фаховим (медіа) текстом має враховуватися робота зі словом. Текстоцентричний підхід дає можливість більш глибоко пізнати різножанрові тексти, здійснити аналіз ключових слів у різних функціональних і семантичних виявах, аналіз мовно-поетичних засобів. Слово, його функціональні вияви становить основу мовно-комунікативних умінь. Кожний текст, слушно зауважують Л. Мацько, О. Семеног, має стимулювати якісну зміну, розширення і поглиблення загальної картини світу як автора тексту, так і того, хто його читає.

Технологічний підхід (М. Бершадський, В. Гузеєв, М. Кларін, Г.Селевко, М. Чошанов та ін.) дозволяє реалізовувати завдання інструментального управління процесом підготовки майбутніх учителів до застосування засобів медіаосвіти у професійній діяльності. Застосування ідей технологічного підходу в освіті було б неможливим без прогностичного характеру освітнього процесу в закладах вищої освіти, урахуванням найкращих здобутків практичного досвіду підготовки майбутніх фахівців-словесників, оптимальне використання наявних ресурсів, зокрема засобів медіаосвіти і вибір найбільш ефективних технологій для вирішення поставлених завдань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, на основі аналізу наукових джерел, дослідної роботи приходимо до висновку щодо нової ролі вчителя української мови і літератури, який має ефективно працювати в умовах зростання обсягів медіаінформації, володіти вміннями відбирати безпечну й особистісно значущу медіаінформацію, інтерпретувати, критично осмислювати її, висловлювати власну незалежну позицію щодо будь-яких медіатекстів, створювати медіатексти і творчо впроваджувати їх у власній професійній діяльності, проектувати і проводити уроки з застосуванням засобів медіа, створювати атмосферу дослідницько-пізнавальної співпраці.

Список використаних джерел

1. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – Москва : ИЦПКПС. – 2004. – 84 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Громыко Ю. В. Понятие и проект в теории развивающего образования В. В. Давыдова // Известия РАО. – 2000. – № 2. – С. 36–38.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремінь ; Акад. пед. наук України. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Зязун І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи // Педагогічна майстерність : проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / І. А. Зязун. – Київ ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10–18.
6. Концепція нова українська школа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
7. Костікова І. І. Сучасні методологічні підходи професійної підготовки вчителя засобами інформаційно-комунікаційних технологій / І. І. Костікова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 8. – С. 79–83.
8. Педагогика : педагогические теории, системы, технологии : учеб. пособие [для студ. сред. пед. учеб. заведений] / С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов, Т. П. Бабаева и др. – Москва : Изд. центр «Академия», 1998. – 512 с.
9. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя [монографія] / О. М. Пехота, А. М. Старева. – Миколаїв : Видавництво «Ліон», 2006. – 272 с.
10. Садовский В. Н. Основания общей теории систем / В. Н. Садовский. – Москва : Наука, 1974. – 279 с.
11. Семенов О. М. Фахова практика вчителя-словесника : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Семенов, Л. О. Базиль, Т. І. Дятленко. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 496 с.
12. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / О. М. Семенов. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 404 с.
13. Усатенко Т. П. Українознавча ціннісно-смілова концептосфера – важливий чинник у підготовці майбутнього педагога / Т. П. Усатенко // Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : монографія. – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – С. 59–72.
14. Федоров А. В. Медиаобразование : история, теория и методика / А. В. Федоров. – Ростов-на-Дону : Изд-во ЦВВР, 2001. – 708 с.
15. Чельшева И. Медиаобразование для родителей : освоение семейной медиаграмотности. Научно-популярное издание / И. Чельшева. – Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2008. – 184 с.

References

1. Verbitsky, A. A. (2004). *Competency Approach and Context Learning Theory*. Moscow: ICPKPS (in Russ.)
2. Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid' (in Ukr.)
3. Gromyko, Yu. V. (2000). *Concept and project in the theory of developing education*. Izvestiya RAO, 2, 36–38 (in Russ.)
4. *Encyclopedia of Education*. (2008). Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv: Yurincom Inter (in Ukr.)
5. Zyazun, I. A. (2005). *Philosophy of progress and forecast of the educational system*. Pedagogical skill: problems, searches, prospects: monograph. Kyiv; Glukhiv: RVV GDPU, 10–18 (in Ukr.)
6. *Concept New Ukrainian School*. Retrieved from http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (in Ukr.)
7. Kostikova, I. I. (2008). Modern methodological approaches of teacher training by means of information and communication technologies. *Pedahohika, psykhohohiya ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu (Pedagogics, psychology and medical and biological problems of physical education and sports)*, 8, 79–83 (in Ukr.)
8. Smirnov, S. A., Kotova, I. B., Shiyonov, E. N., & Babayev, T. P. (1998). *Pedagogics: Pedagogical Theories, Systems, Technologies*. Moscow: Academy (in Russ.)
9. Pekhota, O. M. (2006). *Personally-oriented learning: teacher training*. Mykolaiv: Publishing house «Ilyon» (in Ukr.)

10. Sadovsky, V. N. (1974). *Foundations of the general theory of systems*. Moscow: Science (in Russ.)
11. Semenog, O. M., Basil, L. O., & Dyatlenko, T. I. (2011). *Professional practice of a teacher-translator*. Lugansk: Nullidzh (in Ukr.)
12. Semenog, O. M. (2005). *Professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature*. Sumy: GDP «Mriya-1» (in Ukr.)
13. Usatenko, T. P. (2010). *Ukrainian value-semantic concept sphere – an important factor in the preparation of the future teacher*. Axiological approach – the basis of the formation of a coherent personality of the future teacher: monograph. Kyiv; Nizhyn: Publisher Lysenko M. M. (in Ukr.)
14. Fedorov, A. V. (2001). *Media education: history, theory and methodology*. Rostov: VCVR (in Russ.)
15. Chelysheva, I. (2008). *Media education for parents: development of family media literacy*. Taganro (in Russ.)

Abstract. *YACHMENIK Marina Mihaylivna. Preparation of future teachers of Ukrainian language and literature to use media works in professional activities: methodological approaches.*

Introduction. *The article describes the content of the training of future teachers of the Ukrainian language and literature to the use of media education. Also, the methodological approaches of professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature to the use of media education in professional activities are defined. It is stated that the professional activity of the teacher of the Ukrainian language and literature is characterized by multiplicity: he serves as a subject, teacher, organizer of extracurricular activities, a class leader, the head of the circle, the deputy director of the school, the director of the school, the official-manager in the departments of education, who all work together for a single goal – to educate a clever, creative, fully developed personality that is ready to critically perceive, analyze, read and create text with the help of media education.*

The purpose of the article: to outline the specifics of the professional activities of future teachers of the Ukrainian language and literature by means of media education, to describe the provisions of methodological approaches for the preparation of future teachers of the Ukrainian language and literature to the use of media education in professional activities.

Results. *It has been determined that media education as a component of the educational process should contribute to the formation of a person's media culture in society. In work with students it is efficient to use the children's press, children's cinema, mobile technologies, Internet sites for children. At the same time, it is important to prevent the risks of using mediums in the children's environment.*

Moreover, the levels of methodology are characterized, in particular – system approach; personal-activity and competence – at the level of theoretical substantiation of the mechanism of future teachers of the Ukrainian language and literature training to the use of media education; cultural, axiological – at the level of practical implementation.

Originality. *It has been highlighted that the processing of media sources, the creation and presentation to the society of media products, made by a teacher and student-philologist in research cooperation, according to the axiological approach, should be aimed at the formation of universal and national values, values of personality orientation, the construction of a value behavioral model, active formation, self-realization, as well as self-expression and self-improvement of the individual in the modern world.*

Conclusion. *on the basis of the analysis of scientific sources, research work, we arrive at a conclusion on the new role of the teacher of the Ukrainian language and literature, which must work effectively in the conditions of the growth of the media information, possess the ability to select safe and personally meaningful media information, interpret, critically understand it; express their own independent position on any media text, create media texts and use them creatively in their own professional activities, design and conduct lessons using media, creating an atmosphere of research and cognitive cooperation.*

Key words: *teacher of the Ukrainian language and literature; training of future teachers; systemic; personality-activity; competence; culturological; text-centric; axiological approaches; means of media education.*

*Одержано редакцією 05.02.2018
Прийнято до публікації 09.02.2018*

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія педагогічні науки
№ 3. 2018

Відповідальний за випуск:
Шпак В. П.

Відповідальний секретар:
Михальчук О. О.

Комп'ютерне верстання:
Любченко Л. Г.

Підписано до друку __.__.2018.
Формат 84x108/16. Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 14,9. Обл. вид. арк. 15,0.
Замовлення № __. Тираж 300 прим.

Бізнес-інноваційний центр
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького
18000, Україна, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 205.
тел.: (0472) 33-69-05

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.